

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

НЕСВІТ Костянтин Володимирович

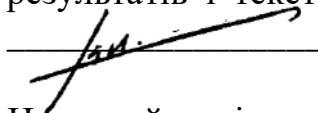
УДК 332.143:330.341 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**СОЦІАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ З
ПРОМИСЛОВОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ**

Спеціальність 051 – Економіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
 К. В. Несвіт

Науковий керівник: Шаульська Лариса Володимирівна, доктор економічних наук, професор

Вінниця – 2020

АНОТАЦІЯ

Несвіт К. В. Соціальний потенціал розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

Дисертаційну роботу присвячено поглибленню науково-методичних основ, розробці теоретико-методологічного забезпечення і практичних рекомендацій щодо формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією у національній системі постіндустріального типу.

У дослідженні поставлено і вирішено такі завдання: сформовано теоретико-методологічне підґрунтя дослідження соціального потенціалу як ключового компонента забезпечення стійкого розвитку економіки; обґрунтовано роль соціального потенціалу в концепції постіндустріальної трансформації промисловості; узагальнено науково-методологічні підходи до дослідження соціального потенціалу розвитку промисловоорієнтованого регіону, визначено сутність поняття «територія з промисловою орієнтацією»; проведено структурну оцінку впливу соціального потенціалу на розвиток економіки країн з домінуючим індустріальним сектором виробництва; проаналізовано чинники формування соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованих регіонів України; запропоновано збалансовану систему оцінки соціального потенціалу розвитку економіки Дніпропетровського регіону як території з промисловою орієнтацією; визначено стратегічні напрями модернізації соціального середовища розвитку територій з промисловою орієнтацією у національній системі постіндустріального типу; обґрунтовано напрями управлінського впливу на умови та факторно-критеріальні характеристики формування соціального потенціалу

розвитку економіки регіону; сформовано методологічні засади використання соціального потенціалу регіону для досягнення економічної стійкості.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуальному обґрунтуванні проблеми формування соціального потенціалу розвитку економіки регіонів з промисловою орієнтацією, вдосконаленні теоретико-методологічного апарату його вимірювання та розробки стратегічних напрямів модернізації процесів формування і використання соціального потенціалу промисловоорієнтованих територій за умов постіндустріального характеру економічних взаємовідносин.

У роботі вперше розроблено та апробовано науково-методологічний інструментарій оцінювання соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією, що передбачає компонентну систему вимірювання та розрахунок інтегрального індексу соціального потенціалу на основі: по-перше, здійснення поточної оцінки стану джерел розвитку соціального потенціалу, виокремлення та групування чинників соціального блоку (демографічний, економічної активності, освітньо-професійний, креативний, соціальної інфраструктури і зростання добробуту, безпеки та комфорту праці, гендерної рівності); по-друге, формування матриці досліджень та диференціація її ознак, агрегація і нормування, розрахунок проміжних інтегральних показників за кожною групою; по-третє, ранжування впливу кожної групи показників на інтегральне значення рівня розвитку соціального потенціалу, що в комплексі забезпечує науково-методологічну базу обґрунтованого управлінського регулювання процесу зміцнення соціального потенціалу регіону.

На основі розробленого науково-методологічного інструментарію проведено комплексне оцінювання соціального потенціалу розвитку економіки Дніпропетровської області як регіону з промисловою орієнтацією. Соціальний потенціал розвитку економіки Дніпропетровської області потрапляє у інтервал сильної позиції (0,4859), хоча знаходиться ближче до нижньої межі його мінімального значення. З метою визначення впливу соціального потенціалу промислових підприємств (організаційно-управлінської, мотиваційної,

соціальної, інноваційної та екологічної групи чинників) на розвиток економіки регіону з промисловою орієнтацією проведено таксономічний аналіз та визначено підприємства з найвищим рівнем соціального потенціалу (ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ПАТ «ДМК ім. Ф.Е. Дзержинського», ДП ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М.Макарова», ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»).

Автором запропоновано механізм здійснення управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованого регіону, що враховує дію факторно-критеріальних умов (рівні можливості у освіті та навчанні; гарантії збереження і відновлення психофізіологічного та життєвого потенціалу людини; забезпечення стійкості ресурсоспоживання; розвитку громад та територій; об'єднання потенціалу цифрової трансформації економіки та сфер соціального розвитку) та передбачає застосування загальних та специфічних інструментів на мікро-, мезо- та макрорівні формування соціального потенціалу. Розроблений механізм складається з блоку збору вихідної інформації (ідентифікація стану та ключових характеристик соціального потенціалу регіону, формування системи та ідентифікація суб'єктів здійснення управління, дослідно-експериментальна перевірка на відповідність реальним процесам), визначення прийнятних інструментів та методів (для органів державного і регіонального управління та для стейкхолдерів), прогнозування позитивної/негативної реакції, посилення позитивного впливу та зменшення негативних впливів. Визначено ключові критерії, що визначатимуть успішність управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку економіки (індивідуальні і групові, для промислового об'єднання, промисловоорієнтованої території).

У дисертації удосконалено систему стратегічних засад модернізації соціального середовища розвитку промисловоорієнтованих територій з метою його капіталізації, що складається із трьох аспектів: 1) технологічний капітал (реалізація партисипативної структури технологічного оновлення промисловості на основі формування стійких довірчих відносин, коли каталізатором

технологічного оновлення виступає доступність висококваліфікованого персоналу, функціонування галузевих бізнес-асоціацій, погодженість корпоративних стратегій впровадження інновацій та їх сприйняття промисловою екосистемою); 2) людський капітал (побудова національної системи розвитку талантів, формування соціального бренду промислових територій, методологічне оновлення системи навчання, удосконалення його змісту та практичної орієнтованості, створення цілісного середовища навчання та розвитку, формування позитивного іміджу зайнятості в промисловості, забезпечення інклюзивності та соціальної включеності у навчання; 3) партнерський капітал бізнес-систем (застосування цілеспрямованої системи державно-приватного партнерства для залучення невеликих виробників до ланцюжків створення доданої вартості та модернізації економічних, соціальних та інфраструктурних елементів).

Дисертантом уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження соціального потенціалу розвитку економіки регіону, а саме: надано авторське визначення базових понять «соціальний потенціал» та «соціальний потенціал розвитку економіки». Запропоновано визначати поняття «соціальний потенціал» як спроможність суб'єктів суспільних відносин реалізовувати соціальні важелі впливу на розвиток суспільства в умовах певного стану соціального середовища, що додатково розкривається у рівнях формування соціального потенціалу, його здатності поєднувати наявні та приховані можливості людей, змісті та якості процесів формування і використання, їх специфічності і здатності створювати цінність через цілеспрямований соціальний вплив.

Обґрунтовано значущість економічних ефектів, викликаних дією соціального потенціалу, та доведено доцільність введення до наукового обігу категорії «соціальний потенціал розвитку економіки», що визначається як спроможність суб'єктів суспільних відносин реалізовувати соціальні важелі впливу на економіку через створення нової цінності на основі концентрації соціальних джерел зростання, узгодження інтересів стейкхолдерів та їх інституційного закріплення. Узагальнено існуючі методологічні підходи до

дослідження соціального потенціалу як джерела формування стійкого розвитку економіки постіндустріального типу та запропоновано авторське бачення його структури, рівнів і джерел формування та функцій.

У дисертаційній роботі здійснено класифікацію компонентів соціального потенціалу розвитку промисловості, яка враховує диференціацію показників за характером впливу та напрямками регулювання: показники прямого впливу – кількісні та якісні характеристики наявного людського потенціалу, можливостей його збереження, раціонального використання та розвитку, соціальна інклюзивність, включеність суб'єктів підприємництва (з урахуванням масштабу) у процеси формування соціального потенціалу території в контексті посилення партнерського капіталу бізнес-систем; показники, що потребують опосередкованого регулювання – характер та рівень довірчих відносин між суб'єктами соціального та економічного впливу на розвиток території (ступінь особистої довіри в суспільстві, ступінь організаційної довіри та залученості персоналу, впевненість у системі державних інститутів, громадська активність, сильна суспільна позиція). Такий підхід є підставою для включення зазначених показників до системи інтегрального вимірювання соціального потенціалу регіону з промисловою орієнтацією.

Дістали подальшого розвитку теоретико-методологічні засади забезпечення раціональності процесу використання соціального потенціалу розвитку економіки регіону на основі ідентифікації параметрів його ефективної реалізації (модель «рівень розвитку – рівень використання») та визначення на цій основі напрямів пріоритетного стимулюючого впливу на досягнення оптимальних позицій регіону (методи та інструменти регулювання, програми територіального відновлення, моніторинг та перегляд цільових результатів, стимулювання капіталізації соціальних активів), результативності застосування яких сприяє обґрунтування інструментарію вимірювання результатів використання соціального потенціалу (модель соціальної віддачі від інвестицій, емпірична модель, модель динамічного стохастичного вимірювання).

Автором узагальнено науково-методичні засади обґрунтування та оцінювання напрямів впливу соціального потенціалу на забезпечення стійкого розвитку регіону з промисловою орієнтацією на основі використання комплексу чинників: інституційні – стійкі відносини суспільної довіри, соціальної відповідальності та соціального партнерства, що формуються в межах зміцнення міжгалузевої взаємодії, розвиток мережевого потенціалу бізнес-асоціацій; кластерні – колективні соціальні зв'язки, соціальна взаємодія як джерело продукування, підтримки та просування спільних ціннісних орієнтирів, норм та поведінкових паттернів, формування соціального бренду промисловості; індивідуально-особистісний рівень – відносини довіри та соціальної згуртованості між індивідами, соціальна фасилітація як базис для зниження показників соціальної, економічної, гендерної нерівності, нагромадження обсягу соціального капіталу.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що теоретичні та методологічні розробки щодо формування та використання соціального потенціалу розвитку економіки регіону з індустріальною орієнтацією в національній інноваційній системі доведені до рівня теоретико-методичних та науково-практичних рекомендацій.

Ключові слова: соціальний потенціал, соціальний потенціал розвитку економіки, регіон з промисловою орієнтацією, національна система постіндустріального типу, інтегральний індекс соціального потенціалу, механізм здійснення управлінського впливу, стратегічні засади модернізації соціального середовища.

SUMMARY

Nesvit K. Social potential of economic development of the industrial oriented area. – Qualification research paper as a manuscript.

Thesis for a PhD Degree by Field of study 05 «Social and Behavioral Sciences» by Program Subject Area 051 «Economics». – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

The thesis is devoted to the deepening of scientific and methodological bases, development of theoretical and methodological support and practical recommendations for the formation of social potential of economic development of the industrial oriented area within the national system of post-industrial type.

The study sets and solves the following tasks: formed a theoretical and methodological basis for the study of social potential as a key component of sustainable economic development; the role of social potential in the concept of post-industrial transformation of industry is substantiated; scientific and methodological approaches to the study of the social potential of the development of the industrial oriented region are generalized, the essence of the concept of «industrial oriented area» is defined; a structural assessment of the impact of social potential on the economic development of countries with a dominant industrial field of production is proposed; the factors of formation of social potential of economic development of the industrial oriented regions of Ukraine are analyzed; a balanced system of assessment of the social potential of economic development of the Dnipropetrovsk region as an industrial oriented area is proposed; the strategic directions of modernization of the social environment of industrial oriented areas development in the national system of post-industrial type are determined; the directions of managerial influence on conditions and factor-criterion characteristics of formation of social potential of region's economic development are substantiated; methodological bases of application the social potential of the region concept to achieve economic stability have been formed.

The research novelty of the obtained results lies in the conceptual substantiation of the problem to form social potential of economic development of the industrial

oriented regions and improve its theoretical and methodological measurement tool, to develop the strategic directions of modernization the processes to form and apply social potential of industrial oriented areas under conditions of post-industrial nature of economic relations.

The paper contents firstly developed and tested scientific and methodological tools for evaluating the social potential of the industrial oriented region's economy development, which provides a component system for measuring and calculating the integrated index of social potential based on: firstly, the current assessment of social development factors of the social part (demographic, economic activity, educational and professional, creative, social infrastructure and growth of welfare, safety and comfort of work, gender equality); secondly, the formation of a research matrix and its features differentiation, aggregation and rationing, calculation of intermediate integrated indicators for each group; thirdly, ranking the impact of each indicator group on the integral value of the social potential development level, which in the complex provides a scientific and methodological basis for sound management regulation of the social potential of the region strengthening process.

Based on the developed scientific and methodological tools, a comprehensive assessment of the social potential of Dnipropetrovsk region economic development as an industrial oriented area have been provided. The social potential of economic development of Dnipropetrovsk region falls in the range of strong position (0.4859), although it is closer to the lower limit of its minimum value. In order to determine the impact of social potential of industrial enterprises (organizational and managerial, motivational, social, innovative and environmental group of factors) on the industrial oriented region economy development, a taxonomic analysis was conducted and enterprises with the highest level of social potential were identified (PJSC «ArcelorMittal Kryvyi Rih», PJSC «DMK named after F.E. Dzerzhinsky», State Enterprise «Production Association Yuzhny Mashinbuilding Plant named after A.M. Makarov», PJSC «DTEK Pavlogradugol»).

The author proposes a mechanism for managerial influence implementation on the formation of social potential for industrial oriented region economy development,

which consider influence of factor-criteria conditions (equal opportunities in education and training; guarantees of preservation and restoration of psychophysiological and life potential; integration of the potential for digital transformation of the economy and spheres of social development) and provides applying of general and specific tools to form social potential at the micro, meso and macro levels. The developed mechanism consists of a part to collect initial information (identification of the state and key characteristics of the social potential of the region, formation of the system and identification of management subjects, research and experimental verification of compliance with real processes), define acceptable tools and methods (for state and regional authorities and for stakeholders), predict a positive / negative response, enhance the positive impact and reduce the negative. The key criteria to determine the success of managerial influence on the formation of social potential for economic development (individual and group, for industrial associations, industrial-oriented area) are identified.

The thesis improves the system of strategic principles to modernize the social environment of industrial oriented areas for the purpose of its capitalization, which consists of three aspects: 1) technological capital (realization of participatory structure of industry technological renewal on the bases of branch business associations functioning, coordination of corporate innovation strategies and its perception by industrial ecosystem); 2) human capital (building a national system of talent development, forming a social brand of industrial areas, methodological renewal of the education system, improving study content and practical orientation, creating an all-inclusive environment for learning and development, forming a positive image of employment in industry, providing general and social inclusion in education and training); 3) partner capital of business systems (application of a purposeful system of public-private partnership to attract small producers to the value chain and modernization of economic, social and infrastructural elements).

The thesis clarifies the conceptual and categorical tool of social potential of economic development of the region research, namely: the author's definition of basic concepts «social potential» and «social potential of economic development» is given.

It is proposed to define the concept of «social potential» as the ability of social relations to realize the social levers of influence on the development of society in a certain state of the social environment, which is further revealed in the levels of social potential, its ability to combine existing and hidden human capabilities, formation and use processes content and quality, specificity and ability to create value through purposeful social influence.

The significance of economic effects caused by the influence of social potential is substantiated, and the expediency of introducing into scientific circulation the category «social potential of economic development», defined as the ability of public relations to realize social levers of influence on the economy, coordination of stakeholder interests and its institutional consolidation. The existing methodological approaches to study social potential as a source of sustainable development of post-industrial economy formation are generalized and the author's vision of its structure, levels and sources of formation and functions have been offered.

In the thesis the classification of social potential of industrial development components is carried out, which considers differentiation of indicators by nature of influence and directions of regulation: indicators of direct influence – quantitative and qualitative characteristics, possibilities to preserve, rational use and develop of available human potential, social inclusion, inclusion of entrepreneurship subjects (considering the scale) in the processes of forming the social potential of the area in the context of strengthening the partner capital of business systems; indicators that require indirect regulation – the nature and level of trust between the subjects of social and economic influence on the development of the area (degree of personal trust in society, degree of organizational trust and staff engagement, confidence in the system of authorities, public activity, strong public position). This approach is the basis to include these indicators in the system of integrated measurement of social potential of the industrial oriented region.

Theoretical and methodological principles of ensuring the rationality of the social potential of the region's economy development applying process on the basis of identifying the parameters of its effective implementation (model «level of

development – level of use») and determining on this basis the directions to prioritize stimulating influence on achieving optimal positions of the region (regulatory tools, territorial restoration programs, monitoring and review of target results, stimulating the capitalization of social assets). The effectiveness of its application is facilitated by the substantiation of the tools to measure the results of social potential applying (model of social return on investment, empirical model, model of dynamic stochastic measurement).

The author summarizes the scientific and methodological principles of substantiation and evaluation the impact of social potential on sustainable development of the industrial oriented region based on spread over a set of factors: institutional – sustainable relations of public trust, social responsibility and social partnership, formed within the framework of strengthening intersectoral cooperation, development of network potential of business associations; cluster – collective social ties, social interaction as a source of production, support and promotion of common values, norms and behavioral patterns, the formation of a social brand of industry; individual-personal level – the relationship of trust and social cohesion between individuals, social facilitation as a basis for reducing social, economic, gender inequality, the accumulation of social capital.

The practical significance of the obtained research confirmed by theoretical and methodological concept for the formation and use of social potential of economic development of the industrial oriented area within the national innovation system which brought to the level of theoretical and methodological and scientific-practical recommendations.

Keywords: social potential, social potential of economic development, industrial oriented region, national system of post-industrial type, integrated index of social potential, mechanism of managerial influence, strategic principles to modernize the social environment.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

1. Несвіт К., Шаульська Л., Бойченко В. Стратегічні засади розвитку промислоорієнтованих територій на основі модернізації соціального середовища. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol.6. Iss. 1. P. 59-70. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні стратегічних засад розвитку промислоорієнтованих територій.*

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

2. Несвіт К.В. Соціальні чинники стійкого розвитку промисловості регіону. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 56-62.

3. Несвіт К.В. Соціальний потенціал промисловості як домінуючий чинник досягнення економічної стійкості. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2019. №9. С.59-70.

4. Несвіт К.В. Соціальний потенціал розвитку промислового комплексу регіону в контексті перспектив нової економіки. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. №4 (57). С. 78-84.

5. Несвіт К.В. Сучасна еволюція концепції створення стійкої цінності компанії на основі розширення ресурсної складової. *Економіка і організація управління*. 2017. №4 (28). С.233-246.

Публікації за матеріалами конференцій

6. Несвіт К.В. Особливості трансформації промислового сектору України в умовах нової економіки. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи*: зб. матеріалів конференції. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. Т1. С. 164-166.

7. Несвіт К.В. Соціальні джерела формування стійкої конкурентоспроможності промисловості в новій економіці. *Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулювання, виклики та доміанти розвитку*: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф.; 23–24 жовт. 2019 р. К. : КНЕУ, 2019. С. 129-131.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІЙ З ПРОМИСЛОВОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ	27
1.1. Соціальний потенціал розвитку економіки в контексті забезпечення стійкого зростання	27
1.2. Обґрунтування ролі соціального потенціалу в концепції постіндустріальної трансформації промисловості	54
1.3. Науково-методологічні підходи до дослідження соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією	71
Висновки до розділу 1	84
РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ З ПРОМИСЛОВОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ ...	86
2.1. Дослідження впливу соціального потенціалу на розвиток економіки країн з домінуючим індустріальним сектором виробництва	86
2.2. Аналіз чинників формування соціального потенціалу розвитку промисловоорієнтованих регіонів України	110
2.3. Комплексне оцінювання соціального потенціалу розвитку Дніпропетровської області	138
Висновки до розділу 2	159
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ	161
3.1. Стратегічні домінанти модернізації соціального середовища розвитку промисловоорієнтованих територій в новій економіці.....	161
3.2. Обґрунтування напрямів управлінського впливу на умови та факторно- критеріальні характеристики формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону	182

3.3. Методологічні засади використання соціального потенціалу регіону для досягнення економічної стійкості	202
Висновки до розділу 3	214
ВИСНОВКИ	216
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	221
ДОДАТКИ	244

ВСТУП

Актуальність теми. Кардинальні зміни, характерні для розвитку світової та української економіки в період значних технологічних та інноваційних трансформацій останніх років, набуття нею ознак нової постіндустріальної моделі соціально орієнтованого типу, визначає необхідність пошуку нових джерел збалансованого зростання. При цьому роль соціальних джерел розвитку представляється визначальною, оскільки вони охоплюють якість людського капіталу, соціальну інфраструктуру, соціальну свідомість та згуртованість навколо актуальних цінностей. Відповідно соціальний потенціал у роботі може розглядатись як ефективний чинник забезпечення стійкого економічного розвитку промисловоорієнтованого регіону за умови використання сучасної моделі просторового розвитку з урахуванням першорядної значущості соціальних складових її реалізації, зокрема на засадах сприяння залученню і використанню можливостей людського потенціалу регіону, розвитку соціального капіталу бізнес-систем, формуванню системи соціальних відносин та соціальної свідомості, досягнення соціальної згуртованості та довіри, а отже формування середовища для ефективного використання внутрішніх ресурсів психофізіологічного, професійного, інтелектуального та творчого зростання економічно активного населення, встановлення довготривалих продуктивних соціальних взаємозв'язків, удосконалення соціальної інфраструктури тощо. Важливим є врахування синергетичного ефекту вдалої моделі використання соціальних чинників зростання, який проявляється в розширенні можливостей для індивідів, домогосподарств, суб'єктів господарювання, економіки та суспільства в цілому.

Середовище для концентрації, реалізації та ефективного використання соціального потенціалу розвитку економіки формує послідовна регіональна політика, підсилена можливостями децентралізації та спрямована на визначення спеціалізації регіону, подолання диспропорцій у розвитку економіки, ефективне використання природних та людських ресурсів, що має призвести до зменшення розриву між потенційним і наявним соціально-економічним рівнем країни та її регіонів.

Дослідженню соціальних аспектів стійкого розвитку економіки присвячені праці таких вчених, як В. Антонюк, Д. Афанасьєв, М. Белорусова, О. Буринська, К. Ванамейкер, Х. Дейлі, Т. Зайцева, С. Козловський, Н. Коленда, Дж. Коулман, В. Павлова, І. Сераджелдіні, Дж. Ходжсон М., Ф. Шнайдер, Дж. Шпагенберг, С. Штирбул тощо. Наукове підґрунтя дослідження економіки постіндустріального типу закладене у роботах Т. Бабич, Д. Бела, В. Білоцерківця, М. Гілберта, У. Кларка, М. Коена, М. Колінза, Р. Мартіна, В. Новицького, М. Савченко, В. Сатревікса, Дж. Хьюї, зокрема визначенню ролі соціального потенціалу присвячені роботи М. Герасимчук, В. Звоняра, Ю. Кіндзерського, М. Коваленко, В. Лагутіна, О. Мартинюк, О. Сторчеус, Ю. Тарасенко та ін. Сутність поняття «соціальний потенціал промисловості» в масштабах країни та на регіональному рівні висвітлена в роботах Н. В. Воронкової, Т. В. Зайцевої, Ю. С. Залознової, Н. В. Коленди, В. О. Ключковської, О. Ф. Новікової, В. Г. Фахтутдінова, Л. Л. Шамільової, Л. В. Шаульської. Водночас, сучасні виклики нової економіки потребують оновлення підходів до визначення та використання соціальних джерел розвитку, промислового комплексу зокрема, що обумовлює обраний напрям дослідження.

Питанням забезпечення стійкого просторового розвитку регіонів приділяють значної уваги у своїх роботах В. Геєць, Б. Данилишин, М. Долишній, Я. Жаліло, О. Лашук, Л. Мельничук, Д. Норт, Л. Яремко та ін., зосереджуючись на визначенні ключових аспектів виникнення дисбалансів регіонального розвитку та соціально-економічних проблем, викликаних нерівномірним розвитком територій. Інші дослідники розглядають можливості активізації соціального потенціалу розвитку промисловоорієнтованих територій у контексті постіндустріальних трансформацій економіки та соціально-економічних відносин (В. Антонюк, М. Герасимчук, Ю. Кіндзерський, Е. Лібанова, О. Новікова, Ю. Тарасенко). До кола уваги українських і закордонних дослідників потрапляють також питання реновації промисловоорієнтованих територій з метою активізації інноваційного та технологічного розвитку, зростання їх автономності, подолання кризових явищ та розв'язання соціальних проблем (У. Автахова, А. Вуст, Т. Кендердін, О. Кондратенко, І. Смирнова, Х. Тодтлінг-Шонофер, Т. Цитман). Проте,

концептуальні стратегічні підходи щодо розвитку промисловоорієнтованих територій в контексті формування середовища соціальної стабільності та безпеки залишаються недостатньо дослідженими та вимагають подальшого вивчення.

З огляду на вищезазначене, коло наукових питань і проблематика дисертації представляються актуальними, потребують подальшого теоретичного переосмислення та методологічного обґрунтування, обумовлюють вибір теми, її мету та завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Ґрунтовні науково-методологічні результати, теоретичні положення та висновки отримано в дисертації при виконанні досліджень відповідно до тематики наукових досліджень кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса «Інтегрований розвиток територій: кадрова, маркетингова та інноваційна складові» (номер державної реєстрації 0117U006342, 2017-2020 рр.), в межах якої обґрунтовано сутність соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією, запропоновано структуру та визначено ключові аспекти його формування.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічного забезпечення і практичних рекомендацій щодо формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією у національній системі постіндустріального типу.

Відповідно до мети в дисертаційній роботі поставлено і розв'язано такі задачі:

– сформулювати теоретико-методологічне підґрунтя дослідження соціального потенціалу як ключового компонента забезпечення стійкого розвитку економіки;

– дослідити роль соціального потенціалу в концепції постіндустріальної трансформації промисловості;

– узагальнити науково-методологічні підходи до дослідження соціального потенціалу розвитку промисловоорієнтованого регіону, визначити сутність поняття «територія з промисловою орієнтацією»;

- провести структурну оцінку впливу соціального потенціалу на розвиток економіки країн з домінуючим індустріальним сектором виробництва;
- проаналізувати чинники формування соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованих регіонів України;
- обґрунтувати систему оцінки соціального потенціалу розвитку економіки Дніпропетровського регіону як території з промисловою орієнтацією;
- запропонувати стратегічні напрями модернізації соціального середовища розвитку територій з промисловою орієнтацією у національній системі постіндустріального типу;
- визначити умови і факторно-критеріальні характеристики формування соціального потенціалу розвитку промисловоорієнтованого регіону;
- обґрунтувати багаторівневу модель вимірювання якості соціального потенціалу стійкого регіонального розвитку.

Об'єктом дослідження є процеси формування та використання соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні і практичні засади дослідження соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією у національній системі постіндустріального типу.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії, висвітлені у працях вітчизняних і закордонних вчених з питань формування соціального потенціалу економіки промисловоорієнтованих територій в системі постіндустріальних взаємовідносин. У процесі дослідження використано низку загальних та спеціальних методів: *діалектичний метод наукового пізнання* (для здійснення аналізу теоретичних основ формування поняття «соціального потенціалу» та «соціального потенціалу розвитку», визначення ключових аспектів постіндустріальної трансформації промисловості та значення соціальних джерел розвитку у досягненні економічного зростання), *абстрактно-логічний* (для обґрунтування науково-методологічних підходів дослідження соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією),

структурний (для визначення стратегічних орієнтирів модернізації соціального середовища розвитку територій з промисловою орієнтацією), *порівняльного аналізу та рядів динаміки* (для проведення оцінки впливу соціального потенціалу на розвиток економіки країн-лідерів промислового виробництва, визначення ключових чинників формування соціального потенціалу на регіональному рівні), *статистичний та експертний метод* (для апробації збалансованої системи оцінки соціального потенціалу розвитку економіки регіону), *системно-функціональний* (для визначення умов і факторно-критеріальних характеристик формування соціального потенціалу регіону з промисловою орієнтацією та можливостей здійснення управлінського впливу на цей процес).

Інформаційну базу дослідження становлять офіційні матеріали та публікації Всесвітнього економічного форуму, Організації економічного співробітництва та розвитку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Статутного інституту особистісного розвитку, комісій ООН, а також Закони України, Постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, Міністерства розвитку громад та територій, офіційні дані Державної служби статистики України та звітні дані підприємств Дніпропетровської області, Євростату, праці провідних вітчизняних та закордонних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуальному обґрунтуванні проблеми формування соціального потенціалу розвитку економіки регіонів з промисловою орієнтацією, удосконаленні теоретико-методологічного апарату його вимірювання та розробки стратегічних напрямів модернізації процесів формування і використання соціального потенціалу промисловоорієнтованих територій за умов постіндустріального характеру економічних взаємовідносин.

Основні наукові результати, що характеризують новизну проведеного дослідження, полягають у наступному:

вперше:

розроблено та апробовано науково-методологічний інструментарій оцінювання соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою

орієнтацією, що передбачає компонентну систему вимірювання та розрахунок інтегрального індексу соціального потенціалу на основі: по-перше, здійснення поточної оцінки стану джерел розвитку соціального потенціалу, виокремлення та групування чинників соціального блоку (демографічний, економічної активності, освітньо-професійний, креативний, соціальної інфраструктури й зростання добробуту, безпеки та комфорту праці, гендерної рівності); по-друге, формування матриці досліджень та диференціація її ознак, агрегація і нормування, розрахунок проміжних інтегральних показників за кожною групою; по-третє, ранжування впливу кожної групи показників на інтегральне значення рівня розвитку соціального потенціалу, що в комплексі забезпечує науково-методологічну базу обґрунтованого управлінського регулювання процесу зміцнення соціального потенціалу регіону;

запропоновано *механізм здійснення управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованого регіону*, що враховує дію факторно-критеріальних умов (рівні можливості в освіті та навчанні; гарантії збереження і відновлення психофізіологічного та життєвого потенціалу людини; забезпечення стійкості ресурсоспоживання; розвитку громад та територій; об'єднання потенціалу цифрової трансформації економіки та сфер соціального розвитку) та передбачає застосування загальних та специфічних інструментів на мікро-, мезо- та макрорівні формування соціального потенціалу;

удосконалено:

систему стратегічних засад модернізації соціального середовища розвитку промисловоорієнтованих територій з метою його капіталізації, що складається із трьох аспектів: 1) *технологічний капітал* (реалізація партисипативної структури технологічного оновлення промисловості на основі формування стійких довірчих відносин); 2) *людський капітал* (побудова національної системи управління талантами та розвитку соціального бренду в промисловості); 3) *партнерський капітал бізнес-систем* (застосування цілеспрямованої системи державно-приватного партнерства для залучення невеликих виробників до

ланцюжків створення доданої вартості та модернізації економічних, соціальних та інфраструктурних елементів);

понятійно-категоріальний апарат дослідження соціального потенціалу розвитку економіки регіону, а саме надано авторське визначення базових понять: *соціальний потенціал* – спроможність суб'єктів суспільних відносин реалізовувати соціальні важелі впливу на розвиток суспільства в умовах певного стану соціального середовища; *соціальний потенціал розвитку економіки* – спроможність суб'єктів суспільних відносин реалізовувати соціальні важелі впливу на економіку через створення цінності на основі концентрації соціальних джерел зростання, узгодження інтересів стейкхолдерів та їх інституційного закріплення;

класифікацію компонентів соціального потенціалу розвитку промисловості, яка враховує диференціацію показників за характером впливу та напрямками регулювання: показники прямого впливу – кількісні та якісні характеристики наявного людського потенціалу, можливостей його збереження, раціонального використання та розвитку, соціальна інклюзивність, включеність суб'єктів підприємництва (з урахуванням масштабу) у процеси формування соціального потенціалу території в контексті посилення партнерського капіталу бізнес-систем; показники, що потребують опосередкованого регулювання – характер та рівень довірчих відносин між суб'єктами соціального та економічного впливу на розвиток території (ступінь особистої довіри в суспільстві, ступінь організаційної довіри та залученості персоналу, впевненість у системі державних інститутів, громадська активність, сильна суспільна позиція); такий підхід є підставою для включення зазначених показників до системи інтегрального вимірювання соціального потенціалу регіону з промисловою орієнтацією;

дістали подальшого розвитку:

теоретико-методологічні засади забезпечення раціональності процесу використання соціального потенціалу розвитку економіки регіону на основі ідентифікації параметрів його ефективного реалізації (модель «рівень розвитку –

рівень використання») та визначення на цій основі напрямів пріоритетного стимулюючого впливу на досягнення оптимальних позицій регіону (методи та інструменти регулювання, програми територіального відновлення, моніторинг та перегляд цільових результатів, стимулювання капіталізації соціальних активів), результативності застосування яких сприяє обґрунтування інструментарію вимірювання результатів використання соціального потенціалу (модель соціальної віддачі від інвестицій, емпірична модель, модель динамічного стохастичного вимірювання);

науково-методичні засади обґрунтування та оцінювання напрямів впливу соціального потенціалу на забезпечення стійкого розвитку регіону з промисловою орієнтацією на основі використання комплексу чинників: інституційні – стійкі відносини суспільної довіри, соціальної відповідальності та соціального партнерства, що формуються в межах зміцнення міжгалузевої взаємодії, розвитку мережевого потенціалу бізнес-асоціацій; кластерні – колективні соціальні зв'язки, соціальна взаємодія як джерело продукування, підтримки та просування спільних ціннісних орієнтирів, норм та поведінкових паттернів, формування соціального бренду промисловості; індивідуально-особистісний рівень – відносини довіри та соціальної згуртованості між індивідами, соціальна фасилітація як базис для зниження показників соціальної, економічної, гендерної нерівності, нагромадження обсягу соціального капіталу.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що теоретичні та методологічні розробки щодо формування та використання соціального потенціалу розвитку економіки регіону з індустріальною орієнтацією в національній інноваційній системі доведені до рівня теоретико-методичних та науково-практичних рекомендацій.

Наукові результати, висновки та рекомендації проведеного дослідження впроваджено на регіональному рівні та на рівні підприємств:

на регіональному рівні: у діяльності Департаменту економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка №1743/0/31-19 від 20.12.2019 р.) при розробці проектів програм реформування і розвитку

промисловості та регіональної стратегії розвитку – комплексне оцінювання соціального потенціалу розвитку економіки Дніпропетровської області як регіону з промисловою орієнтацією, на основі якого встановлено, що соціальний потенціал розвитку економіки Дніпропетровської області потрапляє у інтервал сильної позиції; визначення впливу соціального потенціалу промислових підприємств на розвиток економіки регіону з промисловою орієнтацією, у результаті чого виокремлено підприємства з найвищим рівнем соціального потенціалу; механізм здійснення управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованого регіону, що враховує дію факторно-критеріальних умов, який передбачає застосування загальних та специфічних інструментів на мікро-, мезо- та макрорівні формування соціального потенціалу, що використано для обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку економіки Дніпропетровської області;

на рівні підприємств: у діяльності ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат» (довідка №01ВМ/127 від 30.12.2019 р.) при розробці пріоритетних напрямів діяльності з метою удосконалення організації праці та управління персоналом – пропозиції щодо створення спеціалізованих партисипативних структур технологічного оновлення промисловості, розробки структури дерева загальних затребуваних навичок та здібностей і комплексу найбільш важливих професійних компетенцій для трансформації промисловості відповідно до концепції Industry 4.0, визначення обмежуючих чинників компетентнісного розвитку людського капіталу промисловості та способів їх подолання.

Наукові результати та розробки, викладені у дисертаційній роботі також використовуються у навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні навчальних дисциплін «Соціальна політика», «Людський розвиток», «Державне та регіональне управління», «Теорія галузевих ринків» (довідка №12/01.1.3-43 від 05.02.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Всі результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані здобувачем самостійно та знайшли відображення в

опублікованих автором працях. З праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті результати, ідеї та висновки, які отримано особисто автором.

Апробація результатів дослідження. Науковий зміст основних результатів дослідження, висновки та пропозиції роботи та їх практичне застосування обговорювалися на наукових і міжнародних науково-практичних конференціях: «Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи» (м. Вінниця, 2019 р.); «Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулювання, виклики та доміанти розвитку» (м. Київ, 2019 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 7 наукових праць загальним обсягом 3,21 д.а., з яких особисто автору належить 2,84 д.а., у тому числі 1 стаття у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу (у співавторстві), 4 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 2 публікації за матеріалами науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 261 сторінку. Текст дисертації містить 22 таблиці, з них 4 таблиці займають 5 повних сторінок, 40 рисунків, з них 2 рисунки займають 2 повні сторінки, 10 додатків на 18 сторінках, список використаних джерел із 239 найменувань на 23 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 213 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТЕРИТОРІЙ З ПРОМИСЛОВОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ

1.1. Соціальний потенціал розвитку економіки в контексті забезпечення стійкого зростання

Кардинальні зміни, характерні для розвитку світової та української економіки в період значних технологічних та інноваційних викликів останніх років призвели до порушення динамічної рівноваги між економічними та соціальними процесами. Інтенсифікація економічних процесів спричиняє значний тиск на соціальну складову розвитку суспільства, водночас, суспільний та економічний прогрес неможливий без зростання добробуту та якості життя, що в умовах набуття економічною системою постіндустріального характеру веде до необхідності формування соціально орієнтованих механізмів досягнення економічного зростання, визначення нової домінуючої моделі розвитку на засадах всебічного і повного використання соціального потенціалу. Визначено, що соціальний потенціал розвитку спроможний у період значних структурних трансформацій усувати недоліки функціональності економічної системи, в першу чергу, через розвиток мережі взаємовідносин між економічними суб'єктами, зниження трансакційних витрат, поглиблення кооперації тощо [152, с. 77].

Особливого значення це набуває в контексті розуміння ролі соціальних джерел розвитку економіки промисловоорієнтованих територій, оскільки промисловість залишається однією з провідних галузей національної економіки, виступає основою економічного потенціалу держави, що забезпечує її життєві інтереси, підтримує економічну безпеку, соціальний та культурний рівень життя населення. Промисловість як галузь складається з багатьох видів економічної діяльності, структура яких дозволяє сформувати багатоміжне промислове виробництво, створюючи тим самим можливості задоволення

різноманітних потреб економіки у відповідних видах промислової продукції і послуг [118, с. 33]. При цьому без спрямованого та визначеного вектора розвитку промисловості досягнення значних економічних і соціальних успіхів неможливе, а самоплив веде до гальмування будь-яких інноваційних процесів, системної розбалансованості та кризових явищ, обмежуючи здобуття необхідного рівня конкурентоспроможності, інтеграцію у світові промислові ланцюжки вартості, наближення показників розвитку до аналогічних у промислово розвинених країнах.

Забезпечуючи економічне зростання, промисловість виступає як чинник досягнення стійкого розвитку, що є сьогодні загальносвітовою концепцією формування суспільства. Досягнення у стійкому розвитку дозволяють оцінити реалізацію потенціалу країни, при цьому його головною метою є зростання добробуту людини, її всебічний розвиток, розширення можливостей при обов'язковому збереженні природних ресурсів для наступних поколінь. Отже, на перший план висувається соціальна складова господарської діяльності, а процес прийняття рішень щодо подальшого розвитку промисловості вимагає одночасного вирішення не тільки економічних та технологічних питань, а й соціальних та екологічних, враховуючи усі можливі наслідки розвитку галузей промисловості, мінімізуючи негативну шкоду антропогенного впливу, сприяючи створенню середовища цілісного та гармонійного співіснування.

Ідея стійкого розвитку є дискусійною та постійно набуває нових трактувань та визначень кінцевої мети реалізації, пройшовши тривалий етап формування від поняття «розвитку, що відповідає потребам сьогоднішніх без порушення спроможності майбутніх поколінь задовольняти їх потреби» (1987; 2005) [209] до «парадигми розвитку або концепції, що вимагає підвищення рівня життя без загрози руйнування екосистеми планети та виникнення екологічних проблем і катастроф» [162]. Найбільш узагальнено за Буринською О.І. концепція стійкого розвитку визначається як життєздатність природних ресурсів і екосистем з плином часу зберігати свої властивості, а також характеризує стандарти якості життя людини й економічного зростання [21]. Ця концепція є

продовженням концепції ноосфери академіка В. Вернадського, сутність якої – обов’язкова узгодженість економічного, екологічного та соціального розвитку за якої від покоління до покоління не зменшувалася б якість і безпека життя людей, не погіршувався б стан довкілля та відбувався соціальний прогрес, який визнає потреби та можливості розвитку кожної людини [25].

Траєкторія позитивної трансформації на засадах стійкого розвитку базується на дотриманні балансу в реалізації трьох головних сфер стійкості – економічної (зростання), соціальної (справедливий розподіл) й екологічної (збереження довкілля), що були однозначно затверджені у якості парадигми світового розвитку до 2030 року на Саміті ООН зі збалансованого розвитку (Нью-Йорк, 2015) [121].

Схематично взаємозв’язок головних сфер стійкого розвитку представлений на рис.1.1.

Економічний складник уособлює досягнення економічного зростання та всебічного розвитку економіки та здобуття при цьому максимального зростання сукупного доходу при оптимальному використанні обмежених ресурсів, екологічний охоплює збереження біорізноманіття, ландшафтів, природних ресурсів, води та чистого повітря, глобальну стабільність біосфери, а соціальний прирівнюється до максимальної орієнтації на людський розвиток і збереження стабільності соціальної системи, забезпечення соціальної згуртованості, свободи, справедливості, рівності можливостей та миру.

Досягнення єдності елементів та їх збалансованого розвитку надскладне завдання, оскільки їх узгоджена взаємодія породжує нові виклики, а будь-які зміни в одній сфері вимагають відповідної заздалегідь визначеної коригуючої реакції у двох інших.

Взаємодіючі між собою економічний і соціальний складники потребують досягнення справедливості всередині одного покоління, збереження стабільності соціальних систем і соціальних умов, одночасно уникаючи невиправданого руйнування довкілля та економічної нестабільності.

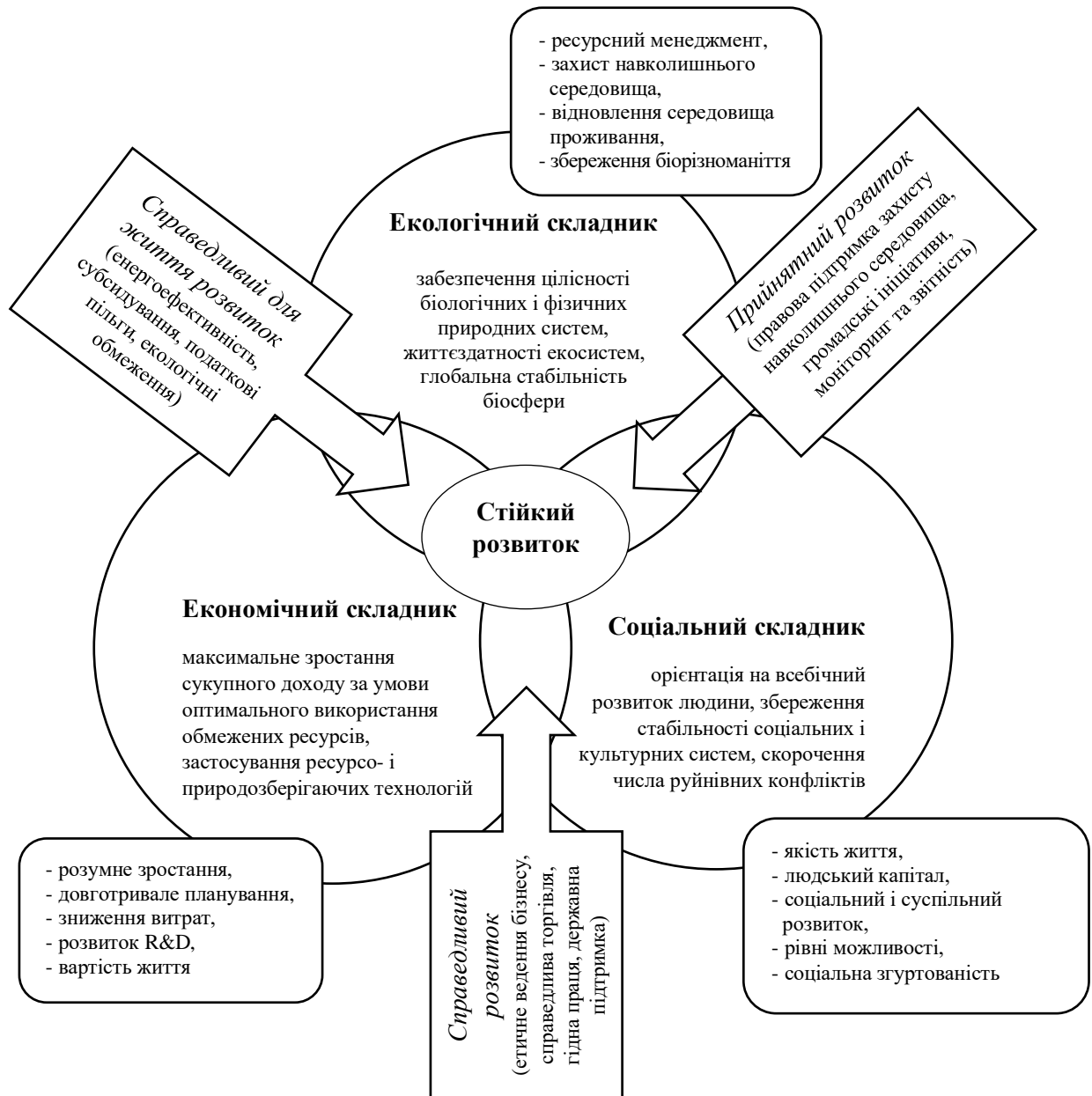

Рис. 1.1. Єдність складових утворення капіталу стійкого розвитку

Джерело: побудовано автором на основі [75; 165; 201; 213; 219]

Економічний та екологічний складники зосереджуються на ідеях вартісної оцінки негативного впливу на зовнішнє середовище, забезпечуючи його продуктивну стабільність та стійкість для підтримання життя і розвитку людини. Соціальний та екологічний складники вимагають рівності між поколіннями, дотримання прав майбутніх поколінь, формування відносин довіри, соціальної стабільності, але при цьому економічне зростання не повинне уповільнюватись до кризового рівня.

При узгодженому розвитку екологічних, економічних та соціальних складових техногенне навантаження не повинне перевищувати можливості навколишнього природного середовища до самовідновлення, отже, одночасно стимулюючим і обмежуючим чинником виступає технологічна складова стійкого розвитку, а новітні технології та наукові розробки спрямовуються за новими траєкторіями та вимагають контрольованого використання. Разом з тим, технології створюються й удосконалюються людьми, а рівень людського потенціалу, його якість, освітні, професійні, інтелектуальні та творчі характеристики визначають спроможність вчасно розпізнати та використати технологічні, виробничі, ресурсні переваги національної економіки в державному та регіональному розрізі, переосмислити їх в контексті дотримання вимог екологічної стійкості, соціальної справедливості та реальної економічної ефективності [77, с. 124].

Хиткий баланс рівняння єдності капіталів стійкого зростання було піддано критиці у роботах таких вчених як Х. Делі (H. Daly, 1996), П. Лоун (P. Lawn, 2000), Летонен (Lehtonen, 2004), Віронен (Wironen, 2007) та ін. [167; 195; 216] та дозволило розробити кілька моделей стійкого розвитку: призму стійкого розвитку, адаптовану Дж. Шпангенбергом та О. Боніотом [219], MAIN призму стійкого розвитку [205], схему-яйце та альтернативні парадигми антизростання [212].

Результатом розробки зазначених напрямів стало виокремлення четвертого виміру стійкості, інституційного, що складається із накопиченого синергетичного ефекту соціальної взаємодії або соціального капіталу, означає можливість суспільства сприяти стійкому розвитку тоді, коли буде досягнуто найвищої стійкості людського капіталу.

Таким чином, призма містить наступні складові: економічний вимір (штучний капітал); екологічний вимір (природний капітал); соціальний вимір (людський капітал); інституційний вимір (соціальний капітал) (рис.1.2).

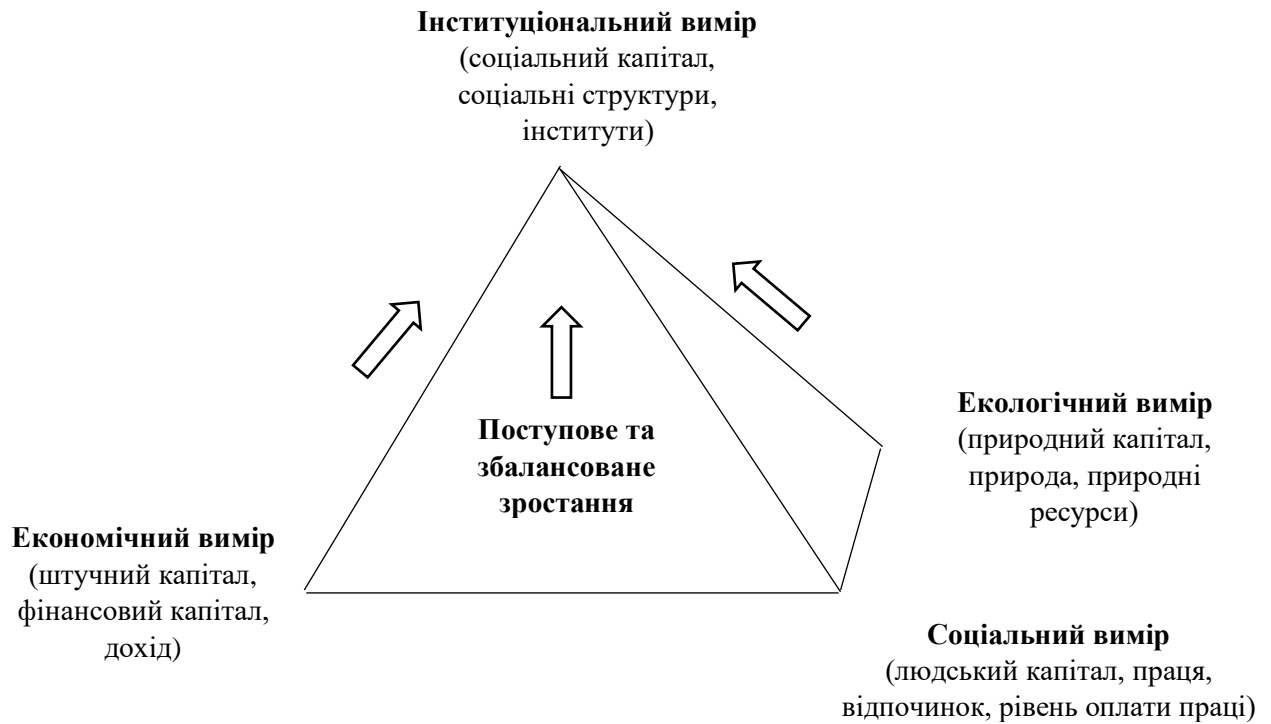

Рис. 1.2. Збалансоване зростання у призмі стійкого розвитку

Джерело: складено автором на основі [21; 98; 153; 218]

Інституційний вимір на думку Дж. Ходжсона формується великими організаціями, що можуть впливати на суспільство, таких як державні та недержавні інститути, навчальні, освітні, медичні, інфраструктурні заклади тощо [184, с. 96-97]. Сильна інституційна структура необхідна для розвитку, впровадження, стимулювання та оцінки досягнень стійкого зростання, водночас соціальний капітал формується в умовах, коли суспільство забезпечено достатніми знаннями, технічною та соціальною стійкістю людського капіталу, що дозволяє дотримуватись правил та нормативів, а також бути залученими до нових ініціатив. Отже, розуміння значущості інституційної складової виражається у необхідності доповнення узгодженої парадигми стійкого розвитку ідеями соціокультурного вдосконалення, формування соціально-етичного та стратегічно виваженого бачення, зміцнення соціальної згуртованості та громадської відповідальності, групової емерджентності, сприяння формуванню відносин довіри, залученості та поваги, визначення єдиної концепції

світоглядних уявлень про спільне майбутнє, направленої на розвиток гармонійної поведінки та безконфліктного існування в середині системи.

Концепція стійкого розвитку розглядається закордонними економістами з трьох точок зору: як феномен (фокусування на посиленні негативних ефектів економічного зростання у порівнянні із його позитивними наслідками); як інституція (дослідження інститутів, що підтримують та поглиблюють позитивні наслідки стійкого розвитку); як ідеологія (сприйняття стійкого економічного зростання як невідворотної та всеосяжної цілі суспільства) [196]. Кожен з цих підходів охоплює значний обсяг трансформацій в масштабах різних систем, від місцевого до регіонального та національного рівня та вимагає відповідного механізму ресурсного забезпечення. Під час реалізації механізму ресурсного забезпечення стійкого розвитку необхідно визначити напрямок формування кожної з підсистем, оскільки на шляху досягнення основної цілі розвитку в них відбуватимуться різні трансформації. Подальший розвиток і набуття конкурентних переваг формується після досягнення економіки стійкого стану.

Разом з тим швидкоплинні світові економічні, технологічні та соціальні тенденції свідчать про те, що представлена парадигма стійкого розвитку вже є недостатньою для формування й удосконалення конкурентоспроможних економік та досягнення високого рівня якості життя населення.

Альтернативна парадигма антизростання, сформульована Ф. Шнайдером (F. Schneider), підкреслює, що досягнення одночасного балансу усіх чотирьох складових неможливе, оскільки постійне нарощування темпів економічного зростання призведе до економічного і соціального колапсу, вимагаючи натомість справедливого скорочення виробництва і споживання [212]. Такий підхід дозволить збільшувати добробут людини й покращувати екологічну і соціальну ситуацію на місцевому і глобальному рівнях у коротко- та довготривалій перспективі, тобто економічне зростання повинно супроводжуватись підвищенням соціальної та інституційної стійкості, одночасно згладжуючи негативні наслідки «нестійкого антизростання» (економічні спади та кризові явища, що погіршують соціальні умови). З огляду на це, інституційний та

економічний вимір знаходяться у більш тісному взаємозв'язку та взаємозалежності та вимагають необхідності виходити за межі звичайних засобів впливу, трансформуючи основні характеристики соціально-економічної системи (економічний спосіб виробництва, політичні інститути, ідеологію, суспільні норми, якість життя тощо), висуваючи на перший план її соціальну природу, коли соціальні інновації виступають основною рушійною силою економічних перетворень.

Людський та соціальний капітал (як сутнісні складові соціального та інституційного вимірів стійкого розвитку) забезпечують найвищі темпи економічного зростання за умови пріоритизації їх нарощення, реалізуються у якості соціального потенціалу стійкого розвитку, однак, можуть виступати й гальмівними чинниками при порушенні хиткої рівноваги їх взаємодії. Так у розвинених країнах сьогодні спостерігаються ознаки уповільнення економічного піднесення, хоча в них усі чотири виміри стійкого розвитку отримують відповідної підтримки і уваги з боку усіх рівнів функціонування економічної системи. Це викликано, в першу чергу, невідповідністю між зростаючими темпами розвитку наукової сфери і впровадженням її здобутків у систему ефективних та стійких соціально-економічних змін, під дією таких чинників як недостатня наукова взаємодія між зацікавленими сторонами, відсутність обґрунтованого інвестування у сферу впровадження передових технологій, функціонування анахроністських державних інститутів, зокрема у сфері освіти, неналежний рівень взаємозв'язку між створенням, накопиченням та розподілом знань і реальним виробництвом тощо.

Для країн, що лише перебувають на шляху досягнення міцної стійкості, є можливим врахувати усі виявлені недоліки та за умови правильно сформульованих і визначених траєкторій сформувати збалансовану систему стійкого економічного розвитку зі зміщенням уваги в бік капіталізації соціального потенціалу (соціального виміру) стійкого розвитку, в першу чергу, у сфері промисловості.

Проведемо глибинний аналіз категорії «соціальний потенціал» з точки зору його онтології та розкриємо його основні риси як «прихованої сили» (лат. *potencia*).

Загалом поняття потенціалу на сьогодні не має однозначного трактування, його визначають з декількох точок зору: як сукупність можливостей, необхідних для чого-небудь, що існують в прихованому вигляді, як сукупність здібностей або як сукупність ресурсів.

В широкому розумінні поняття «потенціал» визначає можливість, наявні сили, запаси, засоби, які можуть бути використані [118].

Зміст поняття потенціал складається з двох рівнів: формального (де позначається образ потенціалу на рівні абстрактного мислення, що неможливо віднайти у реальній дійсності) та реальний (комплекс елементів та сил, що впливають або здатні впливати на функціонування і розвиток всієї системи у випадку виникнення можливостей і створення відповідних умов).

Так, економічний потенціал існує у формі майбутньої ще не сформованої спроможності розвитку економічної системи та одночасно як сукупність наявних та придатних до мобілізації основних джерел, засобів, елементів, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання. На відміну від економічного потенціалу, соціальний залежить від наявності мотивів, стимулів і можливостей розвитку, що формуються у носіїв цього потенціалу в процесі соціальної взаємодії, та визначає майбутні здатності діяти з метою досягнення необхідних результатів.

Так само як і в теоріях людського потенціалу, соціальний розглядається одними дослідниками лише як можливість реалізації певних властивостей взаємодії людей та не включає саму людину у процес його формування, інші наполягають на тому, що природні й набуті людські якості та здібності можуть виступати важливим елементом соціального потенціалу (табл. 1.1).

Отже, проблема аналізу сутності, складових, рівнів соціального потенціалу спочатку розглядалася в руслі вивчення економістами соціально-економічного потенціалу в аспектах трудового та пізніше людського потенціалу, а також

науково-технічного потенціалу, з плином часу розширювалася і вийшла за рамки економічної теорії у сферу соціології та психології взаємовідносин.

Таблиця 1.1

Поняття соціального потенціалу та основні підходи до його визначення

Автор	Визначення
Коулман Дж. [164], 1988	Соціальний потенціал як капітал – потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що формується у міжособистісних відносинах (обов'язки та очікування, інформаційні канали та соціальні норми).
Зайцева Т.В. [46], 2009	Соціальний потенціал – складна соціально-економічна категорія, яка характеризує можливості соціальних ресурсів у задоволенні суспільних потреб, носіями яких вони є.
Белорусова М. А. [13], 2010	Соціальний потенціал – можливості економічно активного населення певної території отримати соціально значущі результати у різних сферах суспільного життя на основі власної соціальної активності.
Штирбул С. А. [157], 2010	1. Соціальний потенціал – система відносин, не обмежених ринковими, що забезпечують формування нових стимулів і мотивів економічного розвитку, інновацій, спонукають нові форми поєднання факторів виробництва і перерозподілу ресурсів. 2. Соціальний потенціал – активна перетворююча сила, що виникає під дією синергетичного ефекту від сукупності культурних, цивілізаційних, громадських, економічних і природних факторів, та більш точно передає значення впливу цієї сили на ресурсні і виробничі чинники економічного і соціального зростання.
Антонюк В.П. [7], 2012	Соціальний потенціал сталого розвитку – нагромаджені можливості суспільства до забезпечення такої економічної та соціальної діяльності, яка відповідає потребам ефективного й ощадливого використання наявних ресурсів, збереження ресурсних можливостей розвитку для наступних поколінь, підтримки економічної, соціальної, екологічної безпеки та формування самовідтворювальної цілісної еко-соціо-економічної системи.
Коленда Н.В. [61], 2013	Соціальний потенціал – наявні та приховані можливості людини, сім'ї, трудового колективу, регіону, суспільства, які формуються у процесі спільної діяльності та є результатом суспільних відносин, що за конкретних умов виражають ставлення індивідів один до одного, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя.
Файзуллін Т.Ф. [141], 2015	Соціальний потенціал – органічна єдність, цілісність внутрішніх елементів та сил, що створює необхідні обґрунтування та умови самозбереження і забезпечення саморозвитку на основі реалізації можливостей, здібностей і наявних ресурсів
Павлова В.Е. [96], 2015	Соціальний потенціал – системна сукупність можливостей і здібностей індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому, що формується їх взаємодією та характеризує максимальні можливості для реалізації цієї системи в реальному полі соціальних взаємодій.
Нілов В.М. [86], 2019	Соціальний потенціал – можливості використовувати соціальну інтеграцію потреб, здібностей та готовності носіїв різних потенціалів мобілізувати внутрішні ресурси, проявляти стійкість до зовнішніх негативних впливів, забезпечувати продуктивну діяльність і саморозвиток на шляху задоволення теперішніх і майбутніх потреб.

Джерело: складено автором

На сьогодні науковці виділяють різноманітні підходи до трактування сутності поняття «соціальний потенціал», зокрема розглядаючи його як сукупність певних ресурсів (ресурсний підхід), поєднання певних умов і чинників, що визначають його вплив (факторний), у формі систематизованої взаємодії елементів (системний), у формі потенційних або наявних можливостей (об'єктивний), або ж не висловлюють однозначного трактування (комбінований).

Соціальний потенціал відповідно ресурсного підходу Зайцевої Т.В. є складною соціально-економічною категорією, яка по суті характеризує можливості соціальних ресурсів сьогодні та у майбутньому задовольняти власні суспільні потреби [46]. Одночасно з тим, таке трактування не дає чіткого розуміння про зміст соціальних ресурсів та механізм реалізації потенційних можливостей, оскільки соціальний потенціал формується на різних рівнях, відповідно до яких змінює своє змістовне наповнення та структуру.

На думку Файзулліна Т.Ф. соціальний потенціал може бути визначений у формі органічної єдності та цілісності внутрішніх елементів та сил (можливостей та здібностей соціальних ресурсів), спроможних створювати необхідні умови самозбереження і забезпечення саморозвитку [141]. При цьому поняття потенціалу не повинне ототожнюватись лише із наявними ресурсами, оскільки потенціал є скоріше їх певною характеристикою, а значення ресурсу потенційні можливості отримують після їх реалізації, коли потенціал перетворюється на капітал.

З іншого боку, ресурсний підхід містить ряд недоліків, оскільки суттєво звужує можливості дослідження соціального потенціалу, обмежуючи визначення характеру супровідних позитивних ефектів. З огляду на це найчастіше спеціалісти дотримуються об'єктивного та комбінованого підходів, згідно з якими соціальний потенціал розглядається як сукупність матеріальних та духовних цінностей суспільства, що сприймаються та відтворюються усіма його членами та визначають потенційну можливість розвитку або дезінтеграції соціуму.

Системний підхід, застосований Павловою В. Е., дозволяє розглядати соціальний потенціал як системну сукупність можливостей і здібностей індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому, що формується їх взаємодією та характеризує максимальну здатність для реалізації цієї системи в реальному полі соціальних взаємодій [96]. Прохорова В.М. також підкреслює системну складову соціального потенціалу, що на думку автора є впорядкованою сукупністю можливостей і мотивацій, здібностей і якостей індивідів, соціальних груп, суспільства що забезпечують їх життєдіяльність, соціальну активність та його відтворення і утворюють певну систему. За наявності необхідних ресурсів і потреб його носіїв соціальний потенціал реалізується у праці, а ядром його формування виступає людський потенціал, основними чинниками розвитку якого є здоров'я, освіта, професійні знання, уміння та навички, сприятливі умови життєдіяльності і праці [119].

Такий підхід дещо подібний до трактування поняття людського потенціалу, як довготривалого запасу знань, навичок та компетентностей, що отримуються переважно шляхом навчання та трудового досвіду і можуть бути використані у процесі життєдіяльності [54], однак, якщо теорія розвитку людського потенціалу акцентує увагу на потребах людської реалізації, соціальний потенціал визначається значно ширше, коли внутрішньою потребою стає соціальна направленість подібної реалізації.

За визначенням М. А. Белорусової розглядаємо трактування соціального потенціалу як можливостей економічно активного населення отримати соціально значущі результати у різних сферах суспільного життя на основі власної соціальної активності [13]. Цей підхід звужує коло носіїв соціального потенціалу, оскільки соціальна активність, спроможна приносити значущі результати, виникає не лише в економічно активного населення, а є характерною для будь-яких членів суспільства.

Розширене трактування знаходимо в роботах Н.В. Коленди, що пропонує розрізняти поняття «соціальне» у широкому (належне суспільству) та вузькому (деякі аспекти суспільного, що визначають соціальне становище і

взаємовідносини між людьми) розумінні, і саме у взаємодії між людьми проявляється найважливіший аспект соціального. Автор під соціальним потенціалом розуміє наявні та приховані можливості будь-якого соціального утворення, які формуються у процесі спільної діяльності та є результатом суспільних відносин і спільної взаємодії та реалізуються за відповідних умов, а також здатностей діяти у відповідних сферах з метою отримання бажаного результату [60, с. 108].

Наведені визначення висвітлюють різні підходи до розуміння носіїв соціального потенціалу (індивіди, соціальні групи, економічно активне населення, суспільство), однак, не дають повного розуміння взаємозв'язку між соціальним потенціалом та іншими складовими стійкого розвитку – економічною та екологічною, а також його направленості на забезпечення найбільш сприятливих умов людського життя.

Зважаючи на реальні зрушення в суспільному виробництві та глибокі зміни в характері людської діяльності, соціальний потенціал визначено С. Штирбул як систему відносин, яка забезпечує формування нових стимулів і мотивів економічного розвитку, інновацій та нові форми поєднання факторів виробництва і перерозподілу ресурсів [157]. Соціальний потенціал розглядається автором в якості активної трансформаційної сили, що виникає під дією синергетичного ефекту від сукупності культурних, цивілізаційних, громадських, економічних і природних факторів, та більш точно передає значення впливу цієї сили на ресурсні та виробничі чинники економічного і соціального зростання.

На думку Лібанової Е.М. та Хвесика М.А. соціальний потенціал є однією з основних складових соціально-економічного потенціалу стійкого розвитку, ефективне використання соціальних важелів впливу якого позитивно позначається на темпах та масштабах розширеного відтворення факторів життєдіяльності населення [68, с. 769]. З цієї точки зору, центральне місце у концепції стійкого розвитку займають соціальні індикатори (оцінювання індексу людського розвитку), що відповідають тенденціям розвитку суспільства, та дозволяють досягати відповідного рівня стійкості, зростання економічного і

духовного добробуту населення. Соціальний потенціал при цьому виступає характеристикою можливостей використання соціальних ресурсів у задоволенні суспільних потреб, покращенні загального соціального середовища їх розширеного відтворення, а на перший план висувуються соціальні можливості людини, соціальних груп, громадянського суспільства.

Підтвердження такому трактуванню знаходимо і в резолюції ООН про затвердження цілей стійкого розвитку [121], де підкреслюється, що соціальна складова стійкого розвитку направлена на збереження та розвиток культурного та соціального рівня населення, при якому зменшується кількість руйнівних конфліктів на культурному та соціальному підґрунтях, відбувається справедливий розподіл та рівний доступ всього населення до будь-яких необхідних благ, зокрема, до природних ресурсів. З огляду на це людина з усіма притаманними їй здібностями та якостями виступає як об'єкт та засіб втілення концепції соціального потенціалу, отримує можливість брати участь у прийнятті та реалізації рішень, які стосуються не лише її, а й суспільства в цілому.

Як було зазначено вище, у закордонних та деяких вітчизняних дослідженнях поняття соціального потенціалу тісно переплітається із поняттям соціального капіталу. Це пов'язано із тим, що усі виміри стійкого розвитку, і соціальний в тому числі, перебувають одночасно у вже набутому (капітальному) та потенційному стані. Таким чином, на певному етапі потенціал перетворюється у капітал, а отже слугує його джерелом. Розуміння механізму дії соціального капіталу на економічне зростання більш чітко визначене вченими економістами, оскільки у цьому випадку утворення доданої вартості напряму пов'язане із взаємовідносинами, що виникають між економічними суб'єктами, та не завжди є позитивними.

Так цінність соціального капіталу полягає у можливості використовувати соціальну інтеграцію потреб, здібностей та готовності носіїв різних потенціалів мобілізувати внутрішні ресурси, проявляти стійкість до зовнішніх негативних впливів, забезпечувати продуктивну діяльність і саморозвиток на шляху задоволення теперішніх і майбутніх потреб [171; 177].

Соціальний капітал складається із трьох важливих аспектів: взаємопов'язаних мереж взаємовідносин між окремими індивідами та групами (соціальні зв'язки або соціальна участь), рівнями довіри, що характеризують ці зв'язки, благами (ресурсами), що виникають або передаються на основі соціальних зв'язків або соціальної участі. Відповідно до теорії капіталу, поєднання цих трьох аспектів повинне постійно збільшувати створювану вартість, однак, асиметричний розвиток соціальних структур веде до процесів інтеграції та відчуження, виникненню нерівності та пригнічення, зростанню суспільних та економічних витрат. Одночасно, соціальний капітал виражається в обранні певних соціальних цінностей, що максимізують очікувану граничну корисність, утворенні мереж спільного порозуміння, які полегшують співробітництво всередині груп чи між ними, а його рівень тісно пов'язаний із якістю усіх процесів, що відбуваються у суспільстві, та безпосередньо впливає на людський розвиток і безпеку життєдіяльності.

Концепція капіталізації соціального виміру є суперечливою та дискусійною, оскільки за своїми властивостями соціальний капітал повністю не відповідає класичному визначенню (не обов'язково потребує матеріальних витрат на створення, не можливе абсолютне відчуження від носія, направлений не лише на підтримання економічного зростання), однак, дослідники доводять його спроможність бути елементом виробничої функції, накопичуватись із часом, покращувати економічні показники, а майбутня корисність може бути конвертована і вимагає інвестицій та технічного обслуговування. З огляду на це, соціальні відносини, спільні цінності, норми, взаємозв'язки та інші елементи та властивості спільної взаємодії людей можуть розглядатись як економічний ресурс для виробництва товарів і послуг, що вимагають часу на формування, однак, спроможні забезпечувати довготривалу цінність (утворюючи соціальний капітал) або ж максимізувати майбутню корисність (утворюючи соціальний потенціал) (рис.1.3).

Ресурсна складова соціального капіталу (створеного людьми й спроможного приносити додану вартість) дозволяє також розглядати соціальний

потенціал як зв'язкову ланку між людським потенціалом та людським капіталом, що підвищує можливості його реалізації через широкий спектр позитивних ефектів (зростання доходів, підвищення якості життя, соціальної згуртованості та довіри).

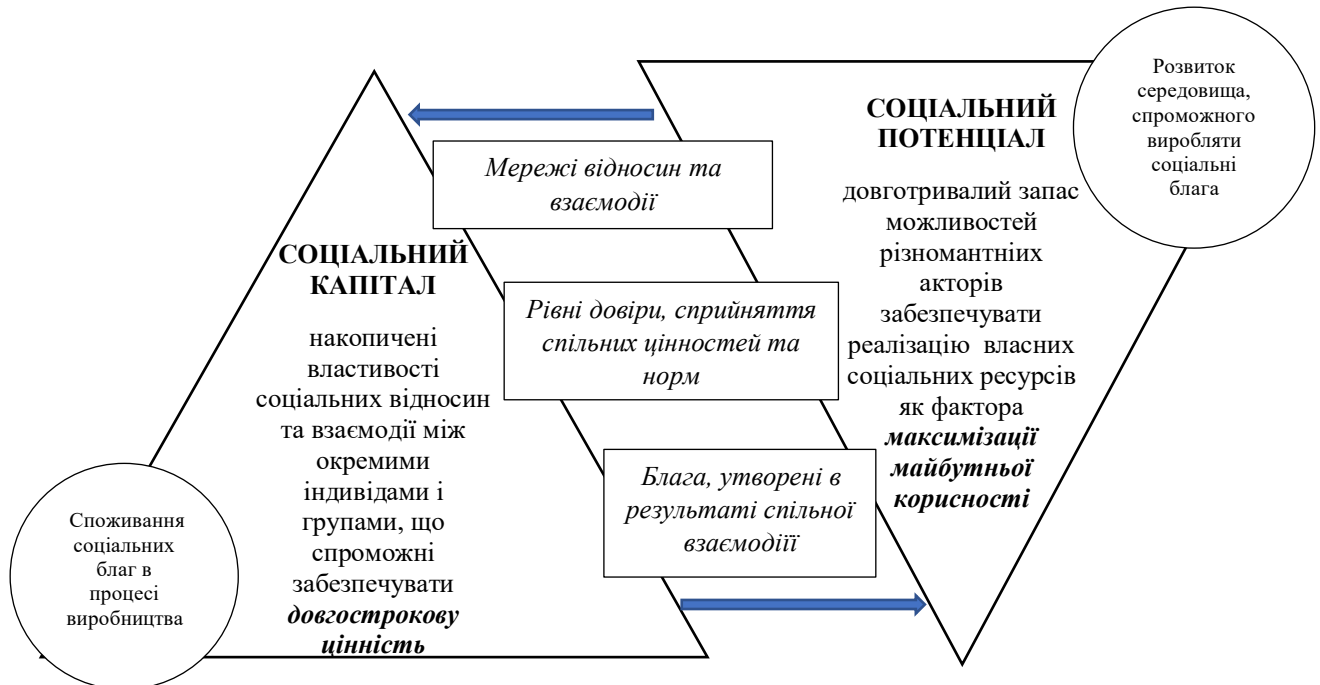

Рис. 1.3. Взаємозв'язок між категоріями «соціальний капітал» та «соціальний потенціал»

Джерело: складено автором

На відміну від людського потенціалу, що базується на властивостях людини, соціальний потенціал визначається властивостями взаємозв'язків між індивідами, соціальними групами та системами, є вбудованим у взаємовідносини та не може розглядатись як ексклюзивна характеристика окремих акторів, однак суттєво залежить від їх кількості і якості. Соціальний потенціал є результатом цілеспрямованих інвестицій та вкладень часу, енергії, зусиль, ресурсів, але його позитивна дія приносить користь усім членам групи або суспільства в цілому, тобто тим індивідам, які не брали участі у його створенні.

Узагальнюючи вищевикладене, пропонуємо розглядати *соціальний потенціал* через його функціональне призначення як спроможність суб'єктів соціальних відносин реалізовувати соціальні важелі впливу на розвиток

суспільства в умовах певного стану соціального середовища. При цьому слід розуміти, що соціальний потенціал: 1) формується та реалізується на певних рівнях (від індивідуального до глобального); 2) поєднує наявні та приховані можливості носіїв, матеріальні й нематеріальні компоненти; 3) параметри соціального потенціалу визначаються змістом та якістю процесів його формування й використання; 4) формування соціального потенціалу поєднує процеси суспільного усвідомлення, систематизації, поширення, закріплення соціальних норм як чинників впливу на процеси, об'єкти та відносини; 5) соціальний потенціал створює цінність на основі спроможності його носіїв впливати на процеси, явища, ситуативні запити суспільства.

Значення соціального потенціалу для економічного розвитку полягає у його спроможності утворювати нову цінність там, де значне нарощення економічного зростання та інтенсивне використання ресурсів обмежене вимогами досягнення стійкості. Тобто повне використання можливостей соціального потенціалу дозволяє забезпечувати неубутне задоволення потреб не тільки нинішніх, але й майбутніх поколінь внаслідок створення середовища вільної реалізації соціальних ресурсів, де утворюються мережі спільної взаємодії на засадах відносин довіри, гідності та поваги. Синергетична дія таких мереж полегшує процеси трансферу інформації, знань, досвіду та інших ресурсів, одночасно вимагаючи зміни підходів до процесу виробництва і споживання, створення найбільш сприятливих умов здійснення життєдіяльності, забезпечення відтворення людини як особистості, продуктивної сили, чинника економічного зростання.

Створення такого середовища вимагає подолання основних соціальних викликів стійкого економічного зростання на макроекономічному рівні, до найбільш значущих з яких можна віднести:

– демографічну ситуацію (значна невідповідність між високими темпами природного приросту населення у країнах, що розвиваються, та низькими показниками народжуваності, смертності та природного приросту населення

розвинених країн; якість психофізіологічного потенціалу та недостатні можливості його відновлення);

– соціальне відторгнення (неможливість окремих груп населення брати участь у створенні доданої вартості та суспільному житті внаслідок незайнятості, нестачі доходів, неналежних умов проживання, недостатньої освіти або професійних навичок, неспроможності утворювати мережі соціальної взаємодії тощо);

– проблеми ринку праці та міжнародної міграції (зростання безробіття, нестабільна зайнятість, зниження якості соціальних послуг та зростання просторових переміщень робочої сили, проблеми старіння робочої сили);

– забезпечення гендерної та особистої рівності (досягнення гендерного паритету в освіті, зайнятості, владних інститутах, проблема інклюзивності тощо).

Розв'язання зазначених проблем лежить не лише у сфері державного регулювання, а й на галузевому та локальному рівні, в першу чергу тому, що соціальний потенціал визначає можливості створення благ для реалізації різноманітних економічних і соціальних потреб суспільства.

З огляду на це до основних економічних ефектів, спричинених дією соціального потенціалу, можна віднести такі:

1. *Скорочення трансакційних витрат*, що відбувається на основі встановлення відносин довіри, соціальної згуртованості та побудови репутації надійного партнера у здійсненні економічної діяльності. Це скорочує витрати грошей, часу та зусиль на створення і реалізацію продукції, формує позитивне сприйняття виробників як соціально свідомих суб'єктів, сприяє формуванню позитивного бренду соціально відповідального роботодавця, підвищує рівень попиту на продукцію, зменшує витрати на трансфер і розподіл економічної важливої інформації.

2. *Посилення рівня соціальної взаємодії* в процесі колективної діяльності на основі принципів солідарності та організованості, коли кооперація між індивідуальним і організаційним дозволяє скорочувати ризики виробничої

діяльності та посилювати ділову активність економічних суб'єктів. Чим вище рівень взаємодії між окремими суб'єктами, відчуття спільності інтересів, підтримки та довіри, тим менше ризик втрати доступу до ресурсів необхідної якості та кількості, в тому числі людських, та можливостей вчасного розпізнавання ідей, новітніх технологій, передового досвіду, накопичення і розподілу необхідних знань.

3. *Використання побічних продуктів соціальної взаємодії*, зокрема в процесі навчання, коли під час спільної інтеракції відбувається трансмісія людського капіталу і технологій в середині системи та за її межі. Встановлення відносин довіри та взаємопідтримки веде до підвищення обсягу соціальної фасилітації між суб'єктами виробничих відносин, корекції поведінкових паттернів у бік більш продуктивних, пришвидшення процесів адаптації до необхідних структурних змін, викликаних трансформаційними процесами, зниження соціального відторгнення та зокрема позитивно відбивається на розвитку суспільства.

Зазначені економічні ефекти є особливо значущими в контексті викликів нової економіки, процесів глобалізації, інноваційних та технологічних коливань, що виводить необхідність формування соціального потенціалу розвитку економіки на перший план.

Цілком обґрунтовано, що з огляду на це в структурі соціального потенціалу стійкого розвитку економіки українські дослідники виокремлюють наявні та потенційні характеристики агрегованого людського і соціального капіталу, соціальну інфраструктуру, соціокультурний та власницький потенціал.

З точки зору системного підходу, застосованого В. П. Антонюк, цей перелік може бути розширений, і тоді елементами соціального потенціалу стійкого розвитку виступають [7]:

- людський потенціал, його інтегральні кількісні та якісні параметри (демографічні характеристики, процеси відтворення і збереження), що визначають соціальний розвиток;
- людський чинник виробництва у формі людського капіталу;

- складена система соціальних відносин, у тому числі й соціальний капітал бізнес-систем,
- соціальна свідомість, обумовлена духовно-етичними нормами та культурними особливостями суспільства,
- соціальна інфраструктура, яка забезпечує відтворення і розвиток людського потенціалу;
- соціальна політика держави, яка створює організаційні, економічні, інституціональні умови для розвитку соціального потенціалу.

Багато в українському та закордонному науковому просторі робіт, присвячених джерелам формування соціального потенціалу різних рівнів (суспільному, регіональному, рівню підприємства), однак, вичерпне визначення складових соціального потенціалу розвитку економіки з урахуванням впливу чинників постіндустріального розвитку відсутнє.

Проведене теоретичне узагальнення думок українських та закордонних науковців і практиків щодо розуміння сутності соціального потенціалу розвитку економіки дозволяє стверджувати, що в постіндустріальному суспільстві його структура, рівні, джерела формування та функції відрізняються від усталених традиційних підходів (рис. 1.4).

Агрегований людський потенціал є первинною складовою соціального потенціалу, оскільки його узагальненні кількісно-якісні характеристики (демографічні, природні, духовно-моральні, психологічні, освітні, трудові, громадянські, мережеві, інтелектуальні, креативні) визначають спроможність відтворення, розвитку та реалізації соціального потенціалу економіки та його значущість у якості чинника максимізації майбутньої корисності. Одночасно з тим в процесі формування людського потенціалу окремі індивіди набувають спроможності удосконалювати свої якості під час особистісної взаємодії та групової соціальної фасилітації, утворювати міцні мережеві взаємини, що внаслідок існування відносин довіри, поваги та підтримки спонукають їх до підвищення економічної активності та загального особистісного і професійного розвитку.

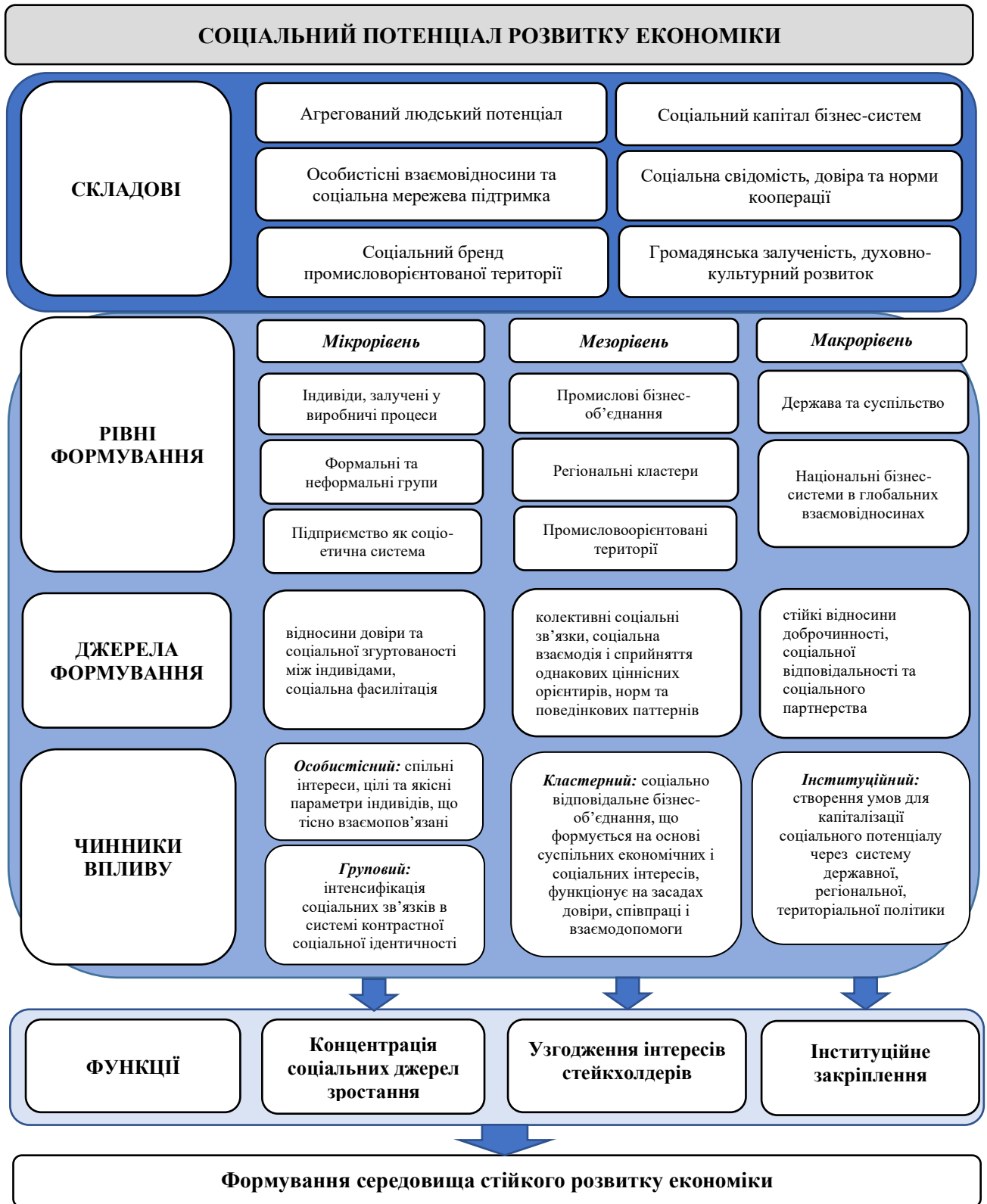

Рис. 1.4. Методологічні засади дослідження соціального потенціалу як джерела формування стійкого розвитку економіки

Джерело: складено автором

У процесі спільної взаємодії індивіди сприймають і поширюють ідеї, принципи та норми специфічних соціальних відносин, приймають та наслідують продуктивні поведінкові моделі, утворюють нові форми соціальної кооперації. Довірчі відносини посилюються та міцнішають, спонукаючи розвиток не лише активної частини соціальної системи, але й тих, хто до певного етапу знаходився за її межами. Зазвичай ця складова соціального потенціалу проявляється в процесі взаємодії між індивідами, що до того не були тісно пов'язані, а об'єднуючими елементами виступає спільна робота, середовище, цілі та завдання та ін.

Виникає колективний досвід, що передається усім учасникам соціальної мережі та формує специфічні особливо цінні блага (доступні кожному учаснику), економічний результат від дії яких проявляється в процесі реалізації соціального капіталу бізнес-систем (зростання мотивації, продуктивності, залученості позитивного сприйняття змін та оволодіння новими знаннями і навичками, удосконалення управлінських технологій). Використання соціального капіталу бізнес-систем робить економічні відносини більш життєздатними за рахунок заохочення довіри, спільних перетворень, згуртованості, підтримки, належних структурних змін, трансформації системи менеджменту тощо.

Оскільки в більшості економічно розвинених країн ключову роль у створенні доданої вартості відіграє промисловість, доцільно до складових соціального потенціалу розвитку економіки відносити соціальний бренд територій з промисловою орієнтацією, тобто таких, де переважає промислове виробництво та спостерігається концентрація підприємств добувної і переробної галузей промисловості. Під *соціальним брендом промисловоорієнтованих територій* розуміємо комплекс образів, асоціацій, очікувань та сприйняття території з індустріальною орієнтацією як соціально стабільної, безпечної та привабливої, спроможної забезпечувати довготривалі конкурентні переваги розвитку, спонукати певну громаду до активізації колективних дій у напрямку реалізації стратегічного бачення розвитку території.

Спроможність індивідів виявляти чітку та обґрунтовану громадянську позицію, реалізовувати себе у формальній та неформальній громадянській активності дозволяє прямо (соціальна активність та громадянська позиція) чи опосередковано (соціальна мобільність) впливати на державні та суспільні інститути та приводити їх діяльність у відповідність до очікувань та потреб суспільства. Зростання довіри до владних інститутів та розширення можливостей впливати на процес прийняття рішень дозволяє досягати більш стабільного розвитку та згладжувати негативні наслідки кризових явищ.

Що стосується рівнів формування соціального потенціалу розвитку економіки, то дотримуючись загальноприйнятого розмежування від найнижчого рівня, який різними дослідниками визначається як рівень окремого індивіда (працівника, власника бізнесу) або підприємства загалом, до загальнонаціонального рівня (рівень держави та міжнародних взаємовідносин), пропонуємо наступне бачення: мікро- (рівень окремого індивіда, групи, підприємства), мезо- (рівень промислового об'єднання, галузі, індустріального кластера, промисловоорієнтованої території), макро- (національний рівень та взаємовідносини глобального характеру).

На *мікрорівні* джерелами соціального потенціалу розвитку економіки виступають взаємовідносини довіри та соціальної згуртованості, що виникають між різними індивідами, залученими у виробничі процеси – від власників до споживачів та постачальників підприємства. Формування довіри вимагає часу, так званого періоду «спроб та помилок», який прибирає бар'єри для ефективної взаємодії між різноманітними суб'єктами у майбутньому. Можливості формування довірчих відносин залежать від обсягу та якості людського та інтелектуального капіталів, а також системи соціальних відносин, яка панує на підприємстві, і досягається шляхом контролю в разі відсутності довіри, оцінки і поглиблення довірчих відносин і толерантності в разі наявності (інтенсифікація комунікацій, побудова репутації, прагнення доброзичливості, посилення соціальних зв'язків, розвиток сприйняття і підтримки спільних цілей, корпоративної соціальної відповідальності).

На *мезорівні* соціальний потенціал формується в процесі визначення нових регіональних кластерів, розвитку промисловоорієнтованих територій та регіональних інноваційних систем, утворення формальних та неформальних бізнес-об'єднань, поглиблення та оновлення ланцюжків створення вартості. Накопичення і розвиток соціального потенціалу територій промислового спрямування базується на їх здатності підтримувати соціально-економічне зростання та присутність на ринку впродовж тривалого періоду часу внаслідок встановлення міцних виробничих взаємовідносин, гнучкості та інклюзивності, а також історично обумовленої концентрації та доступності ресурсів.

Окрім цього, джерелом нарощення соціального потенціалу економіки на цьому рівні виступає спроможність формальних та неформальних бізнес-об'єднань, що виникають в процесі економічної та соціальної взаємодії, створювати специфічні суспільні блага – солідарні товари (об'єднуючі місця, події, заходи, де відбувається трансфер інформації, знань і технологій), соціальна інфраструктура (об'єкти соціального значення, споруди, комунікації, форми їх просторового зосередження), клубні товари та послуги (специфічні товари або послуги, доступні лише учасникам), авторитарні (встановлюють норми, цінності та правила, яких мають дотримуватись учасники) та отримувати доступ до них. Можливість користуватись подібними благами посилює взаємозв'язки та мотивацію до утворення довірчих відносин, скорочує трансакційні витрати, стимулює трансфер технологій і знань всередині формальних та неформальних бізнес-об'єднань. На регіональному рівні до цього впливу долучається формування мережі спеціалізованих публічних та приватних інститутів, що в процесі спільної діяльності та взаємодії ініціюють і підтримують створення умов для розширеного відтворення ресурсів. Такі системи сприяють взаємодії між фірмами та дослідницькими та технологічними центрами, долаючи бар'єри залучення і використання коштів, направлених на технологічне оновлення, та розширюючи можливості професійного розвитку персоналу, що неможливо без міцної соціальної взаємодії й сприйняття однакових ціннісних орієнтирів.

Взаємовідносини, що виникають в процесі спільної діяльності, спонукають виробників створювати якісніші продукти, покращувати виробничі процеси та оновлювати функціональні й організаційні зв'язки в процесі виробництва, та позитивно відбиваються на зміцненні будови ланцюжків створення вартості.

На *макрорівні* накопичення соціального потенціалу відбувається в умовах формування стійких довірчих відносин у сфері підприємництва, критична маса яких стимулює процеси нарощення темпів зростання економіки та пришвидшення розвитку суспільства. Одночасно з тим активізуються процеси громадської взаємодії, що підвищує довіру суспільства до владних інститутів і в цілому сприяє більш ефективній реалізації державної політики, формування іміджу надійного національного виробника, стимулює приплив інвестиційного капіталу. Міжнародна соціально-економічна взаємодія передбачає установлення стійких відносин довіри у глобальному вимірі, коли національні промислові виробники та країна в цілому розглядається як надійний постачальник товарів та послуг високої якості, що виробляються на засадах добродійності, соціальної відповідальності та соціального партнерства, функціонують у безпечному соціально-економічному та правовому середовищі, забезпечують накопичення загального соціального блага.

З огляду на це, можна виокремити основні функціональні чинники впливу на формування соціального потенціалу стійкого розвитку економіки: особистісний, груповий, кластерний (індустріальні кластери) та інституційний [80].

Під дією *особистісного чинника* розуміємо співвіднесення спільних інтересів, цілей та якісних параметрів індивідів, що тісно взаємопов'язані, мають схожі підґрунтя розвитку, спроможні створювати, організовувати, розвивати та реалізовувати виробничу ідею, здійснювати трансфер знань та інформації. Принципи та умови стійкого розвитку економіки вимагають від індивідів усвідомлення його безальтернативності, необхідності погоджувати місію, цілі, бачення, норми та цінності існування із вимогами ресурсних та екологічних обмежень, запроваджувати у власну сферу економічної діяльності

ресурсозаощаджувальні, екологічно безпечні та передові технології з можливістю їх вторинної обробки та експлуатації тощо.

Особистості, спроможні діяти таким чином, характеризуються високим рівнем знань, умінь, навичок і кваліфікації, релевантних вимогам нового технологічного укладу суспільства та інноваційної діяльності, прагнення до подальшого удосконалення і використання системи надкомпетенцій, креативності та творчості у прийнятті рішень та виконанні виробничих завдань, прагнення до встановлення відносин довіри, згуртованості й підтримки, відповідальне ставлення до дотримання вимог технологічної та виробничої дисципліни з метою недопущення технологічних порушень і катастроф, активна соціальна і громадянська позиція.

Груповий чинник складається із синергетичного ефекту від співпраці та соціальної взаємодії людей, що призводить до виникнення взаємовідносин довіри та доброзичливості, інтенсифікації соціальних зв'язків, розуміння, підтримки і досягнення спільних цілей між соціально не наближеними індивідами (соціально контрастна ідентичність). Групова взаємодія веде до зміцнення соціальної свідомості через систему неформальних соціальних зв'язків, зростання громадянської активності та особистої довіри, що розширює можливості трансферу знань для якіснішої кооперації та більш ефективного розпізнавання нових можливостей. Дія групового чинника розширює бачення ролі людини у забезпеченні економічного зростання, оскільки вона виступає у ролі регулятора рівня соціальної відповідальності та екоефективності виробництва, застосування свідомої екологічної поведінки у сфері споживання, трансформації власних потреб, їх оптимізації та раціоналізації, скорочення надмірних або нераціональних витрат ресурсів.

Кластерний чинник відбиває соціальну стійкість виробничого кластера, сформовану в результаті розвитку соціально-економічних відносин окремих бізнес-систем, спроможних встановлювати міцні виробничі взаємини, побудовані на високому рівні довіри. Наявність узгодженої взаємодії в середині усталеної бізнес-системи веде до зростання колективної ефективності через

більш результативний спосіб розподілу праці та її спеціалізації, наявність різноманітних джерел постачання ресурсів, інструментів та обладнання, доступу до інновацій і передових технологій, забезпеченість специфічною для галузі робочою силою потрібного рівня якості та кваліфікації. Кластерна взаємодія веде до виникнення соціально відповідального бізнес-об'єднання, що формується на основі суспільних економічних і соціальних інтересів, функціонує на засадах довіри, співпраці та взаємодопомоги, ощадливо використовує наявні ресурси і сприяє їх випереджаючому оновленню і відтворенню.

Інституційний чинник уособлює прагнення системи інституційного забезпечення до створення умов для капіталізації соціального потенціалу через зростання ефективності управління, активів людського капіталу, оновлення соціальної інфраструктури, коректне формування компетенцій населення, його розширеного відтворення. Середовище для концентрації, розвитку та ефективного використання соціального потенціалу розвитку економіки формує послідовна регіональна політика, підсилена можливостями децентралізації та спрямована на визначення спеціалізації окремих територій, подолання диспропорцій у розвитку економіки, ефективне використання природних та людських ресурсів, що має призвести до зменшення розриву між потенційним і наявним соціально-економічним рівнем країни та її регіонів, а також забезпечити реалізацію парадигми стійкого розвитку до формування у кожного члена суспільства нових параметрів існування. Інституційний чинник передбачає формування високого ступеня довіри до системи державної влади та соціальних інститутів, долучення індивідів до усіх процесів стійкого розвитку економіки, утримання балансу між інтересами особи, суспільства та держави та їх взаємної відповідальності щодо перспектив безпеки та розвитку в нових умовах.

Значущість соціального потенціалу для розвитку економіки полягає у формуванні середовища стійкого розвитку завдяки реалізації наступних функцій:

– концентрація соціальних джерел зростання – формування стійких взаємовідносин в умовах високого рівня наближення за демографічними,

поведінковими, соціальними характеристиками;

– узгодження інтересів стейкхолдерів – підвищення солідарності та соціального сприйняття за умов соціального розмежування, подолання групової та організаційної розрізненості;

– інституційне закріплення – забезпечення доступності, розподілу та засвоєння специфічних соціальних благ в системі соціетальної ієрархії суспільства.

Підсумовуючи вищевикладене, *соціальний потенціал розвитку економіки* може бути визначений як спроможність суб'єктів суспільних відносин реалізовувати соціальні важелі впливу на економіку через створення нової цінності на основі концентрації соціальних джерел зростання, узгодження інтересів стейкхолдерів та їх інституційного закріплення.

Отже, дослідження поняття соціального потенціалу розвитку економіки дозволило визначити його сутність та значення в контексті реалізації концепції стійкого зростання. Зазначимо, що науковою спільнотою не досягнуто єдності у визначенні поняття соціального потенціалу, його структури, рівнів та джерел формування, з іншого боку, не викликає сумнівів, що значущість соціальних чинників розвитку проявляється у їх спроможності забезпечувати збалансоване зростання, зокрема у галузі промисловості. Промислові підприємства зможуть і надалі відігравати важливу роль у створенні доданої вартості національного виробництва, однак, це стане можливим лише за умови проведення відповідних інвестиційних, інноваційних, структурних та організаційних трансформацій.

1.2. Обґрунтування ролі соціального потенціалу в концепції постіндустріальної трансформації промисловості

Сучасна парадигма розвитку економіки визначається її постіндустріальним характером та передбачає зростання ролі передових наукових досліджень та технологічних впроваджень у виробництво товарів та послуг, що забезпечує зростання доданої вартості шляхом реалізації більш технологічно та наукомісткої продукції, в першу чергу, у галузі промисловості.

Роль промисловості та бізнесу у досягненні стійкого розвитку економіки сьогодні є визначальною, оскільки вони спроможні забезпечувати економічне піднесення, сприяють формуванню соціального середовища та здатні вивільняти ресурси для захисту і відновлення осередку проживання в умовах новітніх глобалізаційних викликів, вимог інформаційного суспільства, зміни виробничих та споживчих моделей поведінки, але тільки в тому випадку, коли промислові підприємства послідовно і цілеспрямовано зберігають і нарощують власну конкурентоспроможність, здійснюють правильне інвестування, впроваджують структурні та організаційні зміни, направлені на заохочення соціальної відповідальності, більш раціональне та якісне використання наявних ресурсів, в першу чергу людських, дотримання принципу рівних можливостей в реалізації потреб будь-якого індивіда, досягнення гендерної рівності та рівноправ'я, загальної соціальної стабільності.

Подібні ідеї знаходять своє відображення у сфері промисловості у якості концепцій відповідального підприємництва (стимулювання економічного зростання та забезпечення високої конкурентоспроможності одночасно із гарантуванням захисту навколишнього середовища та просування соціальної відповідальності) та екоефективності (застосування інновативних бізнес-стратегій створення більшої цінності за менших витрат, комбінування досягнення економічної та екологічної ефективності) [224, с. 6-7]. Попри розуміння необхідності реалізації цих концепцій більшістю країн-лідерів промислового виробництва, в Україні їх реалізація перебуває на стадії зародження, а головною перепоною постає відсутність цілісного сприйняття важливості впровадження концептуальних змін, стійкої позиції власного існування і побудови спільного майбутнього, урівноваження та гармонізації процесів життєдіяльності.

Можливості соціальних ресурсів промисловості недооцінені з огляду на постійну увагу до нарощення темпів економічного зростання. Звичайно ж, процеси стійкого розвитку вимагають структурної перебудови промислової сфери (переорієнтація матеріальних, фінансових та трудових ресурсів на користь

ресурсо- та енергоефективних технологій, наукомістких галузей) та зменшення частки сировинних галузей та підвищення рівня використання вторинної сировини та відновлювальних ресурсів, збільшення капіталовкладень у створення екоефективних технологій. З іншого боку, соціальний вимір стійкого розвитку потребує забезпечення дотримання прав людини, гідної праці, різноманіття та рівності винагород, балансу режиму праці і відпочинку, безпеки та залучення робочої сили у процеси суспільного життя.

Соціальна стійкість у промисловості на думку А. Енріке (A. Henriques, 2012) [182] складається зі значного обсягу чинників: від рівня заробітної плати працівників до впливу виробленого продукту на їх якість життя. Соціально стійкі підприємства спроможні вибудовувати міцні взаємовідносини з власним персоналом, споживачами, локальними громадськими об'єднаннями на основі проактивних систем менеджменту та ведення бізнесу, гарантій соціально захищеності та безпеки. Виробництво соціально стійких видів продукції дозволяє залучати споживачів та посилювати етичну сторону виробничої сфери, підкреслювати розуміння вартості людського капіталу для бізнесу.

Соціальна стійкість надає промисловості додаткові переваги, так і як відкриття нових ринків, допомога у залученні нових бізнес-партнерів, виступає джерелом інновацій для розробки нової продукції та обслуговування виробничих процесів, підвищення внутрішньої моралі та залученості працівників, зниження конфліктів між бізнесом та суспільством.

Однак, слід відзначити, що промисловість виступає одночасно як залежна, так і як утворююча система. З одного боку, ефективність функціонування промисловості залежить від можливостей людської особистості, її продуктивних здібностей і соціальної свідомості, спроможності утворювати міцні соціальні зв'язки та відносини довіри, що трансформується під впливом соціально-економічних відносин, компетентнісного розвитку та удосконалення в процесі праці, якості її трудового й особистого життя, а з іншого, впливає на характер цього розвитку, створює достатні умови для задоволення потреб, забезпечення

прав і свобод людини, розвитку її культурного, творчого, соціального потенціалу та соціальної відповідальності, визначає вектори подальших трансформацій.

Поняття соціального потенціалу та його вплив на промисловість визначається в першу чергу його економічним ефектом у сфері соціальних відносин та соціальних структур. Інтегративний підхід до визначення сутності соціального потенціалу промисловості пропонує розглядати його як вбудовану частину економічної теорії з точки зору привілейованої функції корисності, індивідуального або організаційного ресурсу та інструменту усунення недосконалості інформації та ризиків [217, с. 3-4].

Альтернативний підхід відкидає методологічний індивідуалізм та наближається до інклюзивності у визначенні соціального потенціалу [213; 217, с. 9-14], підкреслюючи значення солідарності, соціальної згуртованості, підтримки, домінування, престижу, репутації, довіри, комунікабельності та фасилітації як тих його компонентів, що дозволяють утворювати додану вартість в процесі промислового виробництва. Ці аспекти можуть мати не лише позитивні, а й негативні економічні ефекти, оскільки залежать від групових норм, цінностей та світогляду та формуються в процесі взаємодії в першу чергу економічно активного населення промисловоорієнтованих територій.

Парадигма стійкого розвитку промисловості тісно пов'язана із процесами формування економічного середовища нового типу. Вагомі інноваційні зміни у технологіях, моделях та типах економічного, соціального, демографічного, суспільного та професійного життя населення, що відбуваються сьогодні, є характерними для постіндустріальної або нової економіки, яка останнім часом набуває ознак креативної, а отже зосередженої на інтелектуалізації виробництва, зростанні значення творчої праці та всебічного розвитку людини, активізації уваги до швидкоплинної зміни потреб сучасності [79].

Промисловість, як основне джерело створення доданої вартості, в новій економіці вступає у нову еру виробничих можливостей, і завдяки перевагам, що надають нові постіндустріальні уклади, отримує значний поштовх розвитку і вдосконалення.

Поняття нової економіки нерівнозначне та постійно піддається ґрунтовному переосмисленню в роботах українських та закордонних дослідників. В першу чергу, це обумовлюється тим, що нова економіка виступає узагальненим терміном для визначення процесів, що відбуваються в економіці різних країн світу в постіндустріальний період та, в залежності від рівня проникнення сучасних технологій у всі сфери економічної діяльності, набувають специфічного дескриптивного трактування [79].

Перші підходи до її дефініції визначали нову економіку як високотехнологічну [186], пізніше вона отримала характеристику цифрової, або такої, що отримує суттєві переваги (швидке зростання продуктивності й доходів, низький рівень безробіття та інфляції) від вагомих технологічних впроваджень [206]. Значна кількість дослідників визначає нову економіку як мережеву, якій притаманні глобальні структурні зрушення та набуття мережеподібного переплетення складових частин [148].

Сьогодні поняття нової економіки розглядається частиною сучасних економістів як системне явище розвитку економік постіндустріального періоду та процесів інформатизації суспільства, що передбачає поступове органічне об'єднання властивостей традиційного сектору економіки з новими її елементами та перехід на топологічно новий рівень [17; 160]; інші характеризують її з точки зору нарощування інноваційного потенціалу і значного зростання частки високотехнологічних галузей виробництва, інтенсифікації використання знань і компетентностей як основного ресурсу створення доданої вартості, пришвидшення організаційних та інституційних новацій, обмеження впливу держави та одночасного посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів [22].

Узагальнюючи чинні підходи до трактування цього поняття, Бутнік-Сіверський О.Д. пропонує чотири напрями розуміння нової економіки: як комплексу наукомістких галузей, або сукупності усіх виробництв, що використовують сучасні електронні інформаційні та комунікаційні технології; як сукупності організаційних та інфраструктурних трансформацій у всіх галузях

економіки; як одну з вершин міжнародної фінансової моделі господарювання, що символізує широке використання інструментарію інформаційно-технологічних інновацій у валютно-фінансовій системі; як сукупність галузей, що характеризуються більш значною питомою вагою людського капіталу в порівнянні з матеріальними елементами [22, с. 11-14].

З іншого боку, на думку Білоцерківця В. В. нова економіка повинна розглядатись як дещо відокремлена, передова частина економіки, елементам якої притаманна висока схильність до мінливості, оновлення, поліваріативності, трансформації у свої нові версії. При цьому повинне відбуватись інтенсивне включення компонентів, що починають відповідати критеріям нової економіки, та виключення тих з них, що цим критеріям більше не відповідають [17, с. 12].

Таким чином, умови нової економіки викликають у традиційних сферах економіки суттєві трансформаційні зміни, за яких дедалі важливішими стають розвиток знань та інновацій, застосування актуальних та ефективних технологій, пришвидшення зростання продуктивності праці, посилення застосування гнучких форм зайнятості, відсоток висококваліфікованих фахівців та інші чинники, що визначають можливості формування конкурентоспроможного підприємства в нових умовах.

Підсумовуючи існуючі підходи до визначення основних трансформації в новій економіці, сформульовано наступні характеристики, наведені у табл. 1.2.

Для традиційної індустріальної економіки життєво важливими були такі галузі виробництва, як металургійна, машинобудівельна, переробна та хімічна, в новій економіці ці галузі поступово втрачають значущість на користь інформаційних технологій, комунікацій та інтелектуального капіталу. В той самий час, виробництво залишається важливим, однак потребує значних інноваційних, адаптаційних та реінжинірингових впроваджень. Окрім того майже за усіма показниками простежуємо підвищення значущості соціальної складової, зокрема соціального капіталу у якості одного з ключових драйверів економічного розвитку, людського потенціалу, спроможного формувати

мультикваліфіковану робочу силу та розглядати найм як довготривалу інвестицію, а також застосування принципу інфраструктурної синергії та першості соціальних переваг для забезпечення стійкості соціально-економічної системи.

Таблиця 1.2

Порівняння характеристик індустріальної та постіндустріальної (нової) економіки

Показник	Індустріальна (традиційна) економіка	Постіндустріальна (нова) економіка
Економічний розвиток	Стабільний, лінійний та передбачуваний (легко прогнозований)	Волатильний (екстремально швидкі зміни) та хаотичний (напрямки зміни важко прогнозовані)
Ключові драйвери економіки	Великі промислові підприємства (інтенсивний розвиток і нарощення фізичного капіталу)	Інновативні підприємства, засновані на знаннях (розвиток соціального та інтелектуального капіталу)
Конкуренція	Локальна, орієнтована на масмаркет та експансію	Глобальна, орієнтована на диференціацію та швидкість
Джерела та центри продуктивності	Матеріальне виробництво (зростання на душу населення), промислові підприємства	Інформаційні кластери (оптимізація обраної діяльності відповідно до наявних можливостей), інформаційні мережі та бази даних
Провідні промислові галузі	Виробничі (металургійна, машинобудівельна, переробна, хімічна)	Інтелектуальні (інформаційні технології, комунікації, інтелектуальний капітал)
Технологічні драйвери	Автоматизація та механізація праці	Інформаційні та комунікаційні технології, роботизація, електронний бізнес, комп'ютерний дизайн
Основні джерела конкурентних переваг	Доступ до сировини, дешева робоча сила, швидкість обороту капіталу, скорочення витрат	Інституційна досконалість, швидкість та гнучкість, людський та клієнтський капітал, стратегії диференціації та конкурентоспроможності
Робоча сила	Переважно монокваліфікована та стандартизована, стабільний рівень зайнятості, найм як витрати	Мультикваліфікована та гнучка, залежність рівня зайнятості від можливостей ринку та особистих здібностей, найм як інвестиція
Соціально-економічна система	Приватна власність на капітал, вільна конкуренція, максимізація прибутку	Принцип інфраструктурної синергії, першість соціальних переваг та стійкості соціальної системи

Джерело: складено автором на основі [202; 206; 210; 228]

Сатревікс В. відзначає, що попри інтенсивні зміни, характерні для нової економіки, значущість традиційного сектору промисловості залишатиметься вагомою, а умовою її ефективності та успішності виступатиме можливість швидко впровадити засади функціонування четвертої індустріальної революції [228]. Слід враховувати, що нова економіка зміщує увагу від самого продукту і його якостей до споживача, задоволення його вимог та посилення ролі у створенні цього продукту, тому спроможність промисловості реалізовувати соціальний потенціал дозволяє більш глибоко розуміти потреби споживачів, швидше поширювати позитивні меседжі щодо споживання вироблених продуктів, уникати помилок і конфліктів на стадії проектної роботи та в процесі кооперації.

До важливих ознак постіндустріальної економіки в розвинених країнах світу відносять тенденцію до значного переважання частки сфери послуг над матеріальним виробництвом. Це своєю чергою висуває проблему структурної перебудови промислового сектору на перший план, оскільки нова економіка передбачає поступовий рух від домінування агропромислового та видобувного сектору в бік сектору переробної промисловості, а також зростання частки сфери послуг та інформації, інших високотехнологічних сфер у створенні ВВП. Однак своє значення поступово втрачатимуть не всі традиційні сфери, а лише такі, що неспроможні виробляти інформаційно інтенсивні продукти (рис. 1.5).

Забезпечення стійкого зростання в новій економіці вимагає зміни національної технологічної структури, що оцінюється відповідно до прийнятої Європейським Союзом у 2007 р. класифікації виробничих структур за технологічною структурою переробної промисловості. Співвідношення частки високо, середньо, низько та середньонизькотехнологічних виробництв визначається емпіричним правилом стійкого розвитку економіки: питома вага галузей переробної промисловості повинна становити 20% в структурі національної економіки, так само як і частка високотехнологічних виробництв.

	Традиційна	→	Нова
Рушійна сила	Керованість факторами виробництва	Керованість інвестиціями	Керованість інноваціями
Фактори розвитку	Доступ до ресурсів, механізація, інновації в технологіях	Концентрація внутрішнього (виробнича продуктивність) та зовнішнього (агломерація) капіталу	Наукове промислове розгалуження, мультинаціональний розвиток
Тренди промислової політики	Енергетично залежне виробництво, стандартизація та масове виробництво	Гнучкі виробничі системи, якість та надійність продукту, трансфер технологій	AI-інтегровані виробничі одиниці, програмована автоматизація
Цільовий сектор промисловості	Первинний та вторинний сектори, енергетична та хімічна галузі	Вторинний та третинний сектори, стратегічні та хайтек індустрії	Третинний та четвертинний сектори, галузі інтелектуального та сервісного виробництва
Людський та соціальний чинник	Наймані працівники, низька кваліфікація робочої сили, продуктивність	Людський та соціальний капітал, рівність та стійкість	Соціальне партнерство, висококваліфікована робоча сила, розширення можливостей

Рис. 1.5. Зміни у структурі промисловості в новій економіці

Джерело: складено автором

Щодо технологічної структури переробної галузі, то разом високо та середньотехнологічні виробництва повинні становити 50% від загальної структури (рис. 1.6).

Структурні перетворення в економіці промислового сектору, на думку Червякова І.М., можуть бути визначені як процес знаходження економічно ефективних пропорцій, баланс яких визначається вимогами чинного на даному етапі технологічного укладу [151]. Відповідно цієї структури розуміємо, що для ефективного функціонування національної економіки необхідно забезпечити наявність на ринку праці високо та середньокваліфікованих фахівців,

орієнтованих на роботу у переробній галузі, спроможних швидко сприймати передові технології, характерні для певного технологічного укладу, та генерувати нові ідеї.

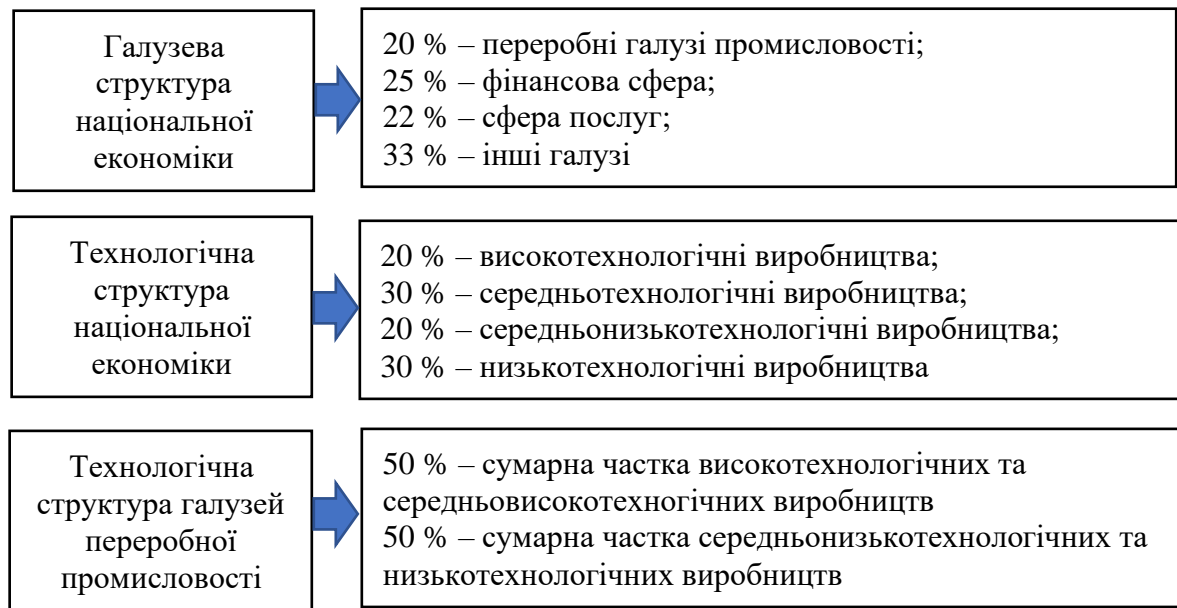

Рис. 1.6. Вимоги нової економіки до галузевого складу національної економіки
Джерело: [103]

В цілому технологічний уклад більшістю дослідників визначається як цілісне і стійке утворення із замкнутим циклом видобутку первинних ресурсів, їх переробкою і випуском набору кінцевих продуктів, що задовольняють їх суспільний попит [181; 190]. З економічної точки зору технологічний уклад є результатом складного колективного процесу формування нової моделі розвитку, що сприяє максимальній ефективності результатів діяльності різних агентів ринку та соціальному прогресу суспільства, а отже новий технологічний уклад формується в тому випадку, коли проривні інновації перетворюються в прибутковий бізнес [10].

Рушійні сили економічного зростання змінюються в залежності від того, яку фазу технологічного укладу проходить економіки. На етапі становлення нового технологічного укладу провідна роль відводиться новаторам (перші, хто освоєє його базові нововведення). Завдяки їхній діяльності створюються передумови заміщення попереднього технологічного укладу новим.

Перші чотири технологічні уклади притаманні індустріальній технології розвитку машинного виробництва, п'ятий уклад характеризується вищим ступенем технологій та спирається на інформацію та знання як нові фактори виробництва та виступає матеріально-технічною основою переходу людства до вищого ступеня цивільного прогресу – постіндустріальної або нової економіки [142]. Відповідно чим швидше відбувається обмін інформацією та знаннями, тим скоріше настає перехід до нового п'ятого технологічного укладу та наближається досягнення інших майбутніх технологічних рівнів.

На сьогодні домінуючими є технології четвертого і п'ятого укладів, серед більшості країн простежується відставання в базових технологіях п'ятого укладу, в структурі експорту домінує сировинна складова. Криві технологічних укладів перетинаються в певній точці, що пов'язано з гладкістю процесу переходу від старого устрою до нового, а кордони укладів нечіткі, що визначає спадкоємність між укладами.

Наявність технологічного відставання в розвитку базових галузей п'ятого укладу в промисловому секторі суттєво гальмує одночасне поширення технологій шостого та сьомого, а це своєю чергою визначає низьку конкурентоспроможність продукції промислового сектору та низькі темпи економічного зростання. Нові технології, такі як нанотехнологія, адитивне виробництво, роботехніка, самозбірні компоненти та біовиробництво відкривають розширені можливості підвищення ефективності, гнучкості та загальної продуктивності у сфері промислового виробництва.

Найвищі шостий та сьомий технологічні уклади вважаються найбільш стійкими характеристиками національного розвитку, та потребують широкого впровадження технологій, які для них характерні (наноенергетика, молекулярні та клітинні біотехнології, нанобіоніка, біокомп'ютерні системи, роботобудівництво тощо). Однак, надзвичайно висока вартість впровадження розвинених технологій не дозволяє отримувати їх одночасне широке розповсюдження у кожній галузі національного виробництва в усталеній структурі. Як зазначає І. Гавронські (I. Gavronski, 2012) в першу чергу необхідність та обґрунтованість впровадження

інноваційних технологій повинна бути усвідомлена сферою підприємництва та виражена у швидкому переході від стратегії превентивного контролю до активного інвестування і розвитку, що призведе до відповідних технологічних зрушень [187].

Досягнення збалансованих структурних зрушень у промисловому секторі можливе лише в процесі модифікації промислових галузевих пропорцій на фазах зростання і зрілості нового технологічного укладу за умови достатнього накопичення структурних зрушень і широкому поширенні технологій нового укладу в усталеній структурі. З огляду на це спроможність агрегованої дії чинників соціального потенціалу забезпечувати скорочення трансакційних витрат на трансфер знань та технологій підвищує здатність національної економіки здійснювати новий технологічний ривок (рис. 1.7).

Уклад	Тенденції змін у соціальному середовищі	Вимоги до якості соціальних ресурсів	Вплив соціального потенціалу
2 технологічний уклад 1830-1880	Поступове зменшення обсягу фізичної праці	Рівень знань і компетенцій, втілених у технологіях, фізична витривалість	Підтримання психофізіологічної стабільності, спроможності швидко відновити продуктивність
3 технологічний уклад 1880-1930	Підвищення якості життя, зростання ролі соціальних спільнот	Поступове зменшення обсягу фізичної праці, середній рівень кваліфікації, стандартизовані навички і знання	Забезпечення доступу до колективних знань, зростання продуктивності за рахунок соціальної взаємодії
4 технологічний уклад 1930-1970	Розвиток транспорту та зв'язку, зміцнення соціальних відносин, активізація споживання та доступу до продуктів	Мультифункціональність, переважання високопрофесійних навичок, індивідуальне	Підтримка переходу від одного до іншого професійного рівня, набуття необхідних компетенцій
5 технологічний уклад 1970-2010	Швидкий зв'язок та просторові переміщення, глобальний обмін знаннями та технологіями, епістемологічні спільноти	Навички роботи з інтелектуальними системами, здатність працювати в цифрових мережах, кібербезпечна поведінка	Згладжування та пришвидшення процесів зміни робочого місця, формування інтелектуальної стійкості та соціальної включеності
6-7 технологічний уклад 2010-2050	Значне підвищення тривалості та якості життя людини, нові нанобіонічні системи, інтеграційні структури	Найвищий розвиток людської свідомості та когнітивних навичок, спроможних виступати у якості робочої сили, нанобіонічні компетенції	Забезпечення стабільності альтернативних форм взаємодії, подолання обмежень нефізичного контакту

Рис. 1.7. Взаємозв'язок соціального потенціалу та процесу трансформації промисловості під час зміни технологічних укладів

Джерело: складено автором

Соціальні мережі взаємодії, що утворюються людським капіталом високої якості, формують когнітивний потенціал для вчасного виявлення, розвитку та пришвидшення капіталізації нових ідей та технологій, а це в свою чергу забезпечує підвищення конкурентоспроможності високотехнологічних секторів переробної галузі. Соціальний потенціал відіграє значну роль у зменшенні негативного впливу розвитку технологій на соціальну сферу (в першу чергу, у сфері зайнятості у зв'язку з відмиранням певних професій та закриттям нерентабельних застарілих виробництв), забезпечуючи вирівнювання переходу на нові технологічні рівні.

З іншого боку, нові технології позитивно відбиваються на якості соціального забезпечення, підвищують комфорт та якість життя і спроможність соціальних ресурсів до розширеного відтворення.

Аналіз структурних зрушень в процесі розвитку промислового сектору здійснюється з урахуванням інноваційно-технологічного коридору їх здійснення та умов структурно-динамічної нестабільності. На думку Паламарчук Г.М. це дозволяє виокремити в галузевому складі промисловості чотири групи галузей з різною, за інтенсивністю, структурною динамікою: галузі зі слабкою структурною динамікою; вкрай нестабільною динамікою; галузі, що розвиваються в рамках інноваційно-технологічного коридору з невеликими відхиленнями; галузі, які розвиваються в рамках інноваційно-технологічного коридору з нормальною структурною динамікою [97].

Однчасне досягнення економічного зростання для технологічної модернізації з метою формування збалансованої структури у всіх галузях промисловості на практиці представляється неможливим, оскільки вимагає значних інвестиційних вкладень, які є доволі обмеженими. Саме тому необхідною є пріоритизація галузей промисловості, виходячи з їх високої технологічності, швидкої окупності інвестицій, конкурентоспроможності тощо.

Виокремлюють три основні підходи побудови стратегій подолання технологічного розриву і досягнення вищих технологічних укладів національною економікою: випереджальний перехід (технологічний стрибок),

стратегічний, послідовний [143]. Вплив соціальних чинників розвитку промисловості на спроможність реалізувати зазначені стратегії виявляється у тому, соціальний потенціал якої міцності накопичений на даному етапі та яка політика його активізації проводиться в державі.

Перший підхід базується на необхідності випереджального переходу до найвищих укладів з тієї технологічної точки, де зараз знаходиться економіка і суспільство. Тоді пріоритетності набувають галузі, в яких розробляються і впроваджуються ще не усталені технології, щодо яких немає однозначного уявлення і розроблених фізичних принципів. Рушійною силою в цьому випадку виступають когнітивні механізми людського капіталу та інформаційна підтримка становлення і свідомого розвитку конвергентних технологій, що спричиняють значний технологічний поштовх або «стрибок». Важливою умовою при цьому виступає наявність та доступність в промисловому секторі висококваліфікованої робочої сили, що володіє повним комплексом необхідних знань та компетенцій, спроможна виявляти соціальну стійкість, згуртованість та кооперацію, здійснювати швидкий трансфер знань та технологій.

Згідно з другим стратегічним підходом перевага надається сфері послуг та інформаційно містким галузям виробництва, що базується на використанні інформаційно-комунікативних технологій і тяжіння до шостого технологічного укладу. В цьому контексті необхідна підтримка розвитку соціальних мереж взаємодії, зміцнення соціального партнерства, налагодження відносин довіри між індивідами та групами, забезпечення набуття навичок якісного клієнтського сервісу і спроможності довготривалої спільної кооперації.

Прихильники ж третього підходу наголошують на послідовності та поступовості інноваційного розвитку, коли на перший план виходить формування потужної промислової бази, на яку будуть нашаровані інформаційні технології вищих укладів. На думку вчених суттєве скорочення виробництва галузей добувної та обробної промисловості призводить до важких наслідків у сфері зайнятості, коли ринок праці стає неспроможним подолати структурне безробіття, а економіка відчуває значні кризові коливання.

Федорова Ю.В. пропонує застосування такої стратегії інноваційного розвитку промислового сектору, що поєднує інновації п'ятого та шостого технологічних укладів притаманних постіндустріальній економіці, з науково-технологічною модернізацією підприємств четвертого та третього укладів, притаманних індустріальній стадії [142]. При цьому проблемним залишається питання аналітичного узагальнення розвитку галузей промисловості для виявлення перспективних напрямків структурних перетворень при формуванні збалансованої структури економіки промислового сектору.

За такого підходу необхідне виокремлення в структурі галузей національної економіки третього сектору впровадження інновацій, який характеризується найбільш стабільними структурно-динамічними показниками й інтенсивними в рамках інноваційного коридору перетвореннями. В цьому випадку увага зміщується на першочерговий розвиток галузей третього сектору з метою в коротші терміни досягти модернізації та оновлення, підвищити конкурентоспроможність промисловості й сформувати збалансовану структуру, характерну для економіки нового типу.

Водночас, необхідне врахування регіональних особливостей розвитку промисловості, що особливо актуально для перехідного періоду економіки України. Забезпечення ефективного функціонування промислового комплексу є одним із найважливіших завдань, вирішення якого дозволить підвищити добробут населення, покращити стан навколишнього середовища, забезпечити умови для розвитку у сфері промислового виробництва та соціальної інфраструктури.

Попри скорочення обсягів промислового виробництва та долі важкої промисловості у структурі національної економіки, для регіонів, що впродовж тривалого періоду часу виступали у ролі потужних промислових хабів, збереження і розвиток накопиченого промислового потенціалу, зокрема внаслідок соціальних джерел, залишається життєво важливим.

У наукових працях дослідників, що займаються питаннями модернізації промислового сектору економіки відзначається, що найбільш адекватним

способом забезпечення конкурентоспроможності підприємств промислового комплексу в умовах глобалізації економічних відносин та становлення економіки постіндустріального типу є розвиток інтеграційних та інноваційних процесів на регіональному рівні, реалізація кластерних форм територіально-галузевої інтеграції підприємств, установ і організацій [57].

Коллінз М. у своїх дослідженнях підкреслює, що сервісна економіка, притаманна постіндустріальному періоду, не спроможна в повному обсягу забезпечити економічне зростання та покращення якості життя населення [202]. Попит на фахівців з найвищим рівнем оплати праці постійно зростатиме, однак, набуття такого рівня кваліфікації вимагає значних фінансових витрат і часу. Для представників середнього класу або нижче, тобто робочої сили, що володіє навичками вторинного ринку, швидкий перехід на вищі щаблі неможливий.

У сфері промисловості здійснюється близько 75% усіх досліджень та технологічних впроваджень, більше, ніж у будь-яку іншу галузь національної економіки, що підкреслює роль промислового сектору в інноваційному та технологічному розвитку регіону. Удосконалюється спосіб виробництва, що вимагає покращення інфраструктури та технологічного забезпечення, та надає можливості швидшого та якіснішого задоволення попиту на промислові товари. Регіони, які внаслідок кризових явищ втрачають виробниче спрямування, так само інтенсивно скорочують обсяги експорту, що веде до зниження темпів національного економічного приросту.

Встановлені тісні взаємозв'язки між елементами промислового комплексу регіону дозволяють підтримувати та розвивати інші галузі та забезпечувати розвиток внутрішньої інфраструктурної, транспортної, комунікаційної та інших систем країни. Окрім цього промислове виробництво базується на потужній енергетичній складовій, вимагаючи зростання виробництва електроенергії, в тому числі з екологічно безпечних джерел, дозволяючи забезпечувати потреби населення регіону.

Модель інноваційної стійкості регіону з промисловою орієнтацією вимагає від власників промислових підприємств досягнення зростання ефективності з

урахуванням соціальних обмежень і можливостей технологічного удосконалення, максимізації розуміння трьох стовпів стійкості (економічного, соціального та екологічного) і відповідної трансформації бачення та загальних цілей розвитку підприємства.

Активізація роботи наявного промислового комплексу регіону можлива шляхом забезпечення ефективного поєднання загальнодержавного та регіонального управління промисловим комплексом, коли більшого значення надається роботі регіональних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, від яких залежить вирішення ряду проблем з визначення пріоритетних напрямків регіональної промислової політики; забезпечення ефективної співпраці між керівниками підприємств та владними структурами; сприяння ефективній роботі підприємств регіону.

В контексті реалізації положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, економічної інтеграції із загальним ринком ЄС і забезпечення включеності в глобальні ланцюги доданої вартості в Україні отримала розвиток ідея smart-спеціалізації – інноваційної системи прийняття рішень у сфері регіональної та структурної політики [127].

Згідно з дослідженнями, сьогоднішня практична реалізація цієї концепції регулюється дією проекту Стратегії розвитку промислового комплексу та зводиться виключно до забезпечення регіонального розвитку промисловості та до «стимулювання розвитку галузей з інноваційним підходом до виробництва». З огляду на це потенційні можливості регіональної спеціалізації не використовуються повною мірою, уповільнюючи можливості самостійного галузевого розвитку

Отже, сучасні економічні умови розвитку України динамічно набувають ознак постіндустріальної або нової економіки, що характеризується кардинальними перетвореннями у виробничих технологічних процесах, структурі виробництва, посиленням ролі знань та професійних компетентностей, інтенсифікацією інформаційно-комунікаційних трансформацій, зростанням значущості мережевих структур та іншими радикально відмінними від

традиційних способами організації національного виробництва. З огляду на це для забезпечення дієвості впливу соціальних чинників розвитку промисловості слід зосередити увагу на регіональному рівні, де вже сформована усталена соціально-економічна мережа взаємовідносин виробничого характеру, та здійснювати перетворення у напрямку активізації соціального складника.

1.3. Науково-методологічні підходи до дослідження соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією

Як було визначено вище, нова економіка як системне явище постіндустріального періоду розвитку характеризується максимальною невизначеністю майбутніх станів, високою динамікою розвитку складністю, саморекурсією та виникненням структурних суперечностей, призводить до кардинальних перетворень у виробничих та технологічних процесах, дематеріалізації створюваного продукту та його реалізації, зміни характеру і структури праці, інтенсифікації використання знань та появи нових професійних траєкторій індивідів, значної перебудови сфери зайнятості, що суттєво позначається на розвитку промисловості. Разом з тим задача забезпечення стійкого економічного зростання не може бути реалізована без розв'язання проблем формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією та пошуку раціональних та реальних шляхів його модернізації з використанням сучасних інноваційних гнучких підходів.

Виклики нової економіки обумовлюють вектор цих пошуків, пов'язаний, серед іншого, з нематеріальними чинниками, серед яких критично важливими є соціальні джерела зростання: якісні характеристики людських ресурсів, умови життєдіяльності, можливості задоволення типового набору потреб сучасного фахівця, розвиненість соціальних інститутів, що визначають рівень, якість та захищеність життя тощо. При цьому важливим є врахування синергетичного ефекту вдалої моделі використання соціальних чинників зростання, який проявляється в розширенні можливостей для індивідів, домогосподарств, суб'єктів господарювання, економіки та суспільства в цілому.

Більшість дослідників дотримується думки, що формування соціального потенціалу розвитку економіки відбувається на індивідуальному рівні (сім'я), рівні підприємства (працівник, бізнес), регіону (галузі економіки), держави або суспільства в цілому. У розділі 1.1 цього дослідження запропоновано розрізняти формування соціального потенціалу розвитку економіки на мікро-, мезо- та макрорівні, отже, наведемо узагальнене бачення джерел формування соціального потенціалу відповідно до цього розмежування (рис. 1.8). Найнижчий рівень формування соціального потенціалу заснований на психофізіологічних та демографічних показниках індивіда, його інтелектуального, освітнього та культурного потенціалу; на рівні підприємства він трансформується у потенціал соціальної та кадрової політики, розвитку соціальної інфраструктури, що сьогодні все частіше виступає як визначальний чинник під час вибору працівником робочого місця і забезпечення продуктивної зайнятості.

Рівень підприємства об'єднує індивідуальні та управлінські компоненти формування потенційних можливостей працівника, містить окрім індивідуальних характеристик індивіда вплив соціально-економічної системи підприємства (система мотивації та професійного розвитку працівників, корпоративна культура та цінності, застосування інноваційних технологій, особиста і екологічна безпека праці, соціальні гарантії тощо). На мезорівні відбувається формування соціального потенціалу промислових та територіальних комплексів і об'єднань, галузей економіки та населення цього регіону як носія демографічного, фертильного, соціально-інфраструктурного потенціалу та потенціалу зайнятості, соціальної політики, гендерної рівності. Державний рівень соціального потенціалу уособлює синергетичну дію елементів соціального потенціалу усіх рівнів, а отже усього населення держави та громадянського суспільства.

Індивідуальний соціальний потенціал розвитку економіки виступає як складна категорія, що відбиває можливості особистості задовольняти свої потреби, змінювати своє становище в суспільстві й саме суспільство, досягати

поставленої мети, ефективність реалізації якої визначається результатом діяльності та мірою задоволення від життя.

Рис. 1.8. Складові соціального потенціалу розвитку економіки в залежності від рівнів його формування

Джерело: складено автором на основі [60; 66; 68; 89; 100; 157]

Формування індивідуального трудового потенціалу передбачає піклування про здоров'я, ведення здорового способу життя; здобуття освіти, постійне

самовдосконалення; правильну професійну ідентифікацію; підвищення власного культурного рівня; постійну роботу над собою в напрямі самореалізації; розвиток комунікативних здібностей; формування психологічної стійкості.

До складових індивідуального соціального потенціалу відносять:

- психофізіологічний потенціал (закладені природою та здобуті протягом життя душевні та тілесні можливості людини, що визначають її фізичну силу, працездатність, тривалість періоду трудової активності, стійкість до хвороб, задоволення біологічних потреб);

- демографічний потенціал (статевікові характеристики, репродуктивне здоров'я, кількість років, які людина може прожити за наявного рівня середньої тривалості життя й можливостей соціально-економічного розвитку суспільства);

- інтелектуальний потенціал (сукупність розумових здібностей, талантів і знань, можливостей людини, які визначають здатність особи до самореалізації, самоствердження і пристосування до умов суспільства);

- освітній та професійний потенціал (можливості людини, які формуються у процесі виховання, навчання й самоосвіти, опановування компетенціями, що дозволяють виконувати трудові та виробничі функції);

- культурний потенціал (можливості людини, які формуються у процесі соціалізації людини та визначають її здатність адаптуватися до соціального довкілля, її система цінностей, що визначає мотивацію і поведінку).

Формування і реалізація групового соціального потенціалу є складним процесом, який відбиває можливості діяльності й реалізації цілей групи людей; потребує налагодження стійких комунікативних зв'язків; формування має відбуватися з урахуванням ефекту синергії.

Коленда Н.В. пропонує в структурі індивідуального рівня соціального потенціалу виокремлювати груповий і визначати його як можливості групи людей діяти та досягати спільної мети, які формуються у процесі соціалізації й налагодження стійких суспільних відносин і спрямовані на отримання синергетичного ефекту [60].

Тоді до складових індивідуального потенціалу може бути додані характеристики групового, а саме: репродуктивний потенціал (здатність до відтворення); комунікативний потенціал (можливості, що відбивають уміння налагоджувати зв'язки та здійснювати обмін інформацією між суб'єктами суспільних відносин); організаційний потенціал (можливості, які визначають здатність особи до ведення спільної діяльності.

Соціальний потенціал розвитку економіки на мікрорівні або рівні підприємства виступає у формі можливості окремих працівників і колективу загалом реалізовувати місію, досягати стратегічних цілей діяльності підприємства, задовольняти власні потреби, які формуються та реалізуються у процесі налагодження соціальних зв'язків і забезпечують соціальний розвиток особистості [61].

На думку Коваль О.О. соціальний потенціал підприємства визначається як сукупність особистісних якостей працівника підприємства, що використовуються в процесі праці, а також засобів і ресурсів підприємства, які забезпечують їх соціальний розвиток з метою підвищення ефективності виробництва [58].

Соціальний потенціал підприємства включає елементи індивідуального та групового соціального потенціалу, особливості яких необхідно враховувати. Окрім цього до джерел формування соціального потенціалу підприємства можна віднести проведення ефективної кадрової та соціальної політики, зростання обсягу соціальних інвестицій, удосконалення соціальних стандартів і якості трудового життя, створення сприятливих умов для формування соціальних мереж у колективі та нарощення трудового потенціалу підприємства.

Важливість накопичення і розвитку соціального потенціалу підприємства підкреслюється тим, що його реалізація забезпечує підвищення продуктивності праці працівників, надає можливості залучення більш кваліфікованої робочої сили та поштовх у розвитку трудового потенціалу підприємства, сприяє покращенню психологічного клімату в трудовому колективі та підвищенню конкурентоспроможності підприємства. Водночас соціальний потенціал

призводить до зростання рівня довіри до підприємства, забезпечення позитивної репутації організації, установлення партнерських відносин між бізнесом, владою і громадськістю, покращення рівня соціальної захищеності населення.

До складових соціального потенціалу підприємства можна віднести власні об'єкти соціальної інфраструктури, діяльність профспілок, достатність фінансування соціальної сфери, дієвий соціально-відповідальний маркетинг у системі управління та формування привабливого соціального іміджу, а також наявність і удосконалення програм розвитку та навчання персоналу [69].

Тютюнник Н.С. пропонує в структурі соціального потенціалу підприємства виокремлювати особистісну (психофізіологічний стан працівників, їх професійні та кваліфікаційні характеристики, інтелектуальний рівень, духовно-моральні та творчі здібності) та адміністративну (економічна мотивація персоналу, можливостей кар'єрного зростання, соціальних гарантій та розвитку соціальної інфраструктури, промислової безпеки та охорони праці, корпоративної культури, системи розвитку персоналу та впровадження інноваційних технологій) компоненту [138]. Такий підхід дозволяє розмежувати вплив особистісних якостей людського капіталу підприємства та організаційного, сформованого в процесі економічної та соціальної взаємодії людей. З огляду на це відзначимо, що особистісна й адміністративна компоненти є взаємозалежними, оскільки друга формується на основі кількісно-якісних характеристик першої та за певних умов спричиняє зворотну дію, надаючи особистісному складнику можливостей для подальшого розвитку й удосконалення.

Полякова Є.І. підкреслює, що індивідуальний соціальний потенціал є частиною трудового потенціалу працівника і визначається як рівень цивільної свідомості та соціальної зрілості, ступінь засвоєння працівником норм ставлення до праці, ціннісні орієнтації, інтереси, потреби та запити у сфері праці, виходячи з ієрархії потреб людини [105]. Зазначені характеристики впливають із засвоєних працівником в процесі особистісної, групової та організаційної

взаємодії поведінкових паттернів, які можуть здійснювати позитивну та негативну дію.

Несприятливе інституційне середовище, екстрактивні управлінські структури (приспосовують економічну систему під цілі власного збагачення), загроза структурних змін у зв'язку з автоматизацією бізнес-процесів та ризик зростання безробіття викликають у носіїв індивідуального соціального потенціалу негативні поведінкові реакції (пасивні та цинічні), обмежуючи їх спроможність до соціальної взаємодії та утворення соціальних мереж.

З іншого боку, застосування політики інформаційної відкритості, удосконалення системи внутрішніх взаємовідносин та управління, трансформація організаційної культури та усі можливі заходи, спроможні створити у працівника відчуття соціальної захищеності, стабільності та можливості задовольнити усі свої потреби в процесі праці, а найголовніше – розуміння прагнення підприємства до цього викликає формування позитивних (активних та псевдоідеаційних) поведінкових паттернів.

Узагальнюючи вищевикладене можна розділити складові соціального потенціалу підприємства на три групи: особистісна компонента – індивідуальні та групові психофізіологічні, інтелектуальні, професійні, моральні, інноваційні та поведінкові характеристики працівників; організаційна (управлінська) – комфортні та безпечні умови праці, корпоративний бренд та корпоративна культура, організаційна та соціальна структура підприємства, система менеджменту та соціально-економічних взаємовідносин; формуюча (підтримуюча) – кадрова та соціальна політика, соціальна інфраструктура, комплексна система формування та розвитку професійних компетенцій і особистісного зростання (рис. 1.9).

Об'єднання підприємств в процесі кооперації та спільної виробничої діяльності дозволяє розрізнити *соціальний потенціал промислових бізнес-об'єднань*, як органічної єдності можливостей та кількісно-якісних характеристик носіїв соціального потенціалу окремих бізнес-систем, що за

певних умов реалізуються для досягнення економічних та соціальних цілей і забезпечення безперешкодного розвитку промислової мережі.

Рис. 1.9. Структура соціального потенціалу підприємства

Джерело: складено автором

Усвідомлене формування виробничої мережі в межах географічної локалізації, коли близькість економічних суб'єктів та інститутів гарантує певні форми спільності й збільшує частоту й вплив взаємодій, утворює *регіональний кластер*, що на відміну від простого промислового бізнес-об'єднання, яке може мати тимчасовий характер, передбачає формування стратегічних альянсів підприємств та навчальних закладів, дослідницьких установ та R&D-центрів, консультаційного та інфраструктурного забезпечення.

За умови синергетичної дії ресурсного, управлінського та інтелектуального потенціалів регіональні кластери спроможні значно

підвищувати якість та економічну ефективність населення регіону, однак, в Україні подібна система не отримала значного розвитку і поширення.

Значна кількість дослідників розглядає характеристики соціального потенціалу регіону, як територіального утворення, що сформоване коштом власних ресурсів соціуму і здатне забезпечити досягнення стійкого соціально-економічного розвитку та гарантувати необхідний рівень і якість життя [91; 134; 137; 141].

Під соціальним потенціалом регіону також розуміють можливості елементів, які безпосередньо визначають соціальну активність населення цього регіону та рівень його соціальної захищеності, використання яких націлене на досягнення соціальної мети розвитку адміністративного утворення, тобто забезпечення найбільш сприятливих умов життєдіяльності населення, а також розширене відтворення людини як особистості та продуктивної сили, формуються із потенціалів окремих осіб і відповідних передумов, що в поєднанні дають нове утворення, та здатні за рахунок соціальних відносин, зв'язків, мереж, процесів забезпечити синергетичний ефект [60].

Не применшуючи значущості соціального потенціалу розвитку регіону відзначимо, однак, необхідність переосмислення підходів щодо трактування його ролі у забезпеченні стійкого економічного зростання. Звичайно ж, концентрація зусиль на досягненні збалансованого регіонального розвитку дозволяє розглядати його як додаткове джерело соціальних ресурсів, резервів та стимулів, що тільки підвищується шляхом проведення ефективної демографічної, соціальної політики й політики зайнятості, розширення соціальної інфраструктури регіону та стимулювання її розвитку, зростання обсягу соціальних інвестицій, підвищення якості надання соціальних послуг, створення сприятливих умов для формування регіональних соціальних мереж тощо. З іншого боку, технологічні виклики нової економіки вимагають від регіонів спроможності швидкої трансформації власної економічної структури, пошуку і залучення додаткових джерел фінансування та інвестицій, модернізації соціальної інфраструктури та інфраструктури передачі даних тощо. В цьому

контексті більш значущими для нарощення економічного розвитку і досягнення мінімальних 5-6% річного зростання доданої вартості (як умови переходу до нового технологічного укладу) виступає потенціал регіонів з промисловою орієнтацією.

Розрив коопераційних зв'язків, притаманний структурній трансформації промисловості, деіндустріалізація, кризові явища, виснаження виробничої інфраструктури призвели до неможливості чіткого розмежування регіонів, що попередньо характеризувались як промислові регіональні комплекси. В концепції стійкого розвитку більш прийнятним є розуміння регіонів з промисловою орієнтацією як *промисловоорієнтованих територій* – таких, де переважає (понад 35%) частка промислового виробництва у сукупній структурі валового регіонального продукту та експорті, зайнятого населення в галузі промисловості у загальній чисельності зайнятих, спостерігається регіональна та локальна концентрація підприємств і виробників промислової продукції.

Регіональна територіальна прив'язка регіональних промислових виробників передбачає тісний взаємозв'язок між розвитком економічно активної категорії населення регіону, формуванням можливостей її психофізіологічного, професійного, інтелектуального та творчого зростання, та орієнтацією виробництва, специфікою здійснення економічної діяльності, особливостями технологічного забезпечення, кадровою і соціальною політикою та іншими показниками роботи підприємств, що входять до складу комплексу.

Соціальний потенціал промислових підприємств та бізнес-об'єднань промисловоорієнтованого регіону визначається через активізацію зусиль роботодавців у створенні сприятливих умов розвитку кожного працівника, нарощуванні людського потенціалу, зростанні обсягів соціальних інвестицій, удосконаленні соціальних стандартів і контролю за їх дотриманням, розвитку та сприяння активізації креативності та творчості з одночасним забезпеченням інклюзивності та гендерної рівності, а також соціальної включеності окремих індивідів. Це своєю чергою веде до нарощування можливостей елементів, які визначають соціальну активність населення цього регіону та рівень його

соціальної захищеності, та в результаті, сприяє отриманню населенням цього регіону соціально значущих результатів.

Соціальний потенціал виробничого комплексу регіону втілює характеристики життя у соціумі, що на основі групової взаємодії дозволяє задовольняти потребу збереження певного типу комунікацій, забезпечення узгодженої суспільної діяльності, яка, з одного боку, складається з автономних життєвих траєкторій, з іншого, підпорядковується досягненню типових цілей. Напрямами розвитку соціального потенціалу в цьому випадку буде встановлення довготривалих продуктивних соціальних взаємозв'язків, удосконалення соціальної інфраструктури, підвищення ефективності управління, зміцнення активів людського капіталу регіону, забезпечення високого рівня якості трудового життя і задоволення індивідуальних потреб.

Соціальний потенціал розвитку регіону з промисловою орієнтацією може бути представлений як системна сукупність кількісних і якісних характеристик людського потенціалу промислових підприємств та бізнес-об'єднань, що посилюється внаслідок синергетичного ефекту групової взаємодії між індивідами й утворення ними міцних соціальних зв'язків, дії організаційно-управлінської, мотиваційної, соціальної, інфраструктурної, інноваційної, екологічної компоненти потенціалу підприємств та можливостей соціальних ресурсів промисловоорієнтованої території, прояв (реалізація) якого може бути використана як ресурс економічного і соціального зростання (рис. 1.10).

З огляду на це, досягнення оптимальної концентрації, розвитку та ефективного використання *соціального потенціалу розвитку регіону з промисловою орієнтацією* може бути сформоване через послідовну регіональну політику, налагодження ефективних взаємозв'язків, добросесні практики та етичну поведінку, застосування інструментів децентралізації тощо.

Напрямом використання цього типу соціального потенціалу може стати визначення галузевої та виробничої спеціалізації регіону, подолання диспропорцій регіонального розвитку, ефективне використання природних ресурсів та людського капіталу, всебічний розвиток соціального регіонального

бренду. Враховуючи синергетичну дію, закладену в поняття потенціалу, об'єднання індивідуальних можливостей працівників у сукупності з можливостями соціального потенціалу окремих підприємств даватиме сильніший поштовх у розвитку промисловості в контексті забезпечення соціально-економічної стійкості в умовах нової економіки.

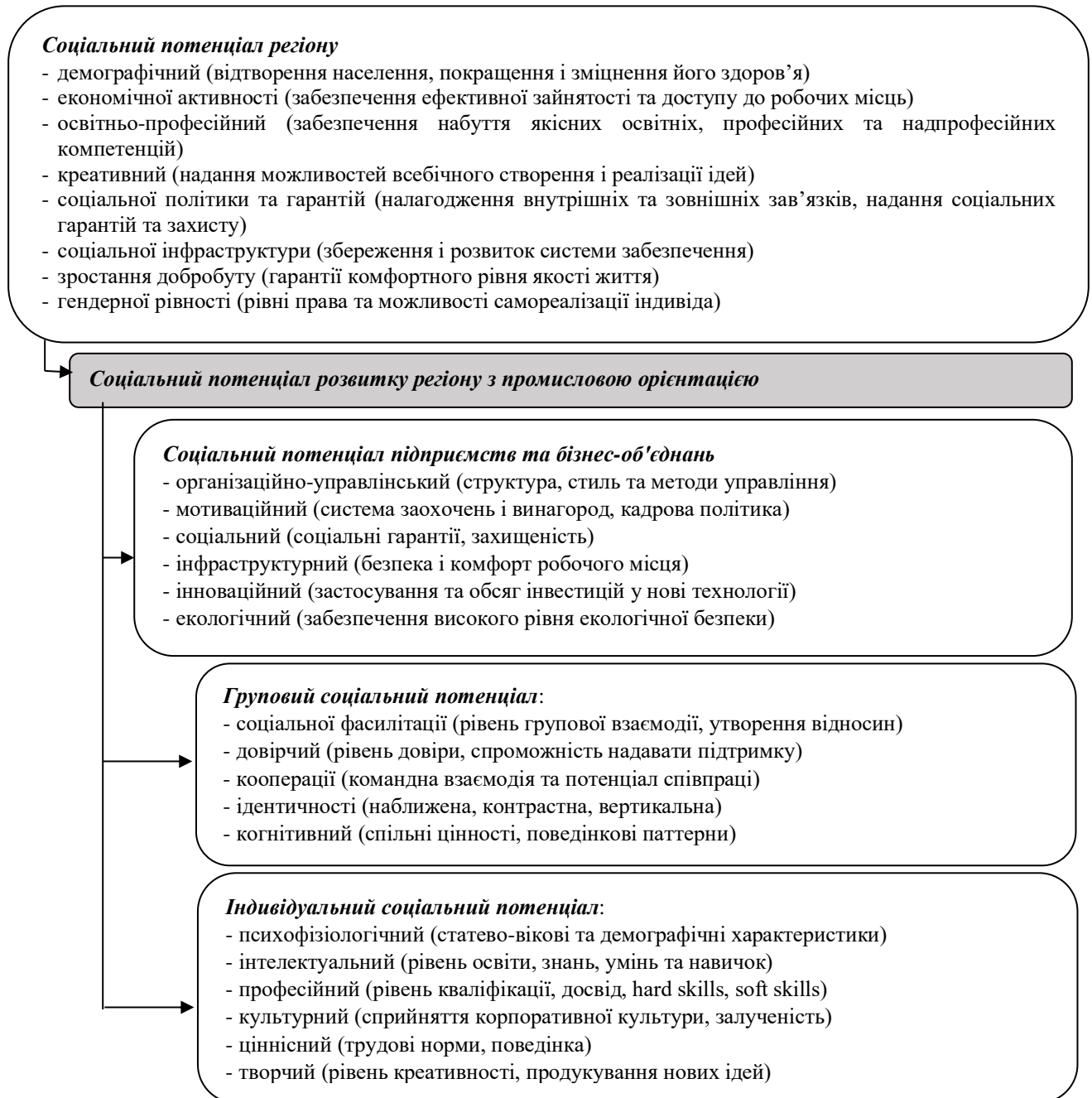

Рис. 1.10. Соціальний потенціал розвитку регіону з промисловою орієнтацією

Джерело: складено автором

Соціальний потенціал розвитку промисловоорієнтованого регіону має перетворитись у сильний соціальний ресурс досягнення стійкого економічного зростання в умовах нової економіки через активізацію дії наступних механізмів:

забезпечення стійких процесів кількісного та якісного відтворення індивідуального трудового й особистісного потенціалу працівників (психофізіологічного, інтелектуального, професійного, культурного, ціннісного, творчого);

стимулювання рівня групової взаємодії та утворення міцних відносин, активізації позитивних наслідків соціальної фасилітації та її ролі у формуванні високого рівня довіри, спроможності надавати підтримку, взаємодіяти у команді, сприймати спільні цінності та поведінкові патерни;

формування стійкого розвитку і використання резервів соціального потенціалу промислових підприємств та бізнес-об'єднань шляхом поєднання можливостей організаційно-управлінського, мотиваційного, соціального, інноваційного, інфраструктурного та екологічного забезпечення;

зростання рівня соціальної захищеності та гарантій у сфері промисловості, формування розвиненої соціальної інфраструктури, збільшення рівня віддачі від соціальних інвестицій;

посилення соціального потенціалу регіону через комплекс умов та чинників: демографічні – покращення і зміцнення здоров'я населення, економічної активності – рівень зайнятості та тривалість трудового життя, освітньо-професійні – забезпечення набуття якісних освітніх, професійних та надпрофесійних компетенцій, креативні – надання можливостей всебічного створення і реалізації ідей, підвищення ефективності соціальної політики та дієвості гарантій, розвиток соціальної інфраструктури, зростання добробуту, гендерної та іншої рівності (можливостей вільного саморозвитку та самореалізації).

Висновки до розділу 1

1. Для обґрунтування авторського бачення сутності соціального потенціалу як ключового компонента забезпечення стійкого розвитку економіки та формування методологічного підґрунтя його дослідження здійснено аналіз та узагальнено наукові підходи та результати досліджень українських та закордонних вчених у цій сфері. Шляхом виявлення та систематизації основних підходів до трактування поняття соціального потенціалу, визначення його ключових характеристик та взаємозв'язку із соціальним капіталом (капітал споживає соціальні блага в процесі виробництва, а потенціал створює середовище, спроможне їх виробляти) доведено його роль у якості дієвого чинника досягнення економічного зростання. Запропоновано трактування поняття «соціального потенціалу» як спроможності суб'єктів суспільних відносин реалізовувати соціальні важелі впливу на розвиток суспільства в умовах певного стану соціального середовища.

У процесі вивчення концепції соціального потенціалу обґрунтовано значущість економічних ефектів, викликаних його дією, та доведено доцільність введення до наукового обігу категорії «соціальний потенціал розвитку економіки» як спроможності суб'єктів суспільних відносин реалізовувати соціальні важелі впливу на економіку через створення нової цінності на основі концентрації соціальних джерел зростання, узгодження інтересів стейкхолдерів та їх інституційного закріплення. На основі аналізу наявних методологічних підходів до дослідження соціального потенціалу як джерела формування стійкого розвитку економіки постіндустріального типу запропоновано авторське бачення його структури, рівнів, джерел формування та функцій.

2. Поєднуючи результати науково-теоретичного узагальнення та систематизації наявних підходів до визначення сутності нової економіки та її найважливіших характеристик обґрунтовано значущість соціальної складової у якості одного з ключових драйверів економічного розвитку та зміни технологічних укладів промисловості. Доведено агреговану дію чинників соціального потенціалу на підвищення здатності національної економіки

здійснювати новий технологічний ривок, а також тісноту взаємозв'язку соціального потенціалу та процесу трансформації промисловості під час зміни технологічних укладів та його особливе значення під час становлення укладів п'ятого та шостого рівнів. Обґрунтовано роль соціальних мереж взаємодії, утворюваних людським капіталом високої якості, у формуванні когнітивного потенціалу для вчасного виявлення, розвитку та пришвидшення капіталізації нових ідей та технологій, а отже підвищення конкурентоспроможності високотехнологічних секторів переробної галузі. Окрім того доведено роль соціального потенціалу у зменшенні негативного впливу розвитку технологій на соціальну сферу та необхідність перенесення уваги на регіональний рівень для забезпечення дієвості впливу соціальних чинників розвитку промисловості.

3. Для обґрунтування структури соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією було здійснено аналіз наявних методологічних підходів до визначення рівнів його формування і реалізації. Запропоновано бачення соціального потенціалу промисловоорієнтованої території як системної сукупності кількісних і якісних характеристик людського потенціалу промислових підприємств та бізнес-об'єднань, що посилюється дією синергетичного ефекту групової взаємодії між індивідами й утворення ними міцних соціальних зв'язків, формування особливих поведінкових патернів, притаманним соціальним ресурсам промисловоорієнтованої території. Таким чином, структура соціального потенціалу розвитку економіки регіону може бути розширена шляхом включення до неї сукупності організаційно-управлінської, мотиваційної, соціальної, інфраструктурної, інноваційної, екологічної компоненти потенціалу підприємств та можливостей соціальних ресурсів промисловоорієнтованої території. Доведено можливість досягнення оптимальної концентрації, розвитку та ефективного використання соціального потенціалу розвитку регіону з промисловою орієнтацією через послідовну регіональну політику, налагодження ефективних взаємозв'язків, добросесні практики та етичну поведінку, застосування інструментів децентралізації тощо.

РОЗДІЛ 2

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ З ПРОМИСЛОВОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ

2.1. Дослідження впливу соціального потенціалу на розвиток економіки країн з домінуючим індустріальним сектором виробництва

Світові тенденції розвитку промисловості останніх років свідчать про те, що попри стрімкі інноваційно-технологічні перетворення, структурні зрушення та зміни, галузь промислового виробництва продовжує займати провідні позиції в контексті забезпечення сталого розвитку економік світу. Щорічно світова кількість населення зростатиме, збільшуючи тим самим загальний рівень споживання, а отже, і потребу у забезпеченні сукупного попиту на споживчі товари. Інноваційні зміни впливатимуть на матеріали, технології, виробничий процес та виробничі операції, що дозволяє виробникам змінювати дизайн та створювати нові продукти або ж оновлювати якості наявних, що постійно привносить динамізм у сферу виробництва.

Промисловість в новій економіці вступає у нову еру виробничих можливостей, і згідно з дослідженнями інституту МакКінсі, завдяки перевагам, що надають нові постіндустріальні уклади, отримує значний поштовх не лише у розвинених країнах, але й і в тих, що лише на шляху досягнення стійкого економічного зростання. В першому випадку, сфера промисловості швидко набуває гнучкості та мережевої розвиненості, де на перший план висувається оптимальне використання інформації та аналітики разом із наймом високопрофесійних фахівців та встановленням інноваційного обладнання, що дозволяє розширювати світові ринки збуту. В другому випадку, розвиток промисловості дозволяє в першу чергу досягати вищих стандартів рівня життя населення та нарощення національного доходу [198].

Промислове виробництво заохочує національне економічне зростання, збільшує прибутки компаній та забезпечує устаткуванням, інструментами й матеріалами галузі, що створюють і розвивають економічну і соціальну

інфраструктуру. Загалом промисловий сектор щорічно продовжує зростати в середньому на 2,7% у розвинених економіках, зокрема у Європі, та на 7,4% в економіках країн, що розвиваються. На сьогодні у рейтингу найбільших промислових виробників серед країн світу перші позиції займають Китай, США, Японія, Німеччина, Індія, Південна Корея. Україна в переліку країн з найвищим рівнем промислового виробництва займає 64 місце (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Країни з найвищим обсягом промислового виробництва та ВВП, 2018 рік

Ранг	Промислове виробництво		Рівень ВВП	
	Країна	Обсяг виробництва, млрд дол.	Країна	Рівень ВВП, млрд дол.
1	Китай	3372,0	США	17794,0
2	США	2025,0	Китай	10826,0
3	Японія	1318,0	Японія	6215,0
4	Німеччина	845,0	Німеччина	3948,6
5	Індія	477,9	Франція	2921,1
6	Південна Корея	397,5	Великобританія	2837,4
7	Італія	315,4	Індія	2811,4
8	Франція	303,9	Бразилія	2302,6
9	Бразилія	247,9	Італія	2139,4
10	Індонезія	247,6	Канада	1917,1
...	...	...	...	...
64/59	Україна	14,0	Україна	131,6

Джерело: складено автором на основі [189; 192]

При цьому доля промисловості у ВВП країн-лідерів світового виробництва складає від 10 до 31% (в середньому 18%), з них від 74 до 99% (в середньому 87%) продукції експортується (рис. 2.1). Серед країн з високим рівнем індустріалізації ВВП лідерство продовжують зберігати Китай, Республіка Корея, Індонезія, Німеччина, Японія, Індія, Італія, США, де виробничий сектор забезпечує близько 70% експорту країни та 90% споживчого і підприємницького сектору.

Позитивна статистична кореляція між рівнем експорту промислової продукції та обсягом зростання ВВП відбиває досягнення країн-лідерів у

нарощуванні своїх експортних переваг шляхом визначення ключових виробничих галузей, що є технологічно інтенсивними та приносять високий рівень доданої вартості.

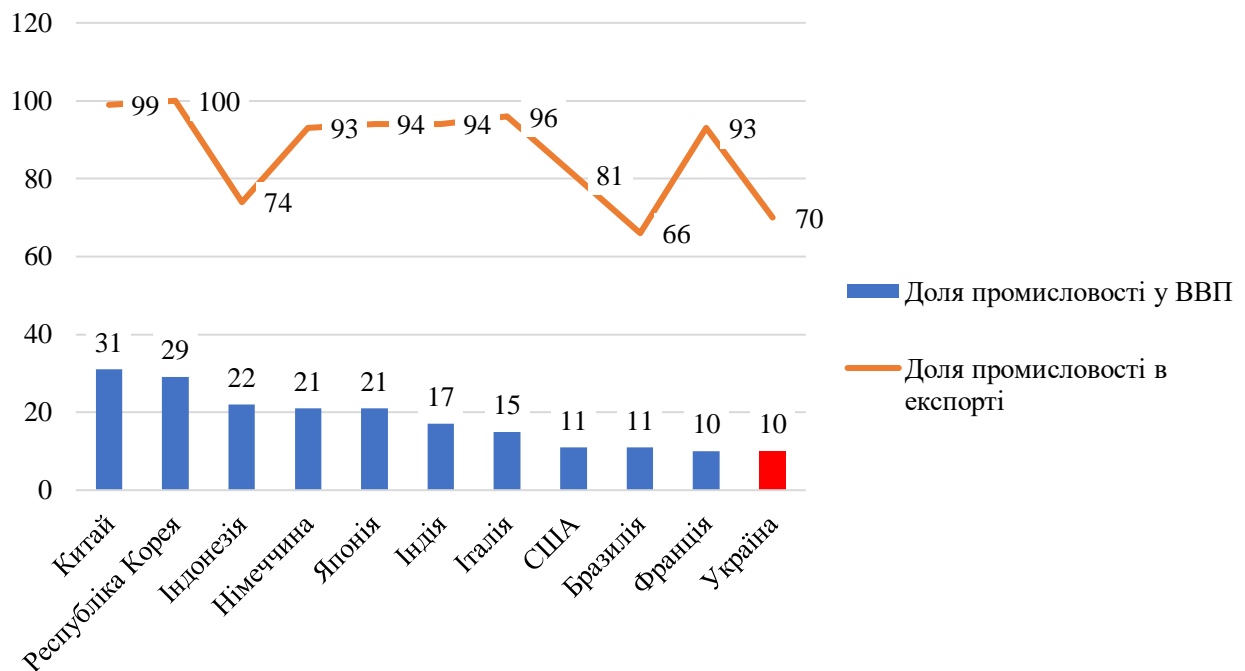

Рис. 2.1. Доля промисловості у ВВП та загального обсягу експорту країн-лідерів промислового виробництва та України у 2018 році, %

Джерело: складено автором на основі [220]

Аналізуючи передумови, що дозволяють країнам-лідерам промислового виробництва займати свої позиції на світовому ринку, слід відзначити, що кожна має свої особливості. Так, на здатність Китаю утримувати лідерські позиції одночасно й у виробництві й в експорті виробничої продукції впливає значна кількість чинників, таких як низька вартість праці, розвиненість сфери низькотехнологічних індустрій, вагомі капіталовкладення у транспортну інфраструктуру, проведення ефективної промислової політики, направленої на розвиток галузей з високим потенціалом та ступенем сприйняття нових технологій. В той самий час, основними ризиками подальшого розвитку промисловості Китаю є пікові значення її показників, залежність від циклічних коливань світової економіки, зростання рівня оплати праці, що призводить до

втрати конкурентних переваг і необхідності нарощення продуктивності з використанням іншого підходу, особливо у соціальній сфері [80; 160, с.50].

США історично виступають лідерами розвитку у всіх сферах, зокрема й в промисловості, попри політику деіндустріалізації, що впроваджується останні роки. До переваг промислового сектору США відносять її орієнтованість на внутрішній ринок, значні капіталовкладення у сферу інновацій та нових технологій, а також у методи ощадливого використання енергії, низькі трансакційні витрати для національних виробників, високі стандарти якості та контролю виробництва та екологічної безпеки, інвестиції у людський капітал. Чинники, що обмежують розвиток промисловості США, це висока вартість експлуатації робочої сили, обмеження на будівництво нових промислових підприємств, високий обсяг фахівців з невідповідним рівнем кваліфікації [197].

Що стосується Німеччини, її перевагами у розвитку промислового сектору є напрацювання значного рівня довіри до якості промислової продукції, зосередженість на швидкому впровадженні нових технологій та інновацій у виробничі процеси, орієнтація на випереджувальне підвищення рівня кваліфікації та професійної майстерності працівників, наявність довготермінової стратегії забезпечення постачання ресурсів. Одночасно з тим, інфраструктурна підтримка ведення бізнесу в Німеччині жорстко стандартизована та містить певні обмеження у свободі здійснення виробничої діяльності, відсутній соціальний консенсус у досягненні суспільно важливих цілей промислового сектору [163].

Японія продовжує зберігати свої лідерські позиції у виробництві та експорті промислової продукції внаслідок провідного розвитку сфери наукових досліджень та інновацій у промисловості, значному рівню кваліфікованої робочої сили та значній чисельності населення, наявності провідних практик управління, а також збереженню першості у виробництві високотехнологічної продукції та використанні процесів автоматизації та роботизації виробництва. Водночас, обмежувальними чинниками виступають високі податки, вартість енергетичних джерел та лімітований доступ до постачання сировини та

природних ресурсів, залежність від валютних коливань і стану економіки країн, тісно пов'язаних із Японією (наявність значного державного боргу), що зменшує обсяг іноземних інвестицій в країну [191].

Забезпечення високої конкурентоспроможності промисловості реалізується сьогодні в контексті сталого економічного розвитку і базується на аналізі прогресу у цьому напрямку. Порядок денний сталого розвитку 2030, прийнятий ООН з промислового розвитку (UNIDO) у 2015 році, передбачає досягнення 9 цілей (SDG-9), які визначають подальший розвиток промислового сектору, вимагають побудови надійної інфраструктури, просування інклюзивної та стійкої індустріалізації та заохочення інновацій [221, с. 7-8].

Цілі стійкого розвитку промисловості передбачають посилення долі промисловості у забезпеченні рівня зайнятості та обсягу ВВП відповідно до національних умов; забезпечення доступу усіх промислових підприємств до джерел фінансового забезпечення та їх інтеграції з промисловими комплексами та ринками; оновлення інфраструктури та модифікацію промислових галузей (посилення ефективності використання ресурсів та інтенсивне опанування чистих і екологічних технологій); збільшення обсягу наукових досліджень, оновлення технологічної міцності промислового сектору; нарощення обсягів доступу до інформаційних та комунікаційних технологій і Інтернету.

З метою глибшого аналізу розвитку промисловості UNIDO запровадили індекс конкурентоспроможності, інклюзивності та стійкості (CIP), розрахунок якого включає три цілі з переліку SDG-9, та зосереджується на: виробничих можливостях, технологічному поглибленні, обсягу шкоди для зовнішнього середовища від процесу виробництва продукції та загалом визначає прогрес країни у досягненні цілей SDG-9 [166, с.18-21].

Ранжування країн за індексом CIP дещо відрізняється від градації лідерів промислового виробництва. Так, у першу 10 країн з найвищими показниками досягнення цілей сталого розвитку промисловості увійшли Німеччина (0,5234), Японія (0,3998), Китай (0,3764), США (0,3726), Південна Корея (0,3667), Швейцарія (0,3207), Ірландія (0,3172), Бельгія (0,2807), Італія (0,2733) та

Голландія (0,2707). Україна посідає 64 місце та входить у середній квінтіль показника (0,0407) (рис. 2.2).

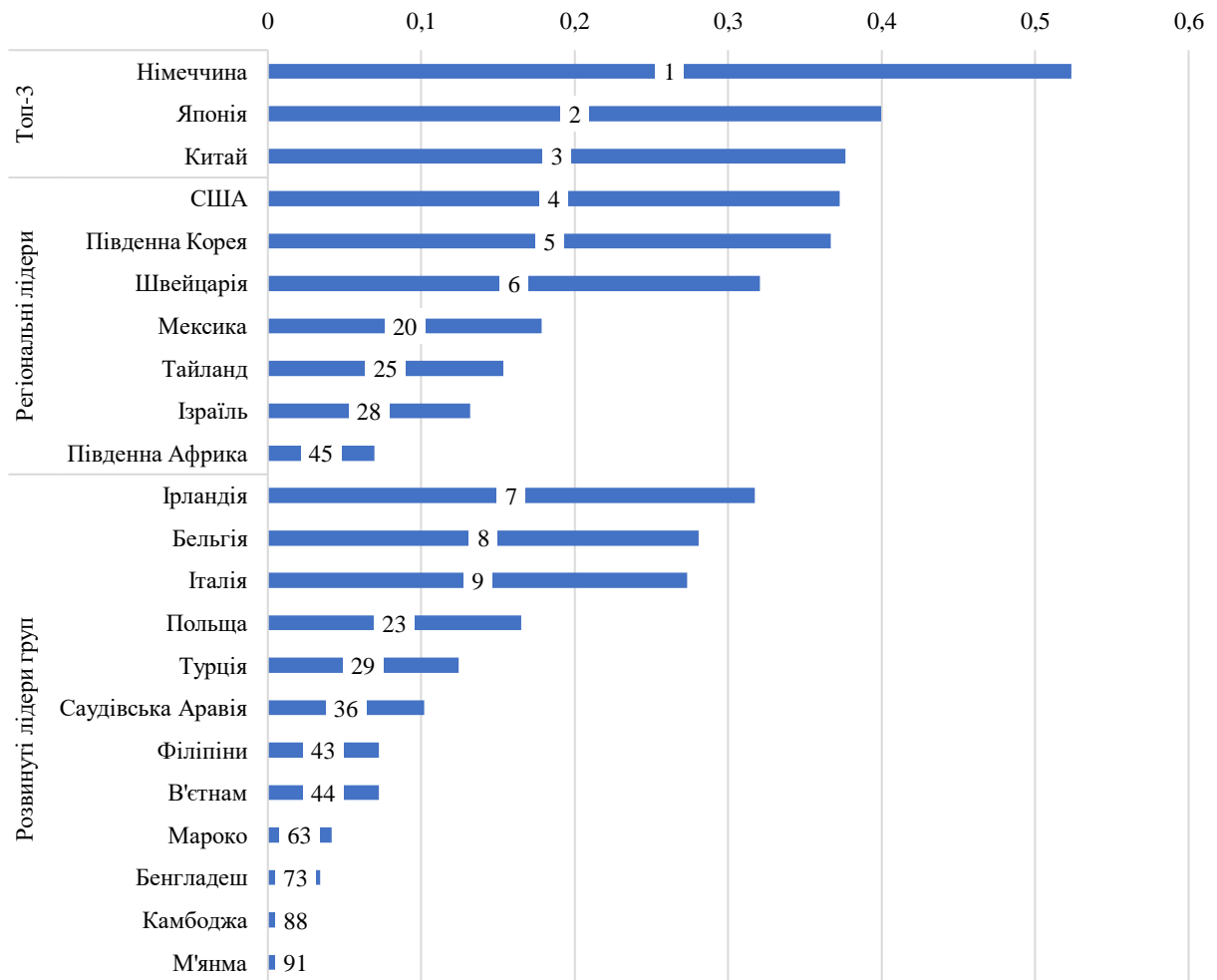

Рис. 2.2. Рейтингування країн за рівнем конкурентоспроможності, інклюзивності та стійкості (CIP індекс) у 2018 році

Джерело: [166, с. 28-30]

Розвинені промислові країни досягають найбільшого успіху у нарощенні власних виробничих можливостей та мають значний вплив на світовий ринок промисловості, тоді як індустріальні країни, що розвиваються, отримують переваги лише у структурних змінах національної економіки, а менш розвинені країни взагалі неконкурентоспроможні. Що стосується технологічного поглиблення, то попри важливість технологічного прогресу і його здатність значно посилити конкурентоспроможність промислового сектору, без

відповідних змін державних інститутів, інфраструктури, людського капіталу, бізнес-середовища та інших факторів, його вплив залишається незначним.

Як бачимо, успішний розвиток промисловості в умовах нової економіки супроводжується обґрунтованими структурними змінами в контексті нарощення потужності технологічно інтенсивних галузей виробництва, збільшенням продуктивності людського капіталу, оновленням економічної та соціальної інфраструктури, спричиняючи позитивні наслідки не тільки у сфері економічного, а й соціального прогресу.

Розвиток промисловості та соціальний прогрес суспільства нерозривно пов'язані, забезпечуючи такі позитивні ефекти як досягнення інклюзивної та гендерної рівності, вищих компетентнісних та освітніх рівнів, скорочення бідності та покращення здоров'я і безпеки населення, зростання якості життя, мінімізація шкоди для навколишнього середовища і навпаки, коли промисловість знаходить у розвинутому суспільстві нові поштовхи до нарощення власної потужності.

Соціальними джерелами розвитку промисловості в першу чергу виступають інтегральні кількісні та якісні характеристики наявного людського потенціалу, можливості та резерви його удосконалення, формування високого рівня довірчих відносин між власниками та споживачами робочої сили, її здатність забезпечувати промисловий сектор високопрофесійними фахівцями у необхідному обсягу. З іншого боку, значну підтримку промисловий сектор отримує від ефективної соціальної інфраструктури, що повинна сприяти комплексному відтворенню людини у процесі реалізації її власних і суспільних інтересів.

В першу чергу, слід відзначити, що для країн-лідерів промислового виробництва характерна поступова відмова від агропромислового спрямування та переорієнтація на високотехнологічні та сервісні промислові продукти, як наслідок відтоку трудового капіталу із галузей низькотехнологічної сфери у вищі та такі, що пропонують кращі економічні та соціальні гарантії трудового життя, що чітко прослідковується в останні роки (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Доля промисловості, сільського господарства та сфери послуг у доданій вартості Китаю, США, Японії та Німеччині, 2018 рік, %

Джерело: динамічні діаграми статистики Світового банку [93]

Аналізуючи динаміку зайнятості у сфері промисловості простежуємо відсутність значних коливань та відносно стабільну її долю у загальному обсягу світової зайнятості в останні роки, у порівнянні з суттєвим зниженням зайнятих у сфері сільського господарства та зростання зайнятості у сфері послуг (рис. 2.4).

Так, сьогодні доля зайнятості в промисловості складає 22,9%, що у порівнянні з невеликим падінням у 2002-2003 році зміцнилась в середньому на 2,0% [172]. Водночас, у промислово розвинених країнах відбувається

скорочення рівня зайнятості (з 21,0 до 10,0% за останні 20 років) та відносне зростання у країнах з індустріальною економікою, що розвивається, і менш розвинених країнах (з 26,0% до 27,2%) [166, с.18-19].

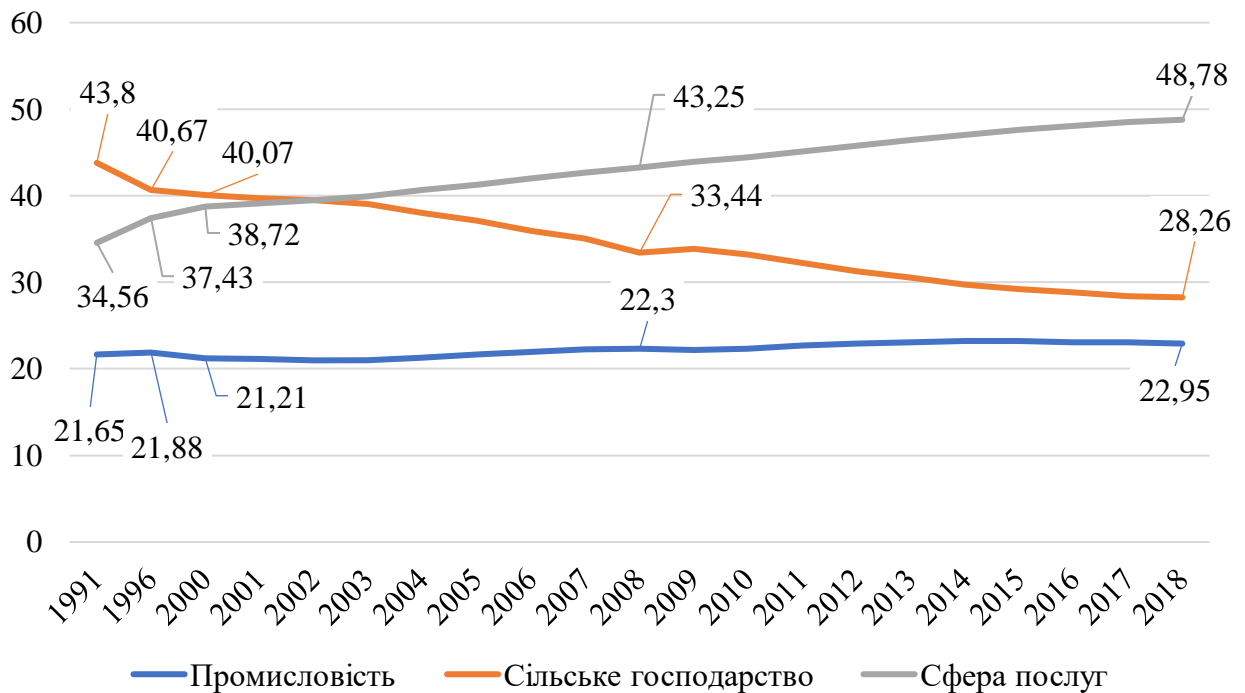

Рис. 2.4. Зміна долі зайнятих у промисловості, сільському господарстві та сфері послуг в загальному обсягу зайнятості світу в 1991-2018 роках, %

Джерело: [173]

Впродовж 2017-2018 років ринок праці розвинених країн світу звузився через автоматизацію, машинне виробництво та перенесення частини виробничого процесу у країни з нижчим рівнем витрат. Однак безробіття в окремих випадках (Японія, Великобританія, Франція, Німеччина, США) досягло історичного мінімуму (2,5-4%), зросли показники залучення робочої сили (77-79% у 2018 у порівнянні з 73-75% у 2012 році) [230]. При цьому фахівці сфери промисловості відкидають можливість значного негативного впливу автоматизації та роботизації виробництва на скорочення обсягу зайнятості, оскільки ці процеси дозволяють зменшити витрати на одиницю продукції та на думку 64% респондентів у США призводять більше до створення нових робочих місць, ніж до їх скорочення [180].

Лідером по впровадженню роботів у сферу промисловості у 2018 році є Південна Корея, де на кожні 10 тис. працівників припадає 613 одиниць роботів, а обсяг інвестицій у цю галузь щорічно складатиме до 2022 року в середньому 6 млрд дол. При цьому обсяг зайнятості у промисловості за останні 3 роки тут скоротився лише на 0,5%. До п'ятірки лідерів потрапили Сінгапур (480 од.), Японія (319 од.), Німеччина (306 од.) та Швеція (249 од.), Китай за обсягами роботизації (60 од.) лише на 23 місці, оскільки його ринок робочої сили в промисловості занадто великий (близько 100 млн осіб) та неспроможний настільки швидко поглинути обсяги технологічного нарощення [178].

Виробничі галузі залишаються найбільш важливими у секторі промисловості, забезпечуючи близько 16,0% загального рівня зайнятості у країнах з індустріальною економікою, що розвивається, 13,0% у промислово розвинених країнах та 6,0% відповідно у менш розвинених країнах, чий низький показник пов'язаний із передчасною деіндустріалізацією, коли зважаючи на сировинну та традиційну орієнтацію економіки цих країн, процеси скорочення зайнятості у виробництві відбулися швидше, ніж нарощення темпів та розгалуження спеціалізації промислового виробництва.

У розвинених країнах високий рівень зайнятості у виробництві забезпечується за рахунок швидкої адаптації ринку праці до зростаючих технологічних вимог оновлених робочих місць та наявних потенційних резервів людського капіталу, а також зростаючого попиту на робочі місця у області циркулярної економіки (переробка, ремонт, оренда та повторне виробництво). В середньому обсяг зайнятих у високотехнологічних галузях промисловості зріс у 2017 році на 1,1% у країнах ЄС та складає 6,8% від загальної кількості зайнятих в промисловості, на 1,3% у США і 6,1% відповідно [172]. Галузі вторинного та ощадливого виробництва поступово заміщують традиційні сектори промисловості і витісняють застарілі технології й навички – найбільший приріст робочих місць спостерігається у сферах, пов'язаних із вторинною обробкою вже готової промислової продукції у нову, роздрібною торгівлею та зеленою

енергетикою, найбільше скорочення торкнулось видобутку та первинної обробки металів, дерева, скла, чорного та бурого вугілля (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Вплив циркулярної економіки на різні сектори промисловості країн Європи у 2018 році

Галузі промисловості з найвищим рівнем зростання попиту на робочу силу	Приріст робочих місць, млн осіб	Галузі промисловості зі стійким рівнем скорочення попиту на робочу силу	Скорочення робочих місць, млн осіб
Переплавка старої сталі у нову	30,8	Виробництво чавуна, сталі, феросплавів та іншої первинної металургійної продукції	-28,2
Роздрібна торгівля (за виключенням транспортних засобів), ремонт особистих речей та господарських товарів	21,5	Видобуток мідної руди та концентратів	-20,8
Виробництво сонячної електрики	14,7	Виробництво деревини та дерев'яної і коркової продукції	-10,2
Оптова та комерційна торгівля	12,2	Видобуток залізної руди	-8,0
Вторинне виробництво дерев'яних виробів	5,0	Виробництво скла та скляної продукції	-7,6
Продаж, обслуговування та ремонт транспортних засобів)	4,7	Видобуток чорного та бурого вугілля, торфу	-4,9
Наукові дослідження та розвиток	3,5	Видобуток нікелевих руд та концентратів	-4,3

Джерело: [176]

Одним із найважливіших чинників сприйняття інновацій циркулярної економіки є соціокультурний аспект, що завдяки трансформації уявлень населення про важливість ощадливого використання ресурсів, наявності стійкого попиту на вторинне використання промислових товарів спричиняє зміни у структурі ринку праці, викликаючи внутрішньогалузеву міграцію робочої сили.

Високотехнологічне виробництво і зростання попиту на професії галузі вторинної обробки призводить до зменшення попиту на професії низької і середньої кваліфікації, одночасно спричиняючи зростання попиту на висококваліфіковану робочу силу (рис. 2.5).

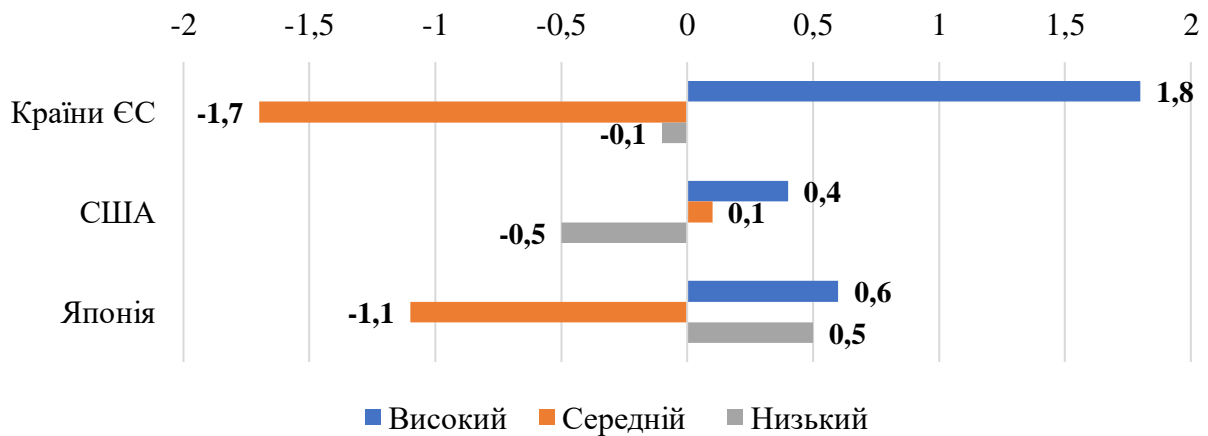

Рис. 2.5. Попит на професії різних рівнів кваліфікації у країнах ЄС, США та Японії у 2011-2017 роках

Джерело: [208]

При цьому лише 25% роботодавців у країнах ЄС вважають свої підприємства готовими до кваліфікаційних викликів нової економіки (в основному це представники галузі ІТ та комунікацій, транспорту, виробництва електроніки), частково готові – 39% (енергетика, металургійна промисловість, виробництво електроніки), повністю не готові 4%, а 27% вважають, що автоматизація та диджиталізація не вплинуть на їх роботу (неметалургійна промисловість, будівництво, деякі сектори енергетики) [215].

Причинами, що стримують зростання професійного рівня фахівців, є його надто висока швидкість, коли спостерігається відставання наявних освітніх програм від кваліфікаційних вимог та виникають труднощі із заповненням вакантних робочих місць фахівцями відповідного рівня; проблема невідповідності талантів робочої сили вимогам бізнес-середовища; загальний тиск зростаючого рівня оплати праці по країні в цілому та за окремими високооплачуваними галузями зокрема.

Так, серед основних проблем рекрутингу фахівців необхідного рівня кваліфікації власники промислових підприємств країн ЄС зазначають такі: нестача досвіду та технічних навичок на рівні технічних або кваліфікованих фахівців (74%), відсутність у кандидатів з академічним досвідом навичок, що відповідають вимогам робочого місця (71%), обсяг пропозиції та якість

підготовки молодих фахівців (70%), нестача досвіду або технічних навичок на професійному рівні (55%) тощо (рис. 2.6).

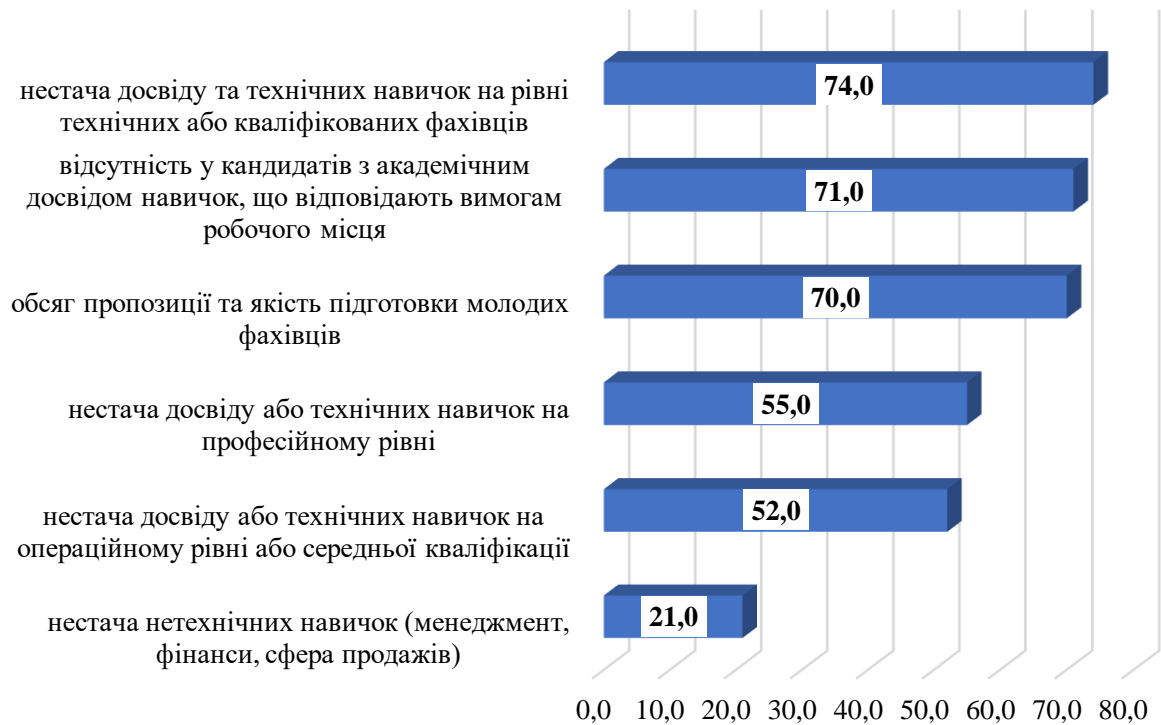

Рис. 2.6. Основні проблеми рекрутингу висококваліфікованих фахівців в сфері промисловості країн ЄС, %

Джерело: [215, с. 30]

Окрім цього, у молодого покоління відсутня зацікавленість у отриманні високої кваліфікації для працевлаштування в промисловому секторі у зв'язку з існуванням думки про монотонність, високу інтенсивність праці та низький рівень її оплати.

Прикладом ефективного розв'язання цієї проблеми є Німеччина, де рівень безробіття та неосвіченості молодого і старшого населення найнижчий, а з метою посилення конкурентоздатності сектору підготовки висококваліфікованих фахівців впроваджується: система розвитку релевантних навичок впродовж життя (забезпечення зростаючої успішності на кожному етапі навчання, інституційна підтримка професійного розвитку дорослих, «довічні» вчителі, сучасні технології як інструмент пришвидшення навчання); система ефективного використання компетенцій в роботі та на користь суспільства

(повне залучення усіх можливих професійних і особистісних навичок, побудова більш інклюзивного та міцного суспільства, гнучке коригування системи навичок відповідно до потреб економіки та суспільства, промислової та інноваційної політики); інструменти посилення керованості систем професійних компетенцій (посилення координації та співпраці усіх державних інститутів у сфері професійної підготовки, побудова інтегрованих систем інформаційного забезпечення, залучення усіх посередників до тісної співпраці, стійке фінансове забезпечення) [214]. Завдяки цій системі Німеччина виявилась спроможною підтримувати зростаючий рівень зайнятості у всіх пріоритетних сферах, зокрема у промисловості (Додаток В).

З метою встановлення більш тісних зв'язків із робочою силою в промисловості у США розроблена і впроваджується Стратегія Американського лідерства у сфері виробництва (Жовтень, 2018 рік), де окрім загальних цілей нарощення конкурентоспроможності промислового сектору (розвиток смарт та діджитал виробництва, розширена промислова роботизація, удосконалення інфраструктури штучного інтелекту, кібербезпеки, використання високотехнологічних матеріалів тощо) визначено пріоритетні цілі навчання і професійного розвитку [223, с. 30]:

1. Формування майбутньої робочої сили з повним набором необхідних виробничих компетенцій (через пріоритизацію системи навчання протягом життя на основі промисловоорієнтованої фундаментальної та інженерно-технічної освіти, побудову системи співробітництва між сектором державної освіти та приватним виробничим сектором);

2. Удосконалення і розширення можливостей професійного навчання та побудови кар'єри (посилення доступу до практико-орієнтованих та проєктних методів навчання, що сприяють розвитку критично важливих навичок проєктування та індивідуалізації продукції, залученню до процесу створення інновацій, співпраці і презентації);

3. Просування систем промислового стажування та створення промисловоорієнтованих сертифікатних програм (прискорений розвиток

високоякісних програм промислового стажування працівників із видачею сертифікатів про їх завершення, які є прийнятними для усїєї галузі промисловості, створення реєстру сертифікатних програм на локальному, регіональному та національному рівні);

4. Покращення системи взаємозв'язків між роботодавцями та робочою силою (диверсифікація робочої сили за статевими і віковими ознаками, створення єдиної системи оцінки якості її підготовки).

Згідно з оцінкою готовності роботодавців Великобританії та інших країн ЄС до кваліфікаційних викликів на рівні підприємств і організацій найбільш дієвими заходами є наступні:

- власні інвестиції у навчання – 71%;
- участь у промислових об'єднаннях та інститутах – 69%;
- підтримка впровадження і застосування цифрового обладнання та технологій виробниками та споживачами – 67%;
- зростання якості підготовки випускників вищих навчальних закладів – 52%;
- співпраця з університетами та дослідницькими центрами – 47%;
- залучення приватних технічних консультантів – 45%;
- державна підтримка процесів діджитал-адаптації – 43%;
- розширення можливостей залучення висококваліфікованих фахівців з закордону – 32% [215].

Зайнятість у промисловому секторі залишається для більшості працівників, що не мають вищої освіти, привабливим місцем працевлаштування, де пропонується достатній рівень заробітної плати та значна кількість бонусів. Водночас, тиск зростаючого рівня заробітної плати у високотехнологічних галузях і відсутність відповідності професійних навичок та знань вимогам конкурентного середовища призводить до зниження продуктивності сфери промисловості.

Одним з індикаторів низької продуктивності є стійка тенденція до використання понаднормових годин роботи, коли працівникам не вистачає

необхідних навичок та резервів більш ефективної організації робочого часу. Підприємства та працівники провідних промислових підприємств світу отримують сьогодні набагато більшу кількість можливостей сприймати найновіші приклади організації високоефективної праці, таких як тимчасова та неповна зайнятість, фріланс, самозайнятість, робота у гіг-секторі економіки. В цьому напрямку зростає обсяг попиту на укладання нових робочих контрактів, що враховують баланс життя та відпочинку, надають більше можливостей при наявності вищої кваліфікації та відкривають доступ до працевлаштування більшому числу робочої сили.

Одночасно з тим, заходи, направлені на зміцнення виробничого потенціалу зайнятості в промисловості, створюють додатковий фінансовий тиск і вимагають застосування більш ефективних стратегій управління. До дієвих заходів у сфері підвищення продуктивності зайнятості в промисловості роботодавці США відносять збільшення обсягу додаткових бонусів та компенсацій – 62%, застосування стратегій зменшення плинності (в т.ч. покращення бренду роботодавця) – 39%, внутрішні програми професійного розвитку персоналу – 35%, використання понаднормової праці – 25%, цілеспрямоване планування – 25%, залучення зовнішніх джерел компетентнісного удосконалення і саморозвитку – 11% [204, с. 19].

Формування довірчих відносин всередині компанії відіграє набагато сильнішу роль, ніж зростання рівня компенсацій та бонусів. Підприємці, що створюють для своїх працівників можливості соціальної взаємодії, які поширюються в позитивному сенсі на інші сфери їх особистого життя, отримують набагато більше переваг. Наявність зон спортивної активності та відпочинку, центрів турботи про здоров'я, дитячих майданчиків, гнучкого графіка, харчування та інше, розвиває внутрішньо корпоративні мережі соціальної взаємодії та посилює у працівників відчуття турботи про особистість, а не лише інтенсивне використання їх як робочої сили [194].

Відповідно дослідження Ліцензованого інституту управління персоналом (CIPD) у 2018 році, найважливішими для формування довірчих відносин на

робочому місці серед додаткових бонусів працівники вважають: наявність системи медичної підтримки та страхування (27%), соціальних гарантій (25%), транспортного забезпечення (22%), харчування (21%), комфортних умов праці (19%), використання яких поряд зі висхідною соціальною стійкістю робочих колективів (якістю взаємовідносин у колективі, з підлеглими та споживачами, ефективності лінійного керівництва) призвели до зростання рівня працівників, повністю задоволених роботою до 64%, і зниження повністю незадоволених до 18% в цілому [227].

Глобальний прогноз розвитку сфери зайнятості свідчить про зростання значущості соціальних чинників забезпечення гідної праці і якості життя. Підвищення середнього віку робочої сили та загальні тенденції формування ринку праці призведуть до подвоєння впливу ринкових пропозицій, що враховують можливості вільного працевлаштування жінок і людей старшого віку, надають високі гарантії гідної праці та турботи про якість праці й життя населення у довготривалій перспективі [231, с. 49].

Доля жінок, зайнятих у сфері промисловості, за період з 2000 по 2018 рік в середньому знизився на 1,1% у зв'язку з тенденцією їх поступового переходу в галузь сфери послуг, де на сьогодні вищі соціальні гарантії працевлаштування та захисту (рис. 2.7).

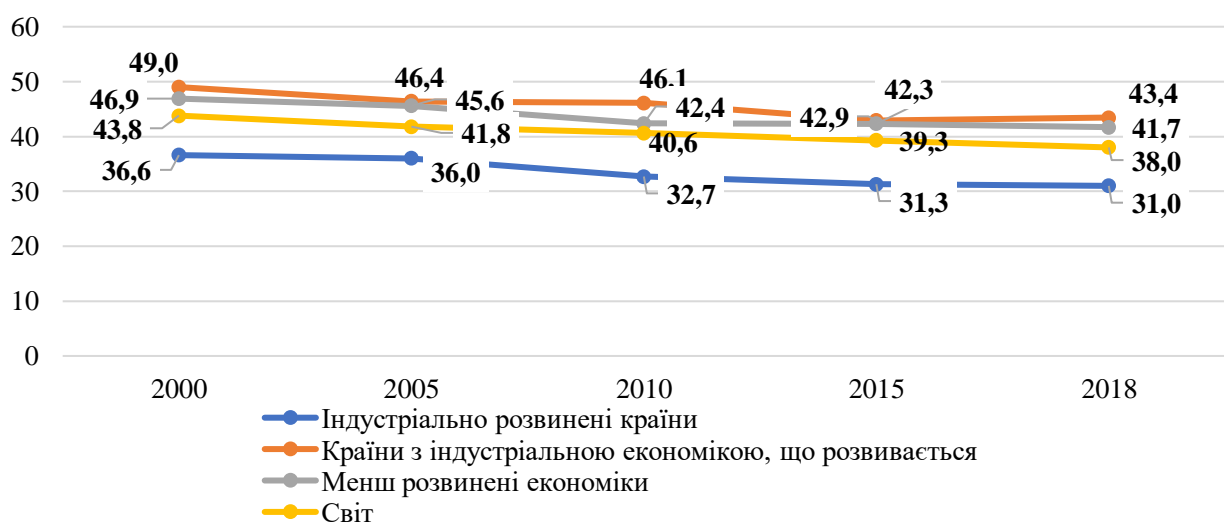

Рис. 2.7. Доля зайнятості жінок в промисловості світу та регіонів, 2000-2018 роки, %

Джерело: динамічні діаграми статистики Світового банку [93]

Серед заходів, що сприяють диверсифікації зайнятості, є забезпечення рівної оплати праці та прозорої політики її нарахування, позитивне ставлення до гнучкого графіка або часткової зайнятості, впровадження структурованих кар'єрних траєкторій, додаткові соціальні гарантії у зв'язку з вагітністю та пологами, впровадження системи «повернення» до роботи та коучінгу після тривалих відпусток, підвищення інклюзивності сфери зайнятості. У майбутній перспективі роботодавці розглядають більш тісну взаємодію зі специфічними соціальними групами та громадськими об'єднаннями, які представляють інтереси різних верств та категорій населення (проведення широких дискусій та обговорень, впровадження спеціальних проєктів, заохочення розвитку лідерських талантів, спільна організація подій, тренінгів та кампаній диверсифікації зайнятості), хоча кількість таких роботодавців навіть у розвинених країнах ЄС не значна і складає лише 15%.

Найвищий рівень зайнятості населення старшого віку (60-69 років) спостерігається у Японії, де серед причин, що спонукають працівників продовжувати роботу у віці, старшому за пенсійний, найважливішими є економічні (63,7% чоловіків та 52,0% жінок) та бажання збагатити життя або брати участь у суспільній діяльності (8,7% чоловіків та 17,1% жінок). Частина працівників погоджуються у зв'язку із виробничою необхідністю і на прохання роботодавців, інші – оскільки мають вільний час або із турботи про здоров'я (бажання мати вищу фізичну та розумову активність) [191].

Одночасно з тим, збільшення середнього віку робочої сили (з 35,9 років у 2002 році до 37,8 років у 2018) дозволяє більш ефективно використовувати кошти пенсійного забезпечення, що виступають у вигляді інвестицій, поки залишаються невиплаченими. Капіталовкладення у галузь медицини та страхування, забезпечення гідних та комфортних умов праці, інвестування у сфери, що покращують якість життя населення, веде до зростання рівня продуктивності зрілих працівників, а отже дозволяє більш тривалий період використовувати кошти системи пенсійного страхування у вигляді додаткових фінансових надходжень в економіку та зменшувати рівень вікової бідності в

країні. У протилежному випадку податковий тиск пенсійної системи збільшуватиме державні витрати та складе до 2050 року на 5% ВВП у розвинених країнах та до 9% у країнах, що розвиваються [231, с. 46-47].

Соціальна інклюзивність виробництва вимагає в регіональному значенні виконання наступних умов: прибуток, що генерується виробничим циклом, досягає найбільш вразливих верств населення, а більш маргіналізовані верстви мають вільний доступ на ринок. Процеси структурної трансформації спричиняють ширшу диверсифікацію виробництва, вимагають вищої технологічності та складності промислових процесів, одночасно з тим вимагаючи стійкого розподілу ресурсів та обережного балансування між препозиційним поштовхом та рівнем попиту на промислові товари. Створення ланцюжків вартості в мультипросторових екосистемах поглиблює взаємовідносини між різними виробниками, постачальниками, споживачами та суспільством, вимагаючи високого рівня довірчих відносин між усіма учасниками. Відповідно до Стратегії лідерства США у сфері виробництва для досягнення цієї мети передбачено такі кроки, як: збільшення ролі малого та середнього підприємництва у розширеному виробництві, заохочення розбудови екосистем зі створення інновацій в промисловості, посилення регіональної спеціалізації виробництва [223].

Перевагами малого та середнього бізнесу є відносно невеликі обсяги капіталу, необхідні для ефективної роботи, використання локальних джерел робочої сили та матеріальних ресурсів. Вони здатні поглинути надлишок некваліфікованої робочої сили із середньо та низькотехнологічних секторів промисловості, забезпечувати потреби національного попиту на базові споживчі товари, виступати у ролі невеликих інновативних центрів, стимулюючи регіональний та локальний розвиток. На сьогодні у сфері промисловості США задіяно близько 15% підприємств малого та середнього бізнесу, тоді як у країнах ЄС цей показник доходить до 25-30% (рис. 2.8).

Заохочення ролі малого та середнього підприємництва у створенні інновацій засновується у США на системі партнерських відносин між публічним та приватним сектором, формуванні колаборацій та консорціумів, різних за своїм

призначенням та роллю: науково-дослідні об'єднання (здійснення доконкурентних досліджень з метою подолання розривів у знаннях або технологічному розвитку), кластер ініціатив економічного розвитку (посилення можливостей зростання окремих регіональних секторів на основі технологічної та інновативної спеціалізації), колаборації передових виробничих інновацій (сфокусовані на поширенні, сприйнятті та комерціалізації передових виробничих технологій для досягнення економічного зростання та розвитку).

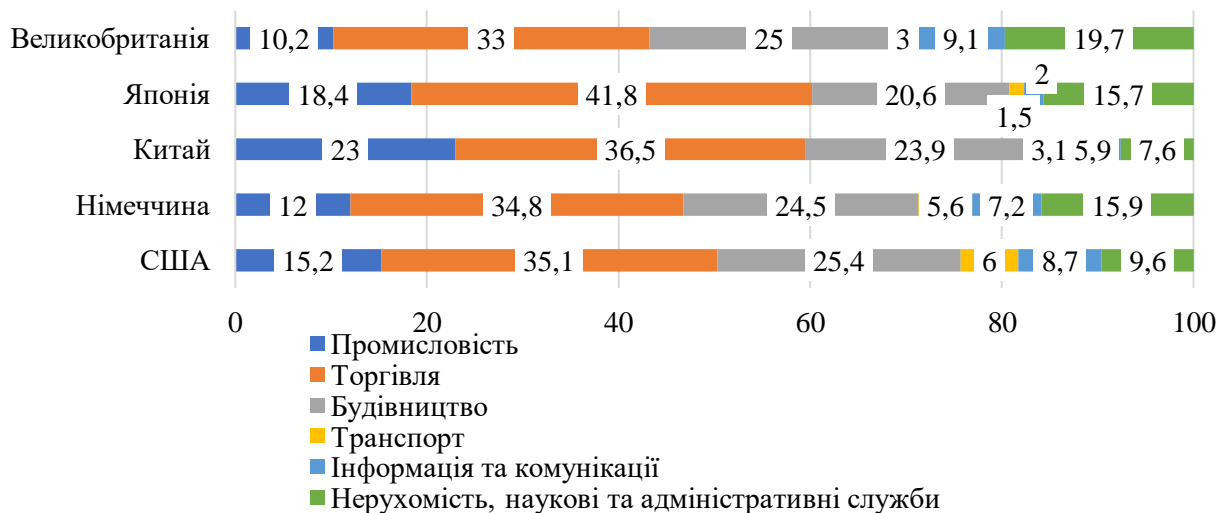

Рис. 2.8. Розподіл підприємств малого та середнього бізнесу за сферами ділової активності та зайнятості в регіонах світу, 2018 рік

Джерело: [175]

Спеціальні цільові програми федеральної підтримки інновацій у сфері малого і середнього підприємництва (наприклад, програми The Small Business Innovation Research (SBIR) та Small Business Technology Transfer (STTR)) сприяють швидкому потраплянню нових технологій на ринки. Подібна до них програма NSF Innovation Corps (I-Corps) окрім загальної підтримки здійснює спеціалізоване практико-орієнтоване навчання, призначене для просування нових ідей у комерціалізації інновацій [223, с. 27].

Збільшення обсягу наукових досліджень та оновлення технологічної міцності промислового сектору впливає на спроможність країни швидко сприймати технологічні зміни та адаптуватись до них, що своєю чергою залежить від декількох чинників, зокрема:

- наявність та доступність усіх факторів виробництва (матеріалів та сировини, стабільних та ефективних потоків капіталу та мобільного і гнучкого ринку праці),
- інновативна спрямованість державної політики (готовність уряду розвивати й підтримувати економіку на шляху переходу до високотехнологічного виробництва),
- рівень освіти та якість навчальної підготовки (визначає готовність працівників швидко адаптуватись до змін у технологічних процесах), наявність економічної та соціальної інфраструктури.

За інтенсивністю наукових досліджень та розвитку на першому місці закономірно знаходиться США, Китай посідає 2 місце у світі, але за прогнозами у 2020 році може очолити рейтинг (рис. 2.9). Стратегія уряду Китаю передбачає нарощення прикладних та базових досліджень у сфері енергетики, біотехнологій, харчової промисловості та риболовства одночасно із запуском нових наукових парків та дослідницьких центрів.

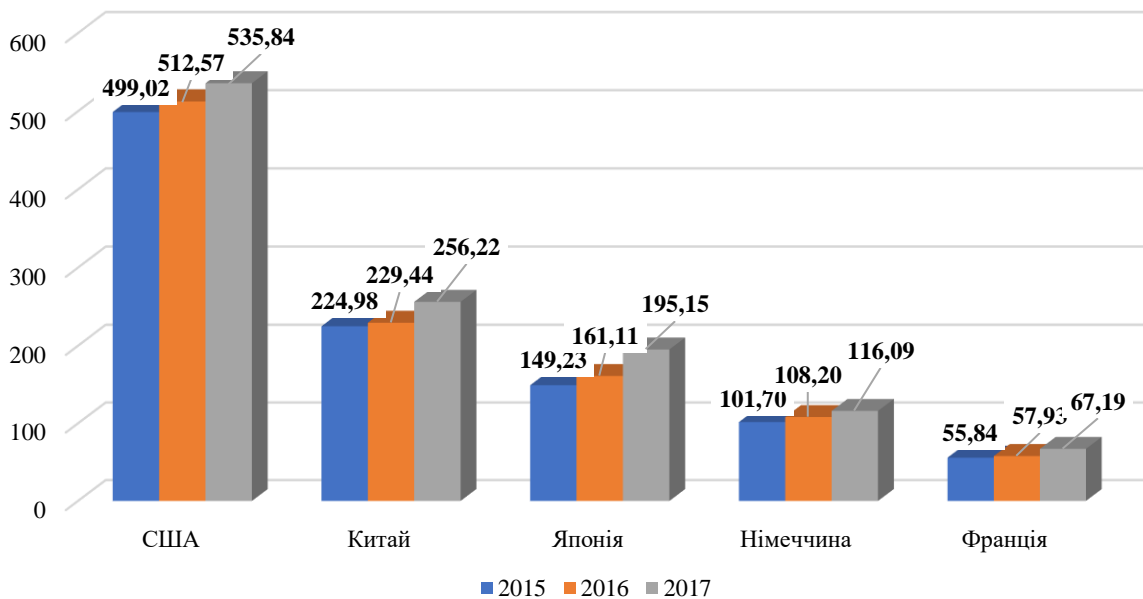

Рис. 2.9. Динаміка обсягу витрат на R&D країн-лідерів промислового виробництва у 2015-2017 роках, млн дол.

Джерело: складено автором на основі [93; 225]

Національна середньо та довготермінова стратегія розвитку трудового потенціалу та людських ресурсів 2010-2020 є першим національним планом

Китаю, спрямованим на зростання рівня високоосвіченої та кваліфікованої робочої сили та насичення нею внутрішнього ринку праці високотехнологічних галузей промисловості.

Новий підхід передбачає проведення політики нарощення продуктивності сфери промисловості через наукові дослідження і розвиток, розбудову освітньої та високотехнологічної інфраструктури, орієнтацію на покращення якості. Експерти підкреслюють значущість готовності економіки розвинених країн приймати та ефективно використовувати висококваліфіковану робочу силу, створювати та поширювати нові знання і досягати технологічного прориву, що у протилежному випадку в разі нарощення обсягів виробництва призведе замість економічного зростання до перетворення національної економіки на постачальника дешевих ресурсів праці і виробничих потужностей.

Серед чинників, що найбільше стримують цифрову трансформацію промислового сектору на мікрорівні, є нестача знань та досвіду персоналу у впровадженні інноваційних проєктів (37,0%) та спроможності вищого керівництва здійснювати ефективне управління змінами (35,7%), кібербезпека (35,0%) та відсутність налагодженої взаємодії ІТ-сектору та бізнес-структур (34,0%) [169]. Одночасно з тим, найважливішими каталізаторами забезпечення стійкості цифрової трансформації промисловості є застосування Agile та DevOps підходу у побудові інформаційних систем і взаємодії, автоматизація бізнес-процесів на основі можливостей штучного інтелекту, концепція Life-Long-Learning (навчання впродовж життя), дизайну та наближення бізнес-екосистем. Гнучкі підходи побудови інформаційних систем дозволяють лідерам високотехнологічного виробництва експериментувати у галузі нових технологій, досягати вищої продуктивності за рахунок налагодження стійкої взаємодії в рамках діючої екосистеми промислового комплексу та набуття можливостей її розширення, автоматизувати цикл використання програмного забезпечення і зменшити трансакційні витрати. Процеси автоматизації із застосуванням штучного інтелекту вимагають від екосистем промисловості бути спроможними швидко адаптуватись до нових можливостей взаємодії на основі технології

блокчейн, зберігаючи при цьому концентрацію на розвитку когнітивних здібностей робочої сили. Це своєю чергою забезпечується системами навчання впродовж життя та розвитком дизайн-мислення, а також через докладання зусиль до максимального наближення партнерів і учасників екосистеми, як територіально, так і завдяки можливостям цифровізації.

Розвиток партнерських відносин на зазначених засадах в рамках промислової екосистеми надає такі переваги, як вищий рівень успішності реалізованих проєктів (за різними оцінками рівень успішності досягає 60%), швидкість імплементації нових технологічних рішень (58% успішності), трансферу навичок та талантів (42% успішності) [169].

Розглядаючи зазначені тенденції розвитку промисловості можна чітко прослідкувати вплив компонентів соціального потенціалу на формування високого рівня доданої вартості у сфері промисловості, які можна диференціювати як показники прямого впливу: кількісні та якісні характеристики наявного людського потенціалу, можливостей його збереження, раціонального використання та розвитку, соціальна інклюзивність, включеність суб'єктів підприємництва тощо. Іншою стороною, що частіше за все дослідниками сприймається як така, що опосередковано впливає на досягнення вищих показників продуктивності, є характер та рівень довірчих відносин між суб'єктами соціального та економічного впливу на розвиток території (соціальний потенціал суспільства, його соціальна інфраструктура у вигляді неформальних соціальних зв'язків, громадської активності, ступеня особистої довіри між індивідами, оцінки діяльності державних інститутів тощо).

Проблемою оцінки вагомості цих показників є труднощі зі збором та обробкою вихідних даних, оскільки вони є результатом соціологічних опитувань і значним чином залежать від точності та репрезентативності соціальної вибірки. Для виявлення впливу соціального потенціалу суспільства на розвиток промисловості розвинених країн світу застосовано метод покрокової множинної кореляції з «приєднанням» та «виключенням».

Загальний вигляд кореляційної матриці задається формулою:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x_i - \bar{x})^2 \sum (y_i - \bar{y})^2}} \quad (2.1)$$

де r_{xy} – коефіцієнт кореляції; x_i, y_i – поточні значення спостережуваних величин; \bar{x}, \bar{y} – середні значення цих величин.

Для побудови залежності обрано такі змінні: обсяги продуктивності одного зайнятого в галузі промисловості (за 2010-2018 рік) (Y), ступінь особистої довіри в суспільстві (X_1), громадська активність (X_2), рівень довіри системі державного управління та інститутів (X_3), ступінь організаційної довіри та залученості персоналу (X_4). В якості контрольних змінних і стабілізації регресії включено змінні охоплення вищою освітою та професійною підготовкою дорослих (X_5) та зайнятості у сфері промисловості (X_6). Оцінку проведено для трьох країн-лідерів промислового сектору: Німеччини, США та Японії [168; 185; 188].

Результати кореляційно-регресійного аналізу наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Кореляційні коефіцієнти між рівнем продуктивності промислового виробництва та соціальними індикаторами її підвищення в Німеччині, США та Японії за період 2010-2018 рік

Індикатори продуктивності	Обсяг доданої вартості, створюваний одним зайнятим у сфері промисловості, млн дол., (Y)		
	Німеччина	США	Японія
ступінь особистої довіри в суспільстві (X_1)	0,81***	0,72***	0,18***
громадська активність (X_2)	0,31***	0,21***	0,23***
рівень довіри системі державного управління та інститутів (X_3)	0,77***	0,52***	0,52***
ступінь організаційної довіри та залученості персоналу (X_4)	0,75***	0,71***	0,57***
охоплення вищою освітою та професійною підготовкою дорослих (X_5)	0,59***	0,89***	0,53***
зайнятість у сфері промисловості (X_6)	-0,55***	0,89***	-0,56***

***значуще на рівні 0,01, **значуще на рівні 0,05, *значуще на рівні 0,1.

Джерело: складено автором

Отримані результати підтверджують наявність значної позитивної статистичної залежності майже з усіма обраними показниками. Найсильнішим виявився зв'язок зі ступенем особистої довіри в суспільстві та ступенем

організаційної довіри та залученості персоналу. Впевненість у системі державних інститутів також відіграє суттєве значення у зростанні продуктивності працівників промислового сектору, а от громадська активність та сильна суспільна позиція виявила слабшу статистичну залежність відповідно до низької тісноти зв'язку із рівнем продуктивності праці [80].

Усі фактори впливу соціального потенціалу суспільства на продуктивність стримано та тісно корелюються між собою, виключення становить лише показник громадянської активності у Японії, де, всупереч зростаючій громадянській позиції, рівень особистої довіри та організаційної згуртованості вступає у суперечність та суттєво знизився впродовж 2010-2018 років, що обумовлено соціокультурними чинниками (Додаток Д).

Таким чином, забезпечення випереджаючого розвитку промислового сектору розвинених країн відбувається сьогодні внаслідок повного і всеохопного використання соціальних резервів сталого розвитку. Виклики нової економіки, процеси глобалізації, інноваційні та технологічні коливання змушують зосередитись на можливостях кожного окремого індивіда здійснити свій внесок у розвиток промисловості, починаючи від формування промислово орієнтованого мислення до створення стимулів опанування релевантними високопрофесійними навичками, продовження довічного навчання і постійного удосконалення.

2.2. Аналіз чинників формування соціального потенціалу розвитку промисловоорієнтованих регіонів України

Активізація процесів розвитку постіндустріального типу економічної діяльності визначає сьогодні напрями формування та оновлення промислового комплексу України, стан якого і роль у формуванні основ високотехнологічного зростання економіки залишається визначальною. При цьому досягнення економічного зростання промисловості України обмежується дією багатьох макроекономічних чинників та інституційних обмежень, таких як занадто вузький фіскальний простір, відсутність достатньої кількості грошей у

фінансовому та банківському секторах, наявність великого державного боргу, екологічний тиск тощо.

Попри це та визначений відповідно до світових тенденцій напрямок поступової деіндустріалізації, аналіз результатів діяльності українських промислових підприємств підтверджує вагоме значення промислового сектору у створенні доданої вартості та наповненні дохідної частини бюджету.

З іншого боку, промисловість продовжує залишатись важливим джерелом забезпечення зайнятості й розвитку людського потенціалу країни та регіонів, зокрема там, де регіональне промислове спрямування сформувалось історично, виконуючи провідну роль у забезпеченні досягнення найважливіших стратегічних інтересів держави та суспільства.

Роль промисловості України у створенні ВВП є порівняно високою відносно країн Європи (Німеччина – 18-22%, Італія – 13-15%, Велика Британія – 9-10%), однак нижчою, ніж в азійських країнах-лідерах промислового виробництва (Китай – 25-29%, Республіка Корея – 20-22%, Японія – 18-24%). Найбільш точно частка промисловості у ВВП розраховується з урахуванням податків на виробництво та імпорт, сплачених промисловими підприємствами, хоча у міжнародній статистиці (UNIDO, World Bank, Eurostat) рахується її частка у валовій доданій вартості, показник якої є суттєво нижчим і не повністю відбиває внесок промисловості в економіку.

Так, впродовж 2010-2018 років частка промисловості у створенні валового внутрішнього продукту України коливалась у межах 23-25%, показує позитивний приріст обсягів виробництва промислової продукції (+1,1% у 2018 році) та продовжує зберігати цей рівень і нарощувати темпи зростання після значного скорочення, викликаного політичною та економічною кризою 2014-2015 років (табл. 2.4).

Попередня оцінка нескоригованого на сезонний фактор індексу промислової продукції за 9 місяців 2019 року у порівнянні з цим же періодом 2018 року становив 100,0%, у т.ч. у добувній промисловості та розробленні

кар'єрів – 102,2%, переробній – 99,4%, постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 98,6% [117].

Таблиця 2.4

Основні показники розвитку промисловості України у 2010-2018 роках

Показник	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП, млрд грн	1079,3	1404,7	1586,9	1988,5	2385,4	2983,9	3555,8
з них:							
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	63,4	81,6	79,1	95,1	131,7	177,1	213,3
переробна промисловість	142,7	173,9	194,0	236,7	291,5	359,9	409,8
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	30,3	43,5	44,8	53,4	73,8	86,0	111,3
Індекс зростання ВВП, %	104,1	100,2	93,4	90,2	102,4	102,5	103,3
Індекс приросту виробництва промислової продукції, %	108,9	101,3	91,6	86,2	101,4	99,9	101,6
з них:							
у добувній промисловості і розробленні кар'єрів	104,6	100,2	84,6	86,2	99,5	94,2	102,4
переробній промисловості	113,5	97,7	91,4	84,8	103,7	104,9	101,1
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	104,2	106,0	99,0	88,0	101,1	93,2	102,8
Частка промисловості у створенні ВВП, %	25,9	25,2	24,0	23,3	24,8	25,3	25,1

Джерело: складено автором на основі [23; 130], Додаток Ж

У структурі валової доданої вартості за уточненими даними 2018 року промисловість виступає основним джерелом її створення (рис. 2.10) разом зі сферою торгівлі (15,6%) та сільського господарства (11,9).

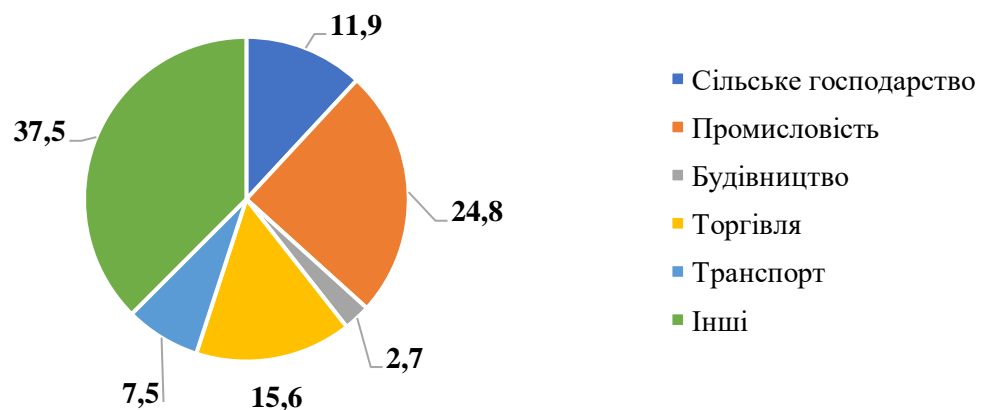

Рис. 2.10. Структура ВВП України за видами діяльності у 2018 році

Джерело: [139]

При цьому більша частина обсягу виробництва продукції припадає на великі підприємства (58% у 2017 році), третина – на середні (34,7% у 2017 році), а близько 10% виробництва здійснює малий бізнес, доля якого у створенні додаткової вартості поступово, але дуже повільно зростає (+2,3% за період з 2014 по 2017 рік) (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Показники діяльності суб'єктів господарювання сфери промисловості за
2012-2018 роки**

Рік	Усього	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		З них мікропідпр.	
		млрд грн	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн
Обсяг виробленої продукції, у млрд грн та у % до загального обсягу									
2012	1335,1	911,9	68,3	356,5	26,7	66,8	5,0	13,4	1,0
2013	1246,6	822,8	66,0	347,8	27,9	76,0	6,1	17,4	1,4
2014	1316,5	845,2	64,2	390,9	29,7	80,3	6,1	19,7	1,5
2015	1584,2	953,7	60,2	530,7	33,5	99,8	6,3	22,2	1,4
2016	1888,6	1046,3	55,4	702,6	37,2	139,8	7,4	32,1	1,7
2017	2420,3	1403,2	58,0	839,7	34,7	177,4	7,3	40,5	1,7
Кількість зайнятих, тис. осіб та у % до загального обсягу									
2012	3082,5	1402,0	45,5	1329,1	43,1	351,4	11,4	89,7	2,9
2013	3037,1	1436,4	47,3	1264,2	41,6	336,5	11,1	85,9	2,8
2014	3014,4	1456,8	48,3	1233,3	40,9	324,3	10,8	78,0	2,6
2015	2912,8	1366,9	46,9	1212,4	41,6	333,5	11,5	87,8	3,0
2016	2419,3	1058,8	43,8	1083,7	44,8	276,8	11,4	73,5	3,0
2017	2241,4	877,3	39,1	1098,8	49,0	265,3	11,9	73,0	3,3
2018	2101,0	733,6	34,9	1072,3	51,0	295,1	14,1	85,0	4,0

Джерело: [130]

Окрім цього промисловість продовжує забезпечувати робочими місцями більше третини зайнятого населення України (35,% у 2018 році) (Додаток К), з них близько половини сьогодні – це працівники середніх підприємств (51,0%), більше третини – працівники великих підприємств (34,9%) та малих підприємств (14,1%). Слід відзначити, що кількість працівників великих підприємств у порівнянні з 2014 роком зменшилась на 10,6%, при цьому не відбулось відтоку

значної кількості зайнятих в інші сфери, їх число було рівномірно перерозподілене між середніми (+ 7,9%) та малими підприємствами (1,1%).

Загалом промисловість нараховує близько 71 тис. підприємств різних форм власності, з них 63,3 тис. підприємств переробної промисловості, забезпечує 2,1 млн осіб робочими місцями, а також сприяє посиленню зайнятості у суміжних сферах, передусім це транспорт і торгівля. На сьогодні одне робоче місце в переробній промисловості України веде до створення до 2 робочих місць в інших секторах [47].

Найбільш позитивну динаміку розвитку починаючи з 2016 року демонструють галузі переробної промисловості, такі як виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (+16,5%), виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин та устаткування (+5,3%), виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення (+3,3%) у 2018 році у порівнянні з 2017 роком. Більш суттєве пожвавлення у нарощенні обсягів виробництва спостерігалось у 2017 році у сфері виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (+8,2%), машинобудування (+7,9%), текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (+7,2%) порівняно до 2016 року, яке у 2018 році дещо уповільнилось (табл. 2.6).

Разом з тим, основним джерелом формування доданої вартості в промисловості України виступають низькотехнологічні галузі (добувна промисловість, хімічна, харчова та гірничо-металургійний комплекс), а от машинобудування за внеском до економіки відстає від більшості країн-лідерів промислового виробництва, наближаючись за показниками до рівня невеликих європейських країн.

Частка технологічних та високотехнологічних галузей у переробній промисловості України за оцінками Світового економічного форуму станом на 2018 рік складає 30,4%, для порівняння у Німеччині - 61,4%, Франції - 49,4%, США - 47,4%, Польщі - 35,4% [225].

Індекси промислової продукції за видами діяльності за 2010-2018 рік

Вид промислової діяльності	Роки						
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	104,5	100,6	86,3	85,8	99,8	94,3	102,1
Переробна промисловість, з них:	116,2	92,9	90,7	80,4	104,3	104,8	100,2
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів;	103,7	94,9	102,5	89,3	104,4	102,9	98,1
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів;	113,0	94,2	98,6	92,0	102,2	107,2	95,4
виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність;	111,0	102,5	96,0	88,9	102,0	105,8	101,1
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення;	102,7	89,2	78,7	80,9	108,7	85,2	103,3
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції;	121,5	83,1	85,8	84,8	101,1	118,4	116,5
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів;	115,9	111,8	101,9	92,4	104,4	106,9	100,8
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції;	112,9	97,6	91,2	92,8	108,5	108,2	98,8
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування;	115,2	94,7	85,5	83,9	106,8	100,2	100,0
машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування;	141,3	86,8	79,4	85,9	102,0	107,9	100,4
виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	119,7	92,1	93,0	84,5	101,3	111,1	105,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованного повітря	109,7	98,6	93,4	88,0	102,5	93,5	102,8

Джерело: складено на основі [130; 132]

Причинами такого положення є низька інноваційна активність – частка підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств не перевищувала за останні роки 16,6%, хоча у порівнянні з 2010 роком зросла в цілому на 4,1% (рис. 2.11). В структурі витрат переважає придбання машин обладнання та програмного забезпечення (68,1%), на дослідження і розробки витрачають близько 26,4%.

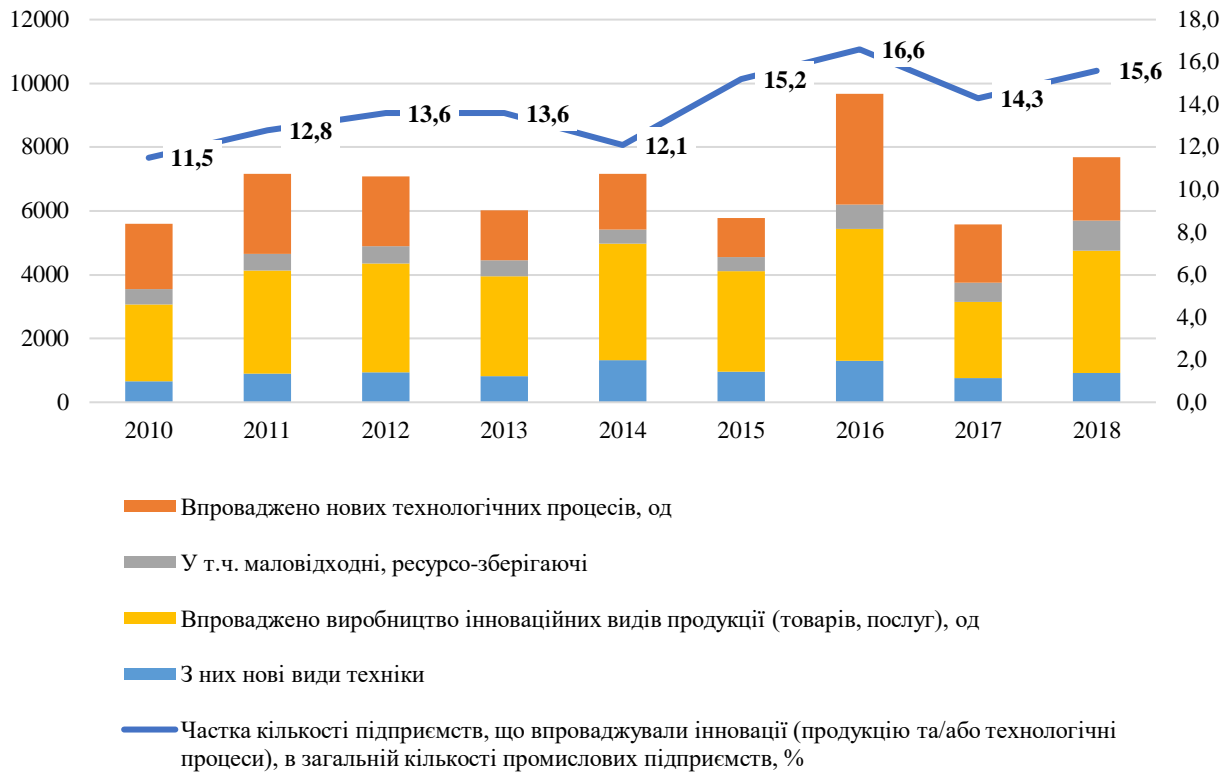

Рис. 2.11. Інноваційна активність промислових підприємств України, 2010-2018 рік

Джерело: складено на основі [27], Додаток Л

Серед інших причин – низький рівень обсягу державних закупівель високотехнологічних товарів та невисокий обсяг залучення іноземних інвестицій. Одночасно, населення України характеризується високим рівнем опанування цифровими навичками, що впливає на зростання рівня експорту інтелектуального продукту та обсяг використання ІКТ в процесі виробництва. В середньому 26,9% підприємств переробної промисловості використовують комп'ютери, 26,4 – мають доступ до Інтернету, 13,1% користуються власним вебсайтом, але лише 7,0% наймають фахівців у сфері ІКТ та 2,4% користувались послугами хмарних сервісів (рис.2.12).

Промисловий комплекс України характеризується сьогодні одночасною доіндустріальною та індустріальною укладністю, з фрагментами постіндустріальних укладів, що визначає значний рівень його розбалансованості за параметрами основної та допоміжної діяльності. Чинна структура

промисловості практично не здатна реалізовувати повні інноваційно-інвестиційні цикли, оскільки в більшості своїй представлена великими олігархічними монополіями, що обмежує створення сучасних промислово-фінансових груп із великим потенціалом розвитку [87].

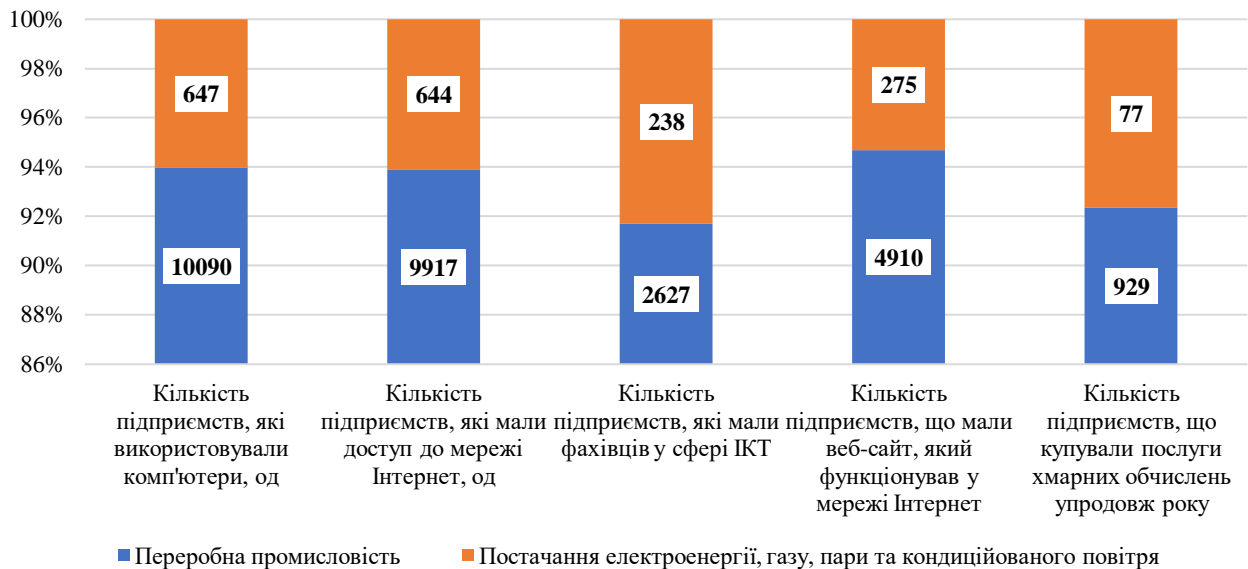

Рис. 2.12. Використання сучасних ІКТ в переробній промисловості України, 2018 рік, од.

Джерело: складено на основі [23]

Розглядаючи загальний рівень готовності промисловості до викликів майбутнього, слід відзначити її положення у секторі архетипу «Зародження» із загальним рейтингом 5,4 з 10 можливих. Серед ключових драйверів нарощення продуктивності найвищу оцінку отримав показник розвитку людського капіталу – 5,8 (34 місце у загальному світовому рейтингу), що досягається завдяки високим оцінкам якості університетів (6,0), якості викладання природничо-наукових дисциплін (4,8), наявності вчених та інженерів (4,7) та розвитку роботи з цифровими навичками у населення (4,7). Найгіршу оцінку отримала здатність залучати та утримувати таланти (2,4) та здійснювати підвищення кваліфікації на робочих місцях (4,0). Поточне положення кадрового забезпечення промисловості також оцінюється як доволі високе – близько 12,6% населення зайнято у цьому секторі, зі значним рівнем працевлаштування жінок (41%) та наукомісткої зайнятості (37,6%) [225].

Значущість промислового сектору в економіці України підтверджується також чітко простежуваною залежністю між рівнем деіндустріалізації економіки та погіршенням якості життя населення, зростанням рівня бідності, посиленням процесів внутрішньої та зовнішньої міграції. Стагнація виробництва промислової продукції одразу ж знаходить своє відображення у скороченні рівня зайнятості та зниженні соціальних показників розвитку країни та регіонів. Середній рівень заробітної плати в промисловості впродовж усього періоду розвитку економіки є дещо вищим за її середній рівень по країні загалом, однак, значного її зростання не спостерігається у зв'язку з технологічними та ресурсними обмеженнями галузі (9633 грн у 2018 році). З іншого боку, у промисловості спостерігається один із найбільших темпів приросту рівня заробітної плати: +26% у 2018 році у порівнянні з 2017 роком (табл. 2.7).

Слід, однак враховувати дію тіньової економіки, коли офіційний рівень заробітної плати у сфері ведення бізнесу складає в середньому на 30-50% більше, ніж офіційно зареєстрований.

Загальний приріст обсягів промислового виробництва у різних галузях стає можливим завдяки спільним зусиллям на мікро- та макrorівнях, зростанню обсягів міжнародної підтримки малого та середнього підприємництва, загальному покращенню іміджу українського виробника на світових ринках. З іншого боку, така підтримка надається державою у вигляді окремих секторальних (насамперед, машинобудування для агропромислового комплексу, автомобілебудівна, хімічна галузі) заходів, та обмежується наявністю невирішених проблем горизонтального (узагальнюючого) характеру, не є комплексною та такою, що охоплює усі важливі проблеми.

Водночас, проблема побудови ефективної промислової політики, яка б враховувала вимоги та тенденції нової економіки, її виклики та можливості, залишається актуальною для промисловості України. Аналізуючи нормативно-правове та регуляторне забезпечення промисловості відзначимо, що роль держави продовжує мати скоріше декларативний характер, тоді як з метою досягнення більш ефективного функціонування промислових підприємств,

здійснення відповідних структурних зрушень та інноваційного оновлення промислового сектору необхідний чітко спланований комплекс діяльності органів державного управління [112-113; 115].

Таблиця 2.7

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності, 2010-2018 рік

Вид промислової діяльності	Роки							2018 до 2017 року, %
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Усього	2239	3265	3480	4195	5183	7104	8864	+24
Сільське, лісове та рибне господарство	1472	2340	2556	3309	4195	6057	7557	+24
Промисловість	2570	3763	3988	4789	5902	7631	9633	+26
Будівництво	1758	2702	2860	3551	4731	6251	7845	+25,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1877	3010	3439	4692	5808	7631	9404	+23,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2658	4062	4231	5358	6603	8485	9860	+16,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	1455	2249	2261	2786	3505	4988	5875	+17,7
Інформація та телекомунікації	3161	4599	5176	7111	9530	12018	14276	+18,7
Фінансова та страхова діяльність	4638	6275	7020	8603	10227	12865	16161	+25,6
Операції з нерухомим майном	1856	2757	3090	3659	4804	5947	7329	+23,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	2869	4465	5290	6736	8060	10039	12144	+20,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1839	2527	2601	3114	3995	5578	7228	+29,5
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	2722	3702	3817	4381	5953	9372	12698	+35,4
Освіта	1905	2700	2745	3132	3769	5857	7041	+20,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1628	2367	2441	2829	3400	4977	5853	+17,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1928	3286	3626	4134	4844	6608	7612	+15,1
Надання інших видів послуг	1717	2707	3361	3634	4615	6536	8132	+24,4

Джерело: складено автором на основі [37-41; 109]

Розглядаючи динаміку розвитку промисловості в регіональному розрізі, відзначимо збереження різноспрямованих тенденцій, поступове й нерівномірне відновлення своїх докризових позицій. Так, у 2018 році у 15 регіонах зафіксовано приріст виробництва промисловості, водночас у 9 регіонах обсяги промислової продукції продовжували зменшуватися. Одночасно з тим найвищі значення темпів приросту промислової продукції у 2018 році зафіксовано в Сумській (+10,4 %), Івано-Франківській (+10,0 %) та Чернівецькій (+5,5 %) областях, а найменші – у Луганській (-31,0 %), Одеській (-9,2 %), Хмельницькій (-4,8 %) областях, при середньому значенні по Україні -0,2 %. При цьому доречно зазначити, що основні індустріальні регіони (Дніпропетровська, Харківська, Донецька області) показують поступове нарощення обсягів роботи переробної галузі, зберігаючи однак значну увагу на сфері постачання електроенергії, води та газу (табл. 2.8) [49; 76]. Загалом, регіони промислового спрямування продовжують зберігати лідерство у створенні ВРП та характеризуються найбільшим рівнем зайнятості населення, разом із Київською, Полтавською, Одеською, Львівською, Запорізькою та Вінницькою областями. Водночас лише на 5 регіонів (Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Запорізька, обл., м. Київ) припадає понад 50% валової доданої вартості переробної промисловості, а сукупна валова додана вартість переробної промисловості таких регіонів, як Закарпатська, Тернопільська, Луганська, Херсонська та Чернівецька області, не перевищує 5,5%.

Аналогічні тенденції показує відносний показник з урахуванням кількості населення регіону.

У 2018 р. валова додана вартість переробної промисловості у розрахунку на 1000 осіб в Дніпропетровській області (135,8 млн грн/тис. осіб) більше ніж у 9 разів перевищувала аналогічний показник Чернівецької обл. (15,0 млн грн/тис. осіб). Це знаходить певний відбиток і в показнику наявного доходу населення у розрахунку на особу (зокрема, у 2017 р.: м. Київ – 143,5 тис. грн, Дніпропетровська обл. – 74,1 тис. грн, Харківська обл. – 63,1 тис. грн у порівнянні з Херсонською обл. – 52,4 тис. грн, Чернівецькою обл. – 47,3 тис. грн, тощо) [76; 131].

Динаміка розвитку промисловості та основні економічні показники в регіональному розрізі, 2018 рік

Регіон	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернітвська	м. Київ
Валовий регіональний продукт, млрд грн	92,4	51,9	313,8	166,4	61,4	43,0	130,3	63,8	157,0	53,0	30,2	147,4	69,3	149,5	150,9	48,8	56,5	40,7	187,4	47,8	63,8	73,1	28,6	56,6	69,9
Пріріст виробництва промислової продукції, %	+1,2	+2,3	+2,3	+2,2	-2,7	+4,6	+3,2	+10,0	+0,4	+1,7	-31,0	+1,4	+2,6	-9,2	+1,4	-4,7	+10,4	-1,7	+1,9	-0,2	-4,8	+1,9	+5,5	-1,3	-2,2
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	+11,6	+2,4	+2,0	+9,8	-14,0	-15,2	+4,8	+5,5	-12,2	+9,0	x	+4,0	-24,5	-19,6	-0,4	-4,7	+11,8	+5,0	+7,4	-12,0	-12,0	-6,6	-14,4	+3,2	x
переробна промисловість	+5,6	+2,5	+2,5	-0,3	+2,5	+5,7	+2,8	+14,1	-1,9	-2,7	x	+3,6	+1,4	-9,3	+4,1	+0,8	+12,0	-2,5	-0,1	-5,0	-4,7	+1,4	+7,5	-3,2	-3,2
постачання електроенергії, газу, пари та кондиц. повітря	+12,9	+1,8	+3,6	-0,5	+3,3	-0,4	+3,5	+9,5	+24,2	+15,6	x	+11,3	+7,5	+1,1	+4,0	-9,9	-2,1	-1,1	+12,5	+17,6	-4,7	+5,0	+3,5	+3,3	+3,6
Обсяг реалізованої промислової продукції, млрд грн	69,9	27,4	435,7	282,2	40,1	21,5	192,9	65,0	102,3	26,8	20,7	90,7	51,7	52,4	168,2	33,6	43,8	19,7	169,4	25,6	39,5	63,3	13,5	31,6	167,9
Чисельність населення, тис. осіб	1562	1036	3209	4168	1221	1257	1707	1374	1767	947	2153	2523	1132	2381	1402	1158	1082	1046	2678	1038	1206	1207	904	1007	2949
Додана вартість промисловості у розрахунку на 1000 осіб, млн. грн/тис. осіб	44,7	26,5	135,8	67,7	32,9	17,1	112,9	47,3	57,9	28,3	9,6	35,9	45,6	22,0	119,9	28,9	40,4	18,8	63,2	24,7	31,2	52,4	15,0	31,4	56,9
Показник наявного доходу населення, тис. грн	43,7	38,0	54,2	24,9	41,7	33,2	52,7	39,3	50,3	40,8	16,4	44,1	43,8	48,4	47,0	38,8	44,3	35,2	46,7	40,2	42,3	40,5	35,4	41,3	11,2
Середній рівень заробітної плати, грн	7672	7187	8743	9541	7259	7902	8573	7480	8909	7101	7245	7893	7980	7871	8232	7279	7223	6848	7528	6930	7199	7375	6805	6904	13270
Рівень зайнятості населення, %	41,7	35,8	43,6	17,7	42,3	39,9	42,8	41,1	42,7	40,1	13,8	42,0	43,8	42,0	41,4	40,9	44,8	39,0	47,0	43,1	41,0	43,0	42,0	42,0	46,0

Зростання виробництва галузі добувної промисловості зафіксовано у 2018 році у Сумській (+11,8%), Вінницькій (+11,6%), Донецькій (+9,8%) та Кіровоградській (+9,0%) областях. Нарощення обсягів постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря відбулось у Київській (+24,2%), Херсонській (+17,6%), Кіровоградській (+15,6%) та Харківській (+12,5%) областях.

Відповідно найбільший приріст виробництва в переробній промисловості за основними галузями становить:

- деревообробна та поліграфічна діяльність зросла у Черкаській (у понад 1,6 раза), Хмельницькій (+14,8%), Харківській (+14,0%), Вінницькій (+12,4%), Рівненській (+12,2%) областях;

- виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення збільшилось у Донецькій (+8,1%) та Дніпропетровській (+3,8%) областях, а у Харківській та Запорізькій областях здебільшого скоротилось відповідно -21,3% та -2,4%;

- виробництво хімічних речовин і хімічної продукції зросло в Сумській (понад удвічі), Івано-Франківській (у понад 1,9 раза) областях, зменшилось у 11 регіонах: від -0,8% у Рівненській до -19,0% у Чернівецькій областях;

- виробництво фармацевтичної продукції у 2018 році зафіксовано у 3 регіонах: Донецькій (+20,1%), Харківській (+1,2%) областях та м. Києві (+4,3%); зменшення обсягів виробництва відбулось у 7 регіонах;

- виробництво продукції галузі машинобудування найбільше зросло у Чернівецькій (у понад 1,7 раза), Полтавській (+15,5%), Закарпатській (+13,8%) областях, а зменшилось у 10 регіонах (від -1,6% у м. Київ до -18,4% у Чернігівській області);

- виробництво у металургійній галузі зростало у 14 регіонах з найбільшим приростом у Полтавській (у понад 1,5 раза), Чернівецькій (+23,3%), Чернігівській (+20,6%) областях, зменшення спостерігалось у 10 регіонах (від -1,5% у Львівській до -18,0% у Закарпатській областях) [4].

Середній розмір заробітної плати в усіх регіонах впродовж останніх років був вище рівня мінімальної заробітної плати, однак, лише в трьох з них заробітна

плата перевищила у 2018 році середній показник по Україні (8864 грн): місто Київ (13270 грн), Донецька (9541 грн), Київська (8909 грн) області. Найнижчий рівень заробітної плати спостерігався в Чернівецькій (6805 грн), Тернопільській (6848 грн), Чернігівській (6904 грн) областях.

Рівень економічної активності також є вищим для регіонів промислового спрямування, що проявляється у посиленні руху робочої сили одночасно із наявністю стагнації ринку праці та підвищення рівня зареєстрованого безробіття, викликаних поступовим зменшенням ролі індустріально-аграрних регіонів на користь переважно аграрних та переважно індустріальних, виділенням більш спеціалізованих регіонів за темпами та за якістю розвитку.

Динаміка облікової кількості найманих працівників в промисловості дозволяє відзначити, що лідером за кількістю зайнятих в цьому секторі залишаються Дніпропетровська область (14,0% від загальної кількості), Харківська (9,3%), Донецька (8,1%) та Запорізька (6,5%) області, що характеризує їх як території з промисловою орієнтацією.

У 2018 році рівень безробіття перевищував середній по Україні (8,8 % до економічно активного населення у віці 15-70 років) у 15 регіонах, особливо у Луганській (15,1 %), Донецькій (14,0 %) та Кіровоградській (11,6 %) областях, а найнижчим – у Харківській області (5,3 %), місті Києві (6,2 %), Київській (6,3 %) та Одеській областях [37-41; 131].

Для визначення взаємозв'язку між рівнем економічної активності та обсягом виробничої продуктивності регіону застосовано метод графічної кластеризації, відповідно якому регіони України можна умовно поділити на три кластери за ознакою концентрації активних підприємств та зайнятого населення у сфері промисловості: перший кластер – об'єднання Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Миколаївської, Луганської, Кіровоградської, Рівненської, Тернопільської, Полтавської, Хмельницької, Херсонської, Чернівецької, Черкаської, Чернігівської та Сумської областей; другий кластер – об'єднання Київської, Одеської, Львівської, Запорізької, Донецької областей, третій кластер – об'єднання Дніпропетровської та

Харківської областей (рис.2.13) (вихідні дані для побудови діаграми наведені в Додатку К).

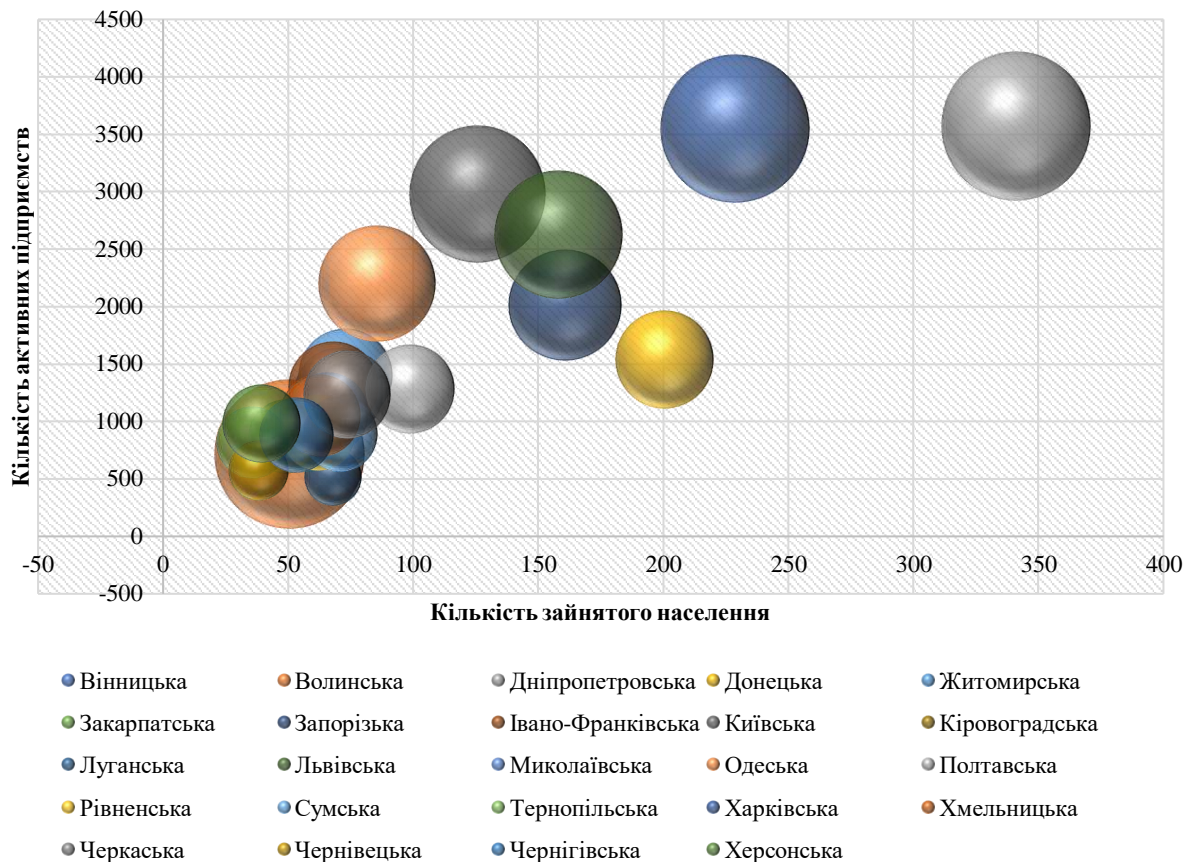

Рис. 2.13. Кластеризація областей в межах промисловості

Джерело: складено автором на основі статистичних даних

Як бачимо, регіони з вираженою промисловою орієнтацією характеризуються високим рівнем концентрації активних підприємств та рівня зайнятості населення, з іншого боку, другий кластер областей не має територіальної близькості, зменшуючи можливості крос-секторального та міжрегіонального співробітництва [83].

Порівнюючи між собою показники економічного добробуту населення регіонів індустріального та неіндустріального спрямування відзначимо, що попри кризу, викликаний подіями 2014-2015 року, промисловоорієнтовані регіони виявляють більш міцні резерви економічної стійкості та спроможність при правильному регулюванні забезпечувати високий рівень якості суспільного та трудового життя. Це обумовлено дією багатьох факторів (наявність та

доступність ресурсів і сировини, розвиток соціальної інфраструктури, сфери послуг, високий рівень урбанізації, низька міграційна активність), ефектом «територіальної централізації виробництва» (концентрації економічної активності та економічної діяльності), а також накопиченим внаслідок цього міцним соціально-економічним потенціалом [70, с. 141-146]. Таке положення дозволяє регіонам промислового спрямування тривалий час утримувати високі показники регіонального розвитку та швидше відновлюватись після тривалих криз, несприятливих умов розвитку, дії інших негативних чинників.

Однак, інтенсивний економічний розвиток промисловоорієнтованих регіонів посилює ризик порушення балансу індикаторів соціального, екологічного, демографічного стану регіону, обмежуючи подальші можливості його застосування. Тривалий період часу ресурси державної та регіональної підтримки були направлені на зміцнення економічної складової, тоді як формування і відновлення соціальної інфраструктури, зниження обсягів екологічної небезпеки, сприяння демографічному відтворенню населення відбувалось за залишковим принципом. Разом з тим, нарощення продуктивності промислового комплексу регіону неможливе без відповідної ресурсної підтримки, інноваційного оновлення, підвищення продуктивності, формування нових регіональних ланцюжків вартості, вдосконалення методів менеджменту та ведення господарської діяльності, зростання соціальної значущості підприємств, здійснення зваженої політики підвищення ресурсоефективності та управління відходами тощо. У побудові регіональної промислової політики повинен бути врахований як позитивний ефект від нарощення потенціалу промисловості, так і передбачене одночасне впровадження заходів зменшення ризиків соціально-демографічного дисбалансу.

За результатами моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів, Харківська та Дніпропетровська області увійшли у Топ-5 завдяки показникам доступності та якості сфери освіти, економічної ефективності та фінансової самодостатності, ефективності ринку праці, відновлюваної енергетики та енергоефективності, соціального захисту та безпеки. Запорізька, Донецька та

Луганська області залишаються в кінці рейтингу, займаючи по всіх показниках окрім інноваційно-інвестиційного розвитку та зовнішньоекономічної співпраці останні місця. Щодо рівня економічної і соціальної згуртованості у 2018 році лідерами є Дніпропетровська (3 місце в рейтингу), Запорізька (4 місце) області поряд із Закарпатською (2 місце), Одеською (5 місце) областями та містом Київ (1 місце). Харківська область покращила своє становище у порівнянні з 2017 роком на 7 пунктів і займає 15 місце [76].

Розглядаючи показники регіонального людського розвитку відзначимо, що регіони з промисловою орієнтацією характеризуються доволі високим рівнем інтегрального індексу людського розвитку – Харківський регіон зайняв у 2017 році 4 позицію (4,0564), Запорізький – 10 (3,8184), Дніпропетровський – 12 (3,7686) при найвищому показнику у Чернівецькій області (4,2294) та найнижчому у Кіровоградському регіоні (3,5257); дані по Донецькому та Луганському регіонах не наведені у зв'язку зі збройним конфліктом та відсутності можливості їх підрахунку (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Показники регіонального людського розвитку регіонів України з промисловою орієнтацією у 2013-2017 році

Показник	Області					
	Дніпропетровська		Запорізька		Харківська	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг
<i>I</i>	2	3	4	5	6	7
2013 рік						
Інтегральний регіональний індекс людського розвитку	3,7216	13	3,9174	5	4,2141	1
Блок 1 «Відтворення населення»	0,6779	17	0,6789	16	0,7011	10
Блок 2 «Соціальне середовище»	0,3548	19	0,3989	17	0,6390	4
Блок 3 «Комфортне життя»	0,5570	15	0,5338	17	0,5999	8
Блок 4 «Добробут»	0,6729	7	0,8777	1	0,8159	1
Блок 5 «Гідна праця»	0,6159	4	0,5870	8	0,6072	5
Блок 6 «Освіта»	0,8531	1	0,8413	3	0,8510	2
2014 рік						
Інтегральний регіональний індекс людського розвитку	3,7046	12	3,9743	5	4,2745	1
Блок 1 «Відтворення населення»	0,6754	18	0,7128	7	0,6620	21

Продовження табл. 2.9

1	2	3	4	5	6	7
Блок 2 «Соціальне середовище»	0,3754	19	0,4373	15	0,6920	3
Блок 3 «Комфортне життя»	0,5835	14	0,5298	21	0,6167	9
Блок 4 «Добробут»	0,7022	7	0,8714	1	0,8484	2
Блок 5 «Гідна праця»	0,5919	3	0,5618	8	0,5775	5
Блок 6 «Освіта»	0,8583	4	0,8612	3	0,8780	1
2015 рік						
Інтегральний регіональний індекс людського розвитку	3,7816	13	3,9546	5	4,1996	1
Блок 1 «Відтворення населення»	0,6609	19	0,6823	13	0,6515	22
Блок 2 «Соціальне середовище»	0,3812	19	0,4176	15	0,6721	4
Блок 3 «Комфортне життя»	0,5651	17	0,5217	22	0,6017	10
Блок 4 «Добробут»	0,6979	5	0,8741	1	0,7960	2
Блок 5 «Гідна праця»	0,6207	1	0,6040	5	0,6125	4
Блок 6 «Освіта»	0,8558	5	0,8549	6	0,8659	2
2016 рік						
Інтегральний регіональний індекс людського розвитку	3,8279	11	3,8499	10	4,0752	5
Блок 1 «Відтворення населення»	0,6633	18	0,6910	11	0,6790	15
Блок 2 «Соціальне середовище»	0,4109	15	0,4163	14	0,7139	4
Блок 3 «Комфортне життя»	0,5752	18	0,5508	20	0,6123	8
Блок 4 «Добробут»	0,7167	6	0,7491	5	0,6042	14
Блок 5 «Гідна праця»	0,6131	2	0,5958	5	0,6027	4
Блок 6 «Освіта»	0,8487	5	0,7840	21	0,8630	2
2017 рік						
Інтегральний регіональний індекс людського розвитку	3,7686	12	3,8184	10	4,0564	4
Блок 1 «Відтворення населення»	0,6640	20	0,6831	12	0,6683	19
Блок 2 «Соціальне середовище»	0,4444	17	0,4656	14	0,6863	5
Блок 3 «Комфортне життя»	0,5547	21	0,5478	22	0,6382	5
Блок 4 «Добробут»	0,7267	6	0,7989	3	0,6501	13
Блок 5 «Гідна праця»	0,5159	6	0,4795	12	0,5431	3
Блок 6 «Освіта»	0,8629	2	0,8438	5	0,8704	1

Джерело: складено на основі [120]

Регіони промислового спрямування входять у п'ятірку регіонів за рівнем освіти населення (Харківська – 0,8704, Дніпропетровська - 0,8629, Запорізька –

0,8438), також доволі високими є показники добробуту населення (Запорізька – 0,7989, Дніпропетровська - 0,7267, Харківська – 0,6501) і гідної праці.

Водночас, індекс відтворення населення, соціального середовища і комфорту життя ледве досягають середнього показника у рейтингу регіонального розвитку. Одночасно з тим інтегральний показник навколишнього природного середовища є для цих регіонів найнижчими (Донецька – 0,077, Запорізька – 0,154, Дніпропетровська – 0,189, Харківська – 0,389).

За методикою оцінки Макарової О.В. Харківська область за ознакою розвитку потрапляє до групи прогресивних, відзначившись зростанням освітнього рівня, гідної праці, комфорту життя та добробуту, але відносною втратою позицій у безпечності соціального середовища і відтворення населення. Запорізька та Дніпропетровська області показують розвиток з регресом одного з аспектів, помірними темпами зростання та значною асиметрією розвитку.

Загалом, порівнюючи з показниками ІРЛР 2013 року промисловоорієнтовані регіони дещо втратили свої позиції у загальному рейтингу у зв'язку зі зниженням індексів відтворення населення, соціально становища, комфорту життя, добробуту, гідної праці, а з іншого боку, зміцнивши позиції в індексі освітнього рівня. Такі тенденції спостерігаються в країні тривалий період часу, характеризуючи тип регіонального людського розвитку як низький, з негативним характером забезпечення гідної праці [70, с. 17].

В останні роки додаткового негативного впливу на регіональний людський розвиток спричинила загальна соціально-економічна нестабільність, політико-економічна криза, необхідність переорієнтації регіональних експортерів з ринків країн СНД на інші країни, у зв'язку з введенням взаємних санкцій Україною та Російською Федерацією, а також реалізацією Зони вільної торгівлі з країнами європейської спільноти. З іншого боку, процесу відновлення докризової ситуації сприяє поступове відновлення та формування нових напрямків виробничо-маркетингової міжрегіональної співпраці, пожвавлення розвитку середнього та малого підприємництва, зміцнення соціальної згуртованості та довіри в суспільстві.

Рівень розвитку регіонального людського потенціалу визначає якість соціального потенціалу підприємств промисловості та її забезпеченість людськими ресурсами. Аналіз розподілу професійних груп, зайнятих за видами промислової діяльності демонструє високий рівень концентрації висококваліфікованих працівників (керівників, професіоналів, фахівців) на підприємствах великих промислових комплексів, а попит на них до 2025 року тільки зростатиме (+9,3% впродовж 5 років), так само як і на кваліфікованих професіоналів високого рівня (+7,0%), технічних службовців (+6,3%), представників базових професій (+5,2%) [6, с.20-24].

Проблемою кадрового забезпечення залишається розбіжність освітнього рівня працівників та кваліфікації виконуваних ними робіт, низький рівень розвитку систем професійної підготовки та підвищення кваліфікації на підприємствах, що не відповідає зростаючим компетентнісним вимогам ринку праці. Водночас, регіональні ринки праці великих промислових комплексів є активними, з високим рівнем попиту на технічних фахівців, та саме тут виникає потреба у нових видах промислових професій, таких як фахівець з агромоделювання, оператор дрона, інженер-механізатор, геолог з 3D-моделювання родовищ природних ресурсів, GPS-менеджер, менеджер проєктів відновлюваної енергетики, енергоаудитор, інженер сонячної електростанції, менеджер з експертизи інвестиційних проєктів [94; 136].

Підприємства сфери промисловості поступово збільшують обсяги витрат на персонал (+30,4% у 2017 році до 2013 року), хоча доля витрат на соціальні заходи скоротилась на 10,0% (рис. 2.14).

Це викликано збільшенням обсягів мінімальної заробітної плати та загальною кризовою ситуацією, що не дозволяє суттєво підвищувати обсяги соціального забезпечення, в тому числі витрат на підготовку та перепідготовку персоналу. Разом з тим, соціальні заходи дозволяють активізувати внутрішні резерви групової взаємодії, підвищити рівень соціальної згуртованості, відчуття соціальної захищеності, активно розвивати та удосконалювати професійне навчання на робочих місцях, підвищувати соціальний потенціал підприємств.

Рис. 2.14. Динаміка витрат підприємств сфери промисловості на персонал, 2013-2017 рік

Джерело: складено на основі [4; 117; 131]

Важливий внесок у розвиток економічного та соціального розвитку регіону має реалізація інвестиційних проєктів та програм, основними джерелами яких виступають держаний бюджет (державний фонд регіонального розвитку, субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій та субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад) – 32,52 %; місцеві бюджети – 50,66 %; кредитні ресурси – 1,44 %; державно-приватне партнерство – 0,12 %; інші джерела – 15,38 %. Як бачимо, відсоток державно-приватного партнерства поки що дуже низький, що обумовлюється недостатнім використанням наявних механізмів акумулювання фінансових ресурсів з приватних джерел, відсутністю достатнього досвіду та знань щодо застосування механізму приватно-державного партнерства [49].

Як було зазначено в теоретичній частині дослідження, серед найдієвіших інструментів збалансування розвитку окремих регіонів країн та підвищення рівня їх взаємодії є стратегія смартспеціалізації, згідно з якою основна підтримка

здійснюється щодо розвитку унікальних видів економічної діяльності або галузей, які становлять спеціалізацію регіонів у рамках національного економічного простору. Такі стратегії є однією з умов отримання коштів на фінансування проєктів зі структурних фондів ЄС, що можуть виступати додатковим джерелом впровадження інновацій та реалізації спеціалізованих проєктів оновлення соціальної інфраструктури регіонів. У 2011 році для полегшення обміну досвідом та сприяння розвитку стратегій розумної спеціалізації в ЄС створено S3 Platform, на якій на сьогодні зареєстровано 20 країн ЄС, 74 регіони ЄС, 6 країн, які не входять до ЄС, 18 регіонів країн, які не входять до ЄС, серед них 2 регіони України – Харківська та Черкаська області. Імплементация стратегії смартспеціалізації, прискорюючи процеси розвитку регіонів, сприяє підвищенню рівня соціальної включеності мешканців локальних територій внаслідок розбудови необхідної інфраструктури для якісного забезпечення їх потреб та інтересів безпосередньо за місцем проживання [64, с. 26-36].

Реалізація інвестиційних проєктів створює передумови для оновлення і розвитку соціальної інфраструктури регіонів, оптимізації базової комунальної та соціально-культурної інфраструктури (насамперед, у рамках комплексної діяльності з поживлення процесів кластеризації сфери обслуговування населення і суб'єктів господарювання, стимулювання індустрії високотехнологічних послуг та капіталізації інноваційних активів, туризму і рекреації) [67]. Виконання проєктів спільно із промисловими підприємствами регіону дозволяє підвищити рівень довіри до бренду роботодавця, збільшити зацікавленість у працевлаштуванні в галузі промисловості, покращити соціальну та економічну стабільність на локальному рівні.

Державна підтримка регіонального розвитку здійснюється на основі Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, згідно з якою передбачено досягнення 3-х стратегічних цілей: підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток, ефективне державне управління

просторового розвитку. За результати здійснення Стратегії у 2018 році з 32 заходів виконано лише 7, 25 знаходяться на стадії виконання [49]. Певних успіхів було досягнуто у напрямку адаптації навчальних програм до потреб ринку праці завдяки ухваленню Концепції дуальної підготовки фахівців та сприянню популяризації професійно-технічної освіти; вдалось досягти пріоритизації розвитку системи надання соціальних послуг, які тепер враховуються у локальних програмах економічного і соціального розвитку. Однак, важливих кроків з впровадження нових механізмів підтримки підприємництва та державної допомоги суб'єктам господарювання, а також розроблення та координації регіональних програм розвитку промисловості з використанням механізмів державної підтримки пріоритетних напрямів розвитку регіону не було здійснено. Так, досягти кількісного зростання рівня малих підприємств у розрахунку на 10 тисяч наявного населення вдалось лише на 3,0% (2017 рік), а прогнозних значень показника досягнуто тільки у 6 регіонах – Дніпропетровській (105%), Запорізькій (101%), Київській (105%), Луганській (100%), Миколаївській (100%), Одеській (104%) областях.

Збільшенню ефективності впровадження регіональних стратегій розвитку сприяє такий показник, як соціальна згуртованість, що вимірюється у горизонтальному (якість співіснування різних соціальних груп всередині суспільства через посилення соціальних мереж, віри в людей, прийняття інакшості, сприйняття справедливості, солідарності та взаємодопомоги) та вертикальному (між людьми та владою завдяки показнику ідентифікації, зростання довіри до інститутів, поваги до соціальних норм, громадської залученості) вимірах. Розрахований для східних регіонів України Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН (USE) за 2018 рік показав, що у порівнянні з минулим роком жителі цих областей демонструють більшу готовність до діалогу з різними соціальними та політичними групами (зростання з 6,2 до 6,6 з 10 пунктів) та трохи більше довіряють центральним органам влади (з 1,6 до 2,2). Водночас погіршився показник відчуття особистої безпеки (знизився з 4,8 у 2017 до 4,2 у 2018) [19; 50].

Що стосується показника соціальної згуртованості, то по всіх областях спостерігається показник вище середнього, а також низький рівень відчуття соціального несприйняття (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Рівень соціальної згуртованості та співпричетності промислових регіонів
України, 2017-2018 рік**

	Дніпропетровська область	Донецька область	Запорізька область	Харківська область	Луганська область
Дружні стосунки з сусідами (0 – 10; відчуває підтримку сусідів і може на них покладатися)	4,9	5,2	4,6	5,2	5,8
Соціальна ізоляція (0 – 10; почуття виключення чи ізоляції через ідентичність і/або положення в суспільстві)	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7
Відкритість (0 – 10; готовність брати участь в діалозі й ставлення до різних груп суспільства)	6,1	6,4	6,0	5,9	6,3

Джерело: [50]

Отже, населення регіонів з промисловою орієнтацією більш схильне до утворення міцних соціальних зв'язків та готовності покладатись один на одного, показують зростання рівня довіри до державної влади і загально не демонструють соціального, статусного або індивідуального ізолювання.

Економіка постіндустріального типу вимагає від промисловості поступового переходу до створення виробничих підприємств нової формації, які діятимуть як суспільно значущі підприємства на основі застосування передових технологій та інновацій, всебічного використання людського потенціалу. Найактуальнішими проблемами сьогодні є низький рівень співпраці інноваційно активних промислових підприємств з сектором науки; недостатній рівень інтеграції підприємств малого та середнього підприємництва у ланцюги доданої

вартості; низький рівень інтернаціоналізації ланцюгів доданої вартості; недостатнє використання промисловими підприємствами цифрових технологій.

У розділі 1.1 визначено джерела формування соціального потенціалу розвитку економіки, що можуть розглядатись як факторні чинники досягнення стійкого розвитку регіону з промисловою орієнтацією на довготривалу перспективу. Виходячи з представленої класифікації, нарощення економічної стійкості визначається чинниками індивідуального, групового, кластерного та інституційного характеру. Узагальнимо дію чинників за результатами проведеного аналізу у табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Вплив чинників формування соціального потенціалу на досягнення стійкого розвитку регіону з промисловою орієнтацією

Характеристики розвитку	Причини виникнення	Результат	Вплив функціональних чинників, що формують соціальний потенціал
1	2	3	4
<i>Інституційні</i>			
Стагнація промисловості	Тривала криза, військова агресія	Послаблення національної економіки, втрата конкурентних позицій	Створення умов неминучості зміцнення соціальної взаємодії для подолання кризових явищ, пошуку нових напрямків розвитку, необхідності досягнення високого рівня згуртованості та довіри, що призведе до зменшення транзакційних витрат і підвищення конкурентоспроможності промислового комплексу
Погіршення технологічної структури промисловості	Збільшення частки низькотехнологічних виробництв при суттєвому зменшенні середньо- та помірного – високотехнологічних	Втрата конкурентоздатності та позицій у світових і національних рейтингах	
Низька продуктивність промисловості	Зношеність обладнання, неефективність програм технологічного оновлення, неспроможність покривати витрати доходами	Незначний рівень приросту ВДВ та ВВП, падіння обсягів виробництва	
Висока залежність від імпорту засобів виробництва	Загальна залежність економіки країни від імпорту, відсутність внутрішньої пропозиції засобів виробництва	Гальмування інноваційних процесів, стримування розвитку машинобудування, економічна нестабільність	
Малі обсяги витрат на науку та інновації	Брак фінансування інноваційної діяльності	Низька інноваційна активність промислових підприємств і нестача попиту на здобутки науки	

Продовження табл. 2.11

1	2	3	4
Високий рівень освіченості населення, доступу до професійних знань	Розвиненість сфери вищої та професійно-технічної освіти, високий рівень охоплення населення закладами освіти, промислова орієнтація підготовки фахівців	Високий рівень знань, умінь, навичок та креативності, інтелектуальна розвиненість робочої сили	Стійкі конкурентні переваги фахівців на ринку праці, наявність знань, умінь, навичок, компетенцій базового та професійного рівня, спроможність підвищувати рівень продуктивності праці і засвоєння знань
Розвиток системи державно-приватного партнерства	Реформа децентралізації, сприяння розвитку відносин соціального партнерства	Розвиток взаємовідносин довіри, зростання обсягів ресурсного забезпечення виробництва, кількості територіальних та громадських об'єднань	Сприяння розвитку соціальних мереж та утворення бізнес-асоціацій, налагодження співпраці, партнерських відносин, зміцнення соціальної інфраструктури
<i>Кластерні</i>			
Нестача доходів підприємств промисловості	Кризовий фінансовий стан багатьох великих підприємств, скорочення ринків збуту, неприбутковість	Обмеження у забезпеченні власним інвестиційним ресурсом	Сприяння зростанню прибутку підприємств комплексу, відтворення виробничого потенціалу
Низький рівень продуктивності праці	Низька заробітна плата, незадовільні умови праці, скорочення чисельності зайнятих	Посилення ризиків трудової еміграції, дефіцит робочої сили на ринку праці, низька мотивація та якість праці	Зростання рівня продуктивності праці через групову та соціальну взаємодію, зниження темпів трудової міграції
Несприятливий інвестиційний клімат	Незадовільний стан фінансового ринку та обмежена доступність кредитних ресурсів для позичальників	Гальмування розвитку індустріального бізнесу, нестача ресурсів на технологічні трансформації	Підвищення інвестиційної привабливості регіону, зростання обсягів приватних інвестицій, бізнес-партнерства
Невідповідність кадрового забезпечення потребам промисловості	Структурний дисбаланс ринку праці, невідповідність кваліфікації та професійних навичок вимогам робочих місць, низький попит на зайнятість в промисловості	Зниження продуктивності, втрата конкурентних позицій на ринку, погіршення якості бренду роботодавця	Забезпечення потреби у високопрофесійних фахівцях, зокрема за рахунок розвитку системи безперервного професійного навчання, сприяння нарощенню попиту на промислові вакансії
Незадовільний стан виробничої інфраструктури	Суттєва зношеність обладнання та засобів виробництва, низький рівень фінансування програм оновлення виробничої інфраструктури	Зниження продуктивності праці, незадоволеність умовами праці, зростання рівня небезпеки праці	Підвищення комфорту та якості умов праці, впровадження гнучких режимів праці, удосконалення виробничої інфраструктури на засадах партисипатизму

Продовження табл. 2.11

	2	3	4
Якість соціального капіталу підприємств промисловості	Розвиток соціального капіталу підприємств промисловості, удосконалення систем управління персоналом, ефективна кадрова політика, зростання обсягів інвестицій у людський капітал	Підвищення рівня гідної праці, комфорту життя та добробуту населення промислового регіону	Усвідомлення значущості праці в галузі промисловості, покращення трудової поведінки та результатів праці, зростання показника гідної праці, рівня задоволеності працею, мотивації праці, покращення брэнда роботодавця, зниження плинності промислового персоналу, покращення якості корпоративної культури
Підвищення обсягів соціального забезпечення	Усвідомлення провідної ролі розвитку людського капіталу у забезпеченні конкурентоспроможності промисловості	Зростання рівня задоволеності працею, лояльності, вмотивованості персоналу	Формування майбутніх можливостей розвитку промисловості та регіону, набуття стійких конкурентних переваг
Високий рівень інтегрального індексу людського розвитку	Ефект «територіальної централізації виробництва», міцний соціально-економічний потенціал	Соціально-економічна стійкість підприємств промислового комплексу, розвиток людського потенціалу	Формування майбутніх можливостей розвитку промисловості та регіону, набуття стійких конкурентних переваг
Активні регіональні ринки праці великих промислових комплексів	Наявність постійного руху сфери зайнятості в промисловому секторі	Доступність ресурсів праці промислового спрямування з різною якістю підготовки та кваліфікації	Підвищення якості праці, оновлення професійних компетенцій та навичок, розширення профілю посад, міжкультурний аутсорсинг
Розвиток соціальної та оптимізація базової комунальної і соціально-культурної інфраструктури	Реалізація програм стратегічного розвитку регіонів, перерозподіл ресурсів, наявність грантового та партнерського фінансування	Підвищення якості життя та добробуту населення, комфорту проживання, рівня громадянської свідомості та довіри	Зміцнення партнерських відносин, зростання показника стабільності, зниження рівня міграції, підвищення комфорту та якості життя
<i>Групові і індивідуальні</i>			
Рівень соціальної згуртованості і співпричетності	Розвиток соціального патерналізму, утворення тісних соціальних зв'язків, трудової і соціальної згуртованості	Зміцнення соціальних зв'язків, зростання рівня довірчих відносин, групової та громадянської відповідальності, готовність до діалогу	Зниження показників соціальної та гендерної нерівності, покращення соціально-психологічного клімату, встановлення дружніх відносин, зниження показників самоізоляції та відторгнення
Зростання рівня самоосвіти та запитів на професійне удосконалення	Розвиток цифрових технологій та доступності методів дистанційної освіти, зростання запитів на якісні знання та практикоорієнтоване навчання	Розвиток малого та середнього підприємництва, зростання рівня доходів, підвищення рівня креативності, удосконалення існуючих технологій та створення нових продуктів	Зростання рівня та якості соціального капіталу підприємств, зміцнення інтелектуального рівня, збільшення пропозиції висококваліфікованої робочої сили для високотехнологічних галузей

Джерело: складено автором за результатами дослідження

В умовах посилення конкуренції між регіонами за ресурси та ринки збуту, зростання концентрації регіональних виробників на власних інтересах і зниження мотивація для налагодження міжрегіональної співпраці, тиску екологічного чинника, необхідна активізація соціальних джерел розвитку промисловості.

Аналіз регіонального розвитку сфери промисловості дозволив визначити, що регіональна структура економіки в Україні пройшла тривалий шлях формування та між чинними територіальними одиницями утворились стійкі форми взаємодії. Наявний природньоресурсний та аграрний потенціали, геостратегічне розташування, потужний людський капітал та високий рівень економічної ефективності дозволили сформувати міцну базу розвитку регіонів з промисловою орієнтацією, спроможних утримувати свої лідерські позиції тривалий період та на перспективу. З іншого боку, проблемою залишається неспроможність конвертувати наявні ресурси та переваги у можливості збалансованого розвитку, всупереч реформі децентралізації, розширення автономій локальних та регіональних інститутів, перерозподіл ресурсного забезпечення, посилення конкурентного середовища та доступу до міжнародних ринків.

З іншого боку, промислове спрямування цих регіонів сформувалось історично на основі характерного для галузей паливно-енергетичного комплексу, металургії, видобутку й обробки первинної сировини рівня регіональної концентрації підприємств. Динамічна індустріалізація командно-адміністративного періоду посилювалась налаштованістю населення на соціальний патерналізм, утворенням тісних соціальних зв'язків, трудовою і соціальною згуртованістю, що з економічної точки зору призводило до зростання навантаження економіки видатками на соціальні потреби. Такого ж позитивного ефекту і зростанні динаміки розвитку промисловості у період цифрових трансформацій та конкурентного ринку можна досягти завдяки посиленню соціального потенціалу регіону, нарощення соціального капіталу промислових підприємств та загального рівня державної соціальної підтримки.

2.3. Комплексне оцінювання соціального потенціалу розвитку Дніпропетровської області

З метою обґрунтування збалансованої системи оцінки соціального потенціалу промислового комплексу здійснено аналіз його основних складових у Дніпропетровському регіоні.

Слід відзначити, що за оцінками багатьох вчених область належить до старопромислових регіонів, однак, завдяки високому рівню розвитку важкої промисловості має потужний промисловий потенціал. Основними підприємствами є представники гірничо-металургійної галузі, яка виробляє близько 60,3% всієї реалізованої продукції області. В цілому в Дніпропетровській області виробляється 18,4% (324,4 млрд грн) від усієї реалізованої промислової продукції України. За цим показником область посідає перше місце в Україні.

В структурі промислового комплексу Дніпропетровського регіону переважає переробна промисловість, питома вага добувної галузі та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря значно менше та продовжує поступово скорочуватись (рис. 2.15).

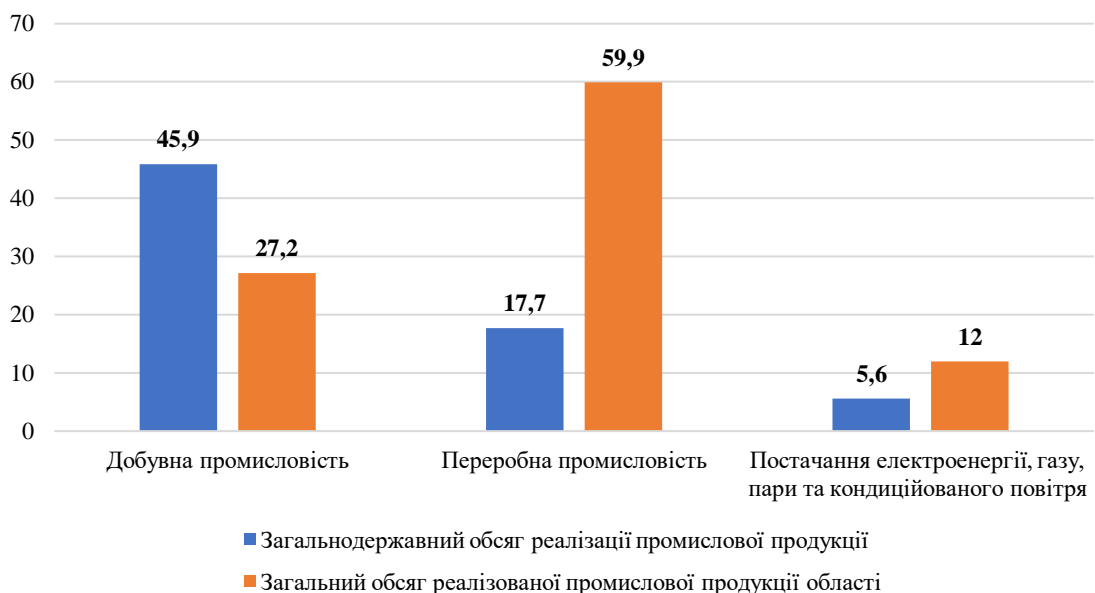

Рис. 2.15. Структура промисловості Дніпропетровського регіону в загальнодержавному та регіональному розрізі, на 2018 рік

Джерело: складено автором на основі [92]

Частка добувної промисловості Дніпропетровської області в загальнодержавному обсягу реалізації промислової продукції складає 49,5%. У 2018 році обсяг реалізації склав 118,5 млрд грн, що дорівнює 27,2% від загального обсягу реалізованої промислової продукції області.

Основу добувної галузі складає видобуток кам'яного та бурого вугілля, що здійснюється в основному ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля». Гірничодобувна галузь промисловості області складається з 10 підприємств з видобутку залізних руд та руд інших кольорових металів, що у сукупності виробляють 77,6% від усього концентрату залізородного неагломерованого та 47,6% концентрату залізородного агломерованого в Україні.

Переробна промисловість області забезпечує 17,7% від загальнодержавного обсягу реалізації промислової продукції. Обсяг реалізованої продукції – 261,1 млрд грн, або 59,9% усієї реалізованої промислової продукції в області.

Основу промисловості області складає металургійний комплекс, обсяги реалізованої продукції якого складають 37,9% від загального обсягу по області. Основний продукт металургійних підприємств області – високоякісна сталь та конкурентоспроможний прокат, що виробляється потужностями ПАТ «ДМК ім. Ф.Е. Дзержинського», ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ПАТ «Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод», ПАТ «Інтерпайп Новомосковський трубний завод», ТОВ «Інтерпайп Ніко Тьюб», ПрАТ «Сентравіс Продакшн Юкрейн» та ін.

Виробництвом харчових продуктів і переробкою сільськогосподарських продуктів зайнято понад 130 основних підприємств, обсяг реалізованої промислової продукції по галузі складає 6,5% від загального обсягу реалізованої промислової продукції в області. Підприємства галузі працюють на замовлення споживачів та постачають продукцію в широкому асортименті торговельним мережам, бюджетним установам.

Обсяг реалізованої продукції машинобудівного комплексу складає 4,0% від обсягу реалізації в області. На машинобудівних підприємствах області (ДП

ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М.Макарова», ПАТ «Дніпропетровський завод прокатних валків», ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод», ПАТ «Дніпроважмаш», ДП «НВК «Електровозобудування», ПАТ «Дніпровагонмаш» та інших) виробляються: устаткування для прокатних станів, вагони вантажні, стрілкові переводи, автомобільні напівпричепи, велика низка обладнання для гірничо-металургійного комплексу, акумулятори, електровози та інша продукція.

Що стосується сфери постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, то цей вид діяльності в області представляють близько 110 підприємств. Обсяг реалізованої продукції та наданих послуг становить 12,4% обсягу промислової продукції області. До складу галузі електроенергетики входять енергогенерувальні підприємства: ВП «Криворізька ТЕС» та ВП «Придніпровська ТЕС» ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», філія «Дніпродзержинська ГЕС» ПАТ «Укргідроенерго» та ПАТ «Дніпродзержинська теплоелектроцентраль» [99].

Загалом, структура промислового комплексу Дніпропетровського регіону не забезпечує повною мірою досягнення цілей стійкого розвитку, та, попри вищий рівень економічного розвитку, не має достатньої спрямованості на забезпечення соціальної та екологічної безпеки, у цілому відсутня збалансованість економічного, соціального та екологічного розвитку. Водночас, вже здійснено кроки для подолання диспропорцій регіонального розвитку, зокрема завдяки впровадженню проєктів, направлених на реіндустріалізацію регіону, активізацію промислової політики, проведення політики регіонального вирівнювання показників (підтягування економічно відсталих та депресивних районів до середньорегіонального рівня), стимулювання інвестиційної діяльності. Створення сприятливих умов для розвитку бізнесу завдяки державній та інвестиційній підтримці промисловості дозволяє збільшувати податкові та неподаткові надходження до бюджету регіону, а отже, впливати не тільки на обсяги валового регіонального продукту, а й можливостей розвитку соціальної інфраструктури та соціального потенціалу.

Розглянемо більш детально характеристики соціального потенціалу регіону з промисловою орієнтацією, визначених в розділі 1.3, а саме: *демографічний* (показники відтворення населення, покращення і зміцнення його здоров'я, статевовікові характеристики, середня очікувана тривалість); *економічної активності* (забезпечення ефективної зайнятості та доступу до робочих місць, зростання попиту на професії промисловості, середній рівень оплати праці в галузі, плинність кадрів та безробіття тощо); *освітньо-професійний* (забезпечення набуття якісних освітніх, професійних та надпрофесійних компетенцій через систему державної освіти та системи професійного розвитку персоналу); *креативний* (надання можливостей всебічного створення і реалізації ідей); *соціальної політики та гарантій* (налагодження внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків в середині екосистеми, надання соціальних гарантій та захисту населення, зростання довіри та підтримки, збільшення кількості громадських ініціатив); *соціальної інфраструктури і добробуту* (збереження й розвиток системи забезпечення, збільшення фінансування регіонального розвитку, комфорту проживання та розміщення, задоволеності трудовим життям); *зростання комфорту й безпеки* (гарантії високого рівня якості умов праці, зниження соціально-психологічного дискомфорту, групової взаємодії); *гендерної рівності* (рівні права та можливості самореалізації індивіда).

Населення Дніпропетровської області характеризується переважанням жінок у складі населення (як сільського, так і міського) (54,3%). Загалом по області кількість чоловіків переважає кількість жінок у віковій групі 0-34 роки, починає знижуватись у віці 35-39 років, а у віковій групі 70 років і старше – жінки становлять 70,1%.

Середній вік чоловіків у 2018 р. становив 38,3 роки, жінок – 44,0 роки. Він збільшився і у жінок (на 0,5 р.), і у чоловіків (на 0,5 р.) у порівнянні з 2014 р. Також зросла середня тривалість життя при народженні – до 70,4 років, хоча у порівнянні з іншими регіонами вона є доволі низькою (рис. 2.16).

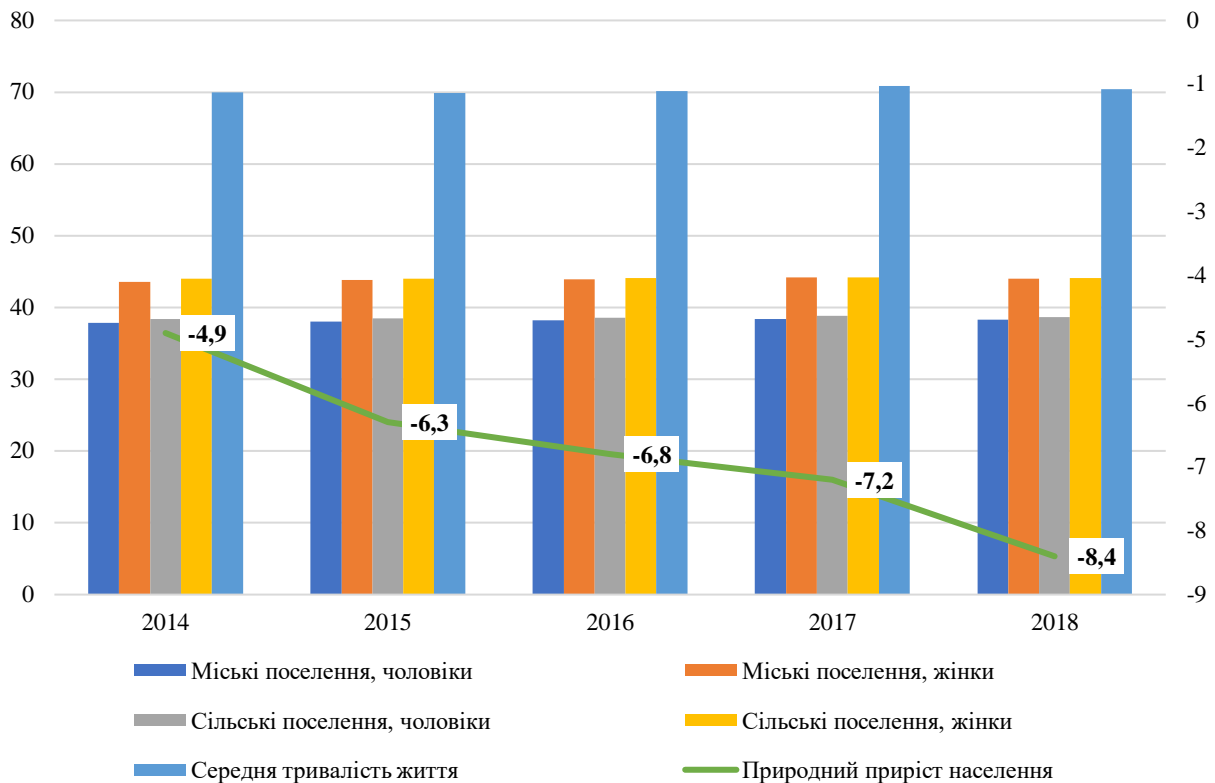

Рис. 2.16. Структура, середня тривалість життя та природний приріст населення Дніпропетровського регіону, 2014-2018 рік

Джерело: складено автором на основі [35; 78]

Загальний соціальний ризик у Дніпропетровській області характеризується коефіцієнтом смертності немовлят, від'ємним природним приростом населення та зменшенням частки населення, молодшого за працездатний вік, високим показником захворюваності на активний туберкульоз, зростанням рівня злочинності. Негативно впливає на природне відтворення соціального потенціалу й екологічний ризик промисловості (забруднення поверхневих вод викидами промисловості, обсяги шкідливих викидів у повітря).

Проведений у розділі 2.2 кластерний аналіз дозволив охарактеризувати Дніпропетровську область як регіон з високим рівнем економічної активності населення та кількістю зайнятих у сфері промисловості. Цьому сприяє в середньому вищий рівень оплати праці у сфері промисловості у порівнянні із загальнодержавним рівнем, високий рівень охоплення населення закладами освіти та загальний високий кваліфікаційний рівень робочої сили. З іншого боку,

подвоєння у 2017 році мінімальної зарплати суттєво не вплинуло на зростання заробітних плат у промисловій сфері так, як очікувалось. Реальна заробітна плата в Дніпропетровській області зросла на 19,1% (в номінальному вимірі – на 36,7% загалом та на 27,9% у переробній промисловості). Одночасно з тим в області близько 2/3 від загальної чисельності працюючих (64,1% або 480,1 тис. осіб) отримують заробітну плату нижче за розмір середньої зарплати по області, більше третини (32,2% або 241,2 тис. осіб) мають заробітну плату на рівні або нижче фактичного прожиткового мінімуму. Таким чином, майже половина від загальної чисельності штатних працівників по області (44,0%) отримують заробітну плату, яка не дає змоги працюючому задовольнити більшість своїх потреб.

Разом з тим в галузі спостерігається доволі високий показник плинності кадрів (коливається в межах 0,49-0,57 в різні роки) та гендерного розриву у рівні заробітної плати (22,2-32,7% різниці між оплатою праці чоловіків та жінок в різні роки) (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Показники сфери праці, економічної активності та гендерного профілю у сфері оплати праці в промисловості Дніпропетровського регіону, 2014-2018 роки

<i>Показники</i>	<i>Роки</i>				
	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>
Зайнятість населення, тис. осіб	383,5	372,4	353,6	341,2	336,2
Потреба підприємств у працівниках сфери промисловості, тис. осіб	9,0	6,5	10,0	15,1	17,5
Коефіцієнт плинності кадрів	0,59	0,57	0,54	0,49	0,51
Середній рівень заробітної плати, грн	4444	5353	6121	7831	10367
Гендерний розрив у рівні заробітної плати, %	32,7	28,6	25,1	27,2	26,9

Джерело: складено автором на основі [37-41]

Рівень економічної активності жінок у Дніпропетровській області нижчий за рівень економічної активності чоловіків, хоча є в цілому вищим за аналогічний

показник в цілому по Україні (58,9% та 58,5% відповідно), так само, як і чоловіків (72,6% та 70,7%). Серед жінок віком 15–29 років зареєстровано 14,5% безробітних, серед чоловіків – 10,2%.

Оскільки підприємництво становить лише 10% від загальної кількості економічно активного населення області, розроблено заходи зі створення умов для розвитку інноваційних форм підприємництва через підтримку малого та середнього бізнесу, виробництв, де переважають робочі місця з високим рівнем інтелектуальної місткості, у тому числі для жінок, зокрема завдяки розвитку інфраструктури підтримки бізнесу, подальшого вдосконалення дозвільної системи шляхом упровадження ІТ-технологій, створення бізнес-інкубаторів у малих монопрофільних містах, розвитку руху щодо створення та стабілізації агенцій місцевого розвитку [150, с. 56-60].

Найбільші міста Дніпропетровської області (Дніпро, Кривий Ріг та Нікополь) відзначили у стратегічних планах власного розвитку поглиблення диверсифікації економіки як центральну мету розвитку та наявність внутрішніх ресурсів, зокрема у сфері праці. Співпраця обласної державної адміністрації, органів місцевої влади Нікополя, Павлограда, Вільногірська, Марганця, Жовтих Вод, Зеленодольська дозволить надалі підтримувати процеси створення бізнес-інкубаторів у малих монопрофільних містах, розвивати рух щодо створення та стабілізації агенцій місцевого розвитку.

Характеризуючи сферу освітньо-професійного потенціалу промисловості Дніпропетровської області, слід відзначити, що на початок 2017/2018 навчального року функціонували 937 денних загальноосвітніх навчальних закладів в яких навчалось 28,0 тис. учнів (загальноосвітні школи, гімназії, ліцеї, коледжі, навчально-виховні комплекси, спеціальні та санаторні школи). Мережа вищих навчальних закладів на початок 2018/2019 навчального року представлена 31 вищими навчальними закладами I–II рівнів акредитації та 24 вищими навчальними закладами III–IV рівнів акредитації, функціонують 58 професійно-технічних навчальних закладів.

Таким чином, усіма рівнями освітньої підготовки у 2018 році було охоплено 13,7% населення області, разом з тим доступ до підвищення освітньо-професійного рівня мали 17,4% штатних працівників області (рис.2.17).

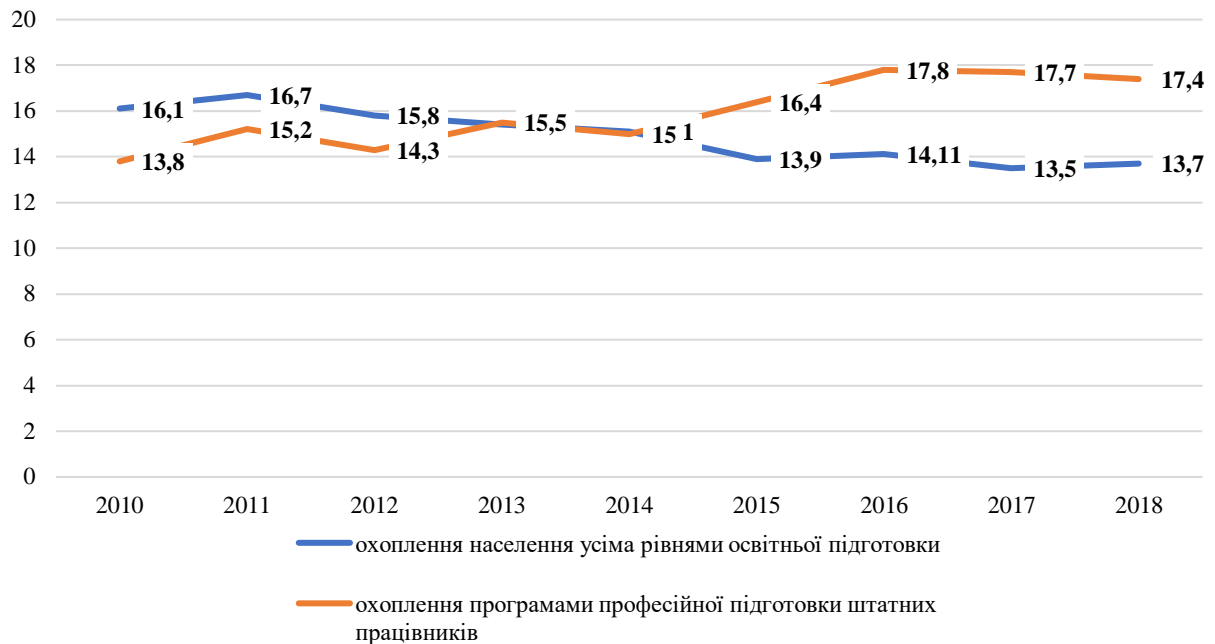

Рис. 2.17. Динаміка охоплення населення та штатних працівників області освітньо-професійною підготовкою, 2010-2018 рік

Джерело: складено автором на основі [31]

Найважливіший напрям розвитку сучасної освіти в Дніпропетровській області – поглиблення інноваційних підходів до викладання та навчання, а також досягнення рівного доступу до якісної освіти всіх громадян, у тому числі осіб з особливими потребами. Слід відзначити, що більшість промислових підприємств регіону докладает значних зусиль до утримання та розвитку власного людського капіталу, обсяги фінансування програм розвитку працівників постійно збільшуються (105868,5 тис. грн у 2018 році, що у 2,5 рази більше ніж 2014 року), хоча в структурі витрат на персонал ці витрати займають лише 0,1-0,2%.

З метою підвищення рівня залученості та лояльності персоналу, на підприємствах важкої промисловості, зокрема металургії, складаються програми заходів, направлених на їх підвищення, що передбачає роботу у таких напрямках:

удосконалення менеджменту та вищого керівництва; якість і орієнтація на клієнта; повага і визнання; кар'єрні можливості; винагороди та пільги; управління ефективністю діяльності; навчання; організація праці; безперервне вдосконалення; охорона праці та правила безпеки [48; 52; 104; 116].

Розвиток креативного потенціалу промисловості регіону формується на основі реалізації заходів Стратегії розвитку Дніпропетровської області до 2030 року та передбачає збільшення кількості працюючих на інноваційно активних підприємствах (+3,9%) та підприємствах з технологічними (+4,3%), маркетинговими або організаційно-управлінськими інноваціями (+1,0%), зростання обсягу реалізованої інноваційної продукції (0,3%), а також продукції, нової для поточного ринку (0,02%) або підприємства (+0,8%) тощо [154, с. 62-64].

Розрахунок рівня креативності в Україні ускладнюється у зв'язку з відсутністю статистичної відповідності показників, слід відзначити однак, що Дніпропетровський регіон посідає друге місце за показниками професійної та наукової діяльності, розвитком інформацій та телекомунікації, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку і належить до регіонів-лідерів за рівнем креативності та інвестиційно-інноваційної активності [128].

Поряд із реалізацією проектів громадських ініціатив та бюджетів участі в Дніпропетровському регіоні поступово зміцнюється рівень дружніх стосунків (довіри населення один до одного), однак, цей показник поки що нижче середнього по Україні (більш детально див. табл. 2.10). Загалом з моменту прийняття нормативно-правових документів з регулювання громадської активності в Дніпропетровському регіоні реалізовано 111 ініціатив, а до виконання бюджетів участі приєдналися м. Дніпро, м. Кривий Ріг, м. Вільногірськ, м. Жовті Води, м. Кам'янське, м. Марганець, м. Нікополь, м. Покров тощо [92].

Соціальне навантаження в області одне з найвищих в Україні, тут спостерігається найвищий показник частки пенсіонерів (8,38%). У Дніпропетровській області найбільша кількість територіальних центрів

соціального обслуговування: з 2014 по 2016 рр. – 51 центр, у 2018 р. – 53. Із загальної кількості територіальних центрів 29 – створено у містах, 24 – в сільській місцевості (у тому числі 7 функціонує в об'єднаних територіальних громадах області). Непенсійна соціальна допомога в регіоні в цілому суттєво збільшилась у 2018 році (у 2014 році – 55480,2 тис. грн та у 2018 році – 168481,2 тис. грн відповідно).

Розвиток соціальної інфраструктури та житлово-комунального господарства є одним з найбільш відсталих як в Україні, так і в Дніпропетровському регіоні. Зокрема на одного мешканця області припадає в середньому 24 м² житлових приміщень, витрати на оплату житла та комунальних послуг складають 15,0% витрат домогосподарств.

З іншого боку, з метою оптимізації комфорту проживання в регіоні створюються ОСББ, кількість яких на кінець 2018 р. досягла 2 954 од. (перше місце за кількістю ОСББ в Україні). Відновлення соціальної інфраструктури відбувається за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, обсяг фінансування якого щорічно зростає (рис. 2.18).

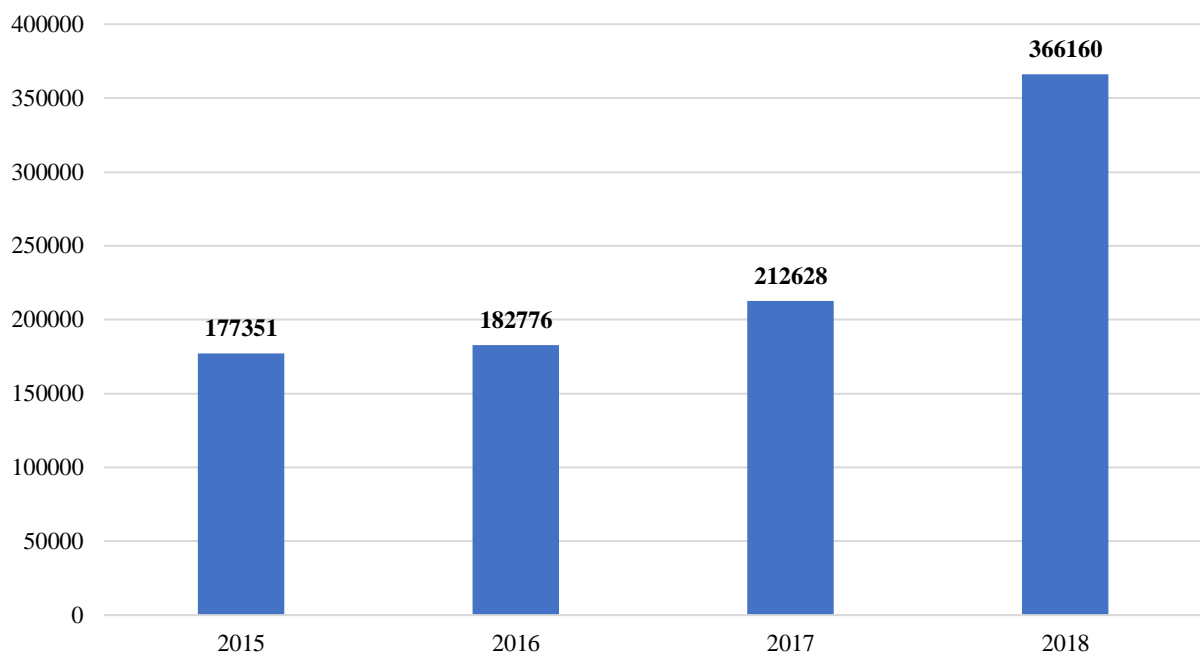

Рис. 2.18. Розмір ДФРР Дніпропетровського регіону у 2015-2018 році, тис. грн

Джерело: складено автором на основі [5]

Притаманні Дніпропетровській області розбіжності місцевого економічного розвитку нівелюються шляхом формування стабільних соціально-економічних зв'язків, що виникають на підґрунті регіонального та міжрегіонального поділу праці, узгодження багатоієрархічних економічних інтересів окремих територіальних громад, узгодження інтересів регіону та країни у цілому, зростання добробуту людини незалежно від місця її проживання.

Вітчизняними та зарубіжними вченими розроблено ряд методик для кількісної та якісної оцінки економічного потенціалу регіону та потенціалів нижчих організаційних рівнів, що є складовими економічного. Найкраще опрацьовані методики по визначенню потенціалу матеріальних ресурсів, трудового, інноваційного та інвестиційного потенціалів [107]. Однак, питання кількісної та якісної оцінки соціального потенціалу розвитку економіки регіону залишається дискусійним та базується на методиках розрахунку індексу людського потенціалу, побудови індексів регіонального людського розвитку, інтегральних регіональних індексів якості життя населення, з використанням соціальних індикаторів рівня життя населення, методу управління людським розвитком тощо [66].

Основна проблема оцінки соціального потенціалу розвитку економіки регіону полягає в тому, що він не має чітких кількісних критеріїв та інструментів виміру.

Обов'язковою умовою є порівнянність результатів аналізу складових соціального потенціалу, для чого результати впливу соціальних чинників повинні бути чітко визначені з точки зору їх впливу на економічні показники. Відповідно до концепцій Барона, Філда та Шуллера (Baron, Field and Schuller, 2000) [159]; Кольєра (Collier, 2002) [165]; Флапа (Flap, 2004) [177]; та Феррагіна (Ferragina, 2013) [171] економічними ефектами дії соціального потенціалу є:

- зменшення трансакційних витрат (завдяки дії механізму зміцнення соціальних відносин, розвитку довіри, зростання репутації обсяг витрат часу та ресурсів зменшується);

- зниження ризиків втрати доступу до ресурсів та їх нераціонального використання (зростання рівня кооперації між індивідами, колективами, організаціями, збільшення кількості партнерських угод розширює можливості спільного використання ресурсів та технологій, в тому числі креативних);

- зростання продуктивності (зміцнення командної взаємодії, розвиток соціальних та довірчих відносин, взаємне навчання в процесі роботи, трансмісія інформації, дія інших непрямих чинників впливу збільшує рівень продуктивності праці).

В результаті зростатиме обсяг валової доданої вартості, що виробляється промисловим комплексом регіону, збільшуватиметься частка промислових підприємств на ринку та у значенні експорту продукції в регіональному та національному вимірі. В цілому це відбиватиметься у збільшенні обсягу ВДВ та ВРП, зростанні рівня зайнятості, продуктивності праці в промисловості, збільшенні долі експорту продукції, покращенні соціальних показників.

У розділі 1.3 було сформульовано складові соціального потенціалу регіону з промисловою орієнтацією, що формується на регіональному рівні, рівні підприємства, групи та індивіда. Окрім того у розділі 2.2 обґрунтовано позитивну дію соціальних чинників інституційного, кластерного та індивідуально-групового рівня на розвиток економіки промисловоорієнтованого регіону, що дозволило включити їх у систему індикаторів комплексної оцінки. Для аналізу відібрано найбільш значущі показники вимірювання соціального потенціалу на рівні регіону, що враховують синергетичну дію кожного попереднього рівня, значущість яких підтверджено статистичними та кореляційними тестами.

З метою визначення ступеню взаємозв'язку та впливу показників соціального потенціалу на рівень валового регіонального продукту Дніпропетровської області застосовано кореляційний аналіз та діаграми розсіяння, результати яких виявили наявність тісної кореляції з усіма відібраними показниками. Найбільший ступінь кореляції спостерігається із показниками середнього рівня заробітної плати ($r=0,9927$), питомої ваги

працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці ($r=0,9899$), загальним приростом населення ($r=0,9613$), кількістю започаткованих громадських ініціатив в області ($r=0,9614$), обсягом коштів державного фонду регіонального розвитку ($r=0,9507$), кількістю впроваджених нових технологічних рішень ($r=0,9476$) (Додаток Н). Це дозволяє вважати обрані для подальшого оцінювання показники обґрунтованими.

Для здійснення оцінки соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією було застосовано методику розрахунку інтегрального індексу соціального потенціалу регіону, що містить ряд етапів, а саме:

1. Здійснено поточну оцінку стану джерел розвитку соціального потенціалу розвитку економіки регіону на основі статистичних даних та рядів динаміки за останні 10 років (2009-2018 роки), виокремлено та згруповано чинники соціального блоку за компонентами та показниками вимірювання на регіональному рівні. Кожен показник має кількісне вираження через систему статистичних показників. Для аналізу обрано показники, за якими можливо відстежити динамічний ряд статистичних спостережень та які найбільш повно описують соціальний потенціал регіонального рівня.

2. Сформовано матрицю досліджень та здійснено диференціацію ознак матриці спостережень (обрано стимулятори та дестимулятори), проведено агрегацію і нормування (стандартизацію) аналізованих показників із визначенням ваги окремих показників по виділених групах, розраховано проміжні (синтетичні) інтегральні показники за кожною групою.

3. Із застосуванням експертного методу проведено ранжування впливу кожної групи показників на інтегральний індекс соціального потенціалу промислового комплексу, проведено його розрахунки.

Сукупність показників-індикаторів оцінки соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією представлена в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Показники-індикатори вимірювання соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією

Компоненти соціального потенціалу	Показники-індикатори вимірювання	Одиниці виміру	Ознака
1	2	3	4
- демографічний (відтворення населення, покращення і зміцнення його здоров'я), (<i>I_{dem}</i>)	СПРЕР ₁ – тривалість життя населення регіону СПРЕР ₂ – рівень захворюваності СПРЕР ₃ – природний приріст населення регіону	років тис. осіб промиле	стимулятор дестимулятор стимулятор
- економічної активності (забезпечення ефективної зайнятості та доступу до робочих місць), (<i>I_{econ}</i>)	СПРЕР ₄ – потреба підприємств у працівниках сфери промисловості СПРЕР ₅ – середній рівень заробітної плати в галузі промисловості СПРЕР ₆ – коефіцієнт плинності кадрів промисловості	тис. осіб грн %	стимулятор стимулятор дестимулятор
- освітньо-професійний (забезпечення набуття якісних освітніх, професійних та надпрофесійних компетенцій), (<i>I_{edu}</i>)	СПРЕР ₇ – рівень освіти (доля населення, що навчається в початкових, середніх і вищих учбових закладах від загального числа населення регіону) СПРЕР ₈ – охоплення програмами професійної підготовки в регіоні СПРЕР ₉ – рівень інвестицій в розвиток персоналу підприємствами регіону	% % штатних працівників грн	стимулятор стимулятор стимулятор
- креативний (надання можливостей всебічного створення і реалізації ідей), (<i>I_{cr}</i>)	СПРЕР ₁₀ – кількість організацій, які здійснювали наукові дослідження і розробки в регіоні СПРЕР ₁₁ – індекс конкурентоспроможності талантів СПРЕР ₁₂ – кількість впроваджених нових технологічних процесів в промисловості регіону	одиниць % одиниць	стимулятор стимулятор стимулятор
- соціальної політики та гарантій (налагодження внутрішніх та зовнішніх зав'язків, надання соціальних гарантій та захисту), (<i>I_{soc}</i>)	СПРЕР ₁₃ – соціальні виплати (непенсійна допомога, допомога малозабезпеченим сім'ям, громадянам у нужденних обставинах) СПРЕР ₁₄ – кількість громадських бюджетних ініціатив, що отримали фінансування СПРЕР ₁₅ – дружні стосунки (схильність довіряти друзям/незнайомим людям)	грн одиниць ранг	стимулятор стимулятор стимулятор
- соціальної інфраструктури і зростання добробуту (збереження і розвиток системи забезпечення), (<i>I_{infr}</i>)	СПРЕР ₁₆ – рівень доданої вартості регіону СПРЕР ₁₇ – ВРП на одну особу, СПРЕР ₁₈ – забезпеченість житлом СПРЕР ₁₉ – обсяг коштів ДФРР	тис. грн тис. грн м ² /люд. тис. грн	стимулятор стимулятор стимулятор стимулятор

Продовження табл. 2.13

1	2	3	4
- безпеки та комфорту праці (гарантії комфортного рівня якості життя), (I_{safety})	СПРЕР ₂₀ – рівень виробничого травматизму	%	дестимулятор
	СПРЕР ₂₁ – стан професійної захворюваності на підприємствах	осіб	дестимулятор
	СПРЕР ₂₂ – питома вага працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці	%	дестимулятор
	СПРЕР ₂₃ – витрати на екологічну безпеку	тис. грн	стимулятор
- гендерної рівності (рівні права та можливості самореалізації), (I_{eq})	СПРЕР ₂₄ – гендерний розрив у рівні заробітної плати	%	дестимулятор

Джерело: складено автором

Для вирішення завдання агрегації аналізованих показників використано індексний метод об'єднання різномірних показників, на основі якого здійснюється розрахунок проміжного (синтетичного) інтегрального показника (S_i) за кожною групою:

$$S_i = \sum_{j=1}^m n_{ij} \times \alpha_{ij}, \quad (2.2)$$

де m – кількість показників, що характеризують соціальний потенціал регіону по групі; n_{ij} - нормоване значення j -го показника i -ї групи; α_{ij} – ваговий коефіцієнт j -го показника i -ї групи.

Вихідні показники (табл. 2.12) з різними одиницями вимірювання було приведено до нормованого виду, тобто переведено з абсолютних до нормованих із визначенням ступеню досягнення оптимального значення. Для забезпечення інформаційної односпрямованості показники для оцінки поділені за ступенем впливу на стимулятори та дестимулятори та стандартизовано із застосуванням наступних формул:

$$n_{ij(\text{стимулятор})} = \frac{T_{ij} - T_{ij(\min)}}{T_{ij(\max)} - T_{ij(\min)}}, \quad (2.3)$$

$$n_{ij(\text{дестимулятор})} = \frac{T_{ij(\max)} - T_{ij}}{T_{ij(\max)} - T_{ij(\min)}}, \quad (2.4)$$

де T_{ij} — значення j -го показника i -ї групи; $T_{ij(\max)} - T_{ij(\min)}$ — відповідно мінімальне і максимальне значення j -го показника i -ї групи, інтервал $[0; 1]$.

Здійснено консолідацію інформації на основі визначення ваги окремих показників по виділених групах та розрахунку проміжних (синтетичних) інтегральних індикаторів експертним методом (Додаток П). У якості експертів виступили керівники промислових підприємств, вчені, соціологи та інші незалежні експерти. Проведений моніторинг та відстеження думки кожного експерта дозволило сформувати вагову значущість кожного показника в групі. Для забезпечення надійності та достовірності результатів додатково було проведено тести із визначення якості вибору експертів.

Отримані результати по кожній групі наведені в табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Результуючі розрахунки проміжних (синтетичних) інтегральних індикаторів соціального потенціалу розвитку економіки Дніпропетровської області

Групи показників	Показники	Нормоване значення (n_{ij})		Ваговий коефіцієнт (α_{ij})	Синтетичні показники (S_i)
		Стимулятор	Дестимулятор		
Демографічні (I_{dem})	СПРЕР ₁	0,63		0,33	0,5782
	СПРЕР ₂		0,42	0,23	
	СПРЕР ₃	0,62		0,43	
Економічної активності (I_{econ})	СПРЕР ₄	0,61		0,36	0,4857
	СПРЕР ₅	0,35		0,43	
	СПРЕР ₆		0,55	0,20	
Освітньо-професійні (I_{edu})	СПРЕР ₇	0,47		0,37	0,4776
	СПРЕР ₈	0,50		0,32	
	СПРЕР ₉	0,45		0,32	
Креативні (I_{cr})	СПРЕР ₁₀	0,27		0,30	0,4057
	СПРЕР ₁₁	0,50		0,37	
	СПРЕР ₁₂	0,47		0,30	
Соціальні (I_{soc})	СПРЕР ₁₃	0,34		0,33	0,4734
	СПРЕР ₁₄	0,49		0,35	
	СПРЕР ₁₅	0,59		0,32	
Інфраструктурні (I_{infr})	СПРЕР ₁₆	0,38		0,23	0,3959
	СПРЕР ₁₇	0,38		0,29	
	СПРЕР ₁₈	0,53		0,23	
	СПРЕР ₁₉	0,30		0,25	
Безпеки праці та екології (I_{safety})	СПРЕР ₂₀		0,59	0,22	0,5481
	СПРЕР ₂₁		0,61	0,25	
	СПРЕР ₂₂		0,50	0,32	
	СПРЕР ₂₃	0,50		0,21	
Гендерної рівності (I_{eq})	СПРЕР ₂₄		0,59	1,00	0,5918

Джерело: складено автором

Наступним кроком стало зважування проміжних (синтетичних) індексів по кожній групі складових соціального потенціалу, що дало можливість розрахувати інтегральний індекс (I_{SPcom}) за формулою:

$$I_{SPcom} = \sum_{i=1}^q S_i \cdot \lambda_i \quad (2.5)$$

де q — кількість груп показників; λ_i — вплив (значущість) i -ї групи показників на інтегральний соціальний потенціал промислового комплексу регіону.

На основі розрахованих показників будемо діаграму, згідно з якою визначаємо найвищі та найнижчі групові показники (рис. 2.19).

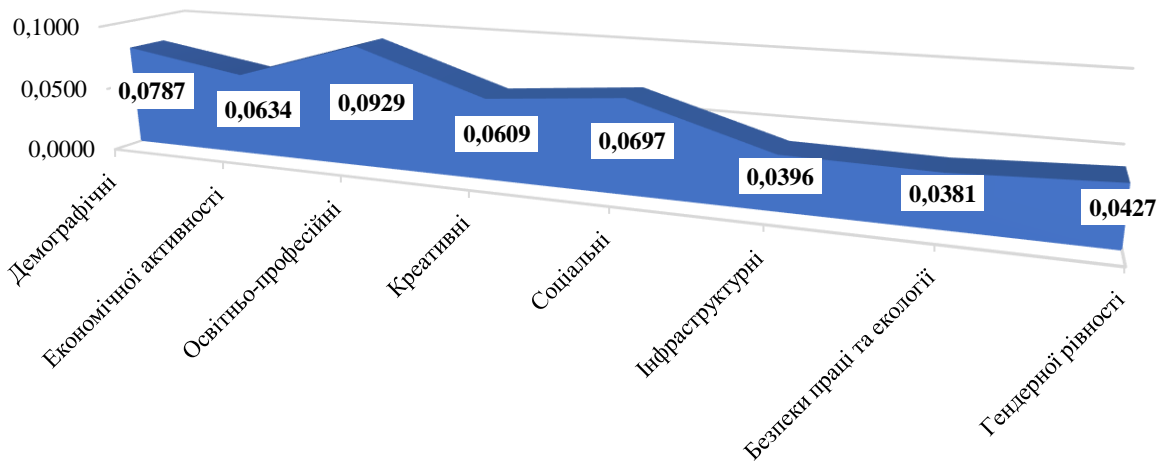

Рис. 2.19. Інтегровані значення проміжних (синтетичних) індексів соціального потенціалу розвитку Дніпропетровської області

Джерело: складено автором

Результати розрахунку загального індексу наведено в табл. 2.15.

Залежно від отриманого обсягу соціального потенціалу розвитку економіки регіон може бути визначений як лідер або аутсайдер, мати сильну або слабку позицію. Розрахунок аналогічних показників для Харківської та Запорізької області дозволив визначити межі значення інтегрального індексу для кожної групи, а саме: межа для регіону аутсайдера – $[0; 0,37]$, слабка позиція регіону $[0,38; 0,47]$, сильної позиції – $[0,48; 0,72]$, позиції лідера $[0,73; 1]$. З огляду на це можна відзначити, що соціальний потенціал розвитку економіки

Дніпропетровської області потрапляє в інтервал сильної позиції, хоча знаходиться ближче до нижньої межі його мінімального значення.

Таблиця 2.15

Результуючі розрахунки проміжних (синтетичних) інтегральних індикаторів соціального потенціалу розвитку Дніпропетровської області

Показник	Вплив (значущість) групи показників (λ_i)	$S_i \cdot \lambda_i$	I_{SPcom}
Демографічні (I_{dem})	0,14	0,0787	0,4859
Економічної активності (I_{econ})	0,13	0,0634	
Освітньо-професійні (I_{edu})	0,19	0,0929	
Креативні (I_{cr})	0,15	0,0609	
Соціальні (I_{soc})	0,15	0,0697	
Інфраструктурні (I_{infr})	0,10	0,0396	
Безпеки праці та екології (I_{safety})	0,07	0,0381	
Гендерної рівності (I_{eq})	0,07	0,0427	

Наступним кроком для оцінки соціального потенціалу економіки регіону є визначення інтегральної оцінки на рівні підприємств та індивідуальному рівні.

Для аналізу обрано найбільші підприємства добувної та переробної промисловості, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля», ПАТ «ДМК ім. Ф.Е. Дзержинського», ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ДП ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова», ВП «Криворізька ТЕС» ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», ВП «Придніпровська ТЕС» ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго».

Для здійснення оцінки обрано наступні показники, що характеризують *організаційно-управлінський потенціал* (темп зростання продуктивності праці, рівень ефективності управління, рівень забезпеченості підприємства кадрами), *мотиваційний* (зростання рівня заробітної плати, темп зростання трудової дисципліни, рівень лояльності (залученості) персоналу, охоплення програмами професійної підготовки), *соціальний* (обсяг соціальної забезпеченості працівників, витрати на культурно-побутове обслуговування і корпоративну культуру), *інноваційний* (кількість ноу-хау та творчих пропозицій), *екологічний* (витрати на екологію та захист навколишнього середовища).

Вихідні дані для таксономічного аналізу представлені в табл. 2.16.

Таблиця 2.16

Вихідні дані для таксономічного аналізу соціального потенціалу підприємств галузі промисловості Дніпропетровської області, 2018 рік

Підприємства	темп зростання продуктивності праці	рівень ефективності управління	рівень забезпеченості підприємства кадрами	середній рівень заробітної плати	темп зростання трудової дисципліни	рівень лояльності персоналу	охоплення програмами професійної підготовки	обсяг соціальної забезпеченості працівників	витрати на культурно-побутове обслуговування і корпоративну культуру	кількість ноу-хау та творчих пропозицій	витрати на екологію та захист навколишнього середовища
ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	1,23	1,41	1,01	1,18	0,99	0,65	0,04	0,27	0,00	0,01	1,05
ПАТ «ДМК ім. Ф.Е. Дзержинського»	1,10	1,16	0,96	1,21	1,00	0,73	0,17	0,30	0,02	0,04	1,04
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	1,32	2,13	1,04	1,20	0,98	0,69	0,20	0,24	0,02	0,04	1,10
ДП ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова»	0,93	1,08	0,98	1,10	0,85	0,55	0,15	0,12	0,01	0,03	1,00
ВП «Криворізька ТЕС» ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго»	0,82	1,00	0,79	1,04	0,94	0,50	0,03	0,08	0,00	0,00	0,96
ВП «Придніпровська ТЕС» ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго»	1,05	1,00	0,92	1,08	0,98	0,50	0,06	0,10	0,00	0,00	0,89

Джерело: складено автором

Представлені показники за вищеописаною методикою було приведено до стандартизованого вигляду та побудовано точки еталону (Z_e) – максимально можливого потенційного рівня латентної ознаки за функцією:

$$Z_e = (Z_{01}, Z_{02}, \dots, Z_{0m}), Z_{0j} = \max Z_{ij} \quad (2.6)$$

Визначення відстані між окремими точками-одинацями та еталонем розвитку кожної складової соціального потенціалу (C_{i0}) досліджуваних підприємств може бути інтерпретовано як наявність резервів підвищення рівня соціального потенціалу та розраховано на основі формули:

$$C_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (Z_{ij} - Z_{0j})^2} \quad (2.7)$$

Для розрахунку інтегральних показників соціального потенціалу окремих підприємств проведено оцінку рівня схожості з еталоном та побудовано рейтинг досліджуваних підприємств за зменшенням латентної ознаки (рис. 2.20).

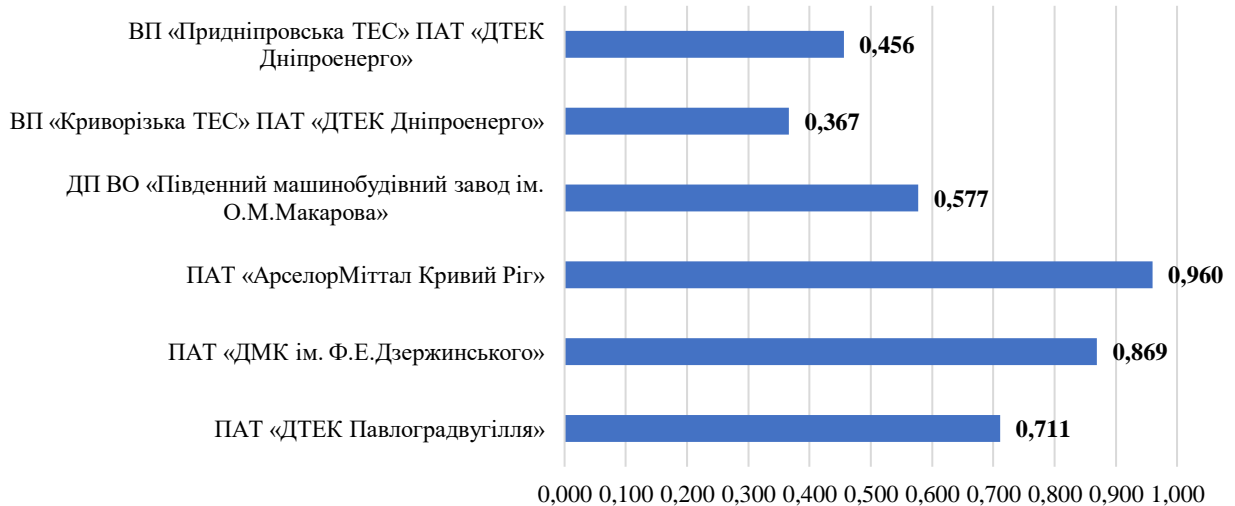

Рис. 2.20. Значення інтегральних показників оцінки соціального потенціалу розвитку підприємств сфери промисловості за 2018 рік

Джерело: складено автором

Як бачимо, найвищий рівень соціального потенціалу серед підприємств промисловості Дніпропетровської області спостерігається на ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ПАТ «ДМК ім. Ф.Е. Дзержинського», ДП ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова», ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля».

За результатами вихідних даних та результатів проведеної оцінки можна визначити можливі причини уповільнення нарощення соціального потенціалу промислових підприємств, а саме:

- чинники організаційно-управлінського характеру: зниження загального рівня продуктивності та якості праці, випуск неконкурентоспроможної продукції, збільшення необґрунтованих витрат на апарат управління без подальшої віддачі у зростанні ефективності управлінської праці, інноваційної та технологічної активності, наявність дублювання управлінських функцій, недостатній рівень забезпеченості висококваліфікованим персоналом та

фахівцями відповідного спрямування, якості реалізації функцій підбору, відбору персоналу та методів адаптації персоналу, високий рівень плинності кадрів;

- мотиваційні чинники: нерівномірний рівень зростання заробітної плати, наявність значної частки працівників, які отримують заробітну плату на межі мінімальної, випереджальне зростання рівня заробітної плати у порівнянні зі зростанням продуктивності праці, низький рівень ефективності управління винагородою персоналу, невисокі темпи підвищення трудової дисципліни, рівня дотримання етичних норм, правил та цінностей корпоративної культури, недостатній рівень ефективності чи відсутність програм підвищення лояльності персоналу, недостатній обсяг фінансування систем розвитку персоналу та співпраці із закладами вищої та професійної освіти, особливо в контексті отримання фундаментальних і прикладних знань у сфері інформаційних технологій та автоматизації бізнес-процесів;

- соціальні чинники: неефективність або відсутність програм соціального забезпечення та підтримки працівників, низькі обсяги фінансування соціальних програм, недостатній обсяг витрат на культурно-побутове обслуговування, корпоративну культуру та відновлення соціальної інфраструктури, відсутність у чинних програмах розвитку персоналу заходів, направлених на формування соціальної згуртованості та сприяння соціальної фасилітації, наявність значного гендерного розриву у рівні заробітної плати та зайнятості у сфері високотехнологічного виробництва.

Окрім цього важливого значення мають також інноваційні чинники, що за умови достатньої результативності програм сприяння збільшенню інноваційної та творчої активності працівників визначатимуть зростання обсягу використання нових технологій та інноваційних методів управління, розвиток процесів безперервного вдосконалення, зокрема у сфері захисту навколишнього середовища, реалізації екологічної політики та програм мінімізації споживання ресурсів, послідовного підвищення екологічної активності працівників, впровадження екосвідомості та відповідальності, планування діяльності зі зниження несприятливих екологічних наслідків для персоналу.

Динаміка зміни розрахованих показників в часі, їх порівняння із регіональними та галузевими показниками дозволяють визначити основні чинники та тенденції розвитку соціального потенціалу промисловості регіону, виявити резерви нарощення соціального потенціалу промислових підприємств, що полягають в усуненні припустимих причин його низького рівня.

Висновки до розділу 2

1. Викладено результати системного аналізу впливу соціального потенціалу на розвиток економіки країн з домінуючим промисловим сектором виробництва на основі матеріалів закордонної та вітчизняної статистики, аналізу стратегічних ініціатив та реалізації політики підтримки розвитку промисловості. Визначено, що до найбільш значущих факторів, які стимулюють розвиток промисловості і національного зростання, можна віднести чинники прямого впливу: кількісні та якісні характеристики наявного людського потенціалу, можливості та резерви його збереження, раціонального використання та розвитку, досягнення високого рівня включеності суб'єктів підприємництва у процеси формування соціального потенціалу території (посилення партнерських відносин), соціальна інклюзивність, здатність забезпечувати промисловий сектор високопрофесійними фахівцями, удосконалення. Із застосування економіко-математичного інструментарію встановлено наявність значного статистичного зв'язку між показниками опосередкованого регулювання, що визначають характер та рівень довірчих відносин між суб'єктами економічного та соціального впливу (ступінь особистої довіри в суспільстві, організаційної довіри та залученості персоналу, впевненість у системі державних інститутів, громадська активність, сильна суспільна позиція) та зростанням рівня доданої вартості промисловості.

2. Дослідження середовища формування соціального потенціалу розвитку регіонів з промисловою орієнтацією дозволило зазначити, що промисловоорієнтовані території виявляють більш міцні резерви економічної стійкості, характеризуються стабільно високими соціально-економічними показниками, проявляють вищу схильність до утворення міцних соціальних

зв'язків та поглиблення мереж взаємодії, не демонструють соціального, статусного або індивідуального ізолювання. Узагальнено дію функціональних чинників впливу соціального потенціалу на забезпечення стійкого розвитку регіону: інституційних (стійкі відносини суспільної довіри, соціальної відповідальності та партнерства), що формуються в межах міжгалузевої і міжрегіональної взаємодії, набуття стійких конкурентних переваг фахівців на ринку праці, сприяння розвитку соціальних мереж та утворення бізнес-асоціацій; кластерних (колективні соціальні зв'язки, соціальна взаємодія як джерело продукування, підтримки та просування спільних ціннісних орієнтирів, норм та поведінкових патернів), що сприяють зростанню прибутковості промислових бізнес-об'єднань, підвищенню інвестиційної привабливості регіону, комфорту життєдіяльності, зростанню соціального бренду промисловості; індивідуально-особистісний (відносини довіри та соціальної згуртованості між індивідами, соціальна фасилітація), що виступає базисом для зниження показників соціальної і гендерної нерівності, зростання якості соціального капіталу підприємств.

3. Розроблено науково-методичні інструментарій та проведено комплексне оцінювання соціального потенціалу розвитку економіки Дніпропетровської області як регіону з промисловою орієнтацією, де частка промислового виробництва та зайнятості переважає у структурі економіки регіону. Для оцінки застосовано компонентну систему вимірювання: виокремлено чинники соціального блоку (демографічний, економічної активності, освітньо-професійний, креативний, соціальної інфраструктури і зростання добробуту, безпеки та комфорту праці, гендерної рівності), сформовано матрицю досліджень, проведено диференціацію її ознак, агрегацію та нормування, на основі ранжування та розрахунку проміжних індексів визначено інтегральний індекс соціального потенціалу розвитку економіки Дніпропетровської області. З метою визначення впливу соціального потенціалу промислових підприємств на розвиток економіки регіону з промисловою орієнтацією проведено таксономічний аналіз та визначено підприємства з найвищим рівнем соціального потенціалу, а також причини уповільнення соціального потенціалу промислових підприємств (організаційно-управлінські, мотиваційні, соціальні).

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ

3.1. Стратегічні домінанти модернізації соціального середовища розвитку промисловоорієнтованих територій в новій економіці

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що попри фундаментальні зміни, характерні для економіки постіндустріального типу, в якій пріоритет розвитку зміщується від промислового виробництва в бік виробництва послуг, а головною рушійною силою виступає доступність передових технологій, знань, інформації, людського капіталу нового рівня та якості, забезпечення стійкого розвитку промисловості продовжує відігравати важливу роль у досягненні надійності та безпечності функціонування національної економічної системи. Наявність невирішеної проблеми дисбалансу регіонального розвитку, тривала неефективна політика регіонального вирівнювання, втрата значущості традиційних економіко-географічних чинників конкурентоспроможності, повільні структурні зрушення обмежують можливості економічного зростання індустріально орієнтованих територій, висуваючи на перший план низку невирішених проблем соціального характеру: специфічні виклики сфери зайнятості та загрози міграційних втрат, диференціація населення за якістю життя та інші прояви нерівності, погіршення соціального середовища та екологічної безпеки.

Розв'язання зазначених проблем стає можливим за умови використання сучасної моделі просторового розвитку промисловоорієнтованих територій з урахуванням першорядної значущості соціальних складових її реалізації, зокрема на засадах сприяння залученню і використанню можливостей людського потенціалу регіону, розвитку соціального капіталу бізнес-систем, формуванню системи соціальних відносин та соціальної свідомості, досягнення соціальної згуртованості та довіри, а отже формування середовища для ефективного

використання внутрішніх ресурсів психофізіологічного, професійного, інтелектуального та творчого зростання економічно активного населення, встановлення довготривалих продуктивних соціальних взаємозв'язків, удосконалення соціальної інфраструктури тощо. Важливою умовою при цьому виступатиме застосування принципу реновації промислових об'єктів, які втратили своє функціональне значення, що відкриває можливості стрімкого розвитку технологічних та індустріальних парків, інноваційних хабів та R&D-центрів, забезпечуючи необхідну інфраструктурну та територіальну складову пришвидшення інноваційного розвитку промисловоорієнтованого регіону, зростання його конкурентоспроможності, зниження соціальної напруженості та деструктивних настроїв у суспільстві.

Застосування соціально орієнтованих механізмів забезпечення розвитку промисловості в кінцевому розумінні направлене на досягнення зростання добробуту та покращення якісних характеристик життя населення та дозволяє врахувати соціальні наслідки структурних трансформацій промисловості, притаманних етапам переходу на нові технологічні уклади і постіндустріальний характер взаємодії.

Особливого значення цей аспект набуває в контексті модернізації соціального середовища територій промислового спрямування, в межах яких розміщуються основні фонди та інфраструктурне забезпечення промислових підприємств, оскільки процеси розвитку промисловості супроводжуються одночасно позитивними (зростання зайнятості населення, удосконалення технологій виробництва, підвищення освітнього та кваліфікаційного рівня робочої сили, зростання споживчої спроможності населення, покращення економічної ситуації тощо) та негативними (зростання безробіття через автоматизацію та модернізацію виробництва, значна диференціація доходів населення, зростання витрат на освіту і професійний розвиток, зниження рівня соціальної складової індексу людського розвитку, погіршення соціальних обставин в регіоні, екологічної ситуації та ін.) наслідками.

Стратегічні орієнтири розвитку промисловоорієнтованих територій мають забезпечувати стійке економічне зростання з можливістю перенесення уваги з економічного виміру на соціальний, з огляду на це інституційна матриця забезпечення стійкого розвитку промисловості передбачає наближення до впорядкованої системи державних та недержавних інститутів, ущільнення міжрегіональної взаємодії, ініціації конвергентних та суспільних коеволюційних процесів, активізації когнітивно-інформаційних аспектів руху і поширення знань. В цьому контексті з метою нарощення та зміцнення соціального потенціалу промисловості в новій економіці повинно бути досягнуто стійкого розуміння цілей, ресурсів, інструментів та головних стейкхолдерів з розробки та реалізації заходів його модернізації на всіх рівнях регулювання.

Аналізуючи нормативно-правове та регуляторне забезпечення промисловості відзначимо, що роль держави продовжує мати скоріше декларативний характер, не забезпечуючи виконання тієї ролі, що дозволила б стимулювати швидке здійснення необхідних перетворень, а більшість успішних прикладів модернізації територій індустріального характеру залежить від якості та ефективності локального менеджменту і соціальної взаємодії [112; 113]. Розроблена у 2018 році, але поки що не затверджена, Стратегія розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року визначає роль промисловості як рушійної сили прискорення економічного розвитку та якісних змін у структурі економіки, підвищення соціальних стандартів, та таку, що обумовлює економічну безпеку країни, розглядає основні проблеми промислового сектору України (деіндустріалізацію економіки, дефіцит кваліфікованої робочої сили для потреб промисловості, критичну залежність від експорту сировинних товарів, превалювання секторів промисловості з низькою доданою вартістю, високий рівень імпорту промислових товарів, значну географічну концентрацію промислового експорту, регіональну концентрацію промисловості, низьку ресурсоефективність та високий рівень екологічної небезпеки) та до основних завдань відносить модернізацію та зростання

промислового виробництва, підтримку промисловості на регіональному рівні, підвищення ресурсоефективності промисловості [115].

Водночас слід зазначити, що промисловий комплекс України характеризується сьогодні як індустріальною, так і доіндустріальною укладністю, з фрагментами постіндустріальних укладів, що визначає значний рівень його розбалансованості за параметрами основної та допоміжної діяльності, суттєве відставання у сфері впровадження і розвитку передових технологій [87]. Здійснення швидкого технологічного переходу, а отже і досягнення приросту продуктивності праці в галузі промисловості, обмежується, з одного боку, низьким рівнем інноваційної активності українських підприємств, викликаних тривалим періодом реалізації інновацій, великим обсягом капіталовкладень на початкових етапах і стадіях освоєння нововведень, високого ступеня невизначеності результатів, наявністю низки невирішених проблем у сфері формування та розвитку соціального потенціалу промисловості.

Соціальний аспект та соціальні джерела розвитку промисловості виступають рушійними силами формування стійких довірчих відносин, що в кінцевому результаті дозволяє знизити загрози соціальних та екологічних небезпек, викликаних стрімким інноваційним та технологічним розвитком економіки постіндустріального характеру, сформувати нові промисловоорієнтовані мережі взаємодії (між підприємствами, фінансово-інвестиційними структурами, освітніми закладами, системами логістичного забезпечення, державними, регіональними та локальними органами управління, іншими інституціями), сформувати та забезпечити ефективне функціонування внутрішніх та глобальних ланцюжків створення вартості [81].

При цьому слід дотримуватись принципу *реалістичності* (неможливість на даному етапі досягти позицій лідера промислового виробництва, позиціонування як регіонального лідера сфери складних та наукомістких інженерних послуг таких як програмування промислових хайтек продуктів, проектування та промислова автоматизація, розробка і виробництво складних малосерійних або унікальних виробів, зменшення імпортозалежності), *синергії*

(максимальна інтеграція з іншими державними політиками, прискорений розвиток окремих промислових секторів, регіональної смарткластеризації, підтримка промислових бізнес-об'єднань та роботи експертних груп на регіональному та локальному рівні), *амбітності* (поставлені цілі повинні утримувати баланси амбітності та мотивації учасників ринку та основних стейкхолдерів реалізації промислової політики) [134, с. 48].

З огляду на це та основі аналізу стратегічних пріоритетів трансформації індустріальних кластерів країн-лідерів промислового виробництва (США, Китаю, Великобританії, Індії, Японії) [223; 233-236], модернізацію соціального середовища промисловоорієнтованих територій пропонується здійснювати на основі п'яти стратегічних орієнтирів, представлених на рис. 3.1:

Рис. 3.1. Стратегічні орієнтири модернізації соціального середовища промисловоорієнтованих територій

Джерело: складено автором

люди – побудова системи цілісного розвитку людського потенціалу на всіх рівнях, в тому числі внаслідок забезпечення сталого демографічного відтворення

народонаселення індустріально орієнтованих територій, активізації його освітньої, культурної, інтелектуальної та творчої складової, формування системи надкомпетенцій, спроможних забезпечувати повну реалізацію особистісного і професійного потенціалу кожного індивіда, стимулювання високого рівня економічної активності, залученості й мотивації праці в промисловому секторі незалежно від віку, соціальної приналежності або гендеру;

відносини – розвиток системи соціальних відносин, формування соціальної свідомості та відповідальності, відносин довіри в процесі соціальної фасилітації, групової взаємодії та командної роботи, забезпечення сприйняття й усвідомлення цінностей, інтересів і потреб різних категорій населення промисловоорієнтованої території, наявних та потенційних працівників промислових підприємств, поширення принципів солідарності, соціальної згуртованості, підтримки, престижу, репутації, комунікабельності та самоорганізації, формування екоетичного та інноваційно орієнтованого світогляду;

бізнес-середовище – зміцнення соціального капіталу бізнес-систем, розширення напрямів ресурсного забезпечення його формування та відтворення, нарощення якості людського та інтелектуального потенціалу промислових та інноваційних регіональних кластерів, розвиток системи формальних та неформальних бізнес-об'єднань, напрямів регіональної проектної співпраці, поглиблення та оновлення ланцюжків вартості, формування стійких довірчих відносин у сфері підприємництва, удосконалення організаційно-управлінського забезпечення бізнес-процесів;

інфраструктура – модернізація соціальної інфраструктури промисловоорієнтованих територій, удосконалення системи освітньо-професійного, інформаційного та інтелектуально-інноваційного супроводження, системи збереження і захисту психофізіологічного потенціалу промисловоорієнтованих територій (доступу до якісного медичного забезпечення та страхового захисту працівників галузі промисловості, житлово-побутового, сервісного та туристичного обслуговування, покращення якості

умов праці та її безпеки, зниження екологічного тиску на довкілля), креативної реалізації, інформаційно-комунікаційного забезпечення;

суспільство – формування нової моделі соціальної організації суспільства, на засадах соціально орієнтованого партнерства, нарощення суспільної й громадської активності, сприйняття культури особистісної та групової промислової культури, відповідального підприємництва, удосконалення системи соціальних стандартів і цільових програм соціального розвитку, здійснення моніторингу соціальних процесів та превентивного планування у соціальній сфері територій індустріального спрямування.

Концептуальні стратегічні підходи до формування і використання соціального потенціалу розвитку промисловоорієнтованих територій вимагають визначення пріоритетності його нарощення та спрямування здобутків економічного зростання у якості ресурсного забезпечення і підтримки. Кінцевою метою виступатиме ефективне використання соціального потенціалу для реалізації цілей стійкого розвитку промисловості, переходу від стану потенційних можливостей та спроможності до ефективного ресурсу, перетворення на соціальний капітал. Структурна схема реалізації соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованих територій з точки зору сприяння досягнення стратегічних орієнтирів модернізації його соціального середовища на державному, регіональному та локальному рівні представлена на рис. 3.2.

При цьому у більшості стратегічних ініціатив провідних країн світу наголошується сьогодні на необхідності розуміння, що досягнення поставлених завдань неможливе лише силами державного управління на основі здійснення інструктування, планування та підтримки. Необхідне об'єднання зусиль на засадах соціального партнерства і взаємопідтримки між представниками бізнесу, працівниками промислових підприємств, університетами та закладами професійної освіти, органами локального та регіонального управління, що в результаті призведе до швидкої та неубутної для інших сфер стійкого розвитку капіталізації соціального потенціалу.

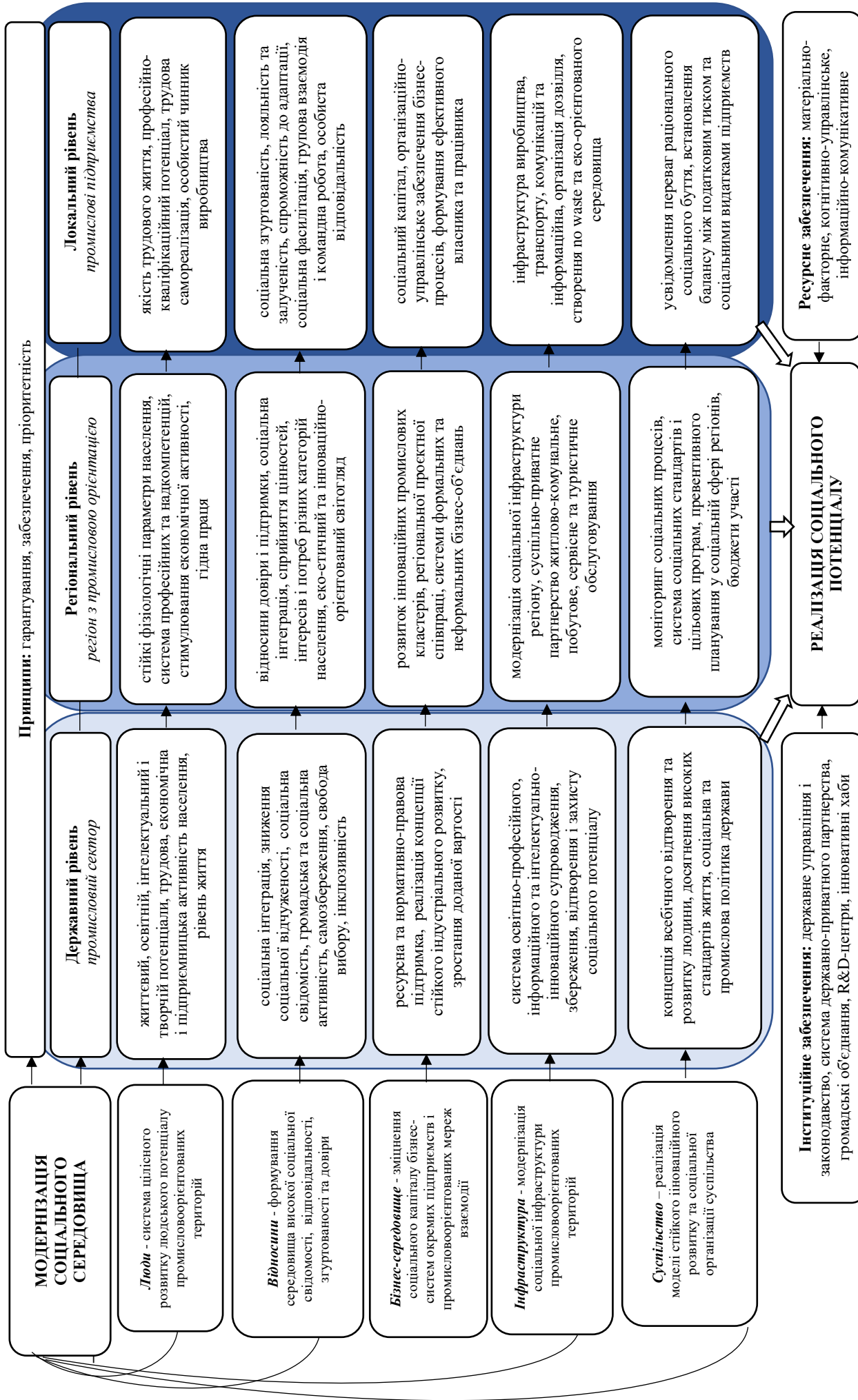

Рис. 3.2. Структурна схема реалізації соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованих територій з точки зору сприяння досягнення стратегічних орієнтирів модернізації його соціального середовища

Цей процес пропонується здійснювати із застосуванням наступних підходів: впровадження партисипативної структури технологічного оновлення промисловості (дозволяє формувати технологічний капітал її розвитку); побудова національної системи управління талантами та розвитку соціального бренду в промисловості (досягнення відповідної якості людського капіталу), застосування цілеспрямованої системи державно-приватного партнерства для залучення невеликих виробників до ланцюжків створення доданої вартості та модернізації економічних, соціальних та інфраструктурних елементів (партнерський капітал бізнес-систем).

1. Впровадження партисипативної структури технологічного оновлення промисловості (технологічний капітал). На сьогодні найбільшою проблемою української промисловості можна визначити крайній ступінь зношеності основних виробничих потужностей, застосування застарілих технологій і як наслідок – низький рівень її продуктивності, що прямо й опосередковано впливає на економічні і соціальні показники регіонального та державного розвитку, оновлення якої обмежується високою вартістю та нестачею фінансових, людських, інфраструктурних та інших ресурсів, відсутністю належної державної, регіональної та локальної підтримки розвитку промисловоорієнтованих територій і окремих підприємств, спроможних стати частиною єдиної промисловоорієнтованої мережі.

Розв'язання цієї проблеми можливе завдяки обґрунтуванню, пріоритизації та визначенню напрямів ресурсного забезпечення заходів з поступової цифровізації виробничих процесів, розширення сфери «розумного» та цифрового виробництва, впровадження виробничої роботизації та автоматизації, застосування технологій AI, зміцнення рівня кібербезпеки. На українському ринку вже представлені готові продукти автоматизованого управління виробництвом, логістикою, інформаційним забезпеченням підприємств, HR-менеджменту тощо (EPR, SCM, SAPR3/R6), використання яких дозволяє суттєво скоротити трансакційні витрати та вивільнити кошти на здійснення більш масштабного технологічного оновлення. Територіальні об'єднання підприємств

промислового спрямування дозволяють отримати спільний доступ до подібних продуктів, розширити перелік фахівців відповідного рівня кваліфікації, що вміють працювати із такими системами.

З іншого боку, поява і розвиток нових технологій промисловості стають можливими завдяки програмам нарощення креативності та посилення інтелектуалізації праці, що є результатом впровадження системи смартспеціалізації регіонів, формування інновативних хабів, бізнес-інкубаторів та R&D центрів промисловості (розвитку промисловоорієнтованих мереж регіонального та локального рівня) на засадах реновації і відновлення промислових зон, що більш економічно обґрунтовано та одночасно спроможне спричинити вищий соціальний ефект, заснований на зростанні соціальної фасилітації, включеності, зміцненні соціальної довіри, згуртованості, підтримки та поваги серед учасників подібних програм.

Іншим напрямком має стати заохочення створення і використання передових, менш шкідливих матеріалів, в тому числі екобезпечних, заснованих на концепції no-waste. Окрім цього, необхідне створення законодавчо обґрунтованої бази використання новітніх матеріалів, вторинного застосування ресурсів і сировини, захисту інтелектуальної власності на їх винахідництво.

Оскільки праця в промисловому секторі є високо напруженою та вимагає суттєвих витрат фізичного та психічного здоров'я, необхідно передбачити напрямок поширення доступу до якісного медичного обслуговування та страхового захисту працівників галузі промисловості, удосконалення режиму праці та відпочинку, покращення якості умов праці та її безпеки, зниження екологічного тиску на оточуюче середовище і довкілля.

Заохочення досягнення лідерських позицій промисловості у сфері цифрових технологій стає можливим внаслідок якісної та спеціалізованої підготовки фахівців у сфері державної освіти, розвитку системи професійного навчання дорослих, дуальної освіти та інших способів співробітництва між навчальними закладами регіону та промисловими підприємствами комплексу

[12]. Така взаємодія дозволяє суттєво розширити можливості застосування сучасних методів управління, оскільки саме керівники та їх лідерські, адміністративні та загальні управлінські якості визначають умови ефективного функціонування промислових підприємств, а напрацьовані практики та досвід можуть слугувати стимулом для розвитку інших учасників промисловоорієнтованої мережі.

Важливим напрямком і результатом регіональної смартспеціалізації може стати зміцнення взаємодії між промисловим та сільськогосподарським сектором з метою більш ефективного використання людських ресурсів та створення нових ланцюжків вартості, зростання якості життя. Територіальне наближення промислового та сільськогосподарського секторів дозволяє досягати взаємовигідного партнерства, коли сфера машинобудування орієнтується на потреби агропромислових галузей, а розвиток харчової промисловості дозволяє покривати потреби населення регіону і знижувати трансакційні витрати на доставку продукції. Іншою перевагою такого співробітництва є спільний доступ підприємств обох галузей до нових технологій, можливості спільного відновлення соціальної та економічної інфраструктури, доступність забезпечення базових потреб проживання населення (шляхом зменшення рівня урбанізації та популяризації проживання у сільській місцевості).

Створення спеціалізованих партисипативних структур технологічного оновлення промисловості є органічною частиною розвитку промисловоорієнтованої території, та може бути побудована на основі моделі «TripleHelix» (потрійна спіраль) [237], основні учасники якої:

- університети, дослідницькі інститути, центри професійної освіти, що пропонують спеціалізовані освітні продукти, інноваційні сервіси, методи підготовки фахівців різного профілю для сфери промисловості, IT-технологій, супровідних галузей регіонального кластера, інфраструктурних активів та інших;

- підприємства (з урахуванням стартапів та спінофів), спроможні наймати інновації, отримувати лідерство у специфічній галузі діяльності з їх

використанням та такі, що володіють гнучкістю сприймати інновативні тенденції;

- центральні, регіональні та місцеві сили для відтворення інноваційних процесів.

Модель уособлює концептуальну схему регіонального розвитку промислового регіону, побудовану на стійких відносинах довіри, що утворюються між цими трьома інституційними сферами в процесі досягнення цілей інновативного зростання (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Партисипативна структура технологічного оновлення промислового комплексу (модель потрібної спіралі впровадження інновацій)

Джерело: складено автором

У зазначеній структурі каталізаторами технологічного оновлення є наявність на регіональному ринку праці пропозиції робочої сили відповідної кількості та якості підготовки, що формується в системі налагодженої співпраці між навчальними закладами регіону та промисловими підприємствами;

функціонування галузевих бізнес-асоціацій із розвиненою організаційною структурою управління; погодженість та ефективність розроблених корпоративних стратегій впровадження інновацій та їх сприйняття промисловою екосистемою, що засновані на соціальній спільності, відносинах довіри та взаємопідтримки; здійснення незалежного громадського моніторингу та контролю.

2. *Побудова національної системи управління талантами та розвитку соціального бренду в промисловості (людський капітал).* Індустріальний сектор потерпає від суттєвого розриву між наявними робочими місцями з визначеним переліком професійних компетенцій і пропозицією робочої сили, рівень кваліфікації якої частково або повністю відповідає цим вимогам. Нові технологічні виклики вимагають від робочої сили майбутнього наявності не тільки релевантних професійних компетенцій, здатності швидко оволодівати цифровими навичками, а й специфічних когнітивних здібностей, отримання яких можливе через освіту, навчання, професійний розвиток та самовдосконалення [12].

Зміна робочого середовища, технології, процесів та обладнання, а також цілей і завдань для виконання веде до трансформації вимог до загальних знань, умінь, навичок і професійних компетенцій фахівців, які, однак, не замінюють наявні, а доповнюють та розширюють їх. Автоматизація та впровадження передових технологій призводить до перенесення частини технологічних та управлінських функцій на машинне та програмне виконання, підвищуючи попит на когнітивні здібності та якості, змістові, системні навички та навички обробки та аналізу інформації, спроможність капіталізувати власні компетентісні переваги. Окрім цього, на перший план висувається проблема кібербезпеки, етичного та безпечного поводження з цифровою інформацією та програмним забезпеченням, що надає доступ до приватної та особистої інформації.

Структура дерева загальних затребуваних навичок та здібностей і категорії найбільш важливих професійних компетенцій для трансформації промисловості відповідно до концепції Industry 4.0 представлена на рис. 3.4.

Іншою стороною цифрової трансформації промисловості є проблема «старіння» робочої сили (збільшення середнього віку найманих працівників), що

вимагає інклюзивного та гнучкого підходу до розбудови кар'єрних траєкторій та напрямків професійного розвитку фахівців старшого віку.

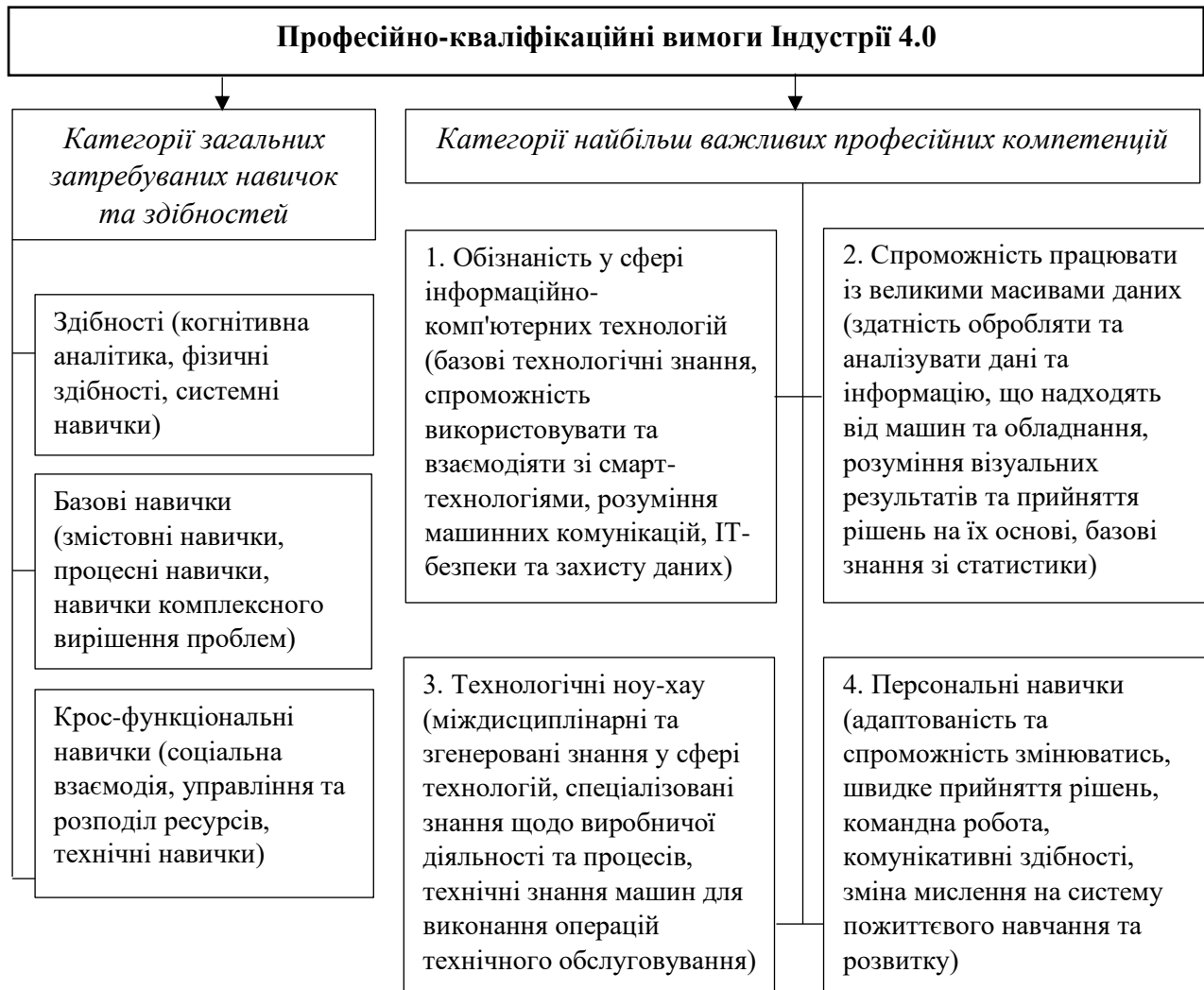

Рис. 3.4. Дерево професійно-кваліфікаційних вимог для трансформації промисловості відповідно до концепції Industry 4.0

Джерело: складено автором на основі: [238]

Загалом до обмежувальних чинників компетентнісного розвитку людського капіталу промисловості в новій економіці можна віднести:

- розбіжність галузевого попиту на професійні знання і навички та їх наявної пропозиції у сфері професійної та вищої освіти у зв'язку з відсутністю обґрунтованого механізму участі підприємств у формуванні навчальних програм і реалізації напрямів співпраці щодо розвитку персоналу із закладами освіти та

навчальної підготовки, і як результат – низькою спроможністю випускників до працевлаштування;

- доступ до якісного практико-орієнтованого навчання обмежується слабкими галузевими зв'язками у сфері промисловості та відсутністю можливостей для учнівства, наявність проблем щодо негнучкості та застарілості планів навчальної підготовки, нестачі високопрофесійних викладачів та інструкторів, відсутності сучасної інфраструктури та матеріально-технічних навчальних засобів;

- відсутність розробленої загальноприйнятої системи кваліфікаційних стандартів до результатів навчання і підготовки у галузі промисловості (формальної чи неформальної), що дозволить сформулювати прозору і зрозумілу систему вимог до знань, умінь, навичок і компетенцій фахівця (як загальних, так і спеціалізованих);

- обмеження ресурсного забезпечення сфери професійної підготовки та розвитку фахівців індустріального сектору, скорочення програм державної підтримки системи освіти та одночасна недосконалість механізму забезпечення державно-приватного партнерства щодо фінансування спеціалізованих програм освітньо-професійної підготовки, науково-технічного співробітництва, впровадження інновацій та оновлення виробництва;

- негативне ставлення до індустріальних та виробничих спеціальностей і професій, яке визначається можливістю працевлаштування за відсутності високого рівня кваліфікації, низьким стартовим рівнем оплати праці за умов інтенсивного використання фізичної праці, а отже, характеризує зайнятість в промисловому секторі як непрестижну та неперспективну.

У стратегічній перспективі забезпечення промислового сектору робочою силою можливо за умови формування національної системи управління талантами, спрямованої на потреби робочої сили для передових пріоритетів технологічного оновлення промисловості, розширення напрямів професійно-технічної освіти, сприяння професійному навчанню, дуальній практичній підготовці та доступності визнаних галузевими стандартами ступенів освіти, відповідність кваліфікованих робітників потребам галузей.

Для досягнення зазначеної мети необхідна системна робота у таких напрямках:

- формування цільових груп оновлення методології і навчальних планів системи професійного навчання і підвищення кваліфікації (забезпечення доступу до найновіших навчальних програм відповідно до вимог галузі);

- удосконалення змісту і практично орієнтованої наповненості навчальних курсів (сприяння розширенню доступності систем виробничого наставництва та дуальної освіти та практичної підготовки);

- створення цілісного середовища професійного навчання й удосконалення (надання доступу до сучасних машин та обладнання в процесі навчання, розвиток технологічної та навчальної інфраструктури, розробка загальноприйнятої системи стандартів промислового навчання, що надають можливість змінювати кінцевий результат професійної підготовки, формування достатньої кількості кваліфікованих викладачів та інструкторів із досвідом роботи в галузі та знаннями щодо найновіших видів промислової практики);

- створення позитивного іміджу промисловості (розвиток промислової культури регіону, формування привабливого образу працівника промислового підприємства, корекція усталених негативних стереотипів, сприяння працевлаштуванню та зниження рівня безробіття серед молоді);

- забезпечення інклюзивності навчання і соціальної включеності в контексті реалізації концепції *lifelong learning* (сприяння доступності зайнятості та програм професійного розвитку в промисловості незалежно від віку, гендеру або соціальної приналежності, уникнення будь-яких проявів дискримінації чи соціальної відчуженості, заохочення жіночого підприємництва, усунення нерівності в оплаті праці, складання програм медичного страхування і всебічного медичного забезпечення для вікових фахівців, програм збереження здоров'я та досягнення довголіття) (рис. 3.5).

Затребуваним є поетапне з'єднання робочої сили та робочих місць на основі популяризації праці в промисловому секторі починаючи від найменшого віку і завершуючи системою безперервної освіти дорослих. В залежності від

спеціалізації регіону майбутні фахівці повинні зростати та бачити перспективу працевлаштування, значущість їх праці для розвитку промислового сектору та регіону в цілому.

Рис. 3.5. Обмежуючі чинники компетентісного розвитку людського капіталу промисловості та способи їх подолання

Джерело: складено автором

Головним викликом впровадження технологій у промисловості є не зростання рівня безробіття, а обмеження у збільшенні продуктивності праці, викликане серед іншого несприйняттям нових технологій, у зв'язку із чим необхідно прибрати бар'єри, що обмежують доступ певних соціальних груп (за гендерною або віковою ознакою) до реалізації власного професійного та особистісного потенціалу через систему навчання та розвитку впродовж трудового життя.

Важливим елементом розвитку людського потенціалу промисловості має стати прискорення розробки програм якісного професійного навчання, спроможного забезпечити працівникам промислових підприємств ширший доступ до портативних та визнаних у галузі компетентностей. Сприятиме цьому процесу створення і ведення спеціалізованого реєстру, призначеного допомагати фахівцям, які шукають роботу, виявляти свої професійні навички та порівнювати їх з посадовими повноваженнями та вимогами наявних на ринку робочих місць. Реалізація такого проєкту можлива за сприяння регіональних та локальних центрів зайнятості, промислових та громадських об'єднань, роботи інноваційних промислових хабів інших зацікавлених сторін, що є частиною промисловоорієнтованої мережі.

Окремим питанням в цій сфері є формування та розвиток промислової культури регіону, направленої на переосмислення застарілих стереотипів сприйняття професійної ідентифікації. Вже сформована індустріальна культура промислових регіонів повинна органічно та поступово бути змінена прототипами культури нової індустріалізації (інноваційність та технологічність, гарантії працевлаштування, гідна праця і корпоративна культура, значущість для економічного розвитку регіону, загальна привабливість, розвиток соціальних мереж та регіональної ідентичності тощо), докладно описаної в роботах А. Вуст (A. Wust, 2017) [158], оскільки наявні прототипи сприйняття промислової культури мають скоріше негативний характер (ностальгія за періодами економічного піднесення, застарілі технології, висока інтенсивність праці, низький рівень соціальних гарантій та захисту, висока міграція робочої сили, безробіття, моноіндустріальність, непривабливість результатів праці та низька екологічна безпека).

Зокрема розвитку промислової культури сприятиме покращення комфорту проживання та якості життя населення промисловоорієнтованих шляхом реалізації спеціалізованих програм з поліпшення екологічної ситуації та довкілля, турботи про здоров'я і безпеку праці, реінтеграції наявних промислових виробництв та реновації промислових територій, перетворення їх

у зони культурного, туристичного та суспільно-значущого призначення та формування на цій основі нового характеру сприйняття території як результат цілеспрямованої побудови бренду соціальної орієнтації.

3. *Посилення ролі малого та середнього підприємництва у забезпеченні функціонування внутрішніх ланцюжків створення доданої вартості промислового виробництва (партнерський капітал бізнес-систем).* Наступним важливим кроком має стати посилення ролі малого та середнього підприємництва у розвитку промисловості, залучення невеликих виробників до загальної системи підтримки і розвитку регіонального промислового кластера. Середні та малі підприємства спроможні швидше сприймати та впроваджувати інновації, та, як частина сформованої промисловоорієнтованої екосистеми, забезпечувати виконання невеликих за обсягами інвестиційних проєктів чи їх частин, позитивно впливаючи на результати розвитку місцевих громад, збільшуючи надходження до локальних бюджетів і, відповідно, розвиток соціальної інфраструктури.

Найбільший обсяг доданої вартості створюється в результаті діяльності у сфері послуг, що робить цю галузь більш привабливою для інвестування. Саме тому входження промислових підприємств в глобальні ланцюжки доданої вартості обмежується сьогодні ланцюжками нижчого рівня (є доступ до технологій, але додана вартість невисока), а підприємства виступають в основному у ролі постачальників сировини та ресурсів [125]. Змінити таку ситуацію можливо завдяки активізації інформаційно-просвітницьких зусиль щодо можливостей державно-приватного партнерства та співробітництва у сфері промисловості, забезпечуючи реалізацію програм переходу на використання інноваційних технологій.

Партнерські відносини між приватним та державним секторами сприятимуть зростанню промислової згуртованості, головною умовою розвитку яких має стати розуміння та погодженість цілей взаємодії усіх учасників кластерної екосистеми з галузевими потребами і раціональне використання наявних регіональних активів. Регіональні консорціуми такого типу спроможні

стимулювати економічний розвиток, сприяти просуванню тієї чи іншої технології, здійснювати передконкурентні дослідження.

Зростанню промислової згуртованості сприятимуть спільні проекти такого спрямування (рис. 3.6): модернізація транспортної та екологічної інфраструктури, реалізація заходів у сфері розвитку інформаційного суспільства, підтримки промислового підприємництва, удосконалення інноваційної та наукової інфраструктури, активізації зайнятості та збільшення її доступності, сприяння соціальній інтеграції та поширення інклюзивності, ініціатив локального розвитку і бюджетів участі, зміцнення інституційного потенціалу тощо.

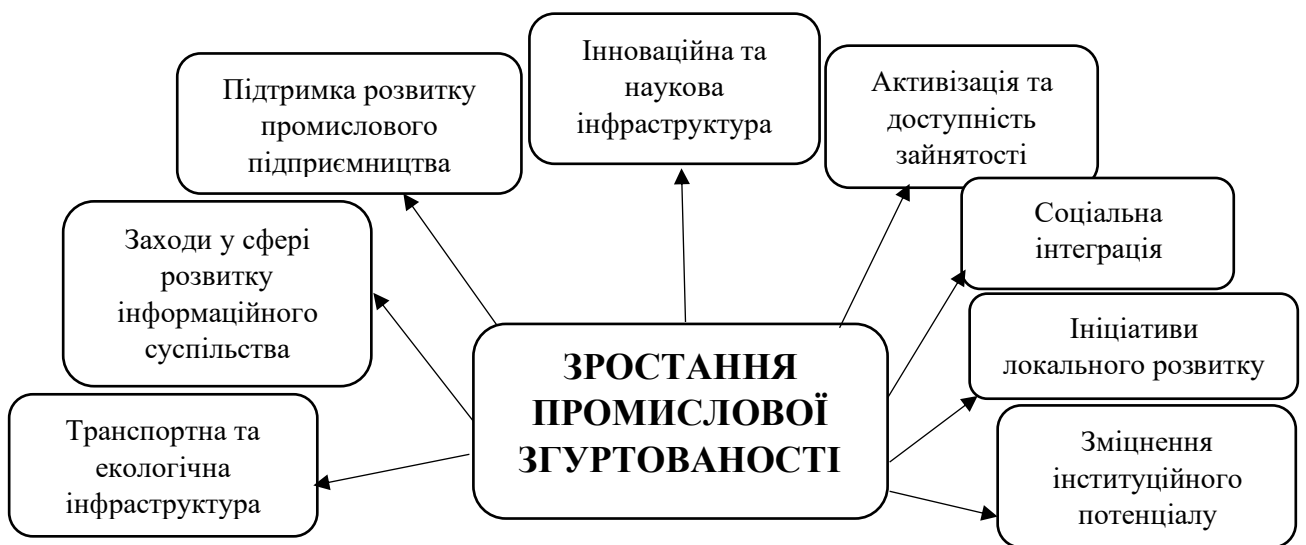

Рис. 3.6. Напрями державно-приватного партнерства, направлені на зміцнення промислової згуртованості

Джерело: складено автором на основі [183]

Пріоритетність надається програмам, що забезпечують ключову підтримку для формування і розвитку промислового підприємництва, сприяють зростанню нових бізнес-ініціатив, просуванню систем наставництва для вчених і фахівців провідних галузей промисловості.

Значної уваги слід також приділити питанням співробітництва на засадах аутсорсингу, що в умовах підвищення рівня довіри та соціальної згуртованості сприятиме поступовому розширенню можливостей обміну досвідом та ресурсами в рамках партнерської взаємодії.

З одного боку, застосування аутсорсингу в корпоративному секторі спричиняє значного відтоку робочої сили з місць постійної зайнятості, забезпечуючи, однак, їх територіальну приналежність. Окрім цього, з точки зору глобальних ланцюжків вартості, фрілансери та більшість компаній-аутсорсерів в українському сегменті займають сьогодні малу частку в доданій вартості й, відповідно, мають низький рівень прибутковості.

З іншого боку, створення і модернізація економічних, соціальних та інфраструктурних елементів підтримки розвитку інноваційних секторів промисловості виступатиме драйвером конкурентної боротьби для нової промисловості на межі між ІТ та традиційними галузями економіки, в контексті чого зростатимуть можливості співпраці в рамках роботи міжнародних та національних R&D-центрів (для проведення наукових досліджень і виробництва пробних зразків продукції) та створення спеціалізованих підприємств (що володіють брендом, управляють розробкою та маркетингом продукту та дають високу додану вартість).

Формування і реалізація інноваційної та соціетальної стратегії розвитку країни в цілому та промислового піднесення її індустріально орієнтованих регіонів зокрема багато передбачає створення спеціалізованих економічних зон (промислових парків, спеціальних економічних зон, зон вільної торгівлі, зон експортної переробки, підприємницьких зон), екопромислових і технологічних парків, інноваційних районів [29]. Більш вдалим в контексті нарощення та активізації соціальних ресурсів розвитку промисловості має стати застосування стратегії створення промислових парків та деяких видів спеціальних економічних зон, що є важливими інструментами для стимулювання зростання промислового виробництва та забезпечують розвиток економічно ефективної виробничої та соціальної інфраструктури. Однак, без обґрунтованого вибору місця розташування, ефективної політики сфери зайнятості, доцільного організаційно-управлінського забезпечення та ефективної координації між різними суб'єктами, створення синергії досягнення максимізації прибутку – мінімізації витрат (шляхом підвищення ефективності використання матеріалів та

енергії, утилізації відходів, та усунення ситуацій, що призводять до застосування штрафів), підвищення промислової конкурентоспроможності, розвиток співробітництва та поліпшення доступу до фінансів.

В подальшому розвитку промисловості сприятиме створення технологічних парків та інноваційних районів з метою пришвидшенню процесів реіндустріалізації регіону і закріплення за собою першості в технологічному розвитку, полегшення співробітництва, задоволення потреб наукомістких галузей промисловості, поєднання науково-дослідних установ та людського капіталу промислових підприємств.

3.2. Обґрунтування напрямів управлінського впливу на умови та факторно-критеріальні характеристики формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону

Проведене дослідження дозволило визначити соціальні індикатори та чинники, що характеризують якісні параметри соціального потенціалу розвитку економіки регіону. З метою забезпечення безперешкодного формування соціального потенціалу необхідної якості та кількості, здатного швидко перетворюватись у форму капіталу та приносити економічний результат, необхідна розгалужена система цілеспрямованого управління, коли усі структурні елементи та носії соціального потенціалу стають спроможними до його усвідомлення, направлення та реалізації.

У першу чергу розглянемо сутність та особливості управління соціальними системами, що суттєво відрізняється від управління технічними та біологічними системами, оскільки за своїм змістом є впливом на людей, їх волю, поведінку, взаємовідносини та спільні дії та не виникає сам по собі. Управлінський вплив є потрібним у тому випадку, коли необхідне об'єднання зусиль певної кількості індивідів або суб'єктів соціальної взаємодії для здійснення ними узгодженої діяльності заради досягнення спільної мети. Отже, для здійснення управлінського впливу необхідно, з одного боку, визначити спільні цілі та шляхи

їх реалізації, а з іншого – спрямувати на їх досягнення поведінку кожного члена спільноти відповідно до реальних суспільних потреб.

Слід враховувати, що процеси формування соціального потенціалу відбуваються на основі об'єктивної саморегуляції (природний процес функціонування і розвитку суспільних відносин), соціального управління (на основі свідомої цілеспрямованої діяльності суб'єктів соціального управління та соціальної політики), внутрішньої свідомої саморегуляції (здійснюється індивідом через розвиток власного соціального, духовного потенціалу, сутнісних соціальних сил) [14].

Соціальні системи здебільшого є саморегульованими, відповідно, обґрунтоване і виважене соціальне управління, що дозволяє вибудувати відносини спільної взаємодії, засновані на установленні довіри, поваги та взаємопідтримки; забезпечити доступність усіх елементів та ресурсів; створити необхідні умови; заохочує та підтримує таким чином природні процеси об'єктивної та внутрішньої саморегуляції. На мікрорівні управління здійснюється на окремого індивіда з метою стимулювати його до визначеної поведінки чи активних дій, на макрорівні суб'єктом виступає група людей, організація, установа, спроможна приймати управлінські рішення та здійснювати управлінські дії.

Перш ніж перейти до визначення характеру та напрямів управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку регіону визначимо очікувані цільові параметри його результативності за рівнями реалізації:

на рівні *державного та регіонального управління* основним виміром результативності виступають суспільно значущі (такі, що охоплюють усе населення регіону) економічні та соціальні результати діяльності: підвищення рівня продуктивності промислового сектору та його долі в зростанні обсягу валового регіонального продукту, збільшення рівня зайнятості в регіоні та кількості економічно активного населення, нарощення технологічного, інтелектуального та креативного капіталу, ефективність системи локальних та регіональних інститутів із забезпечення набуття якісних професійно-освітніх

характеристик робочої сили, підвищення рівня матеріального забезпечення та якості життя, соціальної безпеки та стабільності праці, зменшення обсягу соціального навантаження, запровадження спільних ініціатив розвитку регіону та посилення суспільних інститутів;

на рівні *промислового бізнес-об'єднання* найважливішими досягненнями буде стійке зростання отриманих фінансових результатів діяльності та прибутковості виробничої мережі, збільшення долі присутності на ринку, формування та функціонування усталених ланцюжків створення вартості, стійкість до ризиків та циклічних коливань національної економіки, підвищення енергоефективності виробництва, зростання якості людського та соціального капіталу, зниження відтоку робочої сили та покращення показників стабільності персоналу, швидка технологічна модернізація виробництва, зростання якості продукції, підвищення репутації та комерціалізації промислового бренду, можливості доступу на ринок малих та середніх регіональних виробників, удосконалення процесів організації і управління та інші аспекти діяльності підприємств, ефективне функціонування, доступ та розвиток соціальної і спільної виробничої інфраструктури;

на *індивідуальному та груповому рівні* в першу чергу, відбувається відчутне покращення стандартів та якості життя, можливостей задоволення особистісних потреб, підвищується середній рівень доходу у розрахунку на одну особу, зростає доступність робочих місць з гідними та безпечними умовами праці (для будь-яких верств населення та без ознак гендерної нерівності) та спроможність до реалізації власного освітнього, інтелектуального, професійного та творчого потенціалу, покращення соціального середовища.

Формування об'єктивної системи критеріальних умов та чинників розвитку соціального потенціалу регіонів з промисловою орієнтацією, обґрунтованих за пріоритетом досягнення стійкого інноваційно орієнтованого розвитку промисловості України, завершуватиме процедуру розробки схеми модельних операцій оцінки його стану. Перед тим здійснити визначення вихідних умов формування соціального потенціалу розвитку промисловості на

рівні ключових точок його формування та нарощення, а саме регіональних промислових комплексів, оскільки основна ідея поглиблення соціальної інтеракції та отримання синергетичного ефекту від соціальної фасилітації базується на досвіді функціонування усталених груп вже сформованого середовища індустріально активних територій.

Як було визначено у розділі 1.3 теоретичного дослідження формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону відбувається шляхом синергетичної дії чинників індивідуального рівня (психофізіологічний, інтелектуальний, професійний, ціннісний, творчий), групового (соціальної фасилітації, довірчий, кооперації, соціальної ідентичності, когнітивний), підприємства / бізнес-об'єднання (організаційно-управлінський; мотиваційний; соціальний; інфраструктурний; інноваційний; екологічний) та регіонального (демографічний; економічної активності; освітньо-професійний; креативний; соціальної політики та гарантій; соціальної інфраструктури; зростання добробуту; гендерної рівності). Проведений аналіз та оцінка соціального потенціалу розвитку економіки регіонів України дозволила визначити механізми та найбільш значущі чинники його формування на кожному рівні.

Формування соціального потенціалу економіки регіону відбувається через об'єднуючу дію чинників сукупного впливу, що спричиняються одномоментною, постійною діяльністю або взаємодією між носіями соціального потенціалу, здійсненою у минулому, сьогодні чи яка буде здійснюватися у найближчому майбутньому, та може виникати на основі:

- територіальної приналежності – виникають серед суб'єктів, розташованих в одному регіоні або інших територіально наближених зонах та спричиняються на основі можливості та доцільності періодичної / постійної взаємодії;

- темпоральної приналежності – обумовлюються необхідністю тимчасової співпраці (реалізація спільних проєктів, участь у виробничих об'єднаннях, як виконавця або постачальника у ланцюжку доданої вартості на засадах аутсорсингу);

- поєднуючої приналежності – містить комплекс взаємодій, що змінюються в залежності від характеру відносин, однак з плином часу не припиняються на основі набуття ними характеру довірливих та партнерських.

З огляду на це формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону являє собою замкнений цикл, побудований на взаємозв'язку між розвитком потенціалу індивідуального, групового, організаційного та регіонального рівня, де на засадах зазначеної приналежності та синергетичної дії відбувається накопичення їх позитивного впливу, спроможного реалізовуватись у форму капіталу.

До основних *принципів формування умов розвитку соціального потенціалу*, яких слід дотримуватись при визначенні інструментів цілеспрямованого управлінського впливу, віднесемо: проактивність (практичну орієнтованість та спрямування), адаптивність (можливість бути застосованими на будь-якому рівні), доступність (зручність використання як сьогоднішніми, так і майбутніми стейкхолдерами), інклюзивність (рівний доступ за будь-якою ознакою), орієнтація на життєвий цикл (врахування особливостей життєвих траєкторій), орієнтація на соціальну взаємодію (полегшення та удосконалення взаємовідносин та взаємодії), матеріальність (вибір найбільш реалістичного за реалізацією), прозорість (зрозумілість механізму застосування).

Стійкий розвиток економіки регіону вимагає не лише збалансованого соціально-економічного зростання, а й забезпечення та підтримки *функціонального середовища, в якому відбувається формування соціального потенціалу* (рис. 3.7). Його характеристиками є:

– рівні можливості в освіті та навчанні (формування компетентнісного та світоглядного розвитку індивіда від наймолодшого дитинства до системи професійного удосконалення у середньому та старшому віці в процесі праці, збільшення обсягу інвестицій у сферу професійної освіти, її доступності та інклюзивності; розвиток системи соціального забезпечення і гарантій, обсягу R&D та наукового обґрунтування освітніх та компетентнісних траєкторій, можливості їх вільного вибору і реалізації);

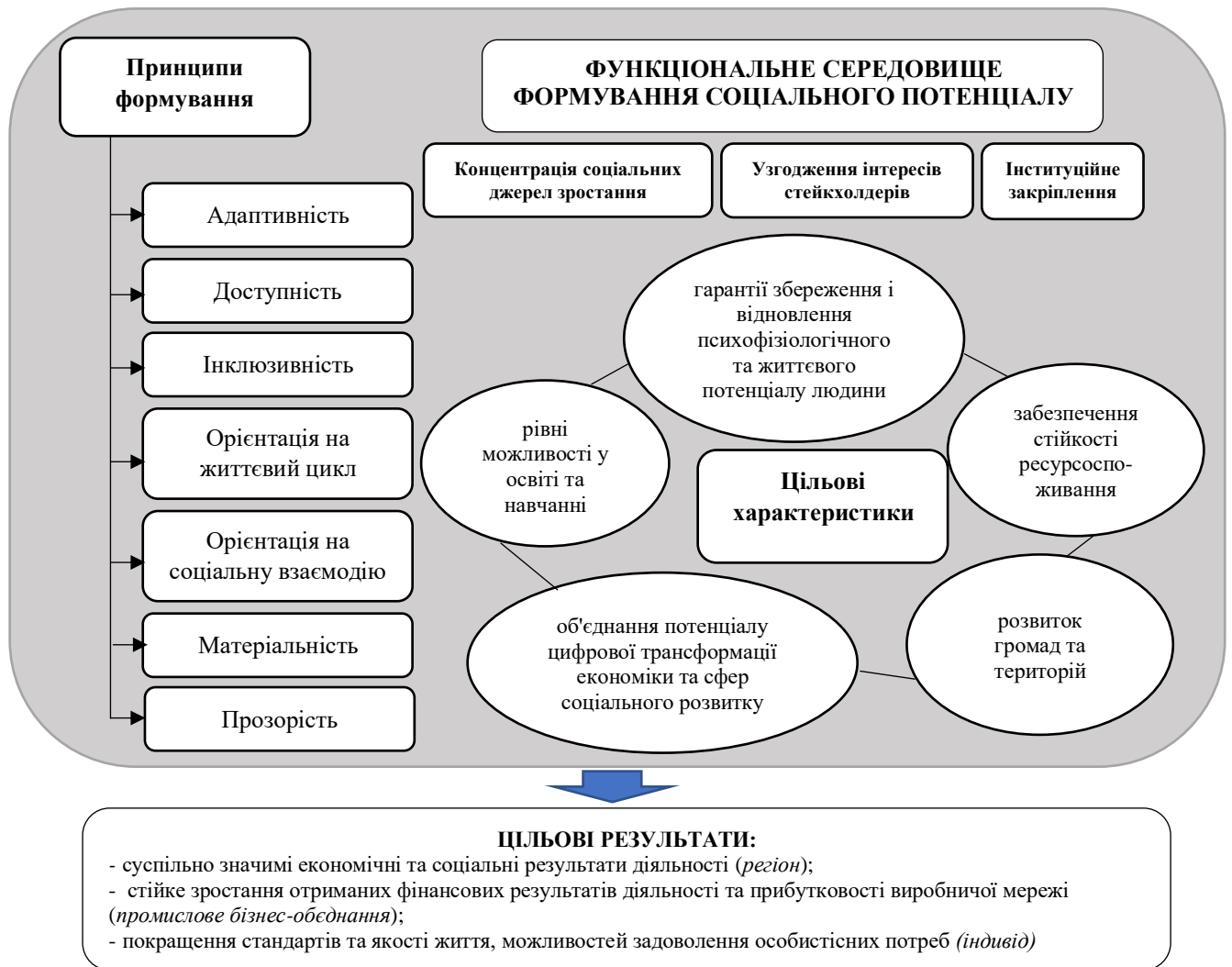

Рис. 3.7. Характеристики функціонального середовища формування соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованого регіону

Джерело: складено автором

– гарантії збереження і відновлення психофізіологічного та життєвого потенціалу людини (система якісного медичного забезпечення та турботи про здоров'я, сприяння поширенню більш здорової поведінки та способу життя, адресна підтримка визначальних чинників демографічного відтворення, модернізація соціальної інфраструктури та сервісного обслуговування);

– забезпечення стійкості ресурсоспоживання (розвиток технологій зеленої енергетики, зниження ресурсомісткості будівель, транспорту, виробничих фондів промислових підприємств, активного застосування технологій

ресайклінгу та повторного використання ресурсів і матеріалів для виробництва, зниження / мінімізація екологічних ризиків);

– розвитку громад та територій (врахування соціальних і культурних особливостей та морально-етичних цінностей населення окремих територій, зокрема носіїв індустріальної культури та бренду, сприяння їх капіталізації на основі використання інтеграційних та мотиваційних ресурсів спільної взаємодії, розвиток соціального бренду промисловоорієнтованих територій);

– об'єднання потенціалу цифрової трансформації економіки та сфер соціального розвитку (адаптація можливостей передових технологій, штучного інтелекту, автоматизації для розв'язання проблем соціального характеру, полегшення їх сприйняття та застосування в суспільстві, покращення взаємодії між державними та приватними інститутами).

Розглянемо особливості формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону на кожному рівні більш докладно з метою визначення найбільш дієвих інструментів управлінського впливу, які можна застосувати до кожного чинника.

Відповідно *на мікрорівні* з точки зору формування *соціального потенціалу індивідів, залучених у виробничі процеси*, позитивна дія функціонального середовища забезпечує безперешкодне відтворення кількісно-якісних характеристик агрегованого людського потенціалу як визначальної складової, від якої залежатимуть можливості надалі проявити соціальний потенціал на інших рівнях. На цьому рівні формуються базові підходи, на основі яких пізніше визначаються життєві траєкторії індивідів, їх спроможність до розширеного відтворення власних ресурсів, здатність до соціалізації та сприйняття позитивних поведінкових патернів соціального середовища, виявлення здібностей і талантів, професійних компетенцій, відбувається закріплення усталеного та прийняттого характеру практичної діяльності, способу взаємодії з оточенням, спроможності до зміни режиму праці та відпочинку. Окрім цього на індивідуальному рівні визначаються характеристики групової та суспільної поведінки, здатність виявляти когнітивні навички, утворювати рівні довіри,

підтримки та співчуття, характер емоційних реакцій з огляду на локальну і територіальну приналежність. Також саме на цьому рівні є можливим вплив на особистісне сприйняття культури, в тому числі корпоративної, тяжіння до загальнолюдських та соціальних цінностей, етичне, світоглядне та дружнє сприйняття довкілля.

Відповідно стосовно населення регіону з промисловою орієнтацією на цьому етапі у базові характеристики індивідів закладається адекватне та позитивне сприйняття індустріальної спрямованості регіону проживання, розуміння економічної привабливості для професійної й особистісної реалізації, можливостей майбутньої стабільної й гідної зайнятості у промисловому секторі, прояву творчих та креативних здібностей та розуміння їх попиту (мотивація до розвитку прихованих талантів та капіталізації унікальних ідей), лояльності та залученості в процесі праці. Надалі це визначатиме рівень зусиль, які індивіди докладатимуть в процесі групової взаємодії і кооперації та максимально можливий обсяг віддачі від їх діяльності. Якщо індивід на усіх стадіях особистісного розвитку сприймає переважно позитивний досвід взаємодії із сектором промисловості, отримує доступ до спеціалізованої соціальної інфраструктури, зростає у соціально безпечному середовищі, має можливості висловлювання громадянської позиції та долучатись до процесу прийняття рішень, його вмотивованість до виявлення соціальних характеристик необхідної кількості та якості зростає.

Вченими та науковцями різних наукових напрямків сформоване бачення типу індивідуального соціального потенціалу, який може мати приховану (нереалізовану) форму, що ще не виявилась та її дія не визначена, бути внутрішнім (егоїстичним) – приносить вигоду лише носієві, зовнішнім (реалізованим) – спостерігається видимий прояв його корисності для суспільства [60]. Більшість дослідників схиляється до думки, що напрями актуалізації соціального потенціалу повинні зосереджуватись лише на його проявленій формі, однак, на нашу думку, зусилля повинні охоплювати всі три типи, оскільки

його слід, по-перше, виявляти, а по-друге, спонукати не лише егоїстичне (споживче) використання.

Соціальний потенціал формальних та неформальних груп визначається характером та якостями індивідуального соціального потенціалу розвитку, та не може визначатись лише як сукупність окремих потенціалів індивідів, оскільки проявляється в процесі соціальної взаємодії. В першу чергу, він визначається у спроможності розрізнених індивідів до соціальної фасилітації – підвищенні активності індивіда в умовах групової діяльності у порівнянні з нижчим рівнем індивідуальної, посиленні домінантних реакцій у присутності інших [108]. Особливістю його формування є необхідність врахування різнонаправленості цілей окремих індивідів та необхідності їх узгодження, а також забезпечення постійної спільної взаємодії учасників. З іншого боку, групова взаємодія підвищує сприйняття та поширення рівнів довіри, що вимагає відчуття захищеності та приналежності до певної соціальної групи. Окрім цього на груповому рівні виявляється синергетичний ефект прояву когнітивних характеристик індивідів, спроможність надавати емоційний відгук та коригувати власні цінності, норми, уявлення тощо.

У процесі групової взаємодії індивіди отримують можливість розвитку навичок кооперації та співпраці у різних умовах, зокрема під тиском або в кризових станах, більш коректно сприймають рівні власної соціальної ідентичності. Так наближена ідентичність впливає на можливість проявляти підтримку, розуміння, повагу у сімейному та родинному колі, однак формування корпоративної культури, що плекає «родинні» цінності спричиняє такі ж відчуття в індивідів з контрастною ідентичністю. Пізніше такі коливання знаходять свій прояв у вертикальному характері взаємозв'язків.

На індивідуальному та груповому рівні реалізується накопичення потенціалу особистісних взаємовідносин та соціальної мережевої підтримки, соціальної свідомості, довіри та норм кооперації, тобто існування індивідів як в середині механізму індустріального виробництва регіону, так і за його межами у суспільному житті.

Соціальний потенціал підприємства характеризується обмеженими спроможностями формувати демографічні показники відтворення соціального потенціалу, опосередковано (може спричиняти в індивідів стимули до саморозвитку та удосконалення) та у деяких випадках прямо (визначає рівень доходів та добробуту) впливає на прийняття індивідами рішення щодо розвитку власних життєвих траєкторій. В першу чергу на цьому рівні реалізується соціальний капітал бізнес-систем, який не може незалежним чином впливати на розташування економічних ресурсів регіону, але спроможний спонукати більш раціональне розміщення та розподіл ресурсів, впливати на загальну продуктивність носіїв соціального потенціалу нижчих рівнів. Найважливіша перевага результату спільної взаємодії власників бізнесу, що формують *соціальний потенціал промислового бізнес-об'єднання*, його працівників та інших стейкхолдерів підприємництва – спроможність генерувати додану вартість в непридатних умовах (територіях, бідних на природні ресурси, з обмеженим доступом до кваліфікованої робочої сили або фінансових ресурсів тощо).

Економічно стійкі підприємства у пошуках більш ефективного використання ресурсів та спільного доступу до унікальних (люди, ідеї, технології, досвід, знання) вибудовують нові рівні довірчих відносин (якщо присутній сильний інституційний тиск на етичне ведення бізнесу, очікуються певні репутаційні переваги, збиток від відмови на пропозицію співпраці). Окрім цього, оцінюється стійкість мережевої взаємодії, або наскільки цінними є для підприємства ризики ізоляції, втрати доступу до ресурсів, участі у важливих галузевих подіях, впливових бізнес-партнерів тощо. Вірне поєднання організаційно-управлінського потенціалу дозволяє суттєво скорочувати економічні витрати на виробництво продукції та вивільняти капітал для інвестування у соціальні ресурси, обмін інформацією, трансфер знань, удосконалення спільної взаємодії та професіоналізму, виконання спільних ініціатив, опанування нових трендів у виробництві продукції та функціональному оновленні тощо.

Розвиток приватного соціального партнерства між представниками бізнесу веде до активізації підприємництва та зростання нових потенціальних партнерів, постачальників, споживачів продукції, які є територіально наближеними, розділяють корпоративну культуру та цінності компанії, спроможні дотримуватись партнерських відносин тривалий період часу. Відповідно таке партнерство дозволяє проводити роботу із модернізації виробничої інфраструктури, реновації промислових територій, що вже не несуть економічної цінності, вибудови конкурентоспроможної системи бізнес-акселераторства тощо.

Партнерські відносини дозволяють також вибудовувати соціально привабливий бренд промисловоорієнтованих територій, коли носії соціального потенціалу розглядають підприємства мережі як відповідальних, турботливих, екологічно та економічно стійких роботодавців, з якими можна вибудовувати довготривалі відносини, а отже прагнуть вступати з ними у відносини зайнятості, є більш мотивованими та залученими до продуктивної праці. Наявність та доступність усієї необхідної соціальної інфраструктури високої якості знижує рівень трудової міграції та бажання змінити місце проживання, особливо для населення у віці 35-55 років, що виявляють вищий рівень лояльності за умов задоволення їх життєвих потреб.

На *мезорівні* синергетична дія усіх елементів соціального потенціалу *промисловоорієнтованих територій* розглядається як додаткове джерело розвитку економіки, спроможної забезпечити в кінцевому результаті найбільш сприятливі умови життєдіяльності населення. Соціальний потенціал тут визначається загальним рівнем розвитку економіки в регіоні й стимулюючим впливом регіональної соціально-економічної політики, демографічними, освітньо-професійними, креативними, культурними та територіальними особливостями розміщення населення як носія агрегованого людського потенціалу, спроможністю соціальних ресурсів промислового сектору довготривалий період часу утримувати конкурентні позиції на ринку, загальним рівнем довіри в суспільстві, а особливо відносно владних інститутів та

державного управління. Однак саме на цьому рівні закладаються цільові соціально-економічні індикатори, досягнення яких повинне враховувати інтереси усіх зацікавлених сторін та здійснюється нормативно-правове закріплення визначених орієнтирів.

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, цільові орієнтири та факторно-критеріальні умови формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією представимо у табл. 3.1.

До основних (загальних) інструментів і методів формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону віднесемо відповідно:

Таблиця 3.1

Рівні, цільові орієнтири та факторно-критеріальні умови формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону

Рівні	Цільові орієнтири та наслідки реалізації	Факторно-критеріальні умови
1	2	3
Мікрорівень (індивідуальний та груповий соціальний потенціал, підприємство)	<i>індивідуальний / груповий:</i> - покращення стандартів та якості життя, - можливості задоволення особистісних потреб (середній дохід); - зростання доступності робочих місць з гідними та безпечними умовами праці; - спроможність до реалізації власного людського потенціалу; - покращення соціального середовища. <i>промислове підприємство -</i> опосередкований та прямий вплив на прийняття індивідами рішення щодо розвитку власних життєвих траєкторій; - стійке зростання отриманих фінансових результатів діяльності; - збільшення долі присутності на ринку; - підвищення енергоефективності виробництва; - зростання якості людського та соціального капіталу; - зростання якості продукції, підвищення репутації та комерціалізації промислового бренду; - удосконалення процесів організації і управління;	- якість соціального капіталу бізнес-систем; - ефективне використання ресурсів та спільного доступу до унікальних (люди, ідеї, технології, досвід, знання); - рівні довірчих відносин; - стійкість мережевої взаємодії; - модернізація організаційно-управлінського потенціалу; інвестування у соціальні ресурси, обмін інформацією, трансфер знань, удосконалення спільної взаємодії та професіоналізму, виконання спільних ініціатив, опанування нових трендів у виробництві продукції та функціональному оновленні тощо; - розвиток приватного соціального партнерства між представниками бізнесу; - модернізація виробничої інфраструктури; - реновація промислових територій, що вже не несуть економічної цінності; - вибудова конкурентоспроможної системи бізнес-акселераторства; - соціально привабливий бренд промисловоорієнтованих територій; - наявність та доступність усієї необхідної соціальної інфраструктури високої якості

Джерело: складено автором

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Мезорівень (промислові бізнес- об'єднання, промислово- орієнтовані території)	<i>промислове бізнес-об'єднання</i> - спроможність генерувати додану вартість в непридатних умовах; - зниження рівня трудової міграції та бажання змінити місце проживання; - зростання прибутковості виробничої мережі; - формування та функціонування усталених ланцюжків створення вартості; - стійкість до ризиків та циклічних коливань національної економіки; - зниження відтоку робочої сили та покращення показників стабільності персоналу; - швидка технологічна модернізація виробництва; - можливості доступу на ринок малих та середніх регіональних виробників; - розвиток соціальної і спільної виробничої інфраструктури	
	<i>промисловоорієнтовані території</i> - додаткове джерело розвитку економіки; - підвищення рівня продуктивності промислового сектору та його долі в зростанні обсягу валового регіонального продукту; - збільшення рівня зайнятості в регіоні та кількості економічно активного населення; - нарощення технологічного, інтелектуального та креативного капіталу; - ефективність системи локальних та регіональних інститутів із забезпечення набуття якісних професійно-освітніх характеристик робочої сили; - підвищення рівня матеріального забезпечення та якості життя, соціальної безпеки та стабільності праці; - зменшення обсягу соціального навантаження; - запровадження спільних ініціатив розвитку регіону та посилення суспільних інститутів	- загальний рівень розвитку економіки в регіоні; стимулюючий характер регіональної соціально-економічної політики (цільові соціально-економічні індикатори); - демографічні, освітньо-професійні, креативні, культурні та територіальні особливості розміщення населення як носія агрегованого людського потенціалу; - спроможність соціальних ресурсів промислового сектору утримувати конкурентні позиції; загальний рівень довіри в суспільстві

з боку держави та органів регіонального і територіального управління – підтримка та нормативно-правове закріплення; започаткування і забезпечення роботи міжінституційних комітетів (визначають практику та процедури бюджетування, механізми національного моніторингу та активного залучення стейкхолдерів, врахування цілей соціального розвитку у державних програмах, стратегіях та політиках (промислова, технологічна, освітня, соціальна)); визначення ключових цільових індикаторів та механізмів їх досягнення;

здійснення регуляторного макроекономічного впливу (зокрема у галузі доступності фінансових та кредитних ресурсів) для підтримання економічної стабільності та згладження циклічних кризових коливань, проведення аудиту цільового використання коштів у державно-приватному партнерстві, реалізація програми цифрового уряду, інформаційна та консультативна підтримка;

з боку стейкхолдерів (промислові бізнес-об'єднання, формальні та неформальні громадські організації, інші зацікавлені особи) – забезпечення широкої публічної підтримки, механізми інформаційного та консультативного супроводження (панельні дискусії, фокус групи, онлайн-консультації, експертні дискусії та зустрічі зацікавлених сторін), соціальна взаємодія споживачів продуктів та послуг, інвесторів, представників бізнесу та торговельних асоціацій, населення); реалізація цільових державних програм та державно-приватного партнерства, модернізація управлінських процедур (в тому числі організаційного та HR-менеджменту, системи компетентнісного удосконалення, індивідуальних програм оновлення навичок).

У внутрішньому соціально-економічному просторі національної економічної системи має бути побудована високоінтелектуальна інноваційно-інформаційна система чинників формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону, за результатами запровадження у практику якої ймовірно генерування ознак економічної стійкості.

Впровадження спеціалізованих стратегічних ініціатив вимагає від суб'єктів управління конструктивних економіко-організаційних рішень із домінуванням у їхній сукупності структурно-функціональних підсистем та алокаційно-інверсійних важелів цілеорієнтованого впливу на процеси формування, нарощення і використання соціального потенціалу розвитку економіки регіону та усіх його складових і рівнів формування.

Механізм здійснення управлінського впливу на формування соціального потенціалу передбачає посилення позитивних ефектів від дії відповідних інструментів, а також та зниження рівня негативного впливу через систему попереджувальних заходів і моніторингу (рис. 3.8).

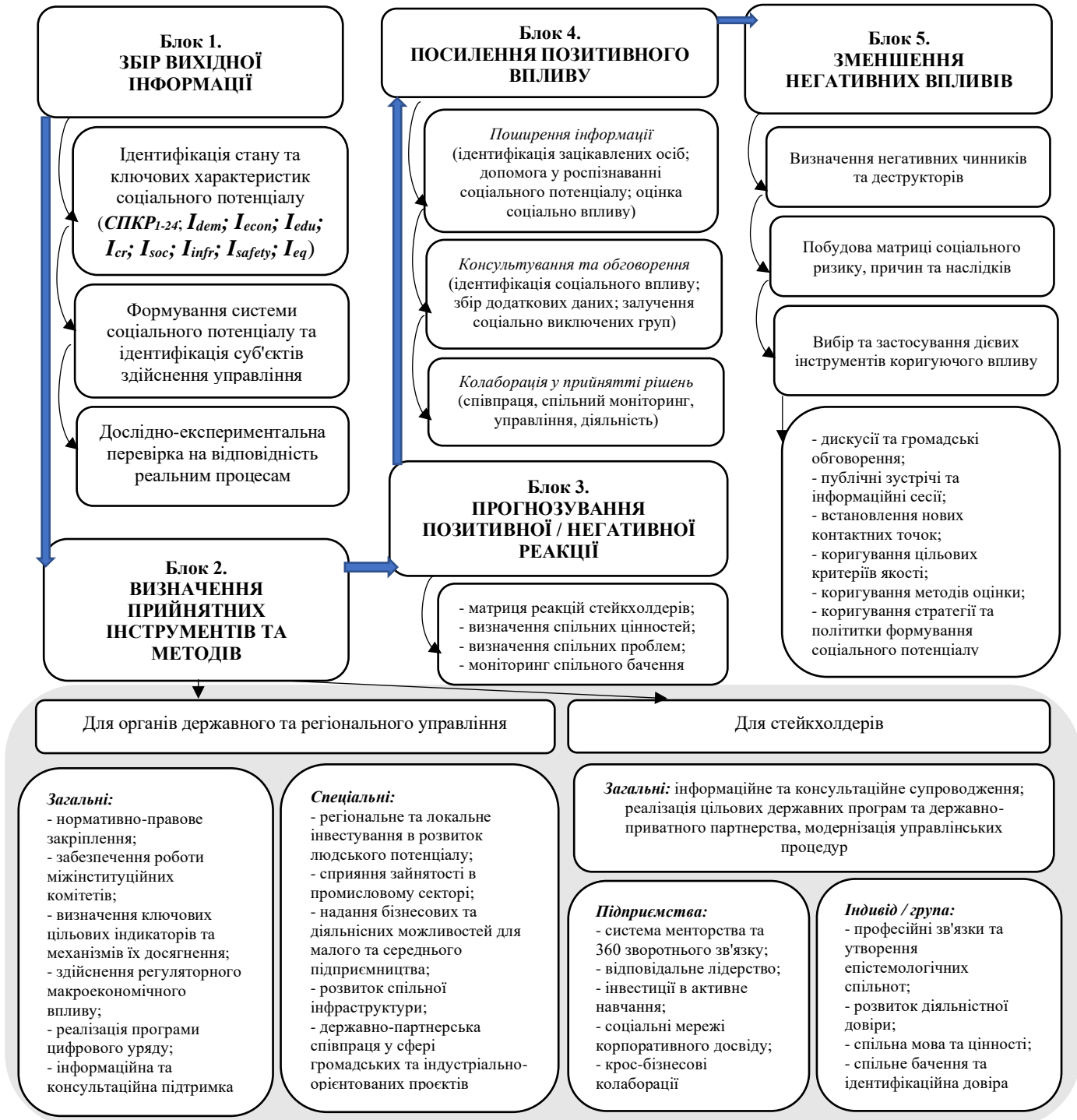

Рис. 3.8. Механізм здійснення управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованого регіону

Джерело: складено автором

Відповідно у першому блоку реалізації механізму (збір попередньої інформації) відбувається ідентифікація поточного стану розвитку соціального потенціалу регіону на основі методики, запропонованої та апробованої у пункті

2.3 цього дослідження із визначенням інтегральних компонентів: демографічного (відтворення населення, покращення і зміцнення його здоров'я, I_{dem}); економічної активності (забезпечення ефективної зайнятості та доступу до робочих місць, I_{econ}); освітньо-професійного (забезпечення набуття якісних освітніх, професійних та надпрофесійних компетенцій, I_{edu}); креативного (надання можливостей всебічного створення і реалізації ідей, I_{cr}); соціальної політики та гарантій (налагодження внутрішніх та зовнішніх зав'язків, надання соціальних гарантій та захисту, I_{soc}); соціальної інфраструктури і зростання добробуту (збереження і розвиток системи забезпечення, I_{infr}) безпеки та комфорту праці (гарантії комфортного рівня якості життя, I_{safety}), гендерної рівності (рівні права та можливості самореалізації, I_{eq}).

На основі отриманих даних формується наявна система соціального потенціалу розвитку економіки регіону та визначається теперішній стан кожного елемента, ідентифікуються суб'єкти управлінського впливу, діяльність яких має бути застосована для коригування показників з негативною динамікою, здійснюється дослідно-експериментальна перевірка на відповідність реальним процесам.

Другий блок передбачає вибір прийнятних для кожної окремої сфери інструментів та методів здійснення управлінського впливу, які реалізуються системою органів державного регіонального та локального управління на засадах децентралізації та стейкхолдерами. До специфічних методів державного регулювання пропонуємо віднести здійснення регіонального та локального інвестування в розвиток людського потенціалу (на сьогодні обсяги інвестування обмежені або не здійснюються у повному обсягу); сприяння зайнятості в промисловому секторі (через розвиток ринку галузевих компетенцій та модернізацію системи державної освіти та професійної підготовки); надання бізнесових та діяльнісних можливостей для малого та середнього підприємництва (система грантової та проєктної співпраці, в тому числі міжнародної); розвиток спільної інфраструктури (запровадження проєктів з відновлення інфраструктури на основі внутрішньогалузевої кооперації);

державно-партнерська співпраця у сфері громадських та індустріально орієнтованих проєктів.

Щодо специфічних інструментів регулювання діяльності стейкхолдерами, то в системі взаємодії промислових підприємств доречним вбачається: застосування методики менторства та 360° зворотного зв'язку з метою виявлення та посилення внутрішніх резервів соціальної взаємодії в процесі кооперації; запровадження концепції відповідального лідерства для покращення загального сприйняття підприємств промисловості, переорієнтації їх у сучасні, соціально-відповідальні та екоєфективні суб'єкти підприємницької діяльності; здійснення інвестицій в активне навчання та професійну підготовку з формуванням високопрофесійних галузевих і когнітивних компетенцій; запровадження і підтримка роботи соціальних мереж корпоративного досвіду для полегшення трансферу знань, ідей, досвіду та їх капіталізації; реалізація крос-бізнесових колаборацій щодо спільного користування ресурсами, участі у спільних подіях, доступу до об'єктів спільної інфраструктури. Відповідно індивідом / групою проводиться цілеспрямована робота по зміцненню професійних і соціальних зв'язків та утворенню епістемологічних спільнот (мережі професіоналів або експертів визнаного рівня кваліфікацій і компетенцій у певній галузі), на основі взаємодії учасників яких відбувається розвиток діяльнісної довіри, формується спільна мова та цінності як основа організаційної культури, а пізніше виявляється спільне бачення та ідентифікаційна довіра (відношення до себе та свого робочого місця / території проживання як такої, що дозволяє в кінцевому результаті реалізувати життєвий потенціал та задовольнити особистісні та професійні потреби).

Так чином на рівні підприємств (бізнес-об'єднань) очікується позитивний економічний результат у вигляді покращення взаємовідносин зі споживачами, розширення каналів збуту та розповсюдження маркетингової інформації, посилення правового поля відносин власності та удосконалення внутрішніх організаційно-управлінських технологій, оновлення та реновація виробничої діяльності, покращення характеристик ресурсів (набуття і розвиток унікальних),

зміцнення рівнів довіри, посилюється мережева взаємодія та кооперація, відбувається скорочення трансакційних витрат, колективної взаємодії, навчальних спінофів (побічний результат спільної взаємодії).

У *третьому блоці* механізму передбачається здійснення прогнозування позитивної або негативної реакції на застосовувані інструменти управлінського впливу через побудову матриці реакцій стейкхолдерів; визначення спільних цінностей та спільних проблем; моніторинг спільного бачення.

Окрім цього механізм передбачає дії у напрямку посилення позитивного впливу найбільш дієвих інструментів (*четвертий блок*) (поширення інформації – ідентифікація зацікавлених осіб, допомога у розпізнаванні соціального потенціалу, оцінка соціального впливу; консультування та обговорення – ідентифікація соціального впливу, збір додаткових даних, залучення соціально виключених груп; колаборація у прийнятті рішень – співпраця, спільний моніторинг, управління, діяльність) та зменшення негативного (*п'ятий блок*) у разі виявлення несприйняття, нерозуміння або недостатньої ефективності (визначення негативних чинників та деструкторів; побудова матриці соціального ризику, причин та наслідків; вибір та застосування дієвих інструментів коригуючого впливу).

Слід відзначити, що соціально-економічні та політичні трансформації останніх років поступово відкривають можливості для кардинальної зміни концептуальних засад правового регулювання економіки, розширення нормативно-правової бази законодавчого впливу на процес соціально-економічних перетворень. З огляду на це особливо значущою є необхідність врахування показників формування соціального потенціалу розвитку економіки в системі критеріїв цільової результативності роботи державних органів регіонального управління (обласних адміністрацій).

Сьогодні урядом та статистичними відомствами пропонується відстеження та моніторинг 25 показників ефективності, який, на нашу думку, може бути розширений внаслідок специфічних показників формування соціального потенціалу економічного розвитку, що можуть бути сформовані лише за рахунок

специфічних соціальних ресурсів (ступінь особистої довіри в суспільстві, громадська активність, рівень довіри системі державного управління та інститутів, ступінь організаційної довіри та залученості персоналу, охоплення вищою освітою та професійною підготовкою дорослих) та таких, які є очевидними, але в системі статистичного збору інформації не простежуються (табл. 3.2).

Врахування специфічних показників дозволить збирати та оцінювати статистичні дані у динаміці та відстежувати коливання у розвитку системи формування соціального потенціалу, спроможні позитивно або негативно вплинути на очікування стейкхолдерів та представників органів державного управління і в цілому відобразитись на рівні економічного розвитку регіону з промисловою орієнтацією.

Таблиця 3.2

Врахування показників формування соціального потенціалу в системі оцінювання якості територіального управління

Пропоновані урядом показники оцінки якості менеджменту	Показники, якими пропонується розширити систему оцінювання
1	2
- кількість дітей віком від трьох до п'яти років, охоплених дошкільною освітою - кількість дітей з особливими освітніми потребами, охоплених інклюзивним навчанням - розширення мережі опорних закладів загальної середньої освіти - організація підвезення учнів до закладів загальної середньої освіти шкільним автобусом - кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яких влаштували до сімейних форм виховання	- охоплення програмами професійної підготовки в регіоні - рівень інвестицій в розвиток персоналу підприємствами регіону - кількість організацій, які здійснювали наукові дослідження і розробки в регіоні - індекс конкурентоспроможності талантів - кількість впроваджених нових технологічних процесів в промисловості регіону
- кількість укладених декларацій про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу - автономізація закладів охорони здоров'я вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) та екстреної медичної допомоги - забезпечення комп'ютеризації та реєстрації в електронній системі охорони здоров'я закладів охорони здоров'я - рівень охоплення щепленнями	- тривалість життя населення регіону - рівень захворюваності - природний приріст населення регіону - рівень виробничого травматизму - стан професійної захворюваності на підприємствах - питома вага працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці - витрати на екологічну безпеку

Продовження табл. 3.2

1	2
- протяжність автомобільних доріг загального користування місцевого значення; - забезпечення прийняття в експлуатацію об'єктів незавершеного будівництва комунальної форми власності; - охоплення території області спроможними територіальними громадами, які мають високий та середній рівень спроможності - сумарна потужність альтернативних джерел енергії - рівень інвентаризації земель регіону державної та комунальної власності - виконання бюджетної програми "ДФРР": - рівень використання коштів дорожнього фонду, передбачених для будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг - рівень надходжень податку на доходи фізичних осіб на одну особу наявного населення станом на 1 січня попереднього року - рівень виконання доходів загального фонду зведеного бюджету області - обсяг доходів зведеного бюджету області - обсяг капітальних видатків зведеного бюджету області - рівень надходження плати за землю - вартість закупівель в електронній системі закупівель - відкриті торги які належать до сфери їх управління: - прострочена кредиторська заборгованість з виплати заробітної плати працівникам бюджетних установ	- соціальні виплати (непенсійна допомога, допомога малозабезпеченим сім'ям, громадянам у нужденних обставинах) - кількість громадських бюджетних ініціатив, що отримали фінансування - дружні стосунки (схильність довіряти друзям/незнайомим людям) - рівень доданої вартості регіону - ВРП на одну особу, - забезпеченість житлом - гендерний розрив у рівні заробітної плати; - ступінь особистої довіри в суспільстві; - громадська активність; - рівень довіри системі державного управління та інститутів; - ступінь організаційної довіри та залученості персоналу

Джерело: складено автором на основі узагальнення даних про соціально-економічні показники розвитку регіону

Таким чином, визначені фактори та орієнтовні критерії формування соціального потенціалу промисловоорієнтованого регіону дозволяють більш чітко обирати та застосувати інструменти управлінського впливу з метою його реалізації, що у довготривалій перспективі виражається у підвищенні економічних результатів регіонального розвитку. З іншого боку, необхідно чіткіше визначення механізмів використання соціального потенціалу або його реалізації, перетворення у ресурс, що спроможний приносити додаткову цінність.

3.3. Методологічні засади використання соціального потенціалу регіону для досягнення економічної стійкості

Усвідомлення змісту стратегічного інструментарію забезпечення стійкого розвитку регіону з промисловою орієнтацією вимагає ідентифікації параметрів ефективної реалізації можливостей соціального потенціалу, інкорпорації усталених економетричних та інтегрально-індексних рішень в межах структурно-інформаційної теорії надійності систем, економічної геометрики та прогнозування. Відповідно важливим напрямом проектування системи формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону є розробка й обґрунтування методологічних засад реалізації державної індустріальної стратегії стійкого типу і визначення змісту критеріїв оцінки ефективності використання соціального потенціалу.

Використання соціального потенціалу не може розглядатись лише як проста сукупність ресурсів та можливостей їх застосування, оскільки він є комбінацією ресурсів на основі синергії.

Відповідно чим вищим буде інтегральний показник величини соціального потенціалу, тим нижче можливість використання додаткових резервів його нарощення і навпаки. Отримане у розділі 2.3 значення інтегрального індексу соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією дозволило визначити положення Дніпропетровської області на рівні сильної позиції, однак, для більш точного відбиття процесів використання соціального потенціалу схарактеризуємо вихідні параметри оцінки його рівня та сформуємо моделі поведінки (рис. 3.9).

Відповідно до цієї моделі пропонується визначати положення регіону по рівню розвитку соціального потенціалу у позиціях: швидке зростання потенціалу (спостерігається пришвидшений розвиток соціальних ресурсів та модернізація середовища їх формування); зростання потенціалу (збалансований стриманий розвиток соціальних ресурсів); зниження потенціалу (незначне уповільнення соціального розвитку, зростання соціальної напруженості); критичне зниження потенціалу регіону (досягнення критичного рівня зниження якості життя та

безпеки соціального середовища), що відповідно відрізняється стосовно рівня використання соціального потенціалу, де пропонуємо розрізняти регіони за такими позиціями: лідер (регіон із найвищими показниками розвитку соціального потенціалу, спроможний у довготривалій перспективі зберігати здатність до швидкої капіталізації соціальних ресурсів); сильна позиція (збалансований розвиток складових соціального потенціалу, переважна більшість яких спроможна швидко набувати ресурсної форми та приносити позитивний економічний результат, наявність цілеспрямованого управлінського впливу через систему моніторингу та індикаторів); слабка позиція (структурний дисбаланс соціального потенціалу, викликаний недостатнім рівнем управлінського впливу чи дією зовнішніх чинників, відсутність послідовної політики формування і реалізації соціальних джерел розвитку регіону); аутсайдер (критично низькі показники елементів структури соціального потенціалу, забезпечення мінімальних потреб кожної сфери, повільний або недоступний рівень капіталізації соціальної взаємодії).

Рис. 3.9. Матрична модель формування і використання соціального потенціалу розвитку економіки регіону

Джерело: складено автором

Проведена еталонна оцінка рівня розвитку та використання соціального потенціалу дозволила визначити проміжні інтервали інтегрального індексу соціального потенціалу, що дозволяє віднести регіон до того чи іншого квадранту матриці.

Відповідна карта положення промисловоорієнтованого регіону по соціальному потенціалу і темпу його зростання може бути представлена наступним чином (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Положення промисловоорієнтованого регіону по темпу зростання соціального потенціалу і рівню його використання

Класифікація регіону по темпу зростання соціального потенціалу	Позиція регіону по рівню використання соціального потенціалу			
	Лідер [0,73; 1]	Сильна позиція [0,48; 0,72]	Слабка позиція [0,28; 0,47]	Аутсайдер [0; 0,27]
Швидке зростання потенціалу	[0,88; 1]	[0,63; 0,72]	[0,39; 0,47]	[0,20; 0,27]
Зростання потенціалу	[0,83; 0,87]	[0,58; 0,63]	[0,28; 0,38]	[0,14; 0,19]
Зниження потенціалу	[0,78; 0,82]	[0,55; 0,57]	[0,18; 0,27]	[0,06; 0,13]
Критичне зниження потенціалу	[0,73; 0,77]	[0,48; 0,54]	[0,10; 0,17]	[0; 0,05]

Джерело: складено автором

Кожен з отриманих результатів має свої особливості з точки зору управлінських механізмів, які мають бути застосовані.

За умов критичного низького показника використання соціального потенціалу регіону на рівні «аутсайдер» – «критичне зниження», «зниження потенціалу» [0; 0,13] означений регіон буде характеризуватись абсолютно неприйнятними для нормального функціонування та розвитку людини умовами, в яких забезпечуються лише мінімально необхідні показники, спостерігається високий рівень бідності, відсутність систем освітньої підготовки, мінімальних безпекових характеристик та інфраструктури. В першу чергу регуляційний

вплив повинен бути направлений на реалізацію комплексу дій зі швидкого покращення умов життєдіяльності та зростання доходів населення, впровадження безпекових заходів, доступності освітньої підготовки та працевлаштування населення, тобто забезпечення базових умов відтворення соціального потенціалу і його нарощення із високим ступенем державної підтримки та регулювання.

«*Аутсайдер*» – «зростання потенціалу» та «швидке зростання потенціалу» [0,14; 0,27] характеризує регіон з допустимим рівнем нормального здійснення життєдіяльності, що показує позитивну динаміку розвитку. Необхідне здійснення комплексу заходів цілеспрямованого організаційно-управлінського впливу, направлених на гармонізацію взаємовідносин у соціальній сфері та підвищенні кількісно-якісних характеристик людського потенціалу, підтримку запроваджених ініціатив, реалізацію партисипативної системи нарощення технологічного капіталу регіону і вибору його спеціалізації в галузевому та кластерному розрізі.

Моделі «*слабка позиція*» [0,28; 0,47] характеризують регіони, використання соціального потенціалу яких обмежується дією гальмівних чинників, це також території з низькими показниками демографічного, освітнього, інтелектуального потенціалу, придатними для проживання та відтворення життєдіяльності умовами. Такі регіони не спроможні виробляти та розвивати креативний потенціал, потребують перегляду політики зайнятості та системи освіти, професійно-технічної підготовки, покращення соціального середовища, розвитку соціальної інфраструктури. Застосовується переважно вплив, направлений на підвищення мотиваційної складової спонукання соціального розвитку, зниження рівня трудової міграції, реновації та модернізації інфраструктурних об'єктів.

Вихід регіону на показники «*сильна позиція*» [0,48; 0,72] є типовим для більшості постіндустріальних регіонів України, де з огляду на інтенсивний економічний розвиток території в період індустріалізації сьогодні не спостерігається значної динаміки соціального розвитку, рівень середньої

заробітної плати вищий за інші регіони, при цьому кількість працівників, що отримують мінімальну заробітну плату переважає в загальній чисельності зайнятих. Регіони з сильною позицією характеризуються високим рівнем зайнятості та загальної економічної активності населення, його освіченості та спроможності сприймати й поширювати сучасні цифрові технології, спостерігається висока бізнес-активність. При відносно низькому обсягу соціального потенціалу (зниження/критичне зниження) в регіоні спостерігається накопичення достатнього для розширеного відтворення обсягу соціальних джерел і ресурсів розвитку економіки з одночасним некритичним дисбалансом у його структурі, що характерно для промисловоорієнтованих регіонів України (Дніпропетровської, Харківської, Запорізької областей) на сучасному етапі. Вихід на вищі позиції (зростання/швидке зростання) характеризуватиме такі регіони як території, де обсяг накопичених можливостей і резервів соціальних ресурсів дозволяє швидко досягати цілей економічного розвитку в середовищі розширеного відтворення і приросту. Першочерговим в такому випадку є формування програми відновлення регіону, визначення регіональних цілей та пріоритетів економічного і соціального розвитку, вибір галузі та громади, що є найбільш перспективною для здійснення інвестування, використання інструментів активного розвитку людського потенціалу території.

Для позиції «лідер» характерний високий рівень економічного та соціального управління, спроможність ефективно регулювати розвиток усіх складових соціального потенціалу, направляти зусилля у напрямку формування бізнес-взаємодії, соціального партнерства тощо. Населення регіону такого типу характеризується найвищими досягнутими на сьогодні рівнями громадської активності, довіри, терпимості, поваги, гендерного паритету та інклюзивності. Застосовуються коригуючі методи та інструменти, моніторинг та перегляд цільових результатів, збільшення позитивного впливу.

Побудова моделі вимірювання результативності використання соціального потенціалу для досягнення стійкого розвитку економіки регіону спирається на розуміння цінності впливу, спричиненого соціальними чинниками, значущості

мультиплікативного результату синергії спільної роботи елементів соціального потенціалу та здатності до швидкої капіталізації результатів.

Капіталізація соціальних активів, в цьому випадку нематеріальних, виражається у визначенні їх загальної вартості, тобто проведенні оцінки їх значущості для загального економічного розвитку певної території або економічного суб'єкта. З іншого боку, капіталізація розглядається як процес перетворення майбутніх доходів у вартісний вимір, матеріальні чи нематеріальні запаси, що можуть бути використані не тільки сьогоднішніми, а й майбутніми поколіннями.

Капіталізація як інтегральний економічний показник з одного боку, характеризує здатність того чи іншого активу працювати як капітал, тобто це вартість, що здатна до самовідтворення та самозростання, а з іншого – спроможність власника активу працювати з ним так, щоб останній набував якостей капіталу, постійно збільшуючи свою вартість. Вартість активу при цьому визначається не тим, з чого він складається, а тим, яку додану вартість може створити [1].

З огляду на це процес капіталізації соціального потенціалу може бути представлений у вигляді схеми (рис. 3.10).

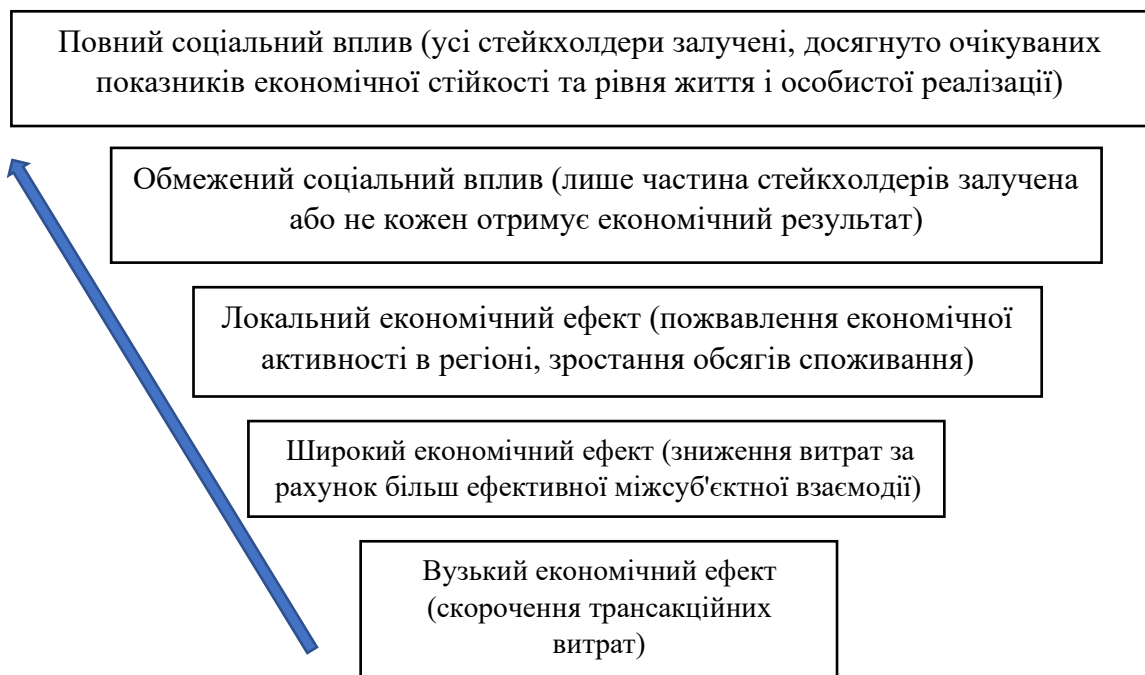

Рис. 3.10. Процес капіталізації соціального потенціалу

Джерело: складено автором

Відповідно реалізація соціального потенціалу розвитку економіки регіону розпочинається зі скорочення трансакційних витрат в окремих бізнес-системах на основі використання можливостей соціальних ресурсів та накопиченого досвіду синергії й кооперації. Пізніше із розвитком між суб'єктної взаємодії в системі виробничих бізнес-об'єднань та ланцюжків створення вартості можливості зниження витрат зростають на основі використання спільних ресурсів, поглиблення довірчих відносин, доступності знань та інформації, можливостей їх трансферу від одного суб'єкта до іншого. Наступним кроком стає досягнення локального ефекту у вигляді пожвавлення економічної активності в регіоні, а отже, зростанні споживчих можливостей населення, покращенні загального економічного і соціального становища, модернізації інфраструктури, посиленні державно-партнерської взаємодії тощо. Надалі використання соціального потенціалу розвитку економіки може призводити до обмеженого соціального впливу, коли позитивні ефекти отримують не усі стейкхолдери або залучені соціальні актори, внаслідок природного повільного процесу його накопичення (відносини довіри та співпраці не виникають так швидко, як економічні відносини щодо створення доданої вартості, однак ефект може бути у декілька разів вищим та торкатись не лише учасників взаємодії). Повна реалізація соціального потенціалу передбачає залученість усіх стейкхолдерів та отримання ними очікуваних результатів економічної стійкості та особистої реалізації).

У спрощеному вигляді модель вимірювання соціального впливу на економіку може бути виражена у якості соціальної віддачі від інвестицій (Social ROI):

$$\text{Social ROI} = SV - MS \quad (3.1)$$

де SV – загальні соціально-економічні результати діяльності;

MS – монетизована вартість соціально значущих результатів (зниження трансакційних витрат та вартості трансферу знань і технологій, вартість соціального бренду тощо).

Такий підхід дозволяє дуже загально оцінити вплив соціальних чинників та носіїв соціального потенціалу на економічний розвиток, оскільки значення

окремих змінних у цьому випадку може бути легко піддано сумнівам. З іншого боку, проста модель капіталізації інвестицій у формування соціального потенціалу може бути застосована на рівні промислового підприємства і тоді у якості ключових економічних бізнес-результатів розглядається прибуток (дохід), зростання ринкової вартості компанії, інші фінансові показники, а вплив соціальних чинників виражається у ступені погодженості організаційно-управлінської взаємодії, стійкості соціального капіталу, зростанні репутації підприємства, економічному результаті від участі у ланцюжках доданої вартості, впливі суспільства та промислового кластера на зростання продуктивності.

Складнішу емпіричну модель вимірювання взаємозв'язку між соціальним потенціалом та економічною результативністю знаходимо у роботах Д. Бланкфлавера та А. Освальда (Blanchflower and Oswald's, 2004), які розглядають ефект від використання соціального потенціалу в якості зростання соціального капіталу [239]:

$$sp_i = sc_i(trust_i(itrust_i, gtrust_i), ic_i(putn_i, olso_i), norm_i) \quad (3.2)$$

де sc_i – соціальний потенціал індивіда, що змінюється під впливом чинників індивідуальної довіри ($itrust_i$), спільних норм, взаємодії індивідів, сприйняття норм та соціальних санкцій в процесі співпраці; загального рівня довіри індивіда ($gtrust_i$) та сформованих соціальних поведінкових патернів, визначених (формальної соціальної активності ($putn_i$) та групової залученості ($olso_i$)).

Застосована у розділі 2.1 цього дослідження стандартна кореляційна модель дозволяє вимірювати вплив окремих чинників на зростання доданої вартості, що у випадку вимірювання максимальної кількості показників соціального потенціалу на різних рівнях його формування є не зручною та не дозволяє зробити обґрунтовані висновки.

Більш прийнятною моделлю для оцінювання результатів використання соціального потенціалу є модель динамічного стохастичного вимірювання та симулювання RBC [170].

Функція капіталізації соціального потенціалу в цьому випадку матиме вигляд:

$$\widetilde{sc}_t = (1 - \delta)\widetilde{sc}_{t-1} + \delta \frac{y}{Ex} g_t \rightarrow \max \quad (3.3)$$

де \widetilde{sc}_t – соціальний потенціал теперішнього періоду, \widetilde{sc}_{t-1} – соціальний потенціал попереднього періоду, δ – зростання (зниження) соціального капіталу, y – економічний результат, Ex – витрати на формування соціального потенціалу, g_t – загальний обсяг державних витрат на інвестування у розвиток соціального потенціалу.

Одним з ефективних напрямків активізації процесу перетворення соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованого регіону у форму капіталу є застосування розробленого розвиненими країнами інструментарію державної політики, спрямованого на розбудову крос-секторального співробітництва. Розвиток співробітництва у рамках інноваційних екосистем стимулюється завдяки впровадженню концепції платформ відкритих інновацій, що розширює можливості партнерства на базі наукових проєктів, стимулює залучення інвесторів і пришвидшує комерціалізацію наукових розробок.

На регіональному та національному/наднаціональному рівнях забезпечення інклюзивності економічного розвитку відбувається завдяки концепції смартспеціалізації, що дозволяє реалізовувати заснований на специфічних конкурентних перевагах унікальний потенціал економічного розвитку регіонів та країн. Важливою складовою концепції смартспеціалізації є концепція кластерного розвитку, фокусом якої є створення кластерів світового рівня з активним залученням міжнародного капіталу.

Підтримка формування регіональних індустріальних кластерів на основі застосування концепції розвитку соціального потенціалу сприятиме більш об'єктивному визначенню пріоритетних напрямів стратегічної взаємодії в контексті забезпечення досягнення не лише економічно, але й соціально обґрунтованих цілей в узгодженні із цілями стратегій соціально-економічного

розвитку регіонів і науково-технологічного співробітництва в галузі промисловості та може бути реалізована в залежності від вихідних характеристик обраного кластера. За основу візьмемо узагальнені в роботах Прохорової В.В. та Анопченко Т.Ю. моделі індустріальної кластеризації регіону (італійська, японська, фінська, північноамериканська та індо-китайська моделі) [207], що розрізняються в залежності від вихідних умов галузевого чи регіонального співробітництва й організації контрагентів в середині системи (табл. 3.4).

Серед запропонованих моделей індустріальної кластеризації найбільш подібними до реалій української економіки є італійська, японська та фінська моделі, що передбачають концентрацію спільного співробітництва навколо одного потужного великого підприємства галузі, декількох сильних конкурентних підприємств середнього рівня або на основі розширення інноваційно-технологічної співпраці та капіталізації результатів роботи сектору досліджень і розробок.

Таблиця 3.4

Розвиток соціального потенціалу регіону в контексті реалізації моделі індустріальної кластеризації

Модель індустріальної кластеризації	Ключові аспекти розвитку соціального потенціалу індустріального кластеру	Вимір результативності
1	2	3
<i>Італійська модель</i> (існування великої кількості невеликих підприємств, об'єднаних у різноманітні асоціації для підвищення конкурентоздатності; застосовується для продуктів низького технологічного рівня з високим ступенем диференціації і коливаннями попиту)	Оптимізація бюджетних витрат і підвищення фінансування програм розвитку людського потенціалу промисловості; стимулювання підприємництва; активізація механізмів державно-приватного партнерства у сфері інноваційного, технологічного співробітництва; формування і розвиток соціального капіталу бізнес-систем; налагодження внутрішніх та зовнішніх зав'язків на засадах довіри, соціальної згуртованості, поваги та рівності; надання соціальних гарантій та захисту населення	Зростання обсягу спеціалізованих підприємств. Зростання продуктивності праці та технологічного переозброєння підприємств. Розвиток і позиціонування бренду роботодавця. Зменшення рівня безробіття в регіоні. Зростання диверсифікації експорту промислової продукції. Реалізація системи внутрішньокластерного обміну / продажу інформації, технологій обладнання. Функціонування єдиної системи стандартів

Продовження табл. 3.4

1	2	3
<i>Японська модель</i> (формується навколо провідного підприємства з масштабним виробництвом, що інтегрують велику кількість постачальників на різних етапах створення вартості; застосовується для виробництва технологічно складних продуктів із фіксованими витратами)	Проведення ефективної політики зайнятості та доступу до робочих місць в галузі промисловості та в регіональному розрізі; забезпечення набуття якісних освітніх, професійних та надпрофесійних компетенцій, розвитку креативності та творчості; модернізація соціальної інфраструктури та системи забезпечення; формування системи нормативно-правового забезпечення та соціально-культурної підтримки реалізації рівних прав та можливостей індивіда, справедливої винагороди за працю та її умов; сприяння зміцненню групової взаємодії та якості командної роботи, удосконалення управлінських компетенцій; реалізація програм соціального співробітництва на засадах екоефективності, впровадження принципів екоосвідомості у корпоративну та організаційну культуру підприємств	Зростання капіталоозброєності праці. Досягнення гідного рівня оплати та умов праці. Підвищення рівня технологічного переозброєння та модернізації. Збільшення показників перенавчання і перепідготовки високопрофесійних фахівців, реалізація системи внутрішнього та проєктного аутсорсингу. Покращення показників ефективності (економічності) управління та менеджменту підприємств. Зниження показників забруднення навколишнього середовища та екологічної небезпеки. Зростання обсягів житлового фонду регіону та доступності житла
<i>Фінська модель</i> (високий рівень інновацій, що підтримується сектором досліджень і розробок, розвинена система освіти, інтернаціоналізація взаємодії; застосовується за умови обмежених природних ресурсів та орієнтації на експорт)	Формування середовища всебічної підтримки реалізації ідей і капіталізації талантів в системі регіональної та промислової кластеризації; розвиток інноваційної та наукової інфраструктури; стимулювання та підтримка ініціатив локального розвитку, зокрема на основі програм міжнародного співробітництва; впровадження концепції екоосвідомої поведінки та ресурсоощадження в стратегії і програми територіального розвитку	Розширення мережі трансферу знань і технологій в галузі. Збільшення кількості промислових R&D центрів. Зростання обсягів централізованого залучення інвестицій і субсидування інноваційних проєктів галузі промисловості. Розвиток міжрегіонального та міжнародного обміну інноваціями. Збільшення показників ресурсоощадження та енергоефективності
<i>Північноамериканська модель</i> (сприяння зростанню конкуренції між підприємствами, що шляхом масовості виробництва обумовлює низьку вартість кінцевого продукту; застосовується за умов відсутності встановлення тісних зв'язків)	Удосконалення державної та локальної соціальної політики, сприяння нарощенню добробуту працівників і досягненню комфортного рівня якості життя; стимулювання підприємництва і вільної конкуренції, розширення міжнародної співпраці та залучення інвестицій; формування системи внутрішнього трансферу знань, умінь, навичок і професійного досвіду, реалізація формування надкомпетенцій в системі державної освіти; удосконалення тарифної та житлово-комунальної політики; підвищення рівня безпеки	Зростання кількості програм сприяння і розвитку підприємництва на конкурсній основі. Диверсифікація інвестиційних джерел промислових підприємств. Зростання експорту високотехнологічної продукції. Збільшення бюджетних витрат на наукову діяльність

Продовження табл. 3.4

1	2	3
<i>Індо-китайська</i> (всебічний контроль з боку держави, наголос на застосуванні іноземних інвестицій з більш високорозвинених країн, що надають доступ до передових технологій)	Забезпечення зростання добробуту населення; підвищення рівня інклюзивності освіти та професійного навчання; активізація зайнятості в промисловому секторі; зростання якості державної соціальної політики; підвищення рівня соціальної згуртованості	Зростання обсягів продуктивності праці. Збільшення рівня технологічної озброєності виробництв. Збільшення бюджетних витрат на наукову діяльність та державних R&D центрів

Джерело: складено автором на основі [207]

Підбиваючи підсумки слід зазначити, що метою стійкого розвитку промисловості країни є забезпечення економічної могутності, незалежності і безпеки країни, її інтеграції у систему світових господарських зв'язків та зростання добробуту населення на основі розвитку високотехнологічних та конкурентоспроможних виробництв. Дана мета реалізується за допомогою таких актуальних стратегічних напрямів, як підвищення інноваційності виробництва через розвиток наукового потенціалу промислових регіонів, комерціалізацію наукового процесу й продуктів, створення промислових і наукових парків на умовах державної та партнерської підтримки, застосування новітніх технологій переробки промислових відходів та утворення дешевої сировини для хімічної, машинобудівної промисловості, у тому числі для розвитку інфраструктури регіону, створення умов для підготовки та реалізації інвестиційних проєктів точного приладобудування; створення інноваційних наукових лабораторій для молоді, формування ефективної міжгалузевої структури виробництва в господарському, соціальному та екологічному відношенні, що повинна відповідати світовим стандартам і потребам економіки держави та її регіонів; оптимізація структури промислового виробництва з посиленням ролі внутрішнього ринку і прискореним розвитком видів діяльності, здатних забезпечити імпортозаміщення та приріст експорту в конкурентоспроможних секторах економіки тощо.

Висновки до розділу 3

1. На основі комплексного дослідження стану, тенденцій, умов формування соціального середовища розвитку промисловоорієнтованих територій запропоновано систему стратегічних орієнтирів (люди, взаємовідносини, бізнес-середовище, інфраструктура, суспільство) та ключових аспектів його модернізації з метою його капіталізації соціального потенціалу цих територій. Модернізація соціального середовища передбачає комплекс заходів, реалізованих у трьох аспектах: технологічний капітал (реалізація партисипативної структури технологічного оновлення промисловості на основі формування стійких довірчих відносин); людський капітал (побудова національної системи управління талантами та розвитку соціального бренду в промисловості); партнерський капітал бізнес-систем (застосування цілеспрямованої системи державно-приватного партнерства для залучення невеликих виробників до ланцюжків створення доданої вартості та модернізації економічних, соціальних та інфраструктурних елементів).

2. Обґрунтовано необхідність формалізації та закріплення управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованого регіону, на основі чого розроблено механізм його реалізації. В структурі механізму передбачено етап збору вихідної інформації (ідентифікації стану та ключових характеристик соціального потенціалу регіону, формування системи та ідентифікація суб'єктів здійснення управління, дослідно-експериментальної перевірки на відповідність реальним процесам), визначення прийнятних інструментів та методів (для органів державного і регіонального управління та для стейкхолдерів), прогнозування позитивної/негативної реакції, посилення позитивного впливу та зменшення негативних впливів.

Для визначення цільової спрямованості та успішності управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону сформульовано ключові критерії: індивідуальні та групові (покращення стандартів та якості життя індивідів, спроможність до реалізації власного

людського потенціалу, покращення соціального середовища, стійке зростання фінансових результатів діяльності, якості людського та соціального капіталу, удосконалення процесів організації і управління), для промислового об'єднання (спроможність генерувати додану вартість в непридатних умовах, зниження рівня трудової міграції, зростання прибутковості виробничої мережі, стійкість до ризиків та циклічних коливань національної економіки, швидка технологічна модернізація виробництва, розвиток соціальної і спільної виробничої інфраструктури), для промисловоорієнтованої території (підвищення рівня продуктивності промислового сектору, збільшення рівня зайнятості, нарощення технологічного, інтелектуального та креативного капіталу, зменшення обсягу соціального навантаження, запровадження спільних ініціатив розвитку регіону та посилення суспільних інститутів).

3. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади забезпечення раціональності процесу використання соціального потенціалу розвитку економіки на основі ідентифікації параметрів його ефективного реалізації в моделі «рівень розвитку – рівень використання», що базується на визначенні положення регіону по рівню розвитку соціального потенціалу (у позиціях: швидке зростання потенціалу, зростання потенціалу, зниження потенціалу, критичне зниження потенціалу регіону) та його використання (за такими позиціями: лідер, сильна позиція, слабка позиція, аутсайдер). Визначено напрями пріоритетного стимулюючого впливу на досягнення оптимальних позицій регіону, результативність застосування яких сприяє обґрунтуванню інструментарію вимірювання результатів капіталізації соціального потенціалу на основі моделей соціальної віддачі від інвестицій, емпіричної моделі, моделі динамічного стохастичного вимірювання та симулювання.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження вирішено важливе наукове та практичне завдання з поглиблення науково-методичного обґрунтування та розробки теоретико-методологічного забезпечення і практичних рекомендацій щодо формування соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією у національній системі постіндустріального типу. Основні висновки, отримані в процесі дослідження, полягають у наступному:

1. Аналіз та узагальнення наукових підходів та результатів досліджень українських та закордонних вчених дозволив розкрити теоретико-методологічне підґрунтя дослідження соціального потенціалу як ключового компонента забезпечення стійкого розвитку економіки. Визначено та систематизовано основні підходи до трактування поняття соціального потенціалу, його взаємозв'язок із соціальним капіталом (капітал споживає соціальні блага в процесі виробництва, а потенціал створює середовище, спроможне їх виробляти). Запропоновано визначати поняття «соціальний потенціал» як спроможність суб'єктів суспільних відносин реалізувати соціальні важелі впливу на розвиток суспільства в умовах певного стану соціального середовища, що додатково розкривається у рівнях формування соціального потенціалу, його здатності поєднувати наявні та приховані можливості людей, змісті та якості процесів формування і використання, їх специфічності та здатності створювати цінність через цілеспрямований соціальний вплив.

2. Обґрунтовано значущість економічних ефектів, викликаних дією соціального потенціалу, та доведено доцільність введення до наукового обігу категорії «соціальний потенціал розвитку економіки» спроможність суб'єктів суспільних відносин реалізувати соціальні важелі впливу на економіку через створення нової цінності на основі концентрації соціальних джерел зростання, узгодження інтересів стейкхолдерів та їх інституційного закріплення. Узагальнено наявні методологічні підходи до дослідження соціального потенціалу як джерела формування стійкого розвитку економіки постіндустріального типу та запропоновано авторське бачення його структури, рівнів і джерел формування та функцій.

3. На основі систематизації чинних підходів до визначення сутності й основних характеристик нової економіки як системного явища постіндустріального характеру обґрунтовано значущість соціальної складової у якості одного з ключових драйверів економічного розвитку та зміни технологічних укладів промисловості. Визначено, що агрегована дія чинників соціального потенціалу спроможна підвищувати здатність національної економіки здійснювати новий технологічний ривок через сприяння вчасному виявленню, розвитку та пришвидшенню капіталізації нових ідей та технологій, зменшення негативного впливу технологій на соціальну сферу, підвищення якості соціального забезпечення та спроможності соціальних ресурсів до розширеного відтворення. Доведено взаємозв'язок соціального потенціалу та процесу трансформації промисловості під час зміни технологічних укладів, що на сьогоднішньому етапі виступає джерелом стабільності альтернативних форм взаємодії та подолання обмежень нефізичного контакту. Визначено вплив соціальних чинників розвитку промисловості на спроможність реалізувати стратегії подолання технологічного розриву і вищих технологічних укладів.

4. Обґрунтовано структуру соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією як системну сукупність кількісних і якісних характеристик людського потенціалу промислових підприємств та бізнес-об'єднань, що посилюється через синергетичний ефект групової взаємодії між індивідами й утворення ними міцних соціальних зв'язків, дії організаційно-управлінської, мотиваційної, соціальної, інфраструктурної, інноваційної, екологічної компоненти потенціалу підприємств та можливостей соціальних ресурсів промисловоорієнтованої території, прояв (реалізація) якого може бути використана як ресурс економічного і соціального зростання. Визначено, що в концепції стійкого розвитку більш прийнятним є розуміння регіонів з промисловою орієнтацією як промисловоорієнтованих територій – таких, де у сукупній структурі валового регіонального продукту та експорті переважає частка промислового виробництва, так само як і чисельність зайнятого населення в галузі

промисловості у загальній чисельності зайнятих, спостерігається регіональна та локальна концентрація підприємств і виробників промислової продукції.

5. Проведено оцінку впливу соціального потенціалу на розвиток економіки країн з домінуючим промисловим сектором виробництва на основі матеріалів закордонної та вітчизняної статистики, аналізу стратегічних ініціатив та реалізації політики підтримки розвитку промисловості. В результаті визначено найбільш значущі фактори, які стимулюють розвиток промисловості і національного зростання, а саме: кількісні та якісні характеристики наявного людського потенціалу, можливості та резерви його удосконалення, формування високого рівня довірчих і партнерських відносин, здатність забезпечувати промисловий сектор високопрофесійними фахівцями, удосконалення соціальної інфраструктури. Із застосуванням методу покрокової множинної кореляції доведено наявність значного статистичного зв'язку між специфічними соціальними індикаторами (ступінь особистої довіри в суспільстві, організаційної довіри та залученості персоналу, впевненість у системі державних інститутів, громадська активність, сильна суспільна позиція) та зростанням рівня доданої вартості промисловості.

6. Виконано аналіз середовища формування соціального потенціалу розвитку регіонів з промисловою орієнтацією, що виявляють більш міцні резерви економічної стійкості, характеризуються високими соціально-економічними показниками, проявляють вищу схильність до утворення міцних соціальних зв'язків, зростання рівня довіри до державної влади та загально не демонструють соціального, статусного або індивідуального ізолювання. Узагальнення дії функціональних чинників дозволило визначити, що вплив інституційних чинників проявляється через створення умов неминучості зміцнення соціальної та розвитку міжгалузевої й міжрегіональної взаємодії, стимулювання розробки передових технологій та продуктів, набуття стійких конкурентних переваг фахівців на ринку праці, сприяння розвитку соціальних мереж та утворення бізнес-асоціацій; кластерних – завдяки сприянню зростанню прибутковості промислових бізнес-об'єднань, підвищення інвестиційної привабливості регіону, забезпечення потреби у високопрофесійних фахівцях, підвищення комфорту життєдіяльності,

підвищення соціального бренду промисловості, зміцнення партнерських відносин; групових та індивідуальних – на основі зниження показників соціальної та гендерної нерівності, зростання якості соціального капіталу підприємств.

7. З використанням математичного апарату розроблено науково-методичний інструментарій та проведено комплексне оцінювання соціального потенціалу розвитку економіки Дніпропетровської області як регіону з промисловою орієнтацією на основі компонентної системи вимірювання (демографічний, економічної активності, освітньо-професійний, креативний, соціальної інфраструктури та зростання добробуту, безпеки та комфорту праці, гендерної рівності) та розрахунку інтегрального індексу соціального потенціалу. Соціальний потенціал розвитку економіки Дніпропетровської області потрапляє в інтервал сильної позиції (0,4859), хоча знаходиться ближче до нижньої межі його мінімального значення. З метою визначення впливу соціального потенціалу промислових підприємств (організаційно-управлінської, мотиваційної, соціальної, інноваційної та екологічної групи чинників) на розвиток економіки регіону з промисловою орієнтацією проведено таксономічний аналіз та визначено підприємства з найвищим рівнем соціального потенціалу (ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ПАТ «ДМК ім. Ф.Е. Дзержинського», ДП ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова», ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»), а також причини уповільнення соціального потенціалу промислових підприємств.

8. Запропоновано систему стратегічних засад модернізації соціального середовища розвитку промисловоорієнтованих територій з метою капіталізації його соціального потенціалу, що складається із трьох аспектів: технологічний капітал (реалізація партисипативної структури технологічного оновлення промисловості на основі формування стійких довірчих відносин, коли каталізатором технологічного оновлення виступає доступність висококваліфікованої робочої сили, функціонування галузевих бізнес-асоціацій, погодженість корпоративних стратегій впровадження інновацій та їх сприйняття промисловою екосистемою); людський капітал (побудова національної системи управління талантами та розвитку соціального бренду в промисловості через формування цільових груп

методологічного оновлення системи навчання, удосконалення його змісту та практичної орієнтованості, створення цілісного середовища навчання та розвитку, формування позитивного іміджу зайнятості в промисловості, забезпечення інклюзивності й соціальної включеності навчання); партнерський капітал бізнес-систем (застосування цілеспрямованої системи державно-приватного партнерства для залучення невеликих виробників до ланцюжків створення доданої вартості та модернізації економічних, соціальних та інфраструктурних елементів).

9. Запропоновано механізм здійснення управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованого регіону, що складається з блоку збору вихідної інформації (ідентифікації стану та ключових характеристик соціального потенціалу регіону, формування системи та ідентифікація суб'єктів здійснення управління, дослідно-експериментальна перевірка на відповідність реальним процесам), визначення прийнятних інструментів та методів (для органів державного і регіонального управління та для стейкхолдерів), прогнозування позитивної/негативної реакції, посилення позитивного впливу та зменшення негативних впливів. Визначено ключові критерії, що визначатимуть успішність управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку економіки (індивідуальні та групові, для промислового об'єднання, промисловоорієнтованої території).

10. Обґрунтовано науково-методичний інструментарій оцінювання рівня використання соціального потенціалу на основі матричної моделі, що базується на визначенні положення регіону по рівню розвитку соціального потенціалу (у позиціях: швидке зростання потенціалу, зростання потенціалу, зниження потенціалу, критичне зниження потенціалу регіону) та його використання (за такими позиціями: лідер, сильна позиція, слабка позиція, аутсайдер. Визначено структуру процесу реалізації (капіталізації) соціального потенціалу, що виражається у досягненні різних рівнів економічної результативності від вузького економічного ефекту до повного соціального впливу, а також обґрунтовано модель оцінювання позитивного ефекту від реалізації соціального потенціалу на основі моделі динамічного стохастичного вимірювання та симулювання RBC.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. Экономическая политика и ее ответственность за развитие науки (методологические размышления). *Вопросы экономики*. 2004. № 5. С. 17-23.
2. Актуальні проблеми та напрями розвитку потенціалу соціально-економічних систем в умовах конкуренції: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Л. Калініченко. Х.: Видав. ТОВ «В справі». 2017. 275 с.
3. Амоша О. І., Новікова О. Ф., Антонюк В. П., Залознова Ю. С. та ін. Соціальний потенціал сталого розвитку: інноваційні механізми формування та використання: монографія. НАН України. Ін-т економіки пром-сті. Донецьк. 2014. 478 с.
4. Аналіз стану соціально-економічного розвитку областей та міста Києва за січень-грудень 2018 року. *Міністерство розвитку громад та територій України*. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/Analiz-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-sichen-gruden-2018-roku.pdf> (дата звернення: 25.07.2019).
5. Аналіз стану та визначення тенденцій соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області та її адміністративно-територіальних одиниць за 2014-2018 роки. Департамент економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації. 2019. 254 с.
6. Аналітичний звіт щодо професійно-кваліфікаційного прогнозування в Україні: робочий проєкт для обговорення. ЕТФ, Київ. 2017. 62 с.
7. Антонюк В. П. Соціальний потенціал сталого розвитку та вимоги до особистого чинника виробництва. URL: <https://core.ac.uk/reader/32607452> (дата звернення: 15.05.2019).
8. Афанасьєв Д. М. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «соціальний потенціал». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота», 2014. Вип. 31. С. 10-12.

9. Афонін Е. А., Мартинов А. Ю. Архетипні засади моделювання соціальних процесів. *Публічне урядування*. 2016. № 2 (3). С. 34-47.
10. Бабич Т. О. Економічні детермінанти зміни технологічних укладів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 126 (ч. I). С. 167-181.
11. Батажок С. Г. Соціально-економічні гарантії як умова забезпечення суспільної стабільності. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2009. Вип. 12. С. 396-404.
12. Бей Г., Шаульська Л. Формування ринку компетенцій в умовах цифровізації економіки: роль служби зайнятості. *Evropsky Casopis Ekonomiku a Managementu*. 2019. Vol.5, Iss.1. P. 192-200.
13. Белорусова М. А. Оценка использования социального потенциала региона. *Економіка і організація управління*. 2010. № 1 (7). С. 163-168.
14. Бесчастна М. В. Теоретичні аспекти управління в контексті системи управління. *Економіка. Проблеми економічного становлення*. 2014. № 3-4. С. 23-27.
15. Білоконенко Г. В. Сутність та зміст соціально-економічного потенціалу виробничої організації. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2012. № 3 (19). С. 80-97.
16. Білоцерківець В. В. Нова економіка: виклики та засади функціонування в умовах індустріального суспільства. *Академічний огляд*. 2015. № 1 (42). С. 11-17.
17. Білоцерківець В. В. Нова економіка: історія і сучасність у дефінітивному вимірі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 5. С. 9-13.
18. Бойченко В. С. Механізми розвитку соціальної інфраструктури міста. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. №2 (55). С. 78-83.
19. Бондаренко М., Бабенко С., Боровський С. Соціальна згуртованість в Україні (досвід аплікації методики Bertelsmann Stiftung до даних європейського соціального дослідження). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2017. №1(8). С. 58-65.

20. Бурдые П. Формы капитала. *Экономическая социология*. 2002. Т. 3. № 5. С. 60-74.
21. Буринська О. І. Еволюція концепції сталого розвитку як головної парадигми нового тисячоліття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 7, частина 1. С. 57-60.
22. Бутнік-Сіверський О. Д. Теоретичні аспекти розуміння нової економіки з позиції сфери інтелектуальної власності. URL: http://www.ipdo.kiev.ua/files/articles/2017/356_ek (дата звернення: 05.06.2019).
23. Валовий внутрішній продукт у I-IV кварталах 2018 року й у 2018 році. Державний комітет статистики України. 2019. 17 с.
24. Васильєва Н.Ф., Кавура В.Л. Машинобудування як матеріально-технічна основа неоіндустріальної економіки України. *Економіка промисловості*. 2014. № 4 (68). С. 88-96.
25. Вернадський В. І. Біосфера і ноосфера. М.: Айрис-прес. 2003. 575 с.
26. Власова Т. Р. Соціальний потенціал: сутність та зміст. *Соціальна економіка і політика*. 2017. Випуск III (67). С. 8-15.
27. Впровадження інновацій на промислових підприємствах. Державний комітет статистики України. 2019. 14 с.
28. Гедз М. Й. Сутність та структура соціально-економічного потенціалу модернізації регіонів. *Фінансовий простір*. 2012. № 2(6). С. 33-38.
29. Головань В. Міжнародний досвід відновлення та розвитку промислового виробництва. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. 2015. 14 с.
30. Головатюк В. М. Соціальний потенціал інноваційного економічного розвитку в контексті науково-технологічної та інноваційної політики. *Наука та наукознавство*. 2016. № 1. С. 3-15.
31. Головне управління статистики у Дніпропетровській області. Офіційний ресурс. URL: <http://www.dnprstat.gov.ua/statinfo%202015/ds/> (дата звернення: 13.12.2019).

32. Горошкова Л.А., Хлобистов Є.В.. Соціально-економічний потенціал розвитку об'єднаних територіальних громад (на прикладі Запорізької області). *Український географічний журнал*. 2019. № 4. С. 18-27.
33. Грیشнова О. А., Кочума І. Ю. Соціальний капітал у системі економічних ресурсів. *Соціоекономіка*. 2009. № 4. С. 38-49.
34. Гриньова В. М., Писаревська Г. І. Управління кадровим потенціалом підприємства: монографія. Х: Вид. ХНЕУ, 2012. 228 с.
35. Дніпропетровська область: гендерний профіль. URL: https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/dnipropetrovska_.pdf (дата звернення: 05.06.2019).
36. Докторович А. Б. Социальный потенциал как предмет системного исследования. *Россия и современный мир*. 2007. № 3. С. 179-189.
37. Економічна активність населення України 2015: Стат.збірник. Державна служба статистики України, 2016. 201 с.
38. Економічна активність населення України 2016: Стат.збірник. Державна служба статистики України, 2017. 203 с.
39. Економічна активність населення України 2017: Стат.збірник. Державна служба статистики України, 2018. 205 с.
40. Економічна активність населення України 2018: Стат.збірник. Державна служба статистики України, 2019. 205 с.
41. Економічна активність населення України 2018: Стат. збірник. Державна служба статистики України, 2015. 207 с.
42. Єременко В. Г. Соціальна економіка в концепції еволюції соціально-економічних систем. *Економіка України*. 2008. № 12. с. 19-28.
43. Єрмакова О. А. Соціальний капітал як важливий фактор економічного розвитку України та її регіонів. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34866/1/15_88-96.pdf (дата звернення: 11.07.2019).
44. Жуковська В. М. Соціальний розвиток організації: потенціал, управління, інновації : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 352 с.

45. Жуковська В. М. Соціальний потенціал розвитку підприємств торгівлі. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2015. Т. 20. Вип. 6. С.88-93.
46. Зайцева Т. В. Особенности проявления социального потенциала устойчивого развития и его оценка на региональном уровне. URL: http://resources.krc.karelia.ru/economy/doc/zajceva_t.v._2.pdf (дата звернення: 10.04.2019).
47. Збірник статистики підприємництва в Україні: 2018. ОЕСР, 2019. 42 с.
48. Звіт зі сталого розвитку ПАТ «АрселорМітал Кривий Ріг», 2016. 56 с.
49. Звіт про результати моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики у 2018 році. Міністерство розвитку громад та територій України, 2019. 59 с.
50. Індекс соціальної згуртованості і примирення ООН для східної України. Соціальна згуртованість і почуття співпричетності. URL: https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file/13/SocialConnectednessAndBelonging_UKR.pdf (дата звернення: 18.09.2019).
51. Інтегрований звіт ДТЕК 2017. Фінансові та нефінансові результати, 2018. 75 с.
52. Інтегрований звіт ДТЕК 2018. Фінансові та нефінансові результати, 2019. 80 с.
53. Іртищева І. О., Гуріна О. В., Работін Ю. А. Методичні підходи до оцінки ефективності регіональної соціальної політики у контексті задоволення суспільних потреб. *Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. № 2. 2018. С. 412-422.
54. Карпенко А. В. Людський потенціал в основі формування інноваційної системи. *Приазовський економічний вісник*. 2017. № 5 (05). С. 260-264.
55. Квітка А. В. Роль соціальної політики у розвитку людського потенціалу. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4401> (дата звернення: 17.06.2019).

56. Клочковська В. О., Клочковський О. В., Гуцуляк Н. П. Соціальний потенціал розвитку регіону: гендерно-віковий аспект. *Економіка і організація управління*. 2019. № 4 (36). С. 219-224.

57. Коваленко М. А. Стратегія реформування промислового комплексу регіону: теорія та практика : Дис. д-ра наук: 08.00.05 Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Одеса. 2009.

58. Коваль О. О. Концепція управління соціальним потенціалом підприємства. *Вісник КНУТД*. 2012. №3. С. 164-168.

59. Коваль О. О. Модель використання соціального потенціалу машинобудівного підприємства. *Вісник Дніпропетровського національного університету*. 2012. № 6 (2). С.174-179.

60. Коленда Н. В. Соціальний потенціал: рівні, типи, складові. Глобальні та національні проблеми економіки. *Миколаївський національний університет ім. О.В. Сухомлинського*. 2014. Вип. 2. С.952-958.

61. Коленда Н. В. Соціальний потенціал: сутність та основні ознаки. *Вісник ОНУ. Серія «Економіка»*. 2013. Т. 18. Вип. 1. С.105-115.

62. Колот А. М., Грیشнова О. А., Герасименко О. О. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: монографія. Ред. А.М. Колот. МОНМС України, ДВНЗ «Нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». Київ. 2010. 348 с.

63. Корпоративна відповідальність ПАТ «АрселорМітал Кривий Ріг». Офіційний ресурс. URL: <https://ukraine.arcelormittal.com/index.php?id=261> (дата звернення: 20.08.2019).

64. Косенкова Т. В. Домінанти соціально-економічного розвитку регіонів України. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 55. С. 26-36.

65. Костюк М. К. Необхідність використання соціальних мереж як елемента інтегрованих маркетингових комунікацій для просування вищих навчальних закладів. *Traektoria nauki. Electronic scientific journal*. 2016. № 4 (9). С. 146-160.

66. Кузьминчук Н. В., Куценко Т. М. Підходи до діагностики соціально-економічного потенціалу регіону як основи ефективної стратегії управління. *Marketing and Management of Innovations*. 2016. № 4. С. 269-284.

67. Лариса Г. Богуш. Соціальна інфраструктура об'єднаних громад України: підходи до розвитку. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. 2016. С. 172-183.

68. Лібанова Е. М., Хвесик М. А. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: нац. доп. Ред.: Е. М. Лібанова, М. А. Хвесик. К.: ДУ ІЕПСР НАН України. 2014. 776 с.

69. Летуновська Н. Є. Соціальні інновації підприємств в умовах трансформаційної економіки. *Інноваційна економіка*. 2013. № 4. С. 107-112.

70. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К. 2015. 356 с.

71. Мартинюк О. С. Стан і перспективи розвитку промислового комплексу України. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2013. №5. С. 134-138.

72. Марухленко О. В. Обґрунтування критеріїв оцінки кризи розвитку соціального потенціалу регіонів України. *Bulletin of the NAPA. Series «Public Administration»*. 2019. № 1. С. 53-59.

73. Марушевський Г. Б. Національні цілі збалансованого розвитку як важлива складова стратегічного рівня державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №9. С.81-84.

74. Машіка Г. В. Місце і роль соціально-економічних чинників у формуванні господарського потенціалу Карпатського регіону. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Геологія. Географія. Екологія»*. 2016. Вип. 44. С. 110-118.

75. Микитенко В. В. Формування багаторівневої системи показників індикаторів ідентифікації сталого розвитку. *Український соціум: наука–освіта–виробництво*. 2012. Вип. 1. С. 344.

76. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2018 рік. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. 2019. 89 с.

77. Моргунов В. П. Факторы, определяющие развитие человеческого капитала в экономике, основанной на знаниях. *Экономические науки*. 2008. № 6. С. 124.

78. Населення України (1995-2018 роки). Державна служба статистики України, 2018.

79. Несвіт К. В. Особливості трансформації промислового сектору України в умовах нової економіки. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи*: зб. матеріалів конференції. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ». 2019. Т.1. С. 164-166.

80. Несвіт К. В. Соціальний потенціал промисловості як домінуючий чинник досягнення економічної стійкості. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2019. № 9. С. 59-70.

81. Несвіт К. В. Соціальний потенціал розвитку промислового комплексу регіону в контексті перспектив нової економіки. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 4 (57). С. 78-84.

82. Несвіт К. В. Соціальні джерела формування стійкої конкурентоспроможності промисловості в новій економіці. *Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулювання, виклики та домінуючі розв'язки*: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. ; 23-24 жовт. 2019 р. К. : КНЕУ, 2019. С. 129-131.

83. Несвіт К. В. Соціальні чинники стійкого розвитку промисловості регіону. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 56-62.

84. Несвіт К. В. Сучасна еволюція концепції створення стійкої цінності компанії на основі розширення ресурсної складової. *Економіка і організація управління*. 2017. № 4(28). С. 233-246.

85. Нижник Н., Дубенко С., Пашко Л. Соціальне партнерство як виклик сьогодення. *Політичний менеджмент*. 2005. № 2. С. 46-54.

86. Нилов В. М. Человеческий потенциал, человеческий и социальный капитал: взаимосвязь и дополненность. 2019. URL: <https://elis.psu.ru/node/586235> (дата звернення: 12.10.2019).

87. Нова індустріалізація – реальний шанс для України 2018. Антикризова рада громадських організацій України, Київ, 39 с.

88. Новицький В. Регулятивні стратегії відкритих економічних систем і глобальна конкуренція за ресурси. *Економіка України*. 2007. № 7. С. 4-14.

89. Новікова О.Ф., Амоша О.І., Антонюк В.П. та ін. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти. НАН України. Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2012. 534 с.

90. Новікова О. Ф., Логачова Л. М. Соціальний потенціал розвитку промисловості України: методологічні аспекти, чинники активізації. *Економіка промисловості*. 2017. № 3. С. 114-129.

91. Нугаев М. А. Теоретико-методологические основы исследования качества социального потенциала региона. Казань: Изд-во казанского университета, 2006. 182 с.

92. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2012-2018 роках. Головне управління статистики у Дніпропетровській області. URL: <http://www.dnprstat.gov.ua/statinfo%202015/p/2018/p14.pdf> (дата звернення: 14.07.2019).

93. Офіційний сайт світового банку. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 11.06.2019).

94. Оцінка попиту на професії, які затребувані на ринку праці. Результати дослідження в рамках проекту «Економічне та соціальне відновлення Донбасу». Київ, 2015. URL: http://kiis.com.ua/materials/pr/20151230_PROON/Report_Employment_KIIS_final_ukr.pdf (дата звернення: 13.09.2019).

95. Павлішина Н. М., Безверха В. О. Оцінка соціально-економічного потенціалу промислового регіону на прикладі Запорізького регіону. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2017. Т.22. Вип.: (59). С.133-137.

96. Павлова В. Е. Методологический анализ понятия «социальный потенциал». *Инновационная наука*. 2015. №7. С.167-170.

97. Паламарчук Г. М., Шевченко М. М. Організаційні інновації як чинник підвищення конкурентоспроможності економіки. *Проблеми науки*. 2007. №2. С. 13-21.

98. Панкова Л. І. Соціальний потенціал суспільства: сучасний стан, тенденції та особливості розвитку. *Наукові праці. Економіка*. 2010. Вип. 132. Т. 145. С. 5-9.

99. Паспорт Дніпропетровської області. Дніпропетровська обласна державна адміністрація. URL: <http://old.adm.dp.gov.ua/> (дата звернення: 10.01.2020).

100. Паулик А. Я. Проблеми та перспективи розвитку інноваційного потенціалу економіки регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2015. Вип. 2(4). Ч. 1. С. 169-175.

101. Петрушенко Ю. М. Місцевий розвиток за участі громади: монографія у 2 т. / заг. ред. Ю. М. Петрушенка. Том 1. Теоретичні основи сталого місцевого розвитку, орієнтованого на громаду. Суми: Університетська книга, 2013. 354 с.

102. Пилипенко Ю. І., Алексеєнко Д. Д. Соціальний капітал як чинник економічного розвитку суспільства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 65 (1). С. 24-34.

103. Пирог О. В. Адаптація структури національної економіки України до вимог постіндустріального суспільства. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10917/1/14.pdf> (дата звернення: 04.04.2019).

104. Політика устойчивого развития ПАО «АрселорМиталл Кривой Рог» от 23.03.2017.

105. Полякова Е.І. Управління посиленням економічної безпеки підприємства за функціональною складовою – соціальний потенціал. *Наук. пр. ДонНТУ. Сер. Економічна*. 2008. Вип.33(1). С. 192-197.

106. Помаза-Пономаренко А. Л. Державне управління людським і соціальним потенціалом як основа розвитку та безпеки регіонів. *Теорія та історія державного управління*. 2016. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/3113/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_2016_2.pdf (дата звернення: 19.05.2019).

107. Потенціал України та його реалізація. Аналітичний звіт Міжнародного центру перспективних досліджень. К.: МЦПД, 2009. 68 с.

108. Почебут Л.Г., Мейжис И.А. Социальная психология. Спб.: Питер. 2010. 672 с.

109. Праця України 2018. Державний комітет статистики України, 2019. 242 с.

110. Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. № 476. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-%D0%BF> (дата звернення: 16.11.2019).

111. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF> (дата звернення: 18.11.2019).

112. Про Концепцію державної промислової політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 1996 р. № 272. *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/272-96-%D0%BF> (дата звернення: 03.11.2019).

113. Про Концепцію державної промислової політики: Указ Президента України від 12 лют. 2003 р. № 102/2003. *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/102/2003> (дата звернення: 05.11.2019).

114. Про необхідність розробки та прийняття проекту Указу Президента України «Про основні напрями соціальної політики на період до 2015 року»: доповідна записка / О. Ф. Новікова, В. П. Антонюк, Л. В. Шаульська та ін.; НАН України. Ін-т економіки пром-сті, Донецьк, 2011. 64 с.

115. Про схвалення Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України. *Офіційний сайт Кабінету міністрів України*. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=10ef5b65-0209-4aa1-a724>- (дата звернення: 26.12.2019).

116. Програма заходів щодо підвищення рівня залученості персоналу ПАТ «ДМК» на 2018 рік. 13 с.

117. Промислове виробництво у січні–вересні 2019 року. Експрес-випуск / Державна служба статистики України, 2019. 20 с.

118. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій/ Відпов. ред. канд. екон. Наук Ю.В. Кіндзерський. К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. 408 с.

119. Прохорова В.М. Соціальний потенціал регіону: методологічні аспекти. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/217.pdf> (дата звернення: 17.03.2019).

120. Регіональний людський розвиток. Статистичний збірник / Відп. за вип. О.О. Кармазіна, Державний комітет статистики України, 2018. 72 с.

121. Резолюція Генеральної асамблеї ООН. Перетворення нашого світу: розклад дня у сфері стійкого розвитку на період до 2030 року (від 25.09.2015 року). 44 с.

122. Річна інформація емітента цінних паперів за 2016 рік (ПАТ «ДТЕК ПАВЛОГРАДВУГІЛЛЯ»). 2017. 117 с.

123. Річна інформація емітента цінних паперів за 2017 рік (ПАТ «ДТЕК ПАВЛОГРАДВУГІЛЛЯ»). 2018. 116 с.

124. Річна інформація емітента цінних паперів за 2018 рік (ПАТ «ДТЕК ПАВЛОГРАДВУГІЛЛЯ»). 2019. 120 с.

125. Самойленко Л. Б. Вплив глобальних ланцюгів доданої вартості на українську індустрію інформаційних технологій, 2016. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4834> (дата звернення: 26.08.2018).
126. Скляр Е. Н., Зверкович И. О. Управление развитием социального потенциала промышленных предприятий. LAP Lambert Academic Publishing, 2011. 200 с.
127. Снігова О. Smart-спеціалізація та stupid-реалізація. URL: https://dt.ua/economics_of_regions/smart-specializaciya-ta-stupid-realizaciya-276489_.html (дата звернення: 19.12.2019).
128. Сотнікова Ю.В. Креативна економіка в Україні: реальність чи перспектива? *Інфраструктура ринку*. 2017. №3. С.123-127.
129. Соціальний пакет Державного підприємства «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод ім. О. М. Макарова». URL: <https://yuzhmash.com/ua/pro-kompaniyu/publiczna-informatsiya/sotsialnij-paket/> (дата звернення: 29.08.2019).
130. Соціально-економічне становище України за 2018 рік. Державний комітет статистики України, 2019. 28 с.
131. Статистичний збірник «Регіони України» 2018. Державний комітет статистики України, 2018. Ч. 2. 682 с.
132. Статистичний щорічник України 2017. Державний комітет статистики України, 2019. 541 с.
133. Сторчеус О.М. Сутність регулювання промислового комплексу регіону. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 4. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?op=1&z=125> (дата звернення: 10.13.2019).
134. Стратегія розвитку «Індустрія 4.0». Проект національної стратегії. 2018. 78 с.
135. Томашук Ю.А. Соціально-економічний потенціал міст столичного регіону. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність*. 2015. Вип. 19 (33). С. 182-190.

136. ТОП-10 новых профессий в украинской промышленности. URL: <https://job.gorod.dp.ua/news/136871> (дата звернення: 20.06.2019).
137. Тульчинська С. О., Кириченко С. О. Дослідження методичних підходів до оцінювання розвитку соціальної інфраструктури в регіонах. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2017. № 14. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108739/103685> (дата звернення: 13.06.2019).
138. Тютюнник Н. С. Соціальний потенціал підприємства: сутність та склад. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/29022/1/144_243_244.pdf (дата звернення: 09.04.2019).
139. Україна в цифрах 2018. Державний комітет статистики України, 2019. 45 с.
140. Українська Л. О., Чебанова Н. В. Соціально-економічний потенціал підприємства: особливості визначення і чинники впливу. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2012. № 1 (13). С. 71-75.
141. Файзуллин Т. Ф. Определение сущности и содержания социального потенциала региона. URL: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2015_6-1_56.pdf (дата звернення: 10.12.2018).
142. Федорова Ю. В. Перспективи інноваційного розвитку України: технологічні уклади. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 1. С. 123-126.
143. Федулова Л. І. Сьомий технологічний уклад: міфи, реальність та перспективи. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право*. 2012. № 01(8). С. 7-17.
144. Фінансова звітність та Звіт незалежного аудитора Державне підприємство «Виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод імені О.М. Макарова», 2016. 36 с.
145. Фінансова звітність та Звіт незалежного аудитора Державне підприємство «Виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод імені О.М. Макарова», 2017. 39 с.

146. Фінансова звітність та Звіт незалежного аудитора Державне підприємство «Виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод імені О.М. Макарова», 2018. 48 с.
147. Хандій О. О. Інституційне забезпечення розвитку соціального та трудового потенціалів територіальних громад. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. №2 (56). С. 79-90.
148. Хенінг Клодг, Клауція Бух, Бйорн Хрісгенсен. Нова економіка; форми вияву, причини і наслідки. Київ, Таксон, 2006. 304 с.
149. Хуткий Д., Аврамченко К. Оцінка впливу бюджету участі в Україні. Київ, 2019. 50 с.
150. Цілі сталого розвитку: Дніпро-2030. Регіональна доповідь / Укл. Панченко В. Г., Резнікова Н. В., 2018. 154 с.
151. Червяков І. М. Структура промислового сектора економіки регіону та сутність структурних змін. *Ефективна економіка*. 2012. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3850> (дата звернення: 03.07.2019).
152. Чинники і тренди економічного зростання в Україні: колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. К., 2018. 386 с.
153. Чернодід І. С. Характеристика потенціалу соціальної конкурентоспроможності країни. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 2. С. 37-44.
154. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання. *Економіка України*. 2010. № 1. С. 4-18.
155. Шаульська Л., Несвіт К., Бойченко В. Стратегічні засади розвитку промисловоорієнтованих територій на основі модернізації соціального середовища. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol.6, Iss. 1. P. 59-70.
156. Шаульська Л.В., Лаушкін О.М. Проблеми і перспективи формування нової якості трудового потенціалу. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1(17). С. 13-18.

157. Штырбул С. А. Социальный капитал и социальный потенциал: субъекты и функции: автореф. дисс. канд. экон. наук: 08.00.01. МГУ, 2010. 27 с.
158. Andreas Wust, Thilo Lang, Stefan Haunstein. Strategic potential of industrial culture for regional development. Leibniz Institute for Regional Geography, 2017. 21 p.
159. Baron, Stephen, John Field and Tom Schuller, eds. Social capital; critical perspectives. Oxford, Oxford University Press, 2000.
160. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. New York: Basic Books, 1973. 616 p.
161. Bhandari, Humnath & Yasunobu, Kumi. What Is Social Capital? A Comprehensive Review of the Concept. *Asian Journal of Social Science*. 2009. Vol. 37. P. 480-510.
162. Browning, M., & Rigolon, A. School green space and its impact on academic performance: A systematic literature review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019. Vol.16(3). 429 p.
163. CEO Policy Recommendations for Developed Economy Nations. Germany. URL: http://reports.weforum.org/manufacturing-growth/germany/?doing_wp_cron=1565439288.7273430824279785156250 (Last accessed: 20.07.2019).
164. Coleman J.S. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*. 1988. Vol. 94. P. 95-120.
165. Collier P. Social capital and poverty; a microeconomic perspective. In *The role of social capital in development; an empirical assessment*. By Christiaan Grootaert and Thierry van Bastelaer, eds. Cambridge, Cambridge University Press, 2002. P.19-41.
166. Competitive Industrial performance (CIP) Report 2018. Nelson Correa and Thomas Nice, (UNIDO). 2019. 116 p.
167. Daly H. Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development. *Beacon Press*. Boston, 1996. 254 p.

168. Designing Europe's future: Trust in institutions. Globalisation. Support for the euro, opinions about free trade and solidarity. Special Eurobarometer Report. European Union, 2017. 70 p.
169. Digital Radar 2019. Barriers and Accelerators for digital transformation. Infosys Knowledge Institute, 2019. 28 p.
170. Edagawa Mayumi. Productivity effect of social capital measured using the RBC model: a trilateral comparison of Japan, the UK and the US. *International Journal of Economics, Commerce and Management*. 2016. P. 71-85.
171. Emanuele Ferragina. The socio-economic determinants of social capital and the mediating effect of history: Making Democracy Work revisited. *International Journal of Comparative Sociology*. SAGE Publications. 2013. Vol.54 (1). P. 48-73.
172. Employment in high-tech manufacturing, EU and selected countries, 2018. Eurostat Statistics Expanded. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/> (Last accessed: 22.06.2019).
173. Employment in industry, 2018 (modeled ILO estimate). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS>.
174. Engbers, T.A., Thompson, M.F. & Slaper, T.F. Theory and Measurement in Social Capital Research. *Soc Indic Res*. 2017. Vol. 132. P. 537–558.
175. Entrepreneurship at a Glance 2017. OECD Publishing, Paris, 2017. 149 p.
176. Estimating Employment Effects of the Circular Economy. IISD background note, 2018. 10 p.
177. Flap H. Creation and returns of social capital: a new research program. In *Creation and returns of social capital: a new research program*. By Henk Flap and Beate Völker, eds. London, Routledge, 2004. P. 3-23.
178. Future of manufacturing. Independent publication by Rsconteur, 2018. 16 p.
179. Gannon B., Roberts J. Social capital: exploring the theory and empirical divide. *Empir Econ*. 2018. Vol. 58. P. 899–919.
180. Global Manufacturing Outlook: Transforming for a digitally connected future. KPMG International, 2018. 28 p.

181. Hanusch H., Pyka A., Carlota P. Finance and technical change: A long-term view. *African Journal of Science, Technology, Innovation and Development*. 2011. № 1. P. 10-35.
182. Henriques A. Understanding a company's social impact is crucial to sustainability. URL: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/understanding-social-impact-business-sustainability> (Last accessed: 12.05.2019).
183. Herta Tödtling-Schönhofer and Sara Davies. Regional strategies for industrial areas. Directorate-general for internal policies policy department B: Structural and Cohesion policies, 2013. 72 p.
184. Hodgson G. M. Institutions and Individuals: Interactions and Evolution. *Organizations Studies*. 2007. Vol. 28. №1. P. 95-116.
185. How's Life in Germany? (2017). URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/how-s-life-2017_how_life-2017-en (Last accessed: 21.08.2019).
186. Huey J., Furth J. Waking up to the New Economy. *Fortune*. 1994. Vol. 129. P. 36-46.
187. I. Gavronski, R.D. Klassen, S. Vachon, L.F.M. do Nascimento. A learning and knowledge approach to sustainable operations. *International Journal of Production Economics*. 2012. Vol. 140 (1). P. 183-192.
188. Insights into global employee engagement and commitment: A whitepaper based on results from the 2018 Employee Engagement Index. Effectory, 2018. 20 p.
189. International Money Fund. URL: <https://www.imf.org/> (Last accessed: 20.09.2019).
190. J.M. Utterback. *Dominando a Dinâmica da Inovação* Qualitymark, Rio de Janeiro, 1996.
191. Japanese Working Life Profile 2016/2017. The Japan Institute for Labour Policy and Training, 2017. 100 p.

192. Kiprop Victor. 10 Countries With The Highest Industrial Outputs In The World, 2018. URL: <https://www.worldatlas.com/articles/10-countries-with-the-highest-industrial-outputs-in-the-world.html> (Last accessed: 11.06.2019).
193. Laura Callanan, Jonathan Law, Lenny Mendonca. From potential to action: Bringing social impact bonds to the US. McKinsey&Company. 2012, 68 p.
194. Laurence Prusak and Don Cohen. How to Invest in Social Capital. Harward Business Review, 2001. URL: <https://hbr.org/2001/06/how-to-invest-in-social-capital> (Last accessed: 14.07.2019).
195. Lawn P. Toward sustainable development. CRC Press. Boca Raton, 2000. 488 p.
196. Liisa Haapanen, Petri Tapio. Economic growth as phenomenon, institution and ideology: a qualitative content analysis of the 21st century growth critique. 2016. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.10.024> (Last accessed: 12.08.2019).
197. Manufacturing in America: The Real Benefits and the Drawbacks of Reshoring. 2016. URL: <https://www.cgsinc.com/blog/manufacturing-america-benefits-and-drawbacks-reshoring> (Last accessed: 13.08.2019).
198. Manufacturing the future: the next era of global growth and innovation. McKinsey Global Institute, 2012. 184 p.
199. Martin R. Hilbert. From industrial economics to digital economics: an introduction to the transition. United Nations Publication, 2001. 133 p.
200. Mathijs de Vaan, Koen Frenken & Ron Boschma. The Downside of Social Capital in New Industry Creation. *Economic Geography*. 2019. Vol. 95, pp. 315-340.
201. Mensah Justice, Ricart Casadevall Sandra (Reviewing editor). Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review, Cogent Social Sciences, 2019.
202. Michael Collins. Debunking the Post-Industrial Myth. 2015. URL: <https://www.industryweek.com/public-policy/debunking-post-industrial-myth> (Last accessed: 18.05.2019).

203. Mpanje, D., Gibbons, P. & McDermott, R. Social capital in vulnerable urban settings: an analytical framework. *Int J Humanitarian Action* 3, Vol. 4, 2018. URL: <https://doi.org/10.1186/s41018-018-0032-9> (Last accessed: 20.10.2019).
204. National Manufacturing Outlook and Insights: Innovation. Technology. Talent. LEA Global, 2019. 22 p.
205. Nurse, K. (2006). Culture as the fourth pillar of sustainable development. London: Commonwealth Secretariat. URL: <http://www.fao.org/SARD/common/ecg/2785/en/Cultureas4thPillarSD.pdf> (Last accessed: 01.04.2019).
206. Piazzolo D. The new economy and the international regulatory framework. Kiel Working Papers, 2001, vol. 1030, p. 1-40.
207. Prokhorova V. V., Anopchenko T. U., Chernikova V. E., Goloshchapova L. V., Kulikova N. N. Formation and development of industrial clusters in the socioeconomic regional system. 2018. Vol. 39. № 31. URL: <https://www.revistaespacios.com/a18v39n31/a18v39n31p25.pdf> (Last accessed: 02.08.2019).
208. Regional dynamics of the global market: skills in demand and tomorrow's workforce. The Hays Global Skills Index, 2017, 56 p.
209. Report of the World Commission on Environment and Development (Brundtland Commission); with environmental influence: A discussion on the coase theorem and the Porter and van der Linde hypothesis. *Ecological Economics*. 1987. Vol. 56. P. 209–225.
210. Rob Hand, Ruediger Eichin, Reiner Bildmayer, and Stephanie Overby. A New Industrial Revolution: The Innovation Economy and Manufacturing. *Digitalist magazine*. 2015. URL: <https://www.digitalistmag.com/executive-research/new-industrial-revolution-innovation-economy-manufacturing> (Last accessed: 12.07.2019).
211. Roland B. Skill Development for Industry 4.0. BRICS Skill Development Working Group, 2016. 60 p.

212. Schneider, F., Kallis, G., & Martinez-Alier, J. Crisis or Opportunity? Economic de-growth for social equity and ecological sustainability. *Journal of Cleaner Production*. 2010. doi: 10.1016/j.jclepro.2010.01.014.
213. Serageldini I., Steer A. Promoting sustainable development – toward a new paradigm. *Valuing the Environment: Proceedings of the first annual international Conference on Environmentally Sustainable Development*. Washington D.C., 1995. P. 13–21.
214. Skills Strategy: Germany. Skills to shape a better future, 2019. Brief review. OCED. URL: <https://www.oecd.org/germany/Skills-Strategy-Germany-EN.pdf> (Last accessed: 17.07.2019).
215. Skills&Demand in Industry Survey, 2017. The institution of Engineering and technology, 2018. 64 p.
216. Shaw R, Goda K (2004) From disaster to sustainable civil society: the Kobe experience. *Disasters* 28(1):16–40
217. Social capital for industrial development: operationalizing the concept. Peter Knorringa and Irene van Staveren. Institute of Social Studies, the Netherlands. 2006. 132 p.
218. Spangenberg J. H. Environmental space and the prism of sustainability: frameworks for indicators measuring sustainable development. *Ecological Indicators*. 2002. Vol.2. P. 295–309.
219. Spangenberg J., Bonniot O. Sustainable indicators – a compass on the road towards sustainability. *Wuppertal paper*. 1998. № 81. 34 p.
220. Statistical country briefs. UNIDO. URL: <https://stat.unido.org/app/country/Basic.htm?Country=276&Group=null> (Last accessed: 20.02.2020).
221. Statistical indicators of inclusive and sustainable industrialization. Biennial Progress Report 2019. Vienna, 2019. 62 p.
222. Stone W. Measuring social capital: towards a theoretically informed measurement framework for researching social capital in family and community life. Australian Institute of Family Studies, Melbourne Research Paper, 2001, 24 p.

223. Strategy for American leadership in advanced manufacturing. A Report by the subcommittee on advanced manufacturing committee on technology of the National Science & Technology Council, 2018. 40 p.

224. Sustainable Industrial Development. Commission Staff Working Paper. Brussels. 1999. 17 p.

225. The Readiness for the Future of Production Report 2018 / World Economic Forum. 91-93 route de la Capite CH-1223 Cologny. Geneva, Switzerland. URL: http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf (Last accessed: 05.07.2019).

226. Tristan Claridge (2019). Solving sustainability with social capital? A paradoxical reframing of modernity? Social Capital Research. URL: <https://www.socialcapitalresearch.com/solving-sustainability-with-social-capital/> (Last accessed: 12.12.2019).

227. UK Working Lives. The CIPD Job Quality Index. Survey Report, 2018. URL: https://www.cipd.co.uk/Images/UK-working-lives-2_tcm18-40225.pdf (Last accessed: 18.11.2019).

228. Vladimirs Satrevics. Industrialization factors in post-industrial society. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2015. Vol.3. № 2. P.157-172.

229. Wanamaker C. The Environmental, Economic, and Social Components of Sustainability: The Three Spheres of Sustainability: Adapted from the U.S. Army Corps of Engineers, 2018.

230. World economic outlook: growth slowdown, precarious recovery. International Monetary Fund, 2019. 216 p.

231. World Employment and Social Outlook: Trends 2018. International Labour Office – Geneva: ILO, 2018. 82 p.

232. World Value Survey; Trust and Determinants: Evidence from TrustLab experiment. OECD Statistic Working Papers 2018. 75 p.

233. Industrial strategy: building a Britain fit for the future 2017. HM Government, 256 p.

234. New Industrial Structure Vision 2017. Ministry of Economy, Trade and Industry of Japan, 8 p.
235. Industrial Policy – 2017. A Discussion Paper. Department of Industrial Policy and Promotion, Ministry of Commerce and Industry, 15 p.
236. Kenderdine Tristan. China's Industrial Policy, Strategic Emerging Industries and Space Law. *Asia & the Pacific Policy Studies*. 2017. Vol. 4. P. 325-342.
237. Leydesdorf Loet. The Triple Helix of University-Industry-Government Relations. URL: <https://www.leydesdorff.net/th12/th12.pdf> (Last accessed: 18.01.2020).
238. Berger Roland. Skill Development for Industry 4.0. BRICS Skill Development Working Group, 2016. 60 p.
239. Blanchflower D., Oswald A.J. Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*. 2004. Vol.88. P. 1359-1386.

ДОДАТКИ

Додаток А

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

пр. Олександра Поля, 1, м. Дніпро, 49004, тел. 742-88-32, факс (056) 742-89-41,
e-mail: econom@adm.dp.gov.ua, Код ЄДРПОУ 02741404

№ 1743/0/31-19 від 20.12.2019р.

ДОВІДКА

про впровадження наукових результатів, отриманих
в ході виконання дисертації

Несвіта Костянтина Володимировича

на тему «Соціальний потенціал розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»

Спроможність національної економіки до швидкого відновлення у посткризовий період та нарощення темпів зростання у довготривалій перспективі визначається під дією багатьох чинників. Сьогодні актуальним є використання соціального потенціалу як основного ресурсу збалансованого зростання, зокрема для регіонів з промисловою орієнтацією. Соціальні важелі впливу, такі як кількісні та якісні характеристики людського потенціалу, партнерський потенціал бізнес-систем, рівень довірчих відносин між різноманітними суб'єктами, соціальний бренд території дозволяють подолати негативні тенденції розвитку промисловоорієнтованих регіонів України та сформулювати нові цільові орієнтири.

Департаментом економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації використано такі наукові розробки аспіранта кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса Несвіта Костянтина Володимировича:

комплексне оцінювання соціального потенціалу розвитку економіки Дніпропетровської області як регіону з промисловою орієнтацією, на основі якого встановлено, що соціальний потенціал розвитку економіки Дніпропетровської області потрапляє у інтервал сильної позиції;

визначення впливу соціального потенціалу промислових підприємств (організаційно-управлінської, мотиваційної, соціальної, інноваційної та екологічної групи чинників) на розвиток економіки регіону з промисловою орієнтацією, у результаті чого виокремлено підприємства з найвищим рівнем соціального потенціалу (ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ПАТ «ДМК ім. Ф.Е. Держинського», ДП ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова», ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»);

механізм здійснення управлінського впливу на формування соціального потенціалу розвитку економіки промисловоорієнтованого регіону, що враховує

дію факторно-критеріальних умов (рівні можливості у освіті та навчанні; гарантії збереження і відновлення психофізіологічного та життєвого потенціалу людини; забезпечення стійкості ресурсоспоживання; розвитку громад та територій; об'єднання потенціалу цифрової трансформації економіки та сфер соціального розвитку), який передбачає застосування загальних та специфічних інструментів на мікро-, мезо- та макрорівні формування соціального потенціалу, що використано для обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку економіки Дніпропетровської області.

Ідеї та рекомендації, запропоновані К.В. Несвітом, є новими, мають практичну цінність та використовуються в рамках розробки проектів програм реформування і розвитку промисловості та регіональної стратегії розвитку.

Виконуючий обов'язки директора
департаменту економічного
розвитку Дніпропетровської
облдержадміністрації

Олексій ПСАРЬОВ

**ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
НІПРОВСЬКИЙ МЕТАЛУРГІЙНИЙ КОМБІНАТ»**

51925, Дніпропетровська обл., м. Кам'янське, вул. Соборна, 18-Б
IBAN: UA553348510000000002600332843, АТ «ПУМБ», ЄДРПОУ 05393043
E-mail: kanc@dmkd.dp.ua ; Факс (0569) 51-67-09; для комерційних пропозицій (0569) 51-61-00;
управління збуту (0569) 51-61-24; відділ сировини та палива (0569) 51-68-16,

від 30.12.2019 № 01 В.а.п/12.7
на № _____

ДОВІДКА

**про впровадження наукових результатів, отриманих
в ході виконання дисертації**

Несвіта Костянтина Володимировича

**на тему «Соціальний потенціал розвитку економіки регіону з промисловою
орієнтацією», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 051 «Економіка»**

На сучасному етапі економічного розвитку тільки підприємства, що спроможні генерувати інновації та оперативно їх впроваджувати, отримують лідерство у своїх галузях; лише ті підприємства, що володіють чутливістю до сприйняття інновативних тенденцій, мають можливість забезпечити сприятливе середовище для свого функціонування сьогодні і в перспективі. Наразі індустриальний сектор потерпає від суттєвого розриву між наявними робочими місцями з визначеним переліком професійних компетенцій і пропозицією робочої сили, рівень кваліфікації якої частково або повністю відповідав би цим вимогам. Нові технологічні виклики вимагають від фахівців наявності не тільки релевантних професійних компетенцій, здатності швидко оволодівати цифровими навичками, а й специфічних когнітивних здібностей, отримання яких можливе через безперервну освіту, навчання, професійний розвиток та самовдосконалення. Вирішення цих питань має здійснюватися не тільки на рівні держави, але й на рівні підприємства.

Наукові розробки та пропозиції, надані Несвітом К.В., щодо створення спеціалізованих партисипативних структур технологічного оновлення промисловості, розробки структури дерева загальних затребуваних навичок та здібностей і комплексу найбільш важливих професійних компетенцій для трансформації промисловості відповідно до концепції Industry 4.0, визначення обмежуючих чинників компетентісного розвитку людського капіталу промисловості та способів їх подолання, були використані керівництвом ПАТ «ДМК» при розробці пріоритетних напрямів діяльності з метою удосконалення організації праці та управління персоналом.

Заступник
генерального директора

В.В. Мосьпан

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021, тел. приймальні: +38 (0432) 50-89-30,
факс: +38 (0432) 50-87-78, E-mail: rector@donnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070803

«05» 02 2020 р. № 12/01.13-43

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Несвіта Костянтина Володимировича
на тему «Соціальний потенціал розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»

Дисертаційну роботу Несвіта К.В. виконано відповідно до тематики наукових досліджень кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса: «Інтегрований розвиток територій: кадрова, маркетингова та інноваційна складові» (номер державної реєстрації 0117U006342, 2017–2020 рр.), у рамках якої обґрунтовано сутність соціального потенціалу розвитку економіки регіону з промисловою орієнтацією, запропоновано його структуру та визначено ключові аспекти формування.

Отримані наукові результати також використовуються у навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні навчальних дисциплін «Соціальна політика», «Людський розвиток», «Державне та регіональне управління», «Теорія галузевих ринків».

Проректор з наукової роботи

І.В. Хаджинов

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ**

***Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до
Організації економічного співробітництва та розвитку та/або
Європейського Союзу***

1. Несвіт К., Шаульська Л., Бойченко В. Стратегічні засади розвитку промисловоорієнтованих територій на основі модернізації соціального середовища. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol.6. Iss. 1. P. 59-70. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні стратегічних засад розвитку промисловоорієнтованих територій.*

***Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових
видань України***

2. Несвіт К.В. Соціальні чинники стійкого розвитку промисловості регіону. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 56-62.

3. Несвіт К.В. Соціальний потенціал промисловості як домінуючий чинник досягнення економічної стійкості. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2019. №9. С.59-70.

4. Несвіт К.В. Соціальний потенціал розвитку промислового комплексу регіону в контексті перспектив нової економіки. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. №4 (57). С. 78-84.

5. Несвіт К.В. Сучасна еволюція концепції створення стійкої цінності компанії на основі розширення ресурсної складової. *Економіка і організація управління*. 2017. №4 (28). С.233-246.

Публікації за матеріалами конференцій

6. Несвіт К.В. Особливості трансформації промислового сектору України в умовах нової економіки. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи*: зб. матеріалів конференції. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. Т1. С. 164-166.

7. Несвіт К.В. Соціальні джерела формування стійкої конкурентоспроможності промисловості в новій економіці. *Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулювання, виклики та домінанти розвитку*: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф.; 23–24 жовт. 2019 р. К. : КНЕУ, 2019. С. 129-131.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. «Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи» (м. Вінниця, 2019 р.), виступ з доповіддю.

2. «Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулювання, виклики та домінанти розвитку» (м. Київ, 2019 р.), виступ з доповіддю.

Динаміка рівня зайнятості в Німеччині, 2010-2018 рік (за економічними секторами, статтю)

Економічні сектори		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>1</i>		<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	Чоловіки	423	426	413	387	383	382	369	361	358
	Жінки	214	213	200	186	188	180	171	171	165
	Загалом	637	639	612	573	571	562	540	532	523
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	Чоловіки	85	86	84	74	77	72	73	68	63
	Жінки	11	11	9	10	11	10	12	11	9
	Загалом	96	97	93	83	88	82	85	79	72
Переробна промисловість	Чоловіки	5658	5602	5618	5553	5674	5653	5761	5778	5800
	Жінки	2094	2095	2099	2099	2138	2108	2143	2149	2191
	Загалом	7752	7698	7717	7652	7812	7761	7905	7927	7991
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	Чоловіки	265	275	285	262	245	250	243	238	235
	Жінки	85	87	91	92	90	91	80	85	85
	Загалом	350	362	377	354	335	341	323	323	321
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	Чоловіки	168	178	177	171	184	189	183	200	202
	Жінки	43	44	43	39	37	38	46	47	48
	Загалом	211	222	220	210	221	227	229	246	250
Будівництво	Чоловіки	2253	2248	2292	2339	2369	2364	2390	2447	2432
	Жінки	334	329	332	346	363	359	369	388	389
	Загалом	2587	2578	2624	2686	2732	2723	2758	2836	2821
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	Чоловіки	2473	2440	2472	2809	2738	2765	2865	2894	2938
	Жінки	2794	2793	2743	2874	2876	2906	2957	2927	2898
	Загалом	5267	5233	5215	5683	5614	5671	5823	5821	5836
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	Чоловіки	1365	1377	1408	1431	1439	1471	1513	1560	1589
	Жінки	455	458	461	483	485	487	504	522	527
	Загалом	1820	1835	1870	1914	1924	1958	2017	2082	2116
Тимчасове розміщування й організація харчування	Чоловіки	630	607	630	633	656	665	694	691	702
	Жінки	861	867	875	878	874	884	885	883	872
	Загалом	1491	1474	1505	1511	1529	1549	1579	1574	1573
Інформація та телекомунікації	Чоловіки	810	818	855	762	767	796	847	855	887
	Жінки	424	420	424	390	397	403	411	412	437
	Загалом	1234	1238	1279	1153	1164	1198	1259	1267	1324
Фінансова та страхова діяльність	Чоловіки	652	634	621	617	622	615	645	636	619
	Жінки	669	655	669	661	652	632	654	651	635
	Загалом	1321	1289	1290	1278	1274	1247	1300	1287	1254
Операції з нерухомим майном	Чоловіки	133	135	134	115	104	111	114	107	108
	Жінки	134	135	137	107	91	102	103	99	98
	Загалом	267	269	271	221	195	213	216	206	207
Професійна, наукова та технічна діяльність	Чоловіки	949	1006	999	1093	1089	1120	1187	1219	1212
	Жінки	975	1002	987	1048	1077	1102	1156	1166	1169
	Загалом	1924	2008	1986	2141	2166	2222	2343	2385	2381
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	Чоловіки	1059	1072	1070	944	958	991	1039	1065	1049
	Жінки	969	968	997	984	997	1031	1024	1042	1049
	Загалом	2028	2040	2067	1928	1955	2022	2064	2107	2098

Продовження додатку В

<i>1</i>		<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	Чоловіки	1547	1456	1447	1430	1426	1389	1448	1424	1434
	Жінки	1310	1308	1311	1361	1371	1367	1438	1430	1449
	Загалом	2857	2764	2758	2791	2796	2757	2885	2853	2883
Освіта	Чоловіки	744	738	738	762	777	786	788	798	797
	Жінки	1635	1687	1735	1785	1817	1852	1898	1952	2019
	Загалом	2380	2426	2474	2547	2594	2639	2687	2750	2816
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Чоловіки	1180	1158	1176	1151	1177	1203	1280	1258	1262
	Жінки	3624	3698	3767	3772	3854	3969	4072	4112	4187
	Загалом	4803	4856	4943	4922	5031	5172	5353	5371	5450
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	Чоловіки	280	261	274	267	270	291	283	283	283
	Жінки	273	269	277	266	268	269	276	283	275
	Загалом	552	529	551	533	538	560	558	566	559
Надання інших видів послуг	Чоловіки	346	348	344	372	365	352	361	368	385
	Жінки	777	763	766	811	787	786	809	814	795
	Загалом	1123	1110	1110	1182	1151	1138	1170	1182	1180
Приватні домогосподарства	Чоловіки	11	13	13	11	12	14	12	13	13
	Жінки	197	209	205	225	218	204	215	214	206
	Загалом	208	222	217	236	231	217	227	226	218
Міжтериторіальні організації та органи влади	Чоловіки	18	16	16	12	13	11	10	11	11
	Жінки	13	10	10	8	7	8	8	10	11
	Загалом	32	27	26	20	21	18	19	21	22

Кореляційні коефіцієнти між різними факторами впливу соціального потенціалу суспільства на продуктивність промисловості Німеччини

	Зайнятість у сфері промисловості	Охоплення вищою освітою та професійною підготовкою дорослих	Рівень особистої довіри	Громадська активність	Рівень довіри системі державного управління та інститутів	Обсяг організаційної довіри та залученості працівників
Зайнятість у сфері промисловості	1					
Охоплення вищою освітою та професійною підготовкою дорослих	0.63***	1				
Ступінь особистої довіри в суспільстві	0.28***	0.64***	1			
Громадська активність	0.55***	0.67***	0.70***	1		
Рівень довіри системі державного управління та інститутів	0.41***	0.71***	0.97***	0.72***	1	
Ступінь організаційної довіри та залученості працівників	0.53***	0.69***	0.78***	0.51***	0.88***	1

Таблиця Д.2

Кореляційні коефіцієнти між різними факторами впливу соціального потенціалу суспільства на продуктивність промисловості США

	Зайнятість у сфері промисловості	Охоплення вищою освітою та професійною підготовкою дорослих	Рівень особистої довіри	Громадська активність	Рівень довіри системі державного управління та інститутів	Обсяг організаційної довіри та залученості працівників
Зайнятість у сфері промисловості	1					
Охоплення вищою освітою та професійною підготовкою дорослих	0.81***	1				
Ступінь особистої довіри в суспільстві	0.82***	0.74***	1			
Громадська активність	-0,01	-0,07	-0,25	1		
Рівень довіри системі державного управління та інститутів	0.61***	0.17***	0.37***	0.56***	1	
Ступінь організаційної довіри та залученості працівників	0.51***	0.71***	0.42***	0.16***	0.26***	1

Таблиця Д.3

Кореляційні коефіцієнти між різними факторами впливу соціального потенціалу суспільства на продуктивність промисловості Японії

	Зайнятість у сфері промисловості	Охоплення вищою освітою та професійною підготовкою дорослих	Рівень особистої довіри	Громадська активність	Рівень довіри системі державного управління та інститутів	Обсяг організаційної довіри та залученості працівників
Зайнятість у сфері промисловості	1					
Охоплення вищою освітою та професійною підготовкою дорослих	-0,31	1				
Ступінь особистої довіри в суспільстві	0,89***	-0,29	1			
Громадська активність	-0,81	0,42***	-0,81	1		
Рівень довіри системі державного управління та інститутів	0,43***	0,51***	0,54***	-0,41***	1	
Ступінь організаційної довіри та залученості працівників	0,66***	-0,04	0,85***	-0,58***	0,58***	1

Валовий внутрішній продукт виробничим методом за видами економічної діяльності, 2010-2017 роки

	Код КВЕД- 2010	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
		у фактичних цінах; млн грн							
Випуск товарів і послуг у ринкових цінах		2507439	3045241	3234174	3260553	3558223	4488398	5420433	6719718
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	189373	253485	261707	306998	381227	558788	655569	727352
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	118720	156001	151486	153957	156192	186194	253770	344157
Переробна промисловість	C	792317	948757	952726	883426	975675	1206047	1458786	1805097
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	93571	123383	137976	134516	148408	176768	242236	283985
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	24060	24831	22859	21334	23465	26982	30680	37104
Будівництво	F	132351	159378	178225	167196	162551	188595	240327	326496
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	283566	347459	382352	391144	442955	549163	645171	832350
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	161779	205952	212286	219891	217287	295634	341938	420484
Тимчасове розміщення й організація харчування	I	19910	22234	22024	21917	21438	25458	32637	37737
Інформація та телекомунікації	J	68300	79133	88595	97499	105116	142223	182886	225659
Фінансова та страхова діяльність	K	98888	95165	98044	104206	116826	107764	107615	121142
Операції з нерухомим майном	L	90082	108877	121293	135283	139848	176078	208144	238141
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	53946	61701	86000	95510	92230	107124	135141	171630
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	24403	30217	33072	35846	35938	43370	59338	70820
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	O	69434	71090	82703	90930	117168	147578	182158	236970
Освіта	P	80349	87242	101823	107528	106305	119928	132745	180011
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	58478	64303	74131	72603	71755	88636	99304	131970
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	9908	12344	17319	19563	19135	20436	23155	28264
Надання інших видів послуг	S,T	13130	16256	17953	19820	20508	22475	26694	36028

Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2018 роках

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Усього зайнято	19261.4	19314.2	18073.3	16443.2	16276.9	16156.4	16360.9
Сільське, лісове та рибне господарство	3308.5	3389	3091.4	2870.6	2866.5	2860.7	2937.6
Промисловість	3236.7	3170	2898.2	2573.9	2494.8	2440.6	2426
Будівництво	836.4	841.1	746.4	642.1	644.5	644.3	665.3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4160.2	4269.5	3965.7	3510.7	3516.2	3525.8	3654.7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1150.9	1163.6	1113.4	998	997.2	991.6	995.1
Тимчасове розмішування й організація харчування	326.7	328.9	309.1	277.3	276.7	276.3	283
Інформація та телекомунікації	297.9	299.9	284.8	272.9	275.2	274.1	280.3
Фінансова та страхова діяльність	315.8	306.2	286.8	243.6	225.6	215.9	214
Операції з нерухомим майном	322.2	314.3	286.1	268.3	255.5	252.3	259.4
Професійна, наукова та технічна діяльність	504.1	493.6	456	422.9	428.1	415.8	437.9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	343.9	343.3	334.3	298.6	304.3	297.9	304.3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1003.62	962.3	959.52	974.52	973.1	979.7	939.3
Освіта	1633.2	1611.2	1587.7	1496.5	1441.4	1423.4	1416.5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1181.4	1171.8	1150.5	1040.7	1030.4	1013.6	995.4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	225.6	226.5	221.2	207.9	201.6	199.8	196.9
Інші види економічної діяльності	414.3	423	382.2	344.7	345.8	344.6	355.2

**Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності
промислових підприємств, 2007-2018 роки**

Роки	Частка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств	Витрати на інновації	У тому числі за напрямками					
			дослідження і розробки	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань	придбання машин обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
	%		млн грн					
2007	14.2	10821.0	986.4	793.5	192.9	328.4	7441.3	2064.9
2008	13.0	11994.2	1243.6	958.8	284.8	421.8	7664.8	2664.0
2009	12.8	7949.9	846.7	633.3	213.4	115.9	4974.7	2012.6
2010	13.8	8045.5	996.4	818.5	177.9	141.6	5051.7	1855.8
2011	16.2	14333.9	1079.9	833.3	246.6	324.7	10489.1	2440.2
2012	17.4	11480.6	1196.3	965.2	231.1	47.0	8051.8	2185.5
2013	16.8	9562.6	1638.5	1312.1	326.4	87.0	5546.3	2290.9
2014	16.1	7695.9	1754.6	1221.5	533.1	47.2	5115.3	778.8
2015	17.3	13813.7	2039.5	1834.1	205.4	84.9	11141.3	548.0
2016	18.9	23229.5	2457.8	2063.8	394.0	64.2	19829.0	878.4
2017	16.2	9117.5	2169.8	1941.3	228.5	21.8	5898.8	1027.1
2018	16.4	12180.1	3208.8	2706.2	502.6	46.1	8291.3	633.9

**Вихідні дані для побудови діаграми кластеризації областей України в
межах промисловості**

Області	Кількість зайнятого населення	Кількість активних підприємств	Доля підприємств в загальній кількості
Вінницька	70.4	1255	3.58
Волинська	50.7	718	2.05
Дніпропетровська	341.2	3568	10.17
Донецька	200.8	1538	4.39
Житомирська	73	1398	3.99
Закарпатська	58.7	894	2.55
Запорізька	160.8	2010	5.73
Івано- Франківська	68.3	1305	3.72
Київська	125.8	2977	8.49
Кіровоградська	48.9	865	2.47
Луганська	68	512	1.46
Львівська	158.4	2624	7.48
Миколаївська	65.6	1069	3.05
Одеська	85.6	2200	6.27
Полтавська	98.8	1276	3.64
Рівненська	62.1	902	2.57
Сумська	70.8	891	2.54
Тернопільська	35.9	815	2.32
Харківська	228.7	3545	10.11
Херсонська	39.4	978	2.79
Хмельницька	62.8	1050	2.99
Черкаська	73.6	1231	3.51
Чернівецька	38.3	570	1.63
Чернігівська	53.3	877	2.50

Результати кореляційного аналізу для визначення ступеню взаємозв'язку між показниками соціального потенціалу та рівнем валового регіонального продукту Дніпропетровської області

Кореляційний коефіцієнт	Рівень доданої вартості регіону	Привабливість життєвого середовища регіону	Рівень захворованості населення	Загальний приріст населення	Потреба підприємств у працівниках сфери промисловості	Середній рівень зарплати в галузі	Коефіцієнт плинності кадрів в цілому по галузі	Рівень освіти	Охоплення програмами професійної підготовки	Індекс конкурентоспроможності талантів	Кількість впроваджених нових технологічних процесів	Соціальні виплати (пенсійна допомога, допомога малозабезпеченим сім'ям, громадянам у нужденних обставинах)	Кількість започаткованих громадських ініціатив	Дружні стосунки (схильність довіряти друзям/незнайомим людям)	Забезпеченість житлом	Обсяг коштів державного фонду регіонального розвитку	Стан професійних захворювань на підприємствах	Питома вага працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці	Гендерний розрив у рівні заробітної плати
1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
0.68	0.68	0.72	0.72	0.90	0.92	0.87	0.84	0.85	0.85	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88
0.92	0.92	-0.63	-0.90	0.85	0.85	-0.87	-0.87	-0.82	-0.82	-0.78	-0.78	-0.78	-0.78	-0.78	-0.78	-0.78	-0.78	-0.78	-0.78
-0.96	0.91	0.82	0.85	0.87	0.92	0.87	0.84	0.85	0.85	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88
0.91	0.99	0.68	0.87	0.87	0.92	0.87	0.84	0.85	0.85	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88
0.99	-0.84	-0.94	-0.87	0.85	0.92	0.87	0.84	0.85	0.85	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88
-0.84	-0.71	-0.68	-0.66	0.86	0.85	-0.66	-0.66	-0.66	-0.66	-0.61	-0.61	-0.61	-0.61	-0.61	-0.61	-0.61	-0.61	-0.61	-0.61
-0.71	0.71	0.67	0.86	0.86	0.85	0.86	0.82	0.82	0.82	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88
0.71	0.88	0.92	0.86	0.86	0.85	0.86	0.82	0.82	0.82	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88	0.88
0.88	0.95	0.57	0.83	0.83	0.76	0.83	0.78	0.78	0.78	0.94	0.94	0.94	0.94	0.94	0.94	0.94	0.94	0.94	0.94
0.95	0.54	-0.10	0.22	-0.47	0.41	0.22	0.84	0.84	0.84	0.59	0.59	0.59	0.59	0.59	0.59	0.59	0.59	0.59	0.59
0.54	0.96	0.56	0.96	-0.93	0.84	0.96	-0.93	0.84	0.84	0.92	0.92	0.92	0.92	0.92	0.92	0.92	0.92	0.92	0.92
0.96	0.40	0.75	0.69	-0.38	0.52	0.69	-0.38	0.52	0.52	0.34	0.34	0.34	0.34	0.34	0.34	0.34	0.34	0.34	0.34
0.40	-0.59	-0.87	-0.56	0.42	-0.86	-0.56	0.42	-0.86	-0.86	-0.62	-0.62	-0.62	-0.62	-0.62	-0.62	-0.62	-0.62	-0.62	-0.62
-0.59	0.95	0.46	0.77	-0.90	0.83	0.77	-0.90	0.83	0.83	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96
0.95	-0.16	-0.45	-0.29	0.38	-0.01	-0.29	0.38	-0.01	-0.01	-0.13	-0.13	-0.13	-0.13	-0.13	-0.13	-0.13	-0.13	-0.13	-0.13
-0.16	0.99	0.58	0.91	-0.97	0.85	0.91	-0.97	0.85	0.85	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98
0.99	-0.63	-0.45	-0.79	0.77	-0.38	-0.79	0.77	-0.38	-0.38	-0.55	-0.55	-0.55	-0.55	-0.55	-0.55	-0.55	-0.55	-0.55	-0.55
-0.63	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

Результати нормування показників-індикаторів вимірювання соціального потенціалу розвитку економіки

регіону з промисловою орієнтацією

Показники	Роки											Нормоване значення (n _{ij})	Ваговий коефіцієнт (α _{ij})	(n _{ij})X(α _{ij})	Синтетичні показники (S _t)
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018				
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
тривалість життя населення регіону [78]	0.00	0.43	0.58	0.60	0.72	0.69	0.68	0.76	1.00	0.85	0.63	0.333333	0.210784		
рівень захворюваності населення [139]	0.43	0.41	0.60	1.00	0.59	0.45	0.43	0.12	0.12	0.00	0.42	0.233333	0.096914	0.578267	
загальний приріст населення [78]	0.71	0.66	0.88	1.00	0.95	0.85	0.51	0.39	0.29	0.00	0.62	0.433333	0.270569		
потреба підприємств у працівниках сфери промисловості [37-41, 94, 109]	0.75	0.97	0.92	0.66	0.45	0.23	0.00	0.32	0.78	1.00	0.61	0.366667	0.223		
середній рівень заробітної плати в галузі промисловості [109, 131]	0	0.09	0.15	0.20	0.23	0.28	0.39	0.49	0.69	1	0.35	0.433333	0.152738	0.485738	
коефіцієнт плинності кадрів в цілому по галузі [109]	0.80	0.70	0.70	0.50	0.30	0.00	0.20	0.50	1.00	0.80	0.55	0.2	0.11		
рівень освіти [130-131]	1	0.74	0.91	0.66	0.54	0.46	0.11	0.17	0.00	0.06	0.47	0.37	0.17242		
охоплення програмами професійної підготовки [109, 131]	0	0.07	0.40	0.19	0.47	0.35	0.67	1.00	0.98	0.91	0.50	0.32	0.160744	0.477617	
рівень інвестицій на навчання і розвиток персоналу [139]	x	0	x	x	x	0.354	x	x	x	1	0.45	0.32	0.144453		
кількість організацій, які здійснювали наукові дослідження і розробки [139]	1	0.52	0.36	0.24	0.16	0.12	0.12	0.12	0.04	0	0.27	0.3	0.0804		
індекс конкурентоспроможності талантів [134]	x	x	x	x	0.40	0.20	0.00	0.40	1.00	1.00	0.50	0.37	0.185	0.405751	
кількість впроваджених нових технологічних процесів [78]	0	0.12	0.58	0.95	0.02	0.46	0.47	0.61	1		0.47	0.3	0.140351		
соціальні виплати (непенсійна допомога, допомога малозабезпеченим сім'ям, громадянам у нужденних обставинах) [131]	x	x	x	x	x	0.29	0.42	0.00	0.02	1.00	0.34	0.33	0.113708	0.473467	

Продовження додатку П

I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
кількість започаткованих громадських ініціатив [149]	x	x	x	x	x	x	0	0.53	0.42	1	0.49	0.35	0.170668	
дружні стосунки (схильність довіряти друзям/незнайомим людям) [50]	x	x	x	x	x	x	0	0.91	1.00	0.45	0.59	0.32	0.189091	
рівень доданої вартості регіону [76]	0	0.10	0.21	0.25	0.27	0.38	0.55	0.69	1	x	0.38	0.23	0.088134	
валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн [76]	0	0.10	0.21	0.24	0.27	0.37	0.55	0.69	1	x	0.38	0.29	0.110523	0.395902
забезпеченість житлом	0	0.09	0.36	0.36	0.36	0.82	1.00	0.91	0.64	0.73	0.53	0.23	0.121273	
обсяг коштів державного фонду регіонального розвитку [49]	x	x	x	x	x	x	0	0.03	0.19	1	0.30	0.25	0.075973	
рівень виробничого травматизму	x	1.00	0.86	0.83	0.85	0.00	0.55	0.36	0.38	0.52	0.59	0.22	0.130682	
стан професійних захворювань на підприємствах [139]	x	x		x	0.00	0.35	0.88	0.86	1.00	0.58	0.61	0.25	0.153028	
питома вага працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці [109]	1.00	0.93	0.85	0.63	0.48	0.39	0.30	0.22	0.20	0.00	0.50	0.32	0.16	0.548131
поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, тис. грн [131-132]	0	0.11	0.26	0.44	0.41	0.62	0.71	0.70	0.71	1	0.50	0.21	0.104421	
гендерний розрив у рівні заробітної плати [37-41]	x	1.00	0.91	0.98	0.24	0.00	0.39	0.73	0.52	0.55	0.59	1	0.591852	0.591852

Розрахунок соціального потенціалу розвитку економіки регіонів України

(для визначення довірчих інтервалів в матричній моделі його формування і використання)

Група показників	Дніпропетровська область (ISPCoM = 0.4859)		Харківська область (ISPCoM = 0.4932)		Запорізька область (ISPCoM = 0.4786)		Донецька область (ISPCoM = 0.5524)		Луганська область (ISPCoM = 0.5036)		Львівська область (ISPCoM = 0.4603)		Київська область (ISPCoM = 0.4624)		Одеська область (ISPCoM = 0.4663)		Полтавська область (ISPCoM = 0.4798)		
	Вплив групи пок-в (λ_i)	Синтетичні показники (S_i)	$S_i \cdot \lambda_i$	Синтетичні показники (S_i)	$S_i \cdot \lambda_i$	Синтетичні показники (S_i)	$S_i \cdot \lambda_i$	Синтетичні показники (S_i)	$S_i \cdot \lambda_i$	Синтетичні показники (S_i)	$S_i \cdot \lambda_i$	Синтетичні показники (S_i)	$S_i \cdot \lambda_i$	Синтетичні показники (S_i)	$S_i \cdot \lambda_i$	Синтетичні показники (S_i)	$S_i \cdot \lambda_i$	Синтетичні показники (S_i)	$S_i \cdot \lambda_i$
<i>I</i>	3		4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Демографічні (<i>Dem</i>)	0.14	0.578267	0.0787	0.47439	0.0664	0.43330	0.0606	0.63642	0.0891	0.64714	0.0906	0.54428	0.0762	0.59129	0.0827	0.47583	0.0666	0.51629	0.0722
Економічної активності (<i>Econ</i>)	0.13	0.485738	0.0634	0.56775	0.0738	0.57000	0.0741	0.65923	0.0857	0.58846	0.0765	0.44146	0.0573	0.37256	0.0484	0.49624	0.0645	0.46199	0.0600
Освітньо-професійні (<i>Edu</i>)	0.19	0.477617	0.0929	0.46091	0.0875	0.49147	0.0933	0.53473	0.1016	0.45736	0.0869	0.42604	0.0809	0.37946	0.0720	0.39510	0.0750	0.42505	0.0807
Креативні (<i>Cre</i>)	0.15	0.405751	0.0609	0.53727	0.0805	0.43800	0.0657	0.46666	0.0700	0.49933	0.0749	0.40562	0.0608	0.39871	0.0598	0.39335	0.0590	0.48662	0.0729
Соціальні (<i>Soc</i>)	0.15	0.473467	0.0697	0.44870	0.0673	0.45849	0.0687	0.48133	0.0722	0.39408	0.0591	0.50879	0.0763	0.52588	0.0788	0.57435	0.0861	0.53729	0.0805
Інфраструктурні (<i>Infra</i>)	0.10	0.395902	0.0396	0.41613	0.0416	0.38949	0.0389	0.58814	0.0588	0.52312	0.0523	0.41386	0.0413	0.45252	0.0452	0.40051	0.0400	0.45061	0.0450
Безпеки праці та екології (<i>Safety</i>)	0.07	0.548131	0.0381	0.49279	0.0344	0.50962	0.0356	0.58857	0.0412	0.49000	0.0343	0.47980	0.0335	0.51932	0.0363	0.48762	0.0341	0.04725	0.0330
Гендерної рівності (<i>Eq</i>)	0.07	0.591852	0.0427	0.59185	0.0419	0.591852	0.0414	0.47142	0.0330	0.41428	0.0290	0.48145	0.0337	0.55555	0.0388	0.58333	0.0408	0.50000	0.0350